

Editörler

Prof. Dr. Sait Erdal DİNÇER

Doç. Dr. Volkan YAKIN

Doç. Dr. Yonca ALTINDAL

gece
kitaplığı

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Uluslararası Araştırmalar ve Değerlendirmeler-1

**Ekim
2025**

Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • Eda Altunel

Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Gece Kitaplığı

Birinci Basım / First Edition • © Ekim 2025

ISBN • 978-625-388-813-8

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Gece Kitaplığı'na aittir.

Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz. The right to publish this book belongs to Gece Kitaplığı. Citation can not be shown without the source, reproduced in any way without permission.

Gece Kitaplığı / Gece Kitaplığı

Türkiye Adres / Turkey Address: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak

Ümit Apt No: 22/A Çankaya/ANKARA

Telefon / Phone: 0312 384 80 40

web: www.gecekitapligi.com

e-mail: gecekitapligi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume

Sertifika / Certificate No: 42488

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ
BİLİMLER ALANINDA
ULUSLARARASI
ARAŞTIRMALAR VE
DEĞERLENDİRMELER

EDİTÖRLER

PROF. DR. SAİT ERDAL DİNÇER
DOÇ. DR. VOLKAN YAKIN
DOÇ. YONCA ALTINDAL

İÇİNDEKİLER

Bölüm 1

EGE GÖÇLERİ VE ETKİLERİ

Cem HAYDAROĞLU—1

Bölüm 2

SOSYOLOJİK BAĞLAMDA MODERNİZM, RİSK VE KİMLİK

Doç. Dr. İbrahim Akkaş—13

Bölüm 3

TÜRK TOPLUMUNDA DİN OLGUSUNUN SİYASAL YAŞAMA ETKİSİ ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Güney Nair—27

Bölüm 4

KÜRESEL İKLİM KRİZİ VE EĞİTİMİN ÖNEMİ

Faruk KARDAŞ—47

Bölüm 5

YUNANİSTAN'DA HALKLA İLİŞKİLER: TARİHSEL KÖKLERDEN DİJİTAL ÇAĞA BİR DEĞERLENDİRME

Alican ÖZER—71

Bölüm 6

ÇİZGİ FİLM ÜRETİMİNDE GRAFİK TASARIM ÖĞELERİNİN KULLANIMI: ÇOCUK ÇİZGİ DİZİLERİNDE KULLANILAN TASARIM ÖĞELERİ

Özcan Demir—89

Bölüm 7

SESSİZ BILGİDEN PAYLAŞILAN BİLGİYE: ÖĞRENEN ÖRGÜTLERİN KÜLTÜREL DÖNÜŞÜMÜ

Ayşen Berberoğlu Tolga Öz Burak Demir—109

Bölüm 8

KIRŞEHİR'DEKİ ATATÜRK BÜSTÜNE YÖNELİK SALDIRI VE SEYHAN KAMUOYUNUN TEPKİSİ (1951)1

Erdem ÇANAK—139

Bölüm 9

YAPAY ZEKA UYGULAMALARININ NİTEL ARAŞTIRMALARDAKİ DÖNÜŞTÜRÜCÜ ROLÜ: KAPSAMLI BİR İNCELEME (AİLYZE ÖRNEĞİ)

Prof. Dr. Melike TEKİNDAL,—155

Bölüm 10

BAŞVURUSU REDDEDİLEN AFGANİSTAN UYRUKLU SİĞİNMACILARIN İTİRAZ SÜRECİNDEKİ İSTİHDAM VE SOSYAL YARDIM DENEYİMLERİ

Birdal DANABAŞ, Hüsamettin ÇETİN—169

Bölüm 11

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ÇOCUK HAKLARINA İLİŞKİN TUTUMLARININ İNCELENMESİ

Merve ÖZER, Hüsamettin ÇETİN,—189

Bölüm 1

EGE GÖÇLERİ VE ETKİLERİ

Cem HAYDAROĞLU¹

1 Öğretim Görevlisi; Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, cemhaydaroglu@yyu.edu.tr, orcid: 0000-0001-5504-6178

Kadim Anadolu topraklarından tarihi süreç içersin de sayısız uygarlık gelip geçmiştir. Yarım adaya her gelen toplum kendi kültürlerini bu coğrafyaya miras olarak bırakmıştır. Bu mirası günümüzdeki arkeolojik kazılar neticesinde ve birçok antik yazarın kaleminden net olarak görmekteyiz. Yüzyıllar boyunca gelişen insanlık teknolojisinin de etkisi ile Anadolu sınırları içinde kurulan devletler, birbiri ile benzer birçok özellik taşımıştır. Bu durumda yarım adanın daha sağlam bir uygarlık coğrafyası olmasını sağlamıştır.

Önceleri bireysel gelişimler ile ilerleyen insanlık tarihi daha sonraları özellikle Orta Tunç çağı ile birlikte daha merkeziyetçi bir gelişim göstermiştir. Hitit Devleti ile Anadolu coğrafyasında var olan tek merkez yönetimi, devletin yıkılması ile daha farklı bir hal almış ve coğrafyanın hemen her yerinde güçlü devletler kurulmuştur.

Özellikle Tunç çağının sonu yani XII. Yüzyılın başlarında ortaya çıkan ve Ege'den başlayan hareket Ön Asya'nın toplumsal yapısını net olarak değiştirmiştir. Bu değişimi siyasi yapıda ve etnik olguda da görmekteyiz. Çeşitli nedenlerin tetiklediği Ege göçleri diye nitelendirilen kavimlerin hareketi konusunda çok farklı görüşler ortaya atılmıştır (Ekin, 2017: s. 502).

Bu toplumsal hareketin Anadolu yarım adasında ortaya çıkardığı değişim; bölgenin kronolojisinin de değişmesine neden olmuştur. Madenin isimlendirdiği Anadolu kronolojisi bu toplumsal hareket ile ilerleme kaydetmiş, Tunç çağları yerini Demir çağlarına bırakmıştır.

Peki, Anadolu'ya bu denli derin izler bırakan bu toplumsal hareketin başlangıç noktası neresiydi? Bu sorunun cevabı ile ilgili çok farklı görüşler mevcuttur. Bu konuda görüş bildiren bilim insanlarından olan Manuel Robbins, göç edenlerin ilk hareket noktasını Kıbrıs ve Kıbrıs'a bağlı adalar olduğu görüşünü savunmaktadır. Eduard Meyer ise, bu toplumsal olayda yer alan toplulukların net olarak Ege denizi civarında olduğunu savunmaktadır (Ekin, 2017: s. 502).

Gerek yazılı kaynaklar gerekse de arkeolojik diğer veriler bu göç dalgasının etkili olduğunu net olarak ortaya koysa da, yukarı da bahsi geçen görüşlerde olduğu gibi başlangıç noktası konusu tartışmaya açıktır.

Kabul edilen görüşe göre göçler iki şekilde yapılmıştır. Bunlardan birinci, karadan olan göçlerdir. İkincisi ise deniz yoluyla yapılan toplumsal harekettir. Özellikle Mısır kaynakların ve Ugarit'de ele geçen veriler, bu göçler ile ilgili önemli bilgiler vermektedir (Memiş, 2023: s. 167).

Bu denli büyük topluluk hareketi, göçlerin etkin olduğu bölgeler

de muhakkak olumsuz sonuçlarda doğurmuştur. Özellikle göçlerin XII. Yüzyıl başında olanları Anadolu yarım adasının ilk merkezi gücü olan Hitit Devleti'nin yıkılmasına neden olacaktır. Hititler dışında Mittani ve III. Babil krallıklarına da son vermiştir bu hareketlilik (Memiş, 2023: s. 167)

Anadolu yarım adasının özellikle batı kesimi ve buradaki kıyılar, her ne kadar Kıta Yunanistan'daki kadar olmasa da, oldukça iyi korunmuş limanlara sahip bulunmaktaydı. Bölgede yer alan aralarında günümüz Bakırçay'ı antik isimi ile Kaikos, yine günümüz Küçük Menderes'i antik isimi ile Kaistros, Maiandros (Büyük Menderes) ve aynı zamanda Antik ismi Hermos olan günümüz Gediz nehri gibi su kaynakları ile sulanan ve kıyılara kadar uzanan geniş ve verimli vadiler kapsamaktadır (Mansel, 2020: s. 5). Bölgeler arasındaki bu benzerlikler özellikle Anadolu kıyılarının göç edenler tarafından sürekli tercih edilmesine neden olmuştur. Geldikleri yerdeki iklime benzer bir ortam bulan insanlar burada yeni bir hayata başlamışlar ve araziye çok da yabancı kalmamışlardır.

Ege Göçleri konusunda en önemli veri kaynaklarından biri olan Mısır yazıtları incelenirse, ilk göç hareketinde yer alanlar Nil deltasında saldırmışlardır. Burada önemli olan buraya saldıranların Libyalılar ile bir iş birliğine girmiş olmalarıdır. Karnak tapınağında yer alan yazıtta Firavun Merneptah iktidarının beşinci yılında yukarıda bahsi geçen ittifaka karşı büyük bir zafer kazandığına dair bir bilgi de yer almaktadır. Ele geçen yazıtlarda Libyalıların ve kralları olan Myre'nin ittifak kurdukları arasında Teresh, Sherden, Lukka, Shekelesh ve Ekwesh isimli kavimler vardı. Fakat ismi geçen toplulukların kuzey taraftan geldikleri dışında herhangi bir bilgimiz şu an itibari ile tam olarak yoktur. Başlarında Myre'nin olduğu bu göç edenler, hareket esnasında yanlarına ailelerini ve özel eşyalarını da almışlardır. Bu durumun göç edenlerin geldikleri topraklar da kalıcı olmak istediklerine de net bir işarettir. Fakat Karnak tapınağında yer alan yazıt bu isteklerinin başarıya ulaşmadığını net olarak ortaya koymaktadır (Ekin, 2017: s. 504).

Literatüre Ege göçleri olarak geçen bu büyük toplumsal hareketin en önemli sebebi ekonomik neden olarak görülmektedir. Hareket eden toplulukların geldikleri yerlerde ki üretime elverişli olmayan dağlık bölgelerin ortaya çıkarmış olduğu ekonomik sıkıntılar, insanları daha elverişli bölgelere yöneltmiştir. Bir de bu konuya Akha'ların ortadan kalkması ile Doğu Akdeniz'deki aktif ticaretin son bulması da eklenmiştir. Bu durumda göçlerin önemli bir nedeni olmuştur (Eroğlu, 2014: s. 44).

Elbette ki yukarıda bahsi geçen ekonomik nedenler ön planda olsa da insanoğlunun yeni yerler arayışı da, bu göçlerin tetikleyici gücü

olmuştur. Yaşadığı yerden daha kaliteli bir yaşamın olanaklarını arayan insanoğlu, tarih boyunca hep bir arayış içinde olmuştur. İşte bu arayış büyük hareketin ana nedenlerinden olmuştur.

Bahsi geçen büyük insan hareketine katılanların arasında ismi geçenlere bakacak olursak, karışmıza bir takım adlar çıkmaktadır. Örneğin; Sherden adına, bu büyük göçlerden önce Mısır firavunu IV. Amenofis'e ait belgelerde rastlamaktayız. Yine başka bir mektupta Sherdenli askerlerin Biblos'taki Mısır üstünde görevli olarak yer aldıkları geçmektedir. Yine yaklaşık bir asır sonra da Ugarit'de yer alan bir tablette de ilgili ada rastlamaktayız. Asli olarak Sherdenler, Mısır'da Merneptah ve III. Ramses zamanının da Mısır'ı işgal etmek isteyen topluklar arasında da yer almaktadır. Her ne kadar bu denli belgelerde karşımıza çıksa da Sherdenlilerin ana vatanı konusu oldukça az bilgi barındıran bir konudur. Sherdenli ile ana vatanıyla ilgili ortaya atılan fikirlerden biri bu topluluğun Asia Minor yani Batı Anadolu kökenli olduğudur. Fakat bu fikri destekleyen herhangi arkeolojik veri bulunmamaktadır. Bu toplumun Batı Anadolu oldukları bilgisinin çıkış noktası bölgede yer alan yer isimleri ile benzerlikler göstermesi ile ilişkilendirile bilinir (Ekin, 2017: s. 505).

Bu denli büyük insan hareketi, çok doğal olarak birkaç aşamada gerçekleşmiştir. Bu aşamalardan ilki XIII. Yüzyılın ikinci yarısında Mısır'da başta olan firavun Merneptah zamanında gerçekleşmiştir. Merneptah, Karnak tapınağında yer alan yazıtta elde ettiği başarıdan bahsederken bu harekete değinmiştir. Bu yazıttan elde edilen bilgiye göre, ilgili göç hareketine katılanlar arasında Ekweşler (Akalar), Turşalar (Troyalıları), Rukkular (Lukkalar), Şerdanalar (Sardunyalılar) ve Şekeleşler (Sicilyalıları) yer almıştır (Memiş, 2019: s. 150). Bu yazıttan elde edilen verilere ve bilgilere bakacak olursak, katılım oldukça yüksek ve çeşitli olmuştur. Bu durumda, ilgili göç hareketinin etkili olmasını sağlamıştır.

Yukarıda bahsi geçen arkeolojik veri, Hitit devletinin göçlerinin ilk aşamasında ayakta olduğunu da gösterir niteliktedir. Asıl büyük yıkım ilk dalgadan sonra gerçekleşen ve en etkili olan ikinci göç dalgasında olmuştur. M.Ö. XII. Yüzyılında sonlarına doğru olan bu hareket hakkında yine en net bilgileri bizlere Mısır kaynakları sunmaktadır. Bir başka Mısır firavunu olan Ramses' ait belgeler bu bilgiyi kanıtlar niteliktedir. İkinci göç dalgasına katılanlar hakkında da bilgi aldığımız bu belgeler, XII. Yüzyılın başlarına aittir. Medinet-Habu yazıtında, Ramses elde ettiği başarıyı vurgulayarak şu şekilde anlatmıştır.

Hatti ülkelerinden kimse bunlara dayanamadı. Karkamış, Kode, Arzava, Alaşya tahrip edildi. Onlar Amurru ülkesinde bir yerde ordugah

kurdular. Buradaki halkı tamamı ile yok ettiler. Sonra Mısır'a geldiler. Onların içinde Pelest, Turşa, Şerdana, Şekeleş, Zakkari, Danuna ile Vavaşlar vardı. Kendilerine güvenleri vardı... (Memiş, 2019: s. 151).

Ayrıca bahsi geçen yazıt göç dalgasının nasıl durdurulduğunun anlaşılması bakımından da oldukça önemlidir. Çünkü deniz kavimlerinin nasıl mağlup edildiği anlatılmaktadır. Ayrıca hemen burada yer alan duvar resimleri de göçler ile ilgili oldukça önemli arkeolojik veriler arasında yer almaktadır. Burada yer alan görseller göçlerin iki yoldan yani karadan ve denizden olduğunu doğrular niteliktedir. Karadan gidenlerin iki tekerlekli öküz arabalarına bindirilmiş kadın ve çocuklar oluşan bir topluluk olarak anlatılması da bilgiyi onaylamaktadır. Aynı zamanda göç edenlerin kılık kıyafetleri de hakkında da bizlere bilgiler sunan bir arkeolojik kaynak, Ege göçleri konusunda oldukça önem arz etmektedir (Memiş, 2019: s. 151).

Deniz kavimleri hakkındaki bir diğer arkeolojik belgede III. Ramses'e ait Büyük Harris Papirüsü'dür. Bu belgede kavimlerden de bahsedilir. Örneğin; Danuneler ismi, ilgili belgede geçmektedir. Yine Purasati olarak bilinen Filistin'inde zarar gördüğüne, papirüs'de yer verilmiştir. Harekete katılanlar arasında olan ve yukarıda da ismine değindiğimiz Şekeleş'lerinde, sınır boyunca yer alan kalelere yerleştirildiğinden bahsedilir. Göçlere katılanların Mısır'a vergi olarak hububat ve kumaş verdiği bilgisine de yine bu belgeden ulaşılmaktadır (Memiş, 2019: s. 151).

Elde edilen verilere göre göç edenlerin Mısır'a saldırılarının en önemli sebebi gıda sıkıntısıdır. Özellikle Mısır'ın elinde olan tahıl rezervi göç edenlerin oldukça dikkatini çekmiştir. Tahıl zenginliği Ege'den göç edenlerin Mısır'ı hedefte tutmalarına sebep olmuştur (Karakoç: s. 7).

Ege göçleri konusunda en önemli veri kaynağımız olan Mısır yazıtları, göçlerin önemini açıkça ortaya koymaktadır. Başlangıcından sonuna ve etkilerine kadar hemen her konuda bu büyük hareket hakkında Mısır yazıtları kadar, net bir bilgi veren başka bir arkeolojik kayıt bulunmamaktadır.

Örneğim ilk göç hareketine katılan topluluklar, Libyalılar ile anlaşarak Nil deltasında saldırmışlar fakat Mısır firavunu Merneptah bu ittifaka karşı büyük bir başarı elde etmiştir. Libyalıların kralları olan Myre'nin ittifak halinde olduğu topluluklar arasında Ekwesh, Sherden, Lukka, Şekeleşler, Teresh'ler bulunmaktaydı. Ama bu toplulukların geldikleri yer dışında kayda değer herhangi bir bilgi bulunmamaktadır (Ekin, 2017: s. 504).

Gerek geldikleri yer hakkında verdiği bilgi gerekse de isimlerinin

geçmesi bakımından Tunç Çağ'larını bitiren bu büyük toplumsal hareket ile ilgili, Mısır kaynakları çok önemli bir arkeolojik kaynak olduğunu yurtdışındaki bilgiler net olarak ortaya koymaktadır.

Anadolu yarım adası içinde Ege göçleri veya diğer adı ile deniz kavimleri göçü konusu oldukça önem arz eder. İlk saldırılar Asia Minor'da başlamıştır. Batı Anadolu kıyılarına saldırarak göç edenler, bu saldırıya başlamadan önce Kuzey'den Hitit'lere saldıran Kaşkalar'da mevcut idi. Yine Batı'da Mykenler çok belirgin bir tehdit halindeydi. İşte bu yüzden göç edenler ilk olarak kıta Yunanistan'a geçmiş ve Mykenler ile kendi bölgelerinde mücadele etmişlerdir. Burada zarar gören yerlerdeki halk, paralı askerler olarak göç edenlerin arasına katılmışlardır (Karakoç: s. 8).

Özellikle Anadolu'ya göç edenler geldikleri yerlerin verimli topraklarına oldukça dikkat etmişlerdir. Mesela Herdotos'un verdiği bilgiye göre, Aioller kendilerinden sonra gelen İon halkına göre daha verimli toprakları iskan etmişlerdir. Ve her ne kadar iklim açısından İonia bölgesine göre daha verimsiz olsa da, bölgenin bereketli topraklarından ötürü Aiololler tarım ile uğraşmışlardır (Eroğlu, 2014: s. 46).

Elbette ki bu denli büyük toplumsal hareket, gerek yerleşim alanlarında gerekse de tarımsal alanlarda önemli yenilikleri ve sıkıntıları da beraberinde getirecektir. Yeni gelenler geldikleri yere uyum sağlarken zorluklar çekmesi son derece doğal bir durumdur. Ama bu durum göçün olduğu bölgede belirgin değişikliklere de sebep olacaktır. Özellikle Anadolu yarım adasının batı kesimi oldukça belirgin değişikliklere sahne olmuştur. Önceleri Kuzey Batı Anadolu bölgesi sonra İzmir ve çevresi bu değişimden yakından etkilenmiştir.

Yukarıda bahsi geçen Mısır saldırılarında yer alan bir diğer toplumda, Danuneler'dir. Saldıran birlikler içinde en kalabalık toplumlardan biri olan Danunelerin, bu seferden öncede ismi yazılı belgelerde geçmekteydi. En erken olarak Amarna mektuplarda ismine rastladığımız Danune adını, daha sonra da III. Ramses'in göç edenlere karşı zaferini anlatan Medinet Habu tapınağını duvarlarında yer alan yazıtta görmekteyiz (Ekin, 2017: s. 507).

Yukarıda da bahsi geçen Amarna mektupları özellikle Ege göçleri olarak nitelendirilen toplumsal hareket için oldukça önem arz eden bir arkeolojik veri konumundadır.

Deniz kavimlerine katılanlar arasında en az bilgiye sahip olduğumuz topluluklardan biri Weshesh kavmidir. III. Ramses'in iktidara gelişinin sekizinci yılında saldırı gerçekleştiren topluluklar içinde olan Weshesler, Mısır'da yer alan kabartmalarda dahi çok ayırt edilememişlerdir. Arke-

olojik verilerin yetersizliğinden dolayı ismi geçen toplulukla ilgili birçok konu karanlıkta kalmaktadır. Fakat kabul gören görüşe göre III. Ramses tarafından yenilgiye uğratılmışlardır. Bu yenilgiden sonra topluluk hakkındaki bilgiye Harris Papirüsünden ulaşmaktayız. Buradan elde ettiğimiz bilgiye göre Weshesh'ler, Sherdenlerle birlikte Mısır'a esir olarak getirilmişlerdir. Burada kalelerde ikamet ettirilen kavim her yıl, muntazam olarak vergi vermek zorunda kalmışlardır (Ekin, 2017: s. 509).

Yukarıda da değindiğimiz üzere Ege göçleri olarak da nitelendirilen deniz kavimleri hareketi üzerine en önemli veri kaynağımız Mısır yazılı kaynaklarıdır. Burada özellikle sefere katılan topluluklar ve katılım sonrası durumları hakkında çok detaylı olmasa da önemli bilgiler elde etmekteyiz.

Ege göçlerine katılan topluluklar içinde dikkat çekenlerden biri de Pelestlerdir. Bu isme ilk olarak yine III. Ramses zamanında denk gelmekteyiz. Yöneticinin gerek beş gerekse de sekizinci yıl yazıtlarında isimleri geçen Pelest'ler bazı yazarlar tarafından Tevrat'da yer alan Filistin toplumu ile özdeşleştirilmektedir. Yapılan incelemeler sonucu Pelest toplumunun giyim kuşamları ile ilgili de arkeolojik verilere ulaşılmıştır. Örneğin; Medinet- Habu tapınağının kabartmaların da tutsak düşmüş Pelest'liler, tüylü başlıklarla ve püsküllü etekler ile tasvir edilmiştir. İlgili betimlemeler de kadın ve çocukların hayvanların çektiği arabalara binmeleri, dikkat çekicidir. Yine Mısırlıların Pelest'ler ile denizler de savaşırken görülmeleleri de önemli bir durumdur. Bu iki veriye göre Pelest'ler gerek karadan gerekse de denizden hareket etmiştir. Yine Harris Papirüsüne göz atarsak burada yer alan bilgiye göre de Pelest'ler mağlup olduktan sonra Sina Yarımada'sının kuzeyinde mevcut olan kalelere konumlanmışlardır (Ekin, 2017: s. 513).

Pelest nüfusunun Kenan Bölge'sinde zamanla çoğaldığı bilinen bir durumdur. Artan nüfusun etkisi ile Pelest'ler Mısır kontrolünden kendilerini kurtarmışlardır. Bu süre zarfında Mısır'ın bölgedeki gücünü eskiye oranla yitirmesi ile birlikte, Pelest topluluğu özellikle kıyı bölgelere saldırarak bölgede hakim güç olmaya başlamışlardır. Pelest'lerin etkisi ile Aşkelon, Aşdod, Ekron ve Gath gibi kentler büyük gelime göstermiştir. Aynı zamanda Tell Qasile ve Azor isimli yeni şehirler de ortaya çıkmıştır (Ekin, 2017: s. 514).

Ege göçleri konusunda en dikkat çeken görüşlerden biride kuraklık sorunu konusudur. Araştırmacılara göre Mısır'a saldıran Libyalılar kuraklık ile mücadele ederken Nil nehrinin verimliliği sayesinde, Mısır bu konu ile karşılaşmamıştır. Bu durumda kuraklık kavramının bölgesel kaldığını ortaya koymaktadır. Bu konuyu destekleyen diğer bir arkeolojik

veride Merneptah'ın Karnak Yazıtı'nda aktarmış olduğu bilgilerdir. Burada yer alan verilerden yola çıkarak kuralık sıkıntısının Libya bölgesi ile sınırlı kaldığı kabul edilen bir görüş halini almıştır (Bakrıyanık, 2016: s. 44).

Anadolu yarım adasına gelenler içinde dikkat çeken bir diğer topluluk da Lukka'lardır. Onların isimlerine Ön Asya'daki yazılı kaynaklarda da rastlamaktayız. Merneptah'ın beşinci yılında Mısır'a akın düzenleyenler içinde olan Lukka'lılar, bunun aksine Ramses'in sekizinci hüküm yılında Mısır'a saldıran içinde yer almamıştır. Ön Asya için her daim önemli bir konumda olan kavim M.Ö. II. Binde yarım adaya gelerek Güneybatı Anadolu'yu iskan tutmuşlardır. Özellikle onlar ile ilgili önemli arkeolojik veri olan Amarna Mektuplarında, Alaşiya Kralı, Lukkalıları kendi topraklarını her yıl işgal ettikleri için Mısır'a şikayet etmiş olması oldukça dikkat çekicidir. Birçok kaynak Lukka'lıları korsanlık yapanlar olarak yorumlamaktadır. Aynı zaman da Mısır ticaretine de büyük zararlar verenler olarak da bilinmektedirler (Ekin, 2017: s. 507).

Lukka ismine rastladığımız diğer önemli veri de II. Ramses'in beşinci hüküm yılına denk gelen Kadeş savaşını anlatan belgedir. Burada Lukkalıların Mısır'a karşı Hititlerin yanında yer aldığını görmekteyiz. Yine M.Ö. 1207 tarihinde Lukka toplumunun Libyalılar ile ittifak kurduğunu ve bu birliktelik ile Mısır'a saldıran deniz kavimleri içinde olduğunu öğrenmekteyiz (Ekin, 2017: s. 508).

Ortada var olan bütün arkeolojik veriler Ege'den gelen toplumların ne kadar kalabalık olduğunu ve bir o kadar da güçlü olduklarını göstermektedir. Özgüven ile dolu olan topluluklar, geldikleri bölgelerde sosyal sıkıntılara neden oldukları da aşikardır. Aynı zamanda ulaştıkları bölgenin sosyoekonomik yapısını da değiştirmişlerdir. Mısır deltasına kadar uzanan bu hareket, Mısır firavunları tarafından durdurulmuş ve başarısız olmaları sağlanmıştır.

Özellikle Anadolu yarım adasında oldukça derin izler bırakan bu hareket Hitit Devleti'nin yıkılış sürecine hız vermiştir. Batı Anadolu topraklarının büyük bir değişim göstermesine neden olmuştur. Anadolu'ya gelenler geldikleri yerin kültürünü ve mimari unsurlarına beraberinde getirmiş ve yarım adada var olan kültür ve mimari anlayış ile harmanlayarak yeni bir sentez ortaya çıkarmıştır.

Ege göçleri ile gelenlerin Anadolu'ya katkıları, elbette ki değerlidir. Fakat Anadolu topraklarının gelişim açısından çok geride olduğunu düşünmek ve göç ile yepyeni bir başlangıç yaptığını düşünmek oldukça taraflı bir düşünce olacaktır. Kurulan şehirlerin isminin kökenleri de bu görüşü destekler niteliktedir.

Ege göçleri ortalama M.Ö. XIII. Yüzyılın son çeyreği ile M.Ö. XII. Yüzyılın ilk çeyreği arasında yaklaşık yarım asırlık bir süreci kapsamaktadır. Kıta Yunanistan topraklarından başlayan Mısır'a kadar uzanan büyük bir toplumsal hareket olan Ege Göçlerinin yukarıda bahsi geçen birçok nedeni vardır (Memiş, 2019: s. 160).

Bu nedenler toplulukları tetiklemiş ve önlerine gelen her kitleyi de yerlerinden etmişlerdir. O zamanki nüfusu da göz önüne alındığına, hareket eden insan kalabalığının dönem için ne kadar yoğun olduğunu daha net anlamaktayız.

Fakat bu göçleri tek bir hareket olarak değerlendirmek elbette ki doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Çünkü göçler MÖ II. Binde tüm Yakın Doğu'nun dengelerini alt üst etmiştir. Demografik yapıyı da çok büyük ölçüde değiştirmiştir. Ve bir diğer büyük etkisi de bu dönemden sonra olacak göçleri de tetikleyici bir hal almıştır (Memiş, 2019: s. 161).

Etkin olduğu dönemin sosyoekonomik yapısını derinden etkileyen bu toplumsal hareket ile ilgili yapılacak olan bilimsel araştırmalar neticesinde, konu ile ilgili olarak karanlıkta kalan küçük noktalar da zamanla aydınlanacaktır.

Anadolu'da da etkisini net olarak gördüğümüz Deniz kavimleri göçü ve ya bir diğer adı ile Ege göçleri yarım adada da kurulan kentlerin gelişimine de önemli katkılar sağlamıştır. Geldikleri yerlerden kültürleri getirenler burada var olan anlayışla yeni ve daha gelişmiş bir tarz ortaya çıkardılar.

Oryantalist düşüncenin zirve yaptığı bu dönem Anadolu yarım adasının hızlı gelişimine de önemli katkılar sağlamıştır. Gerek Anadolu'da gerekse de Yakın doğu coğrafyasının hemen hemen tümünde, kültür çeşitliliği ortaya çıkar. Bu toplumsal hareket ile ilgili gelecekte yapılacak olan arkeolojik çalışmalar ve epigrafik değerlendirmeler göçlerin etkisini daha net ortaya koyacağı aşikardır.

Dönemim şartları da düşünülürse bu denli kalabalığının bulundukları yerden kilometrelerce uzağa gitmeleri, gittikleri yerlere değer katmaları, günümüz biliminde halen oldukça önem verilen bir büyük başarıdır.

Harita I: Ön Asya ve önemli merkezleri (Ercüment ve Pekşen, 2013: s. 53).

Harita II: Ege'den gerçekleşen göçler öncesi Anadolu ve Kuzey Suriye (Ercüment ve Pekşen, 2013: s. 52).

Resim I: Medinet Habu Tapınağındaki III. Ramses'in Deniz Kavimlerini Ele Geçirişini Tasvir Eden Kabartma (Ercüment ve Pekşen, 2013: s. 53).

KAYNAKÇA

- Bakrıyanık, R. B. (2016). Deniz Kavimleri Hareketinde Kuraklık Teorisi Sorunu. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 2(3), 37-49.
- Ekin, Ç. (2017). Yazılı Kaynaklara Göre Ege Göçleri'ne Katılan Kavimler. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 501-521.
- Eroğlu, E. (2014). Ege göçleri ve M. Ö I. binde anadolu. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 43-55.
- Karakoç, E. *Deniz Kavimleri Göçü Sorunu* (Eren KARAKOÇ).
- Mansel, A. M. (2020). *Ege ve Yunan Tarihi* (11 Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Memiş, E. (2019). EGE GÖÇLERİ'NİN TETİKLEDİĞİ DİĞER GÖÇ HAREKETLERİNE KISA BİR BAKIŞ. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(19), 148-162.
- Memiş, E. "The Place And Importance Of The Sea Peoples Migration In Ancient History", *Near East Historical Review*, 13/2, April, 2023, pp. 167-179.
- Yıldırım, E., & Pekşen, O. (2013). ÜÇÜNCÜ ARAMİ GÖÇÜ'NÜN ANADOLU'NUN GÜNEYDOĞUSUNA YAPTIĞI ETNİK VE SİYASİ ETKİLER. *International Journal of Eurasia Social Sciences*, 2013(13), 31-55.

Bölüm 2

SOSYOLOJİK BAĞLAMDA MODERNİZM, RİSK VE KİMLİK

Doç. Dr. İbrahim Akkaş¹

¹ Doç.Dr.İbrahim AKKAŞ, Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal Hizmet Bölümü, ibrahimakkas191@erzincan.edu.tr, ORCID:0009-0006-1381-2982.

GİRİŞ

Modernizm, toplumsal yapının köklü bir dönüşüm sürecini ifade eden ve bireylerin yaşam pratiklerinden kültürel kurumlara kadar geniş bir alanı etkileyen bir olgudur. Sanayi devrimi ile ivme kazanan modernleşme süreci, ilerleme, akılcılık ve rasyonalite gibi değerler üzerine kurulmuş; ancak beraberinde toplumsal eşitsizlikler, belirsizlikler ve riskleri de gündeme taşımıştır. Anthony Giddens, Ulrich Beck ve Zygmunt Bauman gibi çağdaş sosyologlar, modernliğin yalnızca bir ilerleme ve özgürleşme süreci değil; aynı zamanda risklerin, güvencesizliklerin ve kimlik krizlerinin de kaynağı olduğunu vurgulamaktadır.

Modern toplumlarda birey, geleneksel aidiyet biçimlerinden koparak daha fazla özgürlük kazanırken, aynı zamanda kimlik inşasında belirsizlik ve kırılganlıkla karşı karşıya kalmaktadır. Risk toplumu kavramı, teknolojik gelişmelerin, çevresel tehditlerin ve küreselleşmenin yarattığı yeni tehlikeleri açıklamak için ortaya atılmıştır. Bu bağlamda modernizm, bireysel ve kolektif kimliklerin yeniden tanımlanmasını zorunlu kılan dinamik bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dolayısıyla modernizm, risk ve kimlik arasındaki ilişkiyi incelemek, günümüz toplumlarının yapısını anlamak açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu makalede, modernleşme sürecinin sosyolojik boyutları, risk toplumunun temel dinamikleri ve kimlik oluşum süreçleri arasındaki etkileşim ele alınarak, çağdaş toplumsal dönüşümlerin çok boyutlu yapısı tartışılacaktır.

MODERNİZM VE KİMLİK

Yüksek modernitede, uzaktaki olayların yakındaki olaylar ve kimliğin yakınlıkları üzerindeki etkisi giderek daha yaygın hale gelir. Basılı ve elektronik medya açıkça merkezi bir rol oynamaktadır. Medyanın kanallı ettiği deneyim, ilk yazma deneyiminden bu yana hem kimliği hem de toplumsal ilişkilerin örgütlenmesini etkilemiştir. Kitle iletişiminin, özellikle elektronik iletişimin gelişmesiyle birlikte, kişisel gelişimin iç içe geçmesi ve sosyal sistemlerin gelişmesi, küresel sistemlere kadar uzanması giderek daha belirgin hale gelmektedir. Bu nedenle, şu anda içinde yaşadığımız “dünya”, tarihin daha önceki dönemlerinde insanların yaşadığı dünyadan bazı derin açılardan çok farklıdır. Bununla birlikte, elektronik medyanın merkezi ve kurucu bir rol oynadığı bir sosyal etkinlik evreni, Baudrillard’ın anladığı anlamda “hipergerçeklik” dünyası değildir. Modernitenin geleneksel sonrası düzeninde ve dolayımı deneyimin yeni biçimlerinin zemininde, kimlik refleksif olarak örgütlenmiş

bir girişim haline gelir. Tutarlı ancak sürekli olarak yenilenen biyografik anlatıları sürdürmekten oluşan kendiliğin refleksif projesi, soyut sistemler tarafından filtrelenen çoktan seçmeli bağlamda gerçekleşir (Giddens, 2002: 12).

Modernlik öncesinde dinsel kimlikler, aynı zamanda siyasal kimlik olarak da kurgulanmaktaydı. Bir insan gurubunun kendini ötekine göre tanımladığı, ötekiden ayrılma ve ötekinin karşısında belli bir insan gurubuyla özdeşleşerek güç oluşturma ihtiyacı duyduğu her yerde kimlik sorunu var demektir. Kültürel anlamda kimlik sorunu, bir grup insanın belli bir uzamı bilinçli bir biçimde kendilerine mekân edinerek ortak bir yaşam tarzı kurmasıyla başlar. Bir grup insanın belli bir mekânda tercih edilmiş birlikteliği, biz-ötekiler, içeridekiler ve dışarıdakiler karşıtlıklarını doğurur. “Öteki” kimliğin yapısal bir unsurudur. “Biz” ve “ötekiler” birlikte ve karşılıklı çatışma içinde var olurlar. Dış topluluk(ötekiler), iç topluluğun (biz’in) kendi içinde dayanışma ve duygusal güvenliği sağlamak için sınır çizme gereksiniminden oluşur. Dış topluluk yoksa, iç topluluk kendi sınırlarını çizerek onu oluşturur (Özyurt, 2017: 179).

Gördüğümüz gibi geç modern toplumlarda bireylerin karşılaştıkları riskleri bilinçli olarak ellerinden geldikince değerlendirmeleri ve bu değerlendirmeyi yaptıktan sonra riskli adımlar atmaları gerekmektedir. Bu koşullarda, Giddens, benliğin ‘düşünsel bir proje’ haline geldiğini ileri sürer. Her gün bireyler, içinde bulundukları çok çeşitli bağlamlarda nasıl yaşayacakları konusunda bilinçli kararlar almak zorundadır. Kendi ifadesiyle, ‘bireylerin seçim yapmaktan başka seçeneği yoktur. Bu göz önüne alındığında, kimlik, zaman içinde değişmeyen bir dizi sabit özellikten oluşan istikrarlı ve eksiksiz bir varlık olarak kabul edilemez. Daha çok bir anlatıyı sürdürme kapasitesinde yattığı görülmelidir. Kimlik, hayatları boyunca hayatlarının hikayesini oluşturan özneler tarafından sürekli olarak yaratılır. Kısacası, geç modernitenin bireyleri, kendilerini bazen sadece düşünsel kimlik olarak adlandıracakları şey olarak düşünürler. Gerçekten de toplumsal cinsiyet veya etnik kökenle ilgili olanlar gibi sınıf ayrımları ve diğer temel eşitsizlik çizgileri, kısmen burada tartışılan kendini gerçekleştirme biçimlerine farklı erişim ve iktidara erişim açısından tanımlanabilir. Unutulmamalıdır ki modernite farklılık ve dışlama üretir (Giddens, 2002: 13).

Gerçekten de modernitede öz bilinç kendine gelir. Mevcut sosyal roller ve olanaklar üzerinde sürekli olarak düşünmek mümkün hale gelir ve gelenekten uzaklaşır. Kişi, yaşam olanakları değiştiğinde, genişledikçe veya daraldıkça kimliğini seçebilir veya sonra yeniden yapılandırabilir. Modernite aynı zamanda öteki yönelimliliği de artırır. Ancak olası kimliklerin

sayısı arttıkça, sosyal olarak onaylanmış, tanınmış bir kimliğe sahip olmak için tanınmak gerekir. Modernitede, karmaşık bir karşılıklı tanıma sürecinde kimlik kazanmak için aralarından seçim yapması ve yeniden üretmesi gereken, toplumsal olarak tanımlanmış ve mevcut roller, normlar, gelenekler ve beklentilerle bir etkileşim yapısı vardır (Kellner, 1995: 231). Kimlik meselesinin bir başka yönü, geç modernitedeki değişimin karakteriyle ilgilidir. Buradaki argüman, modernitedeki değişimin çok özel bir karaktere sahip olduğudur. Marx'ın modernite hakkında söylediği gibi, (o, üretimde sürekli bir devrim, tüm toplumsal ilişkilerin kesintisiz bozulması, sonsuz belirsizlik ve ajitasyon... süpürülür, yeni oluşanların hepsi kemikleşmeden modası geçmiş olur. Katı olan her şey erir havada... Modern toplumlar bu nedenle tanımı gereği sürekli, hızlı ve kalıcı değişim toplumlarıdır. Bu, "geleneksel" ve "modern" toplumlar arasındaki temel ayrımdır. Anthony Giddens, "geleneksel toplumlarda, geçmişe saygı duyulur ve sembollere değer verilir, çünkü bunlar nesillerin deneyimlerini barındırır ve sürdürür (Hall, 1992: 277).

RİSK BAĞLAMINDA KİMLİK VE ÖTEKİ

Ulrich Beck'in (1992) bir "risk toplumu" fikri, riskle karşılaşmanın ve özellikle bu riskin refleksif değerlendirmesinin çağdaş toplumda kaçınılmaz olduğunu öne sürer. Tren yerine arabayla seyahat etmeyi, yüksek lifli bir diyet yerine yüksek proteinli bir diyet yemeyi, bir fabrika yerine bir ofiste çalışmayı tercih etmek, risklerin göz önünde bulundurulması ve yüz yüze gelinmesi gereken kararlardır. Ancak riskten kaçınmak mümkün olmasa da belirli risk türlerini az ya da çok hevesle kucaklamak yine de mümkündür. Burada, özellikle "kimlikle ilgili riskler" veya "kimlik riskleri" olarak adlandıracağım bir dizi riskle ilgileniyorum. Bunlar, insanların bir bütün olarak yaşamlarının gidişatı ve tarzıyla ilgili alabilecekları, kimlik duygusuyla yakından bağlantılı risklerdir. Farklı risk tutumlarının kimliğe yönelik farklı tutumlarla ilişkilendirilmektedir. Bu argümana göre, risk almaktan mutlu olanlar, aynı zamanda özerkliğe değer veren, hayatlarını kendi seçtikleri şekilde yaşamak isteyen kişilerdir. Buna karşılık, riskten kaçınmak isteyenler, kendilerini daha büyük bir bütünle özdeşleştirmek ve onun kural ve normlarını düşünmeden takip etmek isteyen topluluğun güvenliğini arayacaklardır (Thompson, 2005: 26).

Bireyin ve paylaşılan kimliğin oluşturulma şekli, bireyin bu imajla nasıl bir ilişki kurduğunu belirleyecektir. Etnik köken, cinsiyet, milliyet, sosyal sınıf, cinsellik ve topluluk, benliğin bu imajın karmaşık ve çelişki-

li yorumlarına ve organize bir kampanyanın bir kamu mesajı parçası olarak anlamının anlaşılmasına yol açabilecek yönleridir. Gerçekten de bu tür benlik imgelerinin ve fikirlerinin karşılıklı etkileşimi, bireyin kimliği içinde sürekli bir diyalektik yaratır. Kimlik, devam eden bir çalışmadır. Kendimiz ve başkaları arasında müzakere edilen bir alandır; sürekli olarak yeniden değerlendirilir ve bir toplumdaki kültürel anlamların dolaşımıyla çok bağlantılıdır. Ayrıca kimlik yoğun bir şekilde politiktir. Başkalarının imgelerinden ve anlamlarından kaçmak, düzeltmek veya sürdürmek için sürekli çabalar vardır. Bu dönüşümler her alanda kendini gösterir ve bu yapılar arasındaki ilişkiler güç ilişkilerini yansıtır ve güçlendirir. Bu nedenle, farklı grupların görüntüyle özdeşleşme biçimleri de sabit değildir. Siyahlık ve beyazlık metaforlarının görüntülerinin birikimi, kimliğin inşası için soruları gündeme getiriyor. Yalnızca kimliklerin dışlama potansiyelleri nedeniyle ortaklık ve özdeşleşme noktaları olarak hizmet edebilirler, “her kimliğin, susturulmuş ve söylenmemiş olsa bile, “eksik olduğu” bir başkası olarak zorunlu olarak adlandırılması” gerekir (Spencer, 2006: 26-27).

Birçok teorik risk tartışması, belirli sosyal gruplar üzerindeki risk söylemlerinin hedefleme ve etkilerinin farklılaşmasını kabul etme eğilimindedir. Çoğu durumda risk faktörünü cinsiyet, yaş, etnik köken, sosyal sınıf veya cinsel kimlikten yoksun olarak temsil ederler. Risk ve öznellik hakkındaki ifadeler, risk öznesini evrensel olarak sunarak farklılıkları göz ardı etme eğilimindedir. Beck, risk toplumunda, risklerin küreselleşmiş ve dolayısıyla ‘demokratik’ doğasının, öteki’ni tehlike kaynağı olarak tanımlama eğiliminin azaldığını iddia eder: ‘Öteki’nin sonu’, dikkatle geliştirilmiş tüm fırsatlarımızın sonudur. Nükleer ve kimyasal kontaminasyonun ortaya çıkmasıyla deneyimleyebildiğimiz şey, kendimizi uzaklaştırmak için budur’. Risk pozisyonları, tam tersine, oldukça farklı bir mağduriyet türü içerir. Onlar hakkında kabul edilen bir şey yok. Bir şekilde evrensel ve spesifik değiller. Biri onları duyar ya da okur. Bilgi yoluyla bu aktarım, etkilenme eğiliminde olan grupların daha iyi eğitilmiş oldukları ve kendilerini aktif olarak bilgilendirdikleri anlamına gelir. Maddi ihtiyaçla rekabet başka bir özelliğe atıfta bulunur: risk bilinci ve aktivizmin, geçimini sağlamak için doğrudan baskının gevşetildiği veya kırıldığı, yani daha zengin ve daha korunan gruplar (ve ülkeler) arasında ortaya çıkması daha olasıdır. Risklerin görünmezliğinin büyüğü, sevilen bir ağacın üzerindeki ölümcül işaretler, bölgede yapılması planlanan nükleer santral, zehirli atık kazası, basında çıkan haberler ve benzeri şeylerle de bozulabilir. Kişiyi yeni semptomlara, gıda maddelerindeki toksik kalıntılara ve benzerlerine karşı duyarlı hale getirir. Bu tür bir ızdırap, kendi başına ve başkaları tarafından görülebilecek hiçbir toplumsal birlik, bir toplumsal sınıf ya da tabaka olarak belirlenebilecek ya da örgütlen-

nebilecek hiçbir şey üretmez (Beck 1992:51).

Mevcut risk değerlendirmesinin üç özelliği vardır. Birincisi, sorunla ilgili fikir ayrılığının Batı dünyasında derin ve yaygın olmasıdır. İkincisi, farklı insanların farklı riskler -savaş, kirlilik, istihdam, enflasyon- endişe duymasındır. Üçüncüsü, bilgi ve eylemin uyumsuz olmasıdır: riskleri azaltmak için hangi programlar yürürlüğe girse girsinler, en kötü hasarı önlemek için en fazlasını yapma ilkesini açıkça takip etmekte başarısız olurlar.' Özetle, neyin riskli olduğu, ne kadar riskli olduğu ve bu konuda ne yapılması gerektiği konusunda önemli bir anlaşmazlık devam ediyor (Douglas ve Wildavsky, 1983: 13).

"Öteki" kavramı, bir kimlik ve kimlik oluşumu teorisinin merkezinde yer alır. Sosyal psikoloji bunu yeterince kullanmamıştır. Disiplinin dışında, "ötekileştirme", belirli halkları tabi kılmanın ve böylece üstün kimlikler inşa etmenin Batılı yollarını açıklamak için yaygın olarak kullanılmaktadır. Bununla birlikte, insanların istenmeyen nitelikleri başkalarında konumlandırarak kendi kimlik duygularını güçlendirme süreci mutlaka kültüre özgü değildir. Bazı psikodinamik teoriler için, bu tür süreçler kimlik oluşumunun temelinde yatar. Sosyal psikoloji, kimlik meseleleriyle merkezi olarak ilgilendiğinden, ancak bununla ilgili tatmin edici bir teoriden yoksun olduğundan, bu anlayışları bütünleştirmek iyi olur. Benim ilgim yalnızca kimlik inşa süreciyle değil, aynı zamanda kimlik temelli temsillerin içeriğiyle de ilgili. Bu amaçla, psikodinamik ve sosyokültürel kuramlaştırmaların yönlerini sosyal psikolojik anlayışla bütünleştiriyorum. Ortaya çıkan kimlik teorisi, öznel, iç güçlerin kimliğin inşasında dış güçlerle etkileşime girdiğini varsayar. Kültürel, toplumsal, kurumsal, çevresel ve sembolik faktörler, bireylerin deneyimledikleri kimlik ve özdeşleşme duygusunda rol oynamaktadır (Joffe, 2007: 197).

Douglas'ın risk ve kültür üzerine sonraki yazıları, kültürel sınırları korumanın çağdaş batı toplumlarında bir araç olarak risk kavramının kullanımına dikkat çekmiştir. Riski, öncelikle 'riskli' grupların veya kurumların tehlikeli olarak seçildiği bir suçlama odağı olarak hareket etmek olarak görüyor. 'Riskli' bir öteki, kişinin kendi fiziksel bedeninin bütünlüğüne veya ait olduğu topluluk veya toplumun sembolik bedenine bir tehdit oluşturabilir. Douglas, risk kavramlarının kaçınılmaz olarak kültürel varsayımlar aracılığıyla ifade edildiğini ve bu nedenle bireysel yargılar veya 'bireysel karar verici için bilişsel yardımlar'dan ziyade paylaşılan gelenekler ve beklentiler olduğunu öne sürer (Douglas, 1985: 80).

Risk, yanlış giden şeyler veya gerçekleşmesi öngörülen talihsiz olaylar için açıklamalar sağlamada bir 'adli kaynak' görevi görür. Adli bir

kaynak olarak risk, bilimsel tarafsızlıkla olan çağrışımları nedeniyle batı toplumlarında baskın hale gelirken, batılı olmayan toplumlarda ‘günah’ veya ‘tabu’ tehlikeli Öteki hakkında düşünmeye hâkim olmaya devam ediyor (Douglas, 1999: 2).

Risk kesinlikle günah veya tabu ile aynı şey değildir. Farklılıklar pek de ilk bakışta göründükleri gibi değildir. Tabular ve günahlar geriye doğru işler: Buna karşılık, risk gelecekteki tehlikeleri değerlendirmek için kullanılıyor (Douglas, 1992: 7). Bununla birlikte, kullanımlarda asimetri olduğu hala doğrudur. Modern dilde “risk altında” olmak, “günah içinde” veya “tabu altında” olmanın eşdeğeri değil, karşılığıdır. ‘Risk altında’ olmak, karşı günah işlemekle, başkalarının sebep olduğu olaylara karşı savunmasız olmakla eşdeğer iken, ‘günah içinde olmak’ zarara sebep olmak demektir. Günah/tabu söylemi daha çok, bireyin yanlış davranışlarına karşı savunmasız olan topluluğu desteklemek için kullanılırken, risk söylemi, toplumun yanlış davranışlarına karşı savunmasız olan bireyi destekler (Douglas, 1992: 27).

Bununla birlikte, doğumda ve erken bebeklik döneminde, insan olma sorunu bireysel olarak sorulur. Benlik içsel tanımın birincil kimliğiysen, insanlık da dışsal tanımın birincil kimliğidir. Bireysel yeni doğanları kabul edilebilir insan olarak sınıflandırmak veya onların insanlığının doğasına karar vermek, algılanan ve yorumlanan bedensel özelliklere atıfta bulunarak, zorunlu olarak başkalarının işidir. İnsanlık büyük ölçüde verili kabul edilir ve bir kez verildiğinde, insanlık bundan sonra çoğumuz için büyük ölçüde alakasız hale gelir. Ancak, tam da aksiyomatik ve belirsiz olduğu için insan, hayatın zorlukları karşısında risk altındadır. Algılanan entelektüel yeterlilik veya edinilmiş fiziksel bozukluk gibi sonraki faktörler onu zayıflatabilir. İnsanlık ve benlik, birincil kimlikler olarak tipik olarak birbirini gerektirir: birinin algıları ile diğeri algıları arasında yakın bir bağlantı var gibi görünmektedir. Örneğin, antropolog Robert F. Murphy, bir omurilik tümörü tarafından giderek artan bir şekilde hareketsiz kalmasıyla ilgili etkileyici bir anlatımda, başkalarının gözünde, derin sakatlığı “bir sınırda olma biçimi” (bir arada olma durumu) olarak tanımlar (Jenkins, 2004: 54).

Farklılık/gariplik gözlemlerinin bir ürünüdür. Ötekilik tehlikelidir, çünkü düzen ve kontrolü karıştırır: ‘Diğeriyle karşılaşmak, kendini fark uçurumuna maruz bırakmaktır... tam da içerdiği zenginlik nedeniyle bizi cezbeden, ama aynı zamanda risk ve anlık tehlikelerle dolu olan farklılık’. Öteki, bilinmeyen ve kişinin bu bilinmeyenle temas yoluyla kendi kimliğini kaybetme tehdidini, sınırların ortadan kalkmasını ve kendi sınırlarımızın gerçekleşmesini temsil eder: ‘bir başkasıyla karşılaşmak her zaman kendimizden ve biricikliğimizden bir şeyleri sorgulamayı ve

içine girmeyi gerektirir. Sadece eksiklerimizi keşfetmek için bilinmeyen bir ülke'. İkiliklerin bir ayırma pratiği olarak kullanılması, sıralamanın merkezinde yer alır. Öteki ya da karşıtı, muhalefetin ilk üyesinin "aşağılanmış, bastırılmış, sürgün edilmiş" yanıdır. Bauman, Aydınlanma sonrası düşüncede bilime ve insanlığa Öteki olarak konumlanan 'doğa' örneğini verir. Modern bilim "Doğayı fethetme ve onu insan ihtiyaçlarına tabi kılma konusundaki ezici hırstan doğdu". Doğa, düzeni, uyumu veya tasarımı bozan ve dolayısıyla amaç veya anlamı reddeden herhangi bir şey olarak belirlendi: yanlış yönde akan nehirler, flora düzenlemelerinin uyumunu bozdukları yerde kendilerini tohumlayan bitkiler, insanlar için yararlı olmayan hayvanlar. Yahudiler, Nazi yazılarında kirli, hijyenik olmayan, patolojik, kirletici, kelimenin tam anlamıyla "haşere" olarak temsil edildi ve bu nedenle temizlik ve hijyen adına "yok edilmeyi" gerektiriyordu (Lupton, 1999: 132).

Kimlik, yalnızca insanların bağlı oldukları şeylerle değil, aynı zamanda üstün taraf olarak ortaya çıktıkları diğer gruplarla karşılaştırmalarıyla da inşa edilir. Negatif değer verilen gruplarla karşılaştırma yoluyla olumlu bir kimlik duygusu kazanmak hem modern hem de eski toplumlarda benzer şekilde yaygındır. MÖ beşinci yüzyılda bir Atinalı, kimlik duygusunu Barbar olmayan biri olarak tanımlanmaktan olduğu kadar, bir Atinalı gibi olumlu hissetmekten de kazanacaktı. Benzer bir akıl yürütme çizgisinde, Stallybrass ve White, burjuva kişinin benliğini sürekli olarak kirli, itici, gürültülü veya kirletici olarak "düşük" olarak işaretlenenleri (ve kimleri) dışlayarak tanımladığını gösterir. Bu dışlama eylemi kimliğin kurucu unsurudur (Joffe, 2007: 198).

Bu temsil modeli, Batı'nın "ötekiler" anlayışının önemli yönlerini yansıtır. Her şeyden önce, "öteki" Avrupa'dan temel olarak farklı olarak yorumlanır. Daha özel olarak, "ötekiler" iki uç açıdan ele alınır: onlar son derece alçaltılmış ama aynı zamanda, belki daha az açık bir şekilde, son derece takdire şayan ve imrenilebilirdirler. Bu nedenle, "öteki"nin inşası genellikle bu değerli varlığın eksikliğine bağlıdır. Bu değer, obezlerden yoksullara, bağımlılardan ve sosyal yardımdan yararlananlardan "çılgın" insanlara ve mültecilere kadar çeşitli "ötekiler" kategorisini açıklar (Joffe, 2007: 199).

Ötekillik, ikili karşıtlığın bir parçası olarak yalnızca kendimize/bize karşı doğrudan karşıtlığa yerleştirilen şeyi değil, aynı zamanda belirsiz, kafa karıştırıcı ve ikili karşıtlıkların düzenini -melez ve sınırlayıcıyı- bulanıklaştıran şeyi de içerir. Douglas'ın savunduğu gibi anormal, sınıflandırılması zor olarak görülen şey, huzursuzluk ve tiksinti duyguları yaratır. Bauman, bir nesneyi veya olayı birden fazla kategoriye atayabildiğimiz zaman, kararsızlık hakkında hissettiğimiz 'akut rahatsızlık' ve endişe

hakkında da yazmıştır. Not ettiği gibi: ‘Sınıflandırmak... dünyaya bir yapı vermektir: olasılıklarını manipüle etmek; bazı olayları diğerlerinden daha olası kılmak, olaylar rastgele değilmiş gibi davranmak veya olayların rastgeleliğini sınırlamak veya ortadan kaldırmak’. Sınıflandırmada dahil etme ve hariç tutma eylemleri gerçekleştiririz. Düzenleme modernitenin temel görevidir, kaosu savuşturma girişimidir. Modernitede aklın zorunluluğu, kolayca düzenlenip kategorize edilemeyen şeylere karşı hoşgörüsüzlüğe yol açmıştır: ‘Düzenin ötekisi, belirsiz ve öngörülemez olanın pıslığıdır. Diğer, tüm korkuların kaynağı ve arketipi olan belirsizliktir’ (Lupton, 1999: 134-135).

Modernitenin düşünömselliği benliğin özüne kadar uzanır. Başka bir deyişle, post-geleneksel düzen bağlamında benlik, yansıtıcı bir proje haline gelir. Bireylerin yaşamlarındaki geçişler, her zaman, geleneksel kültürlerde genellikle geçiş ayinleri biçiminde ritüelleştirilen bir şey olan psikik yeniden düzenlemeyi gerektirmiştir. Ancak, her şeyin kolektivite düzeyinde aşağı yukarı aynı kaldığı bu tür kültürlerde, nesilden nesile kimlikteki değişim -bir bireyin ergenlikten yetişkinliğe geçişinde olduğu gibi- açıkça belirtilmiştir. Modernite ortamlarında, tersine, değişmiş kimlik, kişisel ve toplumsal değişimi birbirine bağlayan yansıtıcı bir sürecin parçası olarak keşfedilmeli ve inşa edilmelidir (Giddens, 2002: 37).

Daha önce, Giddens; insanların kimlik risklerine karşı tutumlarını açıklamak için temel güven fikrine dayanan bireysel bir psikolojik teori kullanmaktadır. Bu açıklamaya maddi bir boyut da ima ettiğini belirtmek önemlidir. Bu nedenle, riske yönelik tutumların özellikle refah sistemleri tarafından şekillendirilebileceğini öne sürer. “Pozitif refah” dediği şey, “bir kez daha özerkliği kişisel ve kolektif sorumluluklarla birleştirmeyi amaçlayan yaşam-politik önlemlerinin harekete geçirilmesine” vurgu yapar. Başka bir deyişle, böyle bir refah sistemi, bireylerin özerk bir şekilde hareket etmelerini- yani risk almalarını- ve aynı zamanda başkalarına karşı sorumluluklarının farkında olmalarını sağlamak için tasarlanmıştır. Şimdi Bauman’ın böyle bir maddi açıklamaya ilginç bir dönüş sunduğunu söylemek istiyorum. Daha önce de belirttiğim gibi, riske karşı farklı tutumları hesaba katmak için ekonomik faktörlere odaklanıyor. Bazı bireylerin özgür bir hayat yaşama konusundaki başarısızlığına psikolojik bir açıklama getirmeye çalışmak yerine, bunun yerine maddi kaynakların kilit bir rol oynadığı bir açıklama öne sürüyor. Gördüğümüz gibi, yeni küresel seçkinler risk almaya muktedir ve isteklidir. Burada özellikle ilgi çekici olan, benlik algılarını sürekli dönüştürme olasılığını korumak için özerkliğe kimlikten çok değer verirler. Tam tersine, yeni küresel çokluk risk almaya muktedir ve istekli değildir. Bunun yerine, özerklikten çok kimliğe değer verirler ve toplulukta kök salmış istikrarlı bir benlik duygusunun güvenliğini ararlar (Thompson, 2005: 39).

Melez, birbirinden farklı olduğu düşünülen iki tipi, özelliklerini yeni bir tipte birleştirecek şekilde birleştiren veya bir tek varlığı iki veya daha fazla parçaya bölerek, her birini diğerinden farklı kılar: “Melezlik böylece farkı aynılığa ve aynılığı farklılığa dönüştürür, ama aynı şeyi artık aynı, farklı olanı artık basitçe farklı kılmayacak şekilde”. Bazı yorumcular, geç modernitenin küreselleşen süreçlerinin, melez kimliklerin yeni ve geçiş biçimlerini ürettiğini iddia ediyor. Bu kimlikler, farklı kültürel kimlik türleri arasındaki ayrımlar hakkında yerleşik fikirleri karıştırır, karıştırır ve onlara meydan okur. Melez kimlikler sürekli değişim halindedir ve sınırları güçlendirmek yerine onları yeniden oluşturur. Sonuç olarak, ‘fark ne Biri ne de Ötekidir, ancak aradaki başka bir şeydir’. Kimliklerin akışkan, olumsal doğası, aktif olarak yerine getirilmeleri gerekliliği, onların hiçbir zaman bitmediği, tamamlanmadığı anlamına gelir. Melezlik, ikili karşıtlıkların ve kimlik tanımlarının aralıklarında üretilir ve gelişir. Bununla birlikte, sınırsız doğası, olduğu gibi kabul edilen kategorilere meydan okuması nedeniyle hibritlik her zaman risklidir. Görsel ve sözlü temsillerde Çinliler, beyazların egemenliğini ortadan kaldırmak ve sayıların gücüyle onların üstesinden gelmekle tehdit eden bir “akın” olarak Kanada’ya akın ediyor olarak tasvir edildi (Lupton, 1999: 135). Kanadalı beyaz aile hayatı, Çinlilerin yolsuzluğuna karşı ve risk altında kuruldu. Özellikle beyaz kadınlar, şehvet düşkünü, egzotik Doğulu erkeğin cinsel arzuları karşısında risk altında olarak konumlandılar. Liminal, birbirinden tamamen farklı iki varlık, kimlik veya site arasındaki geçiş, orta aşamayı temsil eden şeydir. Bu nedenle iki kategoriye de ayrılamaz: “arada”dır. Çağdaş batı toplumlarında, kültürel açıdan önemli sınırları aştığı veya bulanıklaştırdığı görülen bedenler, kafa karışıklığının, korkunun, kaygının ve hatta nefretin, tiksinden ve tiksinden kaynağıdır. Örneğin, erkek ve kadın arasındaki ikili karşıtlığın bulanıklaşması, güçlü duygulara ilham verir. Gey ve lezbiyenler, transeksüeller ve travestiler, yüksek kaslı kadın vücut geliştiriciler, drag yapan erkekler ve muğlak cinsel organla doğan bu nadir vakalar gibi figürler, kendilerine meydan okudukları için sürekli olarak olumsuz tepkilere maruz kalmaktadırlar. - erkek ve kadın kimliği arasında önemli ayrımlar sağladı (Lupton, 1999: 136).

Bir sosyal grubun ‘iç’ ve ‘dış’ arasındaki sınırları aşan yabancı gibi sınırdaki figürler, genellikle sosyal düzene yönelik tehditler olarak ele alınır. Bauman, “yabancı” figürünü geç modern toplumlarda merkezi bir belirsizlik kaynağı olarak tanımlar. Yabancı henüz ne dost ne de düşman olarak kategorize edilemez ve bu nedenle düzensizdir, sınırları ve bölünmeyi bulanıklaştırır” (Bauman, 1995: 1).

Bütün toplumlar yabancılar üretir; ama her toplum türü kendi bir tür yabancıdır ve onları kendi benzersiz tarzında üretir. “Yabancı” ve diğer marjinal figürlerin toplumlar tarafından iki ana şekilde ele alındığını

belirtiyor. Bir strateji, “yabancıları yutarak yok etmeyi ve ardından metabolik olarak onları kendi dokularından ayırt edilemez bir dokuya dönüştürmeyi” içeren “antropofajiktir”. Diğer strateji, “yabancıları kusak, onları düzenli dünyanın sınırlarından kovmak ve içeridekilerle her türlü iletişimden alıkoymak”ı içeren “antropoemik”tir (Bauman, 1995: 2).

Amerikan mahallelerine ve belirli bireylerin ve sosyal grupların nasıl “diğer” olarak tanımlandığına ilişkin bir analiz, dışlayıcı kategorilerin nasıl sürdürüldüğüne ve gündelik hayatın bir parçası olarak yeniden üretildiğine işaret ediyor. Bu sosyokültürel bağlamda rutin olarak çizilen çizgi veya sınır türleri şunları içerir: iş ve zevk, ev ve iş, akrabalar ve arkadaşlar, aşk için yaptıklarımız ve para için yaptıklarımız, özel ve kamusal, iyi ve kötü arasında... ve ayrıca aile ve aile arasındakiler arasında. Topluluk, cinsiyetler arasında, türler arasında, yetişkinler ve çocuklar arasında, ırklar arasında, beden ile ruh arasında, hatta şehir ile banliyö arasında farklılıklar vurgulanır (Lupton, 1999: 137).

SONUÇ

Modernizm, toplumsal yaşamın dinamiklerini köklü biçimde dönüştürerek bireylerin düşünme, eylem ve aidiyet biçimlerini yeniden şekillendirmiştir. Rasyonelite, ilerleme ve özgürleşme idealleri üzerine inşa edilen modernleşme süreci, aynı zamanda yeni belirsizlikleri, güvensizlikleri ve riskleri de beraberinde getirmiştir. Risk toplumu tartışmaları, teknolojik gelişmelerin, çevresel tehditlerin ve küresel bağlantıların, bireylerin ve toplumların güvenlik arayışlarını daha karmaşık bir hale getirdiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda modern toplumlarda kimlik, artık sabit ve değişmez bir yapı olmaktan çıkmış; bireylerin sürekli yeniden inşa ettiği, esnek ve kırılabilir bir olguya dönüşmüştür. Geleneksel aidiyetlerin çözülmesi, bireylere daha fazla özgürlük ve seçenek sunsa da aynı zamanda kimlik krizlerini ve yönelim belirsizliklerini derinleştirmektedir. Modernizm, risk ve kimlik arasındaki ilişki, günümüz toplumlarının hem özgürleştirici hem de kısıtlayıcı yönlerini bir arada barındıran çelişkili yapısını göstermektedir.

Sonuç olarak, modernliğin sunduğu imkânlar ile yarattığı riskler arasındaki denge, bireysel ve kolektif kimliklerin gelecekte nasıl şekilleneceğini belirleyen temel unsurlardan biri olacaktır. Bu nedenle modernizm, risk ve kimlik arasındaki etkileşimi anlamak, yalnızca sosyolojik bir tartışma değil, aynı zamanda toplumsal dönüşümlere yönelik çözüm ve uyum stratejilerinin geliştirilmesi açısından da kritik öneme sahiptir.

KAYNAKÇA

- Bauman, Z. (1995). "Making and unmaking of strangers", Thesis Eleven, volume: 43, sh.1-17.
- Beck, U. (1992). Risk Society: Towards a New Modernity. London: Sage.
- Beck, U. (2014). "Risk Toplumu: Yeni Bir Moderniteye Doğru", Sosyoloji Başlangıç Okumaları, (Ed. Anthony Giddens), (Çev. Günseli Altaylar), İstanbul: Say Yayınları.
- Douglas, M. (1992). Risk and Culture: An Essay on the Selection of Technological and Environmental Dangers, California: University of California Press.
- Douglas, M. & Wildavsky, A. (1983). Risk and Culture, California: California Press.
- Douglas, M. (1985). Risk Acceptability According to the Social Sciences. New York: Russell Sage Foundation.
- Douglas, M. (1992). Risk and Blame: Essays in Cultural Theory. London: Routledge.
- Fox, N. J. (1999). "Postmodern reflections on 'risk', 'hazards' and life choices", Risk and Sociocultural Theory: New Directions and Perspectives, (Edited by: Deborah Lupton), New York: Cambridge University Press.
- Giddens, A. (1990). The Consequences of Modernity. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1991). Modernity and Self-Identity. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (2002). Modernidade e Identidade, (Tradução: Plinio Dentzien), Inglaterra: Polity Press.
- Hall, S. (1992). "The question of cultural identity", Modernity and Its Futures, (Eds. S. Hall & T. McGrew), Cambridge: Polity Press.
- Jenkins, R. (2004). Social Identity, London: Taylor & Francis.
- Joffe, H. (2007). "Identity, Self-Control, and Risk", G. Moloney et al. (eds.), Social Representations and Identity, Palgrave Macmillan, New York.
- Jonathan, B. M. & Elston, M. A. (2004). Key Concepts in Medical Sociology, London: SAGE Publications.
- Kellner, D. (1995). Media Culture: Cultural Studies, Identity and Politics Between The Modern and The Postmodern, London: Taylor & Francis Group.
- Luhmann, N. (1993). Risk: A Sociological Theory. New York: Aldine de Gruyter.
- Lupton, D. (1999). Risk, New York: Routledge.
- Lupton, D. (1999). "Introduction: Risk and Sociocultural Theory", Risk and Sociocultural Theory: New Directions and Perspectives, (Edited by: Deborah Lupton), New York: Cambridge University Press.
- Özyurt, C. (2017). Küreselleşme Sürecinde Kimlik ve Farklılaşma, İstanbul: Açılım Kitap Yayınları.
- Ritzer, G. (2011). Modern Sosyoloji Kuramları, (Çev. Himmet Hülür), İstanbul: De Ki Yayınları.
- Rasborg K. (2012). "(World) Risk Society' or 'New Rationalities of Risk'? A

Critical Discussion of Ulrich Beck's Theory of Reflexive Modernity", Thesis Eleven, volume: 108 (1), sh.3-25.

Spencer, S. (2006). Race and Ethnicity Culture, Identity and Representation, London: Taylor & Francis Group.

Thompson, S. (2005). "Trust, Risk and Identity", Trust, Risk and Uncertainty, (Eds. Sean Watson and Anthony), New York: Palgrave Macmillan.

Bölüm 3

TÜRK TOPLUMUNDA DİN OLGUSUNUN SİYASAL YAŞAMA ETKİSİ ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Güney Nair¹

¹ Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, guneynair@gmail.com., ORCID: 0000-0002-6165-9672

Giriş

Orta Asya steplerinden, batıya uzanan göç yolculuğu sonunda Anadolu'yu anayurt yapan Türkler güçlü bir devlet geleneğine sahiptirler. Bu devlet geleneğinin içinde din olgusunun da önemli bir yeri olmuştur. Toplumsal yapıda siyaset ve din kurumunun etkileşime sahip olduğunu gördüğümüz bu yapı, birbirini destekleyerek yüzlerce yıl sürmüş, şaman inanışından, İslami teokrasiye ve oradan cumhuriyete uzanan bir seyir izlemiştir.

Özellikle Osmanlı siyaseti, din kurumu ile güçlü bir bağ kurmuş, İslam dünyasında yüzyıllar içinde şekillenmiş üç temel geleneği siyasal kimliğine entegre etmiştir. Bunlardan en önemlisi adalet ve düzenin korunmasını amaçlayan Nizam-ı alem anlayışıdır. İkincisi dini liderliğin siyasi otoriteyle birleşmesini sağlayan ve sultana “halife” ünvanı vererek siyasi gücünü dini güç ile birleştirmesini sağlayan hilafet fikridir. Üçüncüsü ise orta Asya'dan Anadolu'ya taşınan Oğuz gelenek ve göreneklerine katkı sağlayan dini hukuk ile sultanın yasama yetkisini güçlendiren şeriat uygulamalarıdır. Bu çerçevede Osmanlı, hem şeriata dayanan hem de örfi kanunlarla yönetilen ikili bir hukuk sistemi kurmuş, bu sistem, hem İslamî meşruiyeti korumuş hem de pratik yönetim ihtiyaçlarını karşılamıştır. Osmanlı siyasetinde din, yalnızca bir inanç sistemi değil, aynı zamanda iktidarın ideolojik çerçevesini oluşturan bir uygulama alanı olmuştur. Sultan, hem devlet başkanı hem de İslam ümmetinin koruyucusu olarak konumlandırılırken, medrese eğitiminden geçen ulema sınıfı yönetici seçkinlerin meşruiyetini güçlendirmiş, Şeyhülislamlık kurumu devletin en yüksek dinî otoritesi olarak fetvalarla siyasal kararların dinî uygunluğunu teyit ederek halk üzerinde sultanın otoritesinin sarsılmadan korunmasını güvence altına almıştır.

600 yıl geniş bir coğrafyada hüküm süren Osmanlı'da din ve siyaset dengesinin en fazla sarsıldığı dönem 19. yüzyıldır. İmparatorluğun son yüzyılında 1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 Islahat Fermanı yöneticilerin meşruiyet kaynağını ilahi adaletten yurttaş eşitliğine kaydırırken bürokraside hukuki rasyonalitenin şeriat hükümlerini askıya almaya başladığı görülmüştür. Ulemanın siyasal etkisinin zayıflaması, medreselerin yerini modern okulların almaya başlaması, ordu içindeki düzenlemeler dinin siyasal merkezden uzaklaşmasına neden olmuştur. 1876-1909 yılları arasında devlet yönetimini elinde bulunduran II. Abdülhamit döneminde ülke sınırları içindeki Müslümanları birleştirip, Batı sömürgeciliğine karşı ideolojik savunma hattı oluşturmayı amaçlayan Panislamist girişimler, ulusçuluk akımlarının giderek güçlenmesi karşısında başarılı olamamıştır.

Diğer yandan Osmanlı'nın son yüzyılı çöküşü simgelemektedir. Askeri başarısızlıklar, toprak kayıpları, sosyo-ekonomik sorunlar ülke sınırları içinde yaşanan istikrarsızlıklar siyasi otoritenin gücünü önemli derecede sarsmıştır. Batıda yaşanan aydınlanma, Reform ve Rönesans sürecinin beraberinde getirdiği değişiklikler, Fransız İhtilali ve İngiliz sanayi devriminin ortaya çıkardığı sosyo-ekonomik ve teknolojik yenilikler karşısında olması gereken tepkinin verilememiş olması da Osmanlı'nın istikrarının bozulması konusunda önemli rol oynamıştır.

Osmanlı'da din ve siyaset arasındaki simbiyotik ilişki, Cumhuriyet dönemine "laiklik tartışması" şeklinde miras kalmıştır. "Kemalist din politikasının temeli laiklik idi, dinsizlik değildi" (Lewis,1991:408). Modern Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı'nın dini meşruiyet modelini reddederek seküler bir devlet kurmasına rağmen toplumsal hafızada dinin siyasal meşruiyet kaynağı olma eğilimini bütünüyle ortadan kaldıramamıştır. Dolayısıyla, günümüz Türkiye'sinde bile din-siyaset tartışmaları, tarihsel bir sürekliliğin izdüşümü olarak varlığını sürdürmektedir.

1-Siyaset Kurumunun Toplum Yaşamındaki Yeri ve Önemi

Toplumsal yapıyı etkileyen temel kurumlardan biri olan siyaset, Arapça hayvan "timar etmeyi anlatan 'sase' kelimesinden türetilmiş ve "toplumu idare etmek" (Tatar, 1997:11), "eğitmek, yetiştirmek, düzenlemek" (Aydın, 2015:20), "yönetme bilgisi" (Kaplan,1994:11) anlamında kullanılmıştır. Batı toplumlarında siyaset ile politika kelimeleri birbiriyle eş anlamlı olarak ele alınmaktadır. Antik Yunan'da şehir devleti anlamına gelen "polis" kelimesinden türetilen politika kavramı devletin yönetimini, devleti idare etmek amacıyla gerçekleştirilen işlemleri içeren bir kelime olarak kullanılmış ve Türkçeye batı dillerinden geçmiştir. Kavram Türk Dil Kurumu (2010:2125) tarafından devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatıyla ilgili özel görüş ve anlayış olarak tanımlanmaktadır.

Temel işlevi "yönetim işlerinin yürütülmesi ve kamu düzeninin" (Aydın, 2015:19) sağlanması olarak ele alınan siyaset olgusu genel olarak bireyin karşısındaki kişi, grup ya da toplulukları "ikna etme, yönetme sanatı" (Heywood, 2014:22) olarak tanımlanmaktadır. Siyaset kurumu 1948'de UNESCO öncülüğünde gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda "siyasi katılım, siyasi partiler, siyasi güç unsurları, baskı grupları, siyasi yozlaşma, ideoloji ve güncel siyasal sorunlar" (Kışlalı, 2005:35) başlıkları altında sınıflandırılmıştır. Politikanın çağdaş toplumlarda "hükümet etkinliklerinin kapsam ve içeriğini etkilemek için gücün kullanılmasını sağlayan araçları" (Giddens, 2005:418) dikkate aldığı görülmektedir. Bu bağlamda politika devlet kurumlarının ötesinde bir kapsama sahiptir.

Çünkü güç olgusu kişi veya grupların düşünce ve çıkarlarını diğerleri üzerinde uygulama olanağını sağlamaktadır. Dolayısıyla siyaset olgusu “gücü dağıtan bir toplumun amaçlarını oluşturan ve kararları veren toplumsal bir kurumdur” (Macionis, 2012:436).

Siyaset, insanlık tarihinin her evresinde karşımıza çıkan etkili bir toplumsal kurum olarak varlığını sürdürürken, siyasal sistemlerin sürekli bir değişim yaşadığı görülmektedir. Bu değişimi Macionis (2012:437) avcı toplayıcı toplumlarda resmi hükümet rolünü kişisel karizma ya da üstün av becerisi sahibi bireylerin üstlendiğini, tarım toplumlarında küçük bir elitin, zenginlik ve gücün çoğunluğunu kontrolü altına aldığını belirtmektedir. Weber’in vurguladığı gibi bu bir ilahi yönetim hakkıdır. Toplumlar büyüdükçe siyaset kurumu bir ulusal hükümet veya politik bir devlet biçimi olmaktadır. Bu durum teknolojik gelişme ile paralellik taşımakta, karmaşık teknolojiler daha geniş bir ulus-devlet yapısına zemin hazırlamaktadır. Devlet, özellikleri, araçları ve gücü olan bir örgütlenme olarak modern toplumlarda “en büyük örgütlenme ve insanların bütün ilişkilerinde önemli ve etkili bir koordinatör” (Dönmezer, 1994:350) olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu değişim sürecinde özellikle sanayi devrimi ve sonrasında yaşanan gelişmelerin toplumların sosyo-ekonomik yapılarında ortaya çıkardığı farklılaşmaların altını çizmek gerekir. Batı toplumlarında sanayileşmenin yarattığı insan tipinin davranış kurallarına tamamen ekonomik faktörlerin hakim olduğu görülmektedir. İngiltere’de başlayarak dünyaya yayılan sanayileşme hareketi, batı ve doğu toplumları arasındaki gelişmişlik düzeylerinin giderek açılmasına neden olmuştur. Bu değişimin ürünü olarak batılı toplumlarda ortaya çıkan birey tipini maddiyatçı ve bencil olarak açıklayan Sarıbay (1985:37) İslam toplumunun “inanç toplumu”, İslam devletinin bir “ideoloji devleti” olduğunu, bu devletin öngördüğü insan tipinin de inanç ve ideoloji insanı olduğunu ifade etmektedir. Sanayileşmenin ortaya çıkardığı bu yeni insan tipinin karakteristik dış görünümünü psikolojik boyutta kategorize eden Kağıtçıbaşı (1977:227), geçmişe değil geleceğe dönük olmak, geleneksel inançları önemsememek, kaderini kendisinin kontrol ettiğine yönelik inanç, insanlara güven duygusu, yeni tecrübelerle karşı açıklık, kentsel hayata yönelmek, ana-baba otoritesinden bağımsızlık gibi öğelerin altını çizmektedir. Bunların yanında devlet faaliyetlerine karşı olumlu bir tutum, yurttaşlık faaliyetlerine ilgi ve katılma, aktivizm, yurtseverlik gibi dışa dönük öğeler dikkat çekicidir.

Genel karakteristik özellikleri bu şekilde özetlenen sanayi toplumunu şekillendiren insanın (modern insan) siyasal kurum üzerindeki aktivitesinin de tamamen bağımsız karar ve katılımcılık ilkeleri üzerinde yoğunlaştığını belirtebiliriz. Kentsel hayatta, aktivite duyguları içerisinde dinamik bir insan olmayı amaçlayan modern insanın katılımcılık en önemli

siyasal dış görünüşüdür. Kendisini ve toplumu ilgilendiren kararlarda yurttaşlık haklarını en iyi şekilde kullanmayı amaçlayan modern insan için siyasal kurum içerisindeki kararlarda da bu görünüm sürmektedir.

Siyasal rejimler, kendilerini yaratan alt yapısal özelliklerin ürünleridir ve toplumu da kendilerine özgü biçimde etkileyip yönlendirirler. Bu etkileşim karşılıklıdır. Siyasal kurumların yanı sıra, siyasal bilinç, kanaat oluşumu, davranış ve tutumlar sanayileşmiş bir toplumda, gelişmekte olan bir toplumda ve feodal bir tarım toplumunda başka başka olacaktır. “Değişme yokluğunun, ilkel tekniğin, yatay-dikey toplumsal hareketsizliğin, tarımsal üretimin, feodal bir siyasal yapının, geniş aile düzeninin, kadercı zihniyetin hakim olduğu toplumlarda genel ve siyasal kültürde bu unsurların getirdiği nitelikte olacak ve toplumun siyasal kurumlarına geleneksel bir taban sağlayacaktır” (Yücekök,1983:6). Her toplumda iktidar ilişkileri ve çatışma gözlenmektedir. Bir toplumu oluşturan ekonomik ve toplumsal özelliklerde herkesin eşit düşündüğünü, amaçlar ve amaçlara yönelik yöntemler konusunda farklılıklar olmayacağını varsayamayacağımıza göre bu durum doğaldır. Ekonomik farklılaşmalar, toplumsal yaşamdaki farklılaşmaları ortaya çıkarmaktadır. Ortaya çıkan bu farklılaşmalar ise siyasal tercihler arasındaki farklılaşmaları yaratmaktadır. Sonuç olarak düşün ve eylem planında çatışma halinde olan topluluklar ortaya çıkmakta, bu durum iktidar uğraşısı şekline dönüşmektedir. Dolayısıyla çatışmanın ortaya çıktığı yerde siyaset başlamaktadır. Çatışma ortamının değiştirilmesi, yumuşatılması, kontrol edilmesi, denetlenmesi ya da ortadan kaldırılması toplumdaki siyasal kurumların görevleri arasında karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı toplumunun yüzyıllar süren hiyerarşik yapısı ve yine uzun süren tekpartili cumhuriyet deneyimimizden beslenen siyasal kültürümüz nedeniyle Türk toplumunun çatışma olgusunu sevdiğini söylemek güçtür. Çünkü genelde çatışmayı itişme, kakışma, vurma, kırma ama mutlak uzlaşmazlık gibi uç bir çerçevede değerlendirilmektedir. Siyasal sistemler genellikle monarşi, demokrasi, otoriter ve totaliter yönetimler olarak dört başlık altında irdelenmektedir. Yakın Türk tarihi geçirdiği siyasal değişimin devrimsel özellikleri nedeniyle son derece dikkat çekici olmakla beraber din olgusunun devlet yönetimi üzerindeki tarihsel etkisi birçok araştırmaya konu olmuştur. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e uzanan ve oradan günümüze kadar süre gelen tartışmaların odak noktasını din ve siyaset kurumunun birbiri üzerinde yarattığı etki oluşturmaktadır. Bir yanda İslam inancının Osmanlı devlet geleneği üzerinde yüzyıllar süren etkisi diğer yanda bu mirası devralmasına karşın yeni bir devlet düzeni ve laik anlayışı benimseyen genç Cumhuriyetin batılı tarzda yaklaşımları, değişime ayak uydurmakta zorlanan toplumsal yapıda her zaman iki karşıt düşüncenin uzlaşmazlığını sembolize etmiştir.

2-Türk Toplumunda Din Olgusunun Siyasal Yaşama Etkisi

İnsan, doğa karşısında daima güçsüz bir varlık olarak yorumlanmıştır. Bu güçsüzlük kendinden daha yüce gördüğü, denetim altına alamadığı, boyun eğme zorunluluğu hissettiği bir güce inanma ve bu inancın gereği bir takım şekil ve davranışlarla o güce boyun eğdiğini ortaya koyma zorunluluğunu doğurmuştur. Bu itaat durumu tarihsel süreçte çeşitli farklılıklarla günümüze değin gelmiştir. Neredeyse insanlık tarihine denk düşen inanma ve tapma sürecinin sorgulama boyutu, felsefenin ortaya çıkışıyla paralellik taşımaktadır. “Gerçi insanlığın savunduğu çeşitli dinler arasındaki isim, tapınma şekilleri ve özellikle ahlaksal değer farklarına rağmen, din adı altında var olan bu tümel kavram, herhalde teker teker dinlerin itikat, tapınma ve işlemlere ilişkin problemlerinden çok daha büyük bir sorun” (Adıvar, 1987:13) oluşturmaktadır. Din kavramını ideolojiden de bağımsız düşünemeyiz. Kitlelerin ortaklaşa paylaştığı inançlar sistemini ideoloji olarak tanımladığımıza göre, bu siyasal kavram din ile bir araya geldiğinde doğal olarak dinin siyasal görünümünü oluşturmaktadır. Dinin bulunduğu toplumlarda ideolojik ve siyasi birçok formasyonları vardır. Ülkemiz açısından da durum aynıdır. Günümüzde sosyal bilimlerde gözlenen ilerlemeler dini endişe azaltıcı ve kişiliği billurlaştırıcı sembolik bir süreç olarak kavramlaştırmamıza yol açmış ve bu anlamda yumuşak bir ideoloji olarak incelenmesinin imkanları ortaya çıkmıştır. “Bu yumuşak ideoloji Türkiye’de bir eylem aracı görünümündedir. Ülkenin değer boşluğunun belirginliği alt sınıflar içerisinde bu boşluğu İslamiyet ile kapama gerekliliğini gündeme getirmişti (Meriç, 1983:30).

İnsanlar tarihin çeşitli evrelerinde doğaüstü bir güce, ilkel de olsa bir dine tutunmuşlar, tapınma biçimleri geliştirmişler, dinin ne demek olduğunu ve neden insanların tapınma gereksinimi duyduklarını daha yeni yeni tartışmaya başlamışlardır. Özellikle sistematik felsefe ve metafizik tartışmalarla doğaüstü güç yani Allah kavramı eleştirici bir yöntemle düşünülüp tartışılmaya başlanmıştır. Bu düşünüş, eski Yunan felsefesinin insan beynini karıştırmaya başladığı zamandan beri insanoğlunun yaşamı üzerindeki etkiden biran olsun geri kalmamıştır. Din, Yunanca da korku ile karışık saygıyı ifade etmekte, insanları Allah’a ve birbirlerine bir bağ ile bağlamak olarak tanımlanmaktadır. Bilim adamları bir kavram olarak ele aldıkları dini, ruhsal yaşamın akıl, irade ve duygu noktalarından hareket ederek yorumlamak gerektiğini vurgulamaktadırlar. Din aynı zamanda toplulukları benzer davranış ve düşünüşe yöneltten bir bilgiler kümesidir. Dinin ruhani bu görünümünün yanındaki maddesel yönünü inkar etmemek gerekir. Dinin maddesel yönünü kurulu inançlar, tarih sürecinde görülen çeşitli tapınma şekilleri, farklı görünümdeki efsaneler, batıl inançlar vb. görüntüler oluşturmaktadır. Din, gidişine ayak

uydurulması gereken dünyada psikolojik bir denge kurmanın yollarından birisidir. Dünya tarihinde hemen hemen tüm toplumlarda olduğu gibi Türk toplumunda da çeşitli inanç şekilleri görülmüş, çeşitli coğrafyalarda ve zaman dilimlerinde farklı dinler Türk toplum yapısını çeşitli boyutlarda ve güçte etkilemişlerdir.

İlk kez MÖ 6000’lerde Orta Asya’da görülen Türkler, Ziya Gökalp (1991:4)’in ifadesiyle günümüze kadar geçen sürede üç ayrı uygarlık süreci yaşamıştır. Birinci uygarlık döneminde Türk budunu ortaya çıkmış, İslam dininin kabul edilmesine kadar geçen bu süre Gökalp tarafından ‘eski dönem’ olarak tanımlanmıştır. İkinci uygarlık dönemini ‘orta dönem’ olarak adlandırmakta ve İslam dinine girilmesinden batı uygarlığının kabulüne kadar geçen zaman olarak ele almaktadır. ‘Yeni dönem’ olarak tanımladığı üçüncü uygarlık dönemi Batı uygarlığının kabulünden sonraki dönemi içermektedir.

İslamiyet öncesi birinci uygarlık döneminde Türk toplumunun siyasal görünümünde en belirgin noktanın devletin en basit biçimi olarak yorumlayabileceğimiz, barış sözcüğünü karşılayan “İl” ler olduğu görülür. “Eski Türk yazıtlarında il, memleket, devlet anlamında kullanılmış, düzenli devleti tanımlamıştır” (İnan, 1956:186). İl’lerin temelinde Oymak’lar bulunur, onları boylar oluştururken boylara ise Sop’ların kaynaklık ettiği görülmektedir. Doğu Türklerinde büyük veya küçük siyasal olan her topluma “Budun” (halk) adı verilmiştir. Eski Türklerde tanrı alemi, bütünüyle insanlarla ilgili şeylerin bir aynası olarak kabul edilmiştir. “Eski Türk dini totemizm dini gibi toplum severlik üzerine kuruludur. Bireyler bağlı bulundukları topluma ve onun çeşitli bölüklerine taparlardı. Toplumsal yapının değişmelerine bağlı olarak dinde değişirdi. Her toplumsal bölüğün toplumsal bilinci ya bir tanrı ya bir ruh olarak algılanır, toplumsal bölükler ve toplum değiştikçe, tanrılarda değişirdi” (Gökalp, 1991:23).

Eski Türklerde dine “nom” adı veriliyor, din başkanı da “toyon” olarak adlandırılıyordu. Kahin ve büyücülerinde toplumsal yaşamda önemli bir yerleri vardı ve onlara da “kam” adı veriliyordu. Şaman sözcüğü bu “kam” sözcüğünden doğmuştur. Şamanizm eski Türklerde kahinliğin ve din ile ilgili tıbbın adıydı. Şamanizm, Türklerin ilk dini olarak kabul edilmektedir. “Yapılan karşılaştırmalar ve araştırmalar doğrultusundaki izlerden hareketle ilk dini inanışlarının Şamanizm olduğu anlaşılmaktadır. Şark kaynaklarında ‘Şemeniyye’ ve Avrupa kaynaklarında Şamanizm olarak geçen inanış Türk dinidir” (Yörükan, 2016:11) .

Türklerin İslamiyet ile ilk temasları klanlarını terk eden kişi veya grupların çeşitli İslam devletlerinin hizmetine girmeye başlamasıyla

olmuştur. Yerasimos (1986:98)'un ifadesiyle İslam dinini önce Müslüman halklarla girdikleri ilişkilerin din değiştirmelerini gerekli kıldığı kişiler sonra da bu sayede itibarlarını arttıran kabile şefleriyle, onların kabileleri kabul etmiştir. Bilginlerden çok, tüccarlar ve savaşçılar eliyle yayılan İslamiyet'in bu ilk biçimi, Oğuzlar'ın eski şaman inançlarına fazla bir değişiklik getirmeyen, katılaşmamış, derme çatma bir din yapısında olması nedeniyle toplumda yaygın bir karşı duruş ortaya çıkarmamıştır. "Türklerin İslam inancından etkilenmelerinin önemli nedenleri arasında 'gök tanrı' inancı ile İslam'ın tek ilah anlayışının benzerliği ve İslam'ı tabiatlarına uygun bulmaları" (Mert, 2021:657) etkili olmuştur. Oğuzların bir kısmının yarı yerleşik şeflerinin kontrolünden ayrılması, onlardan kopmuş olmalarının sonucunda Oğuzlar, İslam dünyasının doğu ucunda kurulmuş bulunan Müslüman devletlerin kontrolüne girmişlerdir.

Siyasal anlamda Türk tarihinin kabileden İmparatorluğa uzanan bir başarı hikayesi olarak yorumlanması dikkat çekicidir. "Büyük Selçuklu İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu resmi din olarak kabul ettikleri İslam'ı bir ölçüde Araplıktan çok Türklük dini haline getirmiştir" (Köymen,1993:19). Osmanlı'yı kuruluşundan düşüşüne kadar İslam gücünün ve ilerlemesine veya savunmasına adanmış bir devlet olarak tanımlayan Lewis (1991:12-13)'in bu konudaki saptamaları dikkat çekicidir. Osmanlılar yüzlerce yıl Avrupa'nın geniş bir kısmında İslam egemenliğini kurma çabasıyla ardından batının amansız karşı saldırılarını durdurmak ya da geciktirmek için sürekli olarak Hristiyan Batı ile savaş halinde olmuşlardır. Bu mücadele Türk İslamlığının köklerindeki kaynaklarıyla Türk toplumunun ve kurumlarının bütün yapısını etkilemiştir. Osmanlı Türkleri kendilerini İslamlık ile özdeş görmüşler diğer herhangi bir İslam ulusundan çok daha büyük ölçüde hüviyetlerini İslamlık içinde eritmişlerdir. Osmanlı topraklarında Türk sözcüğü Türkiye'de hemen hemen kullanılmazken batıda Müslümanın eş anlamlısı haline gelmiş Müslüman olmuş bir batılıya dahi "Türk olmuş" denmiştir.

Anadolu topraklarına yönelen Oğuzlar'ın İslam dinini kabul etmeleri siyasal yapıyı doğrudan ve çeşitli boyutlarda etkilemiştir. Devlet yönetimi, İslamiyet sonrasında önemli derecede din'den etkilenmeye başlamış, Osmanlılar da bu etki giderek önemini arttırmış ve yönetim, dinin de hamisi görünümünü kazanmıştır. Dolayısıyla da dini inanç, devlet işlerinin idaresinde önemli bir yere konuşlanmıştır.

Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren siyasal meşruiyetini dinî değerler üzerinden inşa eden bir imparatorluk olarak karşımıza çıkmaktadır. "Beylik olarak ilk kurulduğu dönemden Tanzimat Fermanı'nın ilanına kadar geçen süre içinde Osmanlı Devleti meşruiyetini dinden almakta, İslam hukukuyla iç içe geçmiş bir devlet anlayışı benimsemi-

ktedir” (Demir, 2013:273). Osmanlı’nın toplumsal ve siyasi yapısı Türk-Oğuz örfünden ve İslam hukukundan güç alarak “örf ve İslam değerlerini ve onların sembolik gösterenlerini, siyasal amaç ve ihtiyaçlar temelinde dizayn etmiştir. Birlikte ya da yeri geldiğinde birbirinin yerine kullanılan bu iki gelenek siyasal meşruiyetin de zeminini oluşturmuştur” (Duman, 2023:682). “Zıllullah fi’l-arz” (Allah’ın yeryüzündeki gölgesi) anlayışıyla meşrulaştırılan sultanın otoritesi, hem dünyevi hem uhrevi alanları kapsamış, bu yönüyle Osmanlı, Batı’daki seküler-dini ayrımın tam karşısında yer alan bir siyasal model oluşturmuştur. “Yaşattığı Türk-Oğuz ve İslam düşünce yapısı Osmanlı’nın iktidarını güçlendirmiştir” (Emecen, 2018: 39). İslam devletlerinde Hz. Peygamber’den sonraki devlet başkanlığı kurumunu ifade eden hilafetin Osmanlı devletine geçmesi ve Osmanlı sultanlarının “halife” sıfatını da ünvanlarının yanında kullanmış olmaları devletin siyasal gücü açısından altı çizilmesi gereken önemli bir noktadır. İslam dini içinde “Hz. Ebû Bekir’den itibaren devlet başkanları için halife tabirinin kullanılmaya başlandığı bilinmekle beraber İslâm kültür ve medeniyetindeki hilâfet kavramı ve kurumu uzun bir tarihi gelişimin, birbirinden hayli farklı uygulamaların ürünü” (TDV,1998:539) olarak, Osmanlı toplum yapısında ve idari yapıda gücün önemli bir paydası olmuştur. “Hilafet, siyasi ve dini anlamda Osmanlı sultanının (iktidarın) meşruiyetinde önemli bir sembol olarak konumlandırıldığı gibi sultanın mutlak egemenlik iddiasını da güçlendirmiştir” (Duman, 2023:675).

Osmanlı Devleti’nde din, yalnızca bir inanç alanı değil, siyasal meşruiyetin temeli olarak görülmüştür. Dinin devlet mekanizmasıyla kurduğu organik bağ, yüzyıllar boyunca istikrar üretmiş ancak modernleşme sürecinde bu bağın çözülmesi, hem ideolojik hem kurumsal krizlere yol açmıştır. Osmanlı tecrübesi, İslam siyaset düşüncesinde din-iktidar ilişkisinin tarihsel bir laboratuvarı olarak değerlendirilebilir. Osmanlı Devleti’nin siyasal yapısı, dinî meşruiyetle iç içe geçmiş bir yönetim anlayışına dayanmaktadır. İslam siyaset düşüncesinin mirası olan “adalet”, “meşruiyet” ve “nizâm-ı âlem” kavramları, Osmanlı devlet felsefesinin temelini oluşturmuştur. Ulema sınıfı, Şeyhülislamlık kurumu ve fetva mekanizması aracılığıyla din, siyasal otoritenin hem ideolojik hem de hukuki dayanağı haline gelmiştir. Ancak Tanzimat’tan itibaren modernleşme çabalarıyla birlikte dinin siyaset üzerindeki etkisi sınırlanmaya başlamış, II. Abdülhamid döneminde “Panislamizm” ideolojisiyle yeniden güç kazanmış, ardından Cumhuriyet dönemine devredilen karmaşık bir miras bırakmıştır.

Osmanlı’da iktidar ve meşruiyet ilişkisini batılı toplumların ölçütlerinden yorumlamak zordur. Osmanlı toplum yapısı ve siyasal görünümünün ortaya çıkardığı tablo birbirinden farklı analizlerin orta-

ya çıkmasına neden olmuştur (Duman, 2023:664). Hobbes güç devleti, Montesquieu sultanın kural tanımadığı doğu despotizmi, Weber'in geleneklere göre yöneten patrimonyal devlet, Marx'ın Asya tipi üretim tarzı olarak kavramlaştırdığı bu devletin 600 yıl süren bir yapı olarak sadece güç ve korku ile varlığını sürdürdüğü ifade edilmektedir. "Osmanlı Devleti, beylik olarak ilk kurulduğu dönemden Tanzimat Fermanının ilanına kadar geçen süre içinde, meşruiyetini İslam dininden" (Demir, 2013:286) aldığı için din devleti olarak tanımlanması yanlış olmayacaktır. Toplumsal yaşama yön veren hukuk kurallarının devletin işleyişindeki yeri ve önemi bu saptamayı güçlendirmektedir. Merkezi yönetim sistemine sahip olan Osmanlı'da sultan (padişah) devletin siyasi, askeri ve dini lideri olmakla beraber, devlet yönetimini ilgilendiren önemli kararlar "Divan-ı Hümayun" adı verilen içinde devlet görevlilerinin yer aldığı bir meclis tarafından alınmıştır. Teokratik değil ama ümmetçi bir yapıya sahip olan Osmanlı şeriat hukukunu uygulamasına karşın, örfi hukuka da önem vermiş, dinin devlete hakim olmasını engellemiş ancak devletin dini kontrol ettiği ve toplumsal yaşamın her alanında hissettirdiği bir görünüm ortaya koymuştur.

İslam dini, kabile ilişkilerinin çok yoğun olduğu bir ortamda, Arap Yarımadası'nda ortaya çıkmış, tarım ekonomisini kendisine temel almış bu temel üzerinde hukuk sistemini ve sosyal düzenini oluşturmuştur. Sosyolojik anlamda bu dönemin ekonomik gücünü tarım ve ticaretin oluşturduğu görülür. İslamiyet'in sosyal ve siyasal alana uygulanması istenen bir inanç, fikir ve davranış sistemi olması, onun çift yönlü bir ideoloji olduğunu ortaya koymaktadır. İslamiyet bu görünümü ile "siyasal ilkeleri ile mabedler içerisinde çıkarak genel hayata yönelik davranışlar içerisine girmekte, siyasal bir ahlak niteliğini kazanarak bireye yekdiğerinin azası olduğunu, insanın insana manen ve maddeten bağlı bulunduğunu telkin ve bu uğurda çalışmayı emreden bir siyasal ideoloji işlevi" (Tunaya, 1962:22) görmektedir. Tarihsel olarak İslam, her şeyden önce siyasal iktidarla ilintilidir. Sarıbay (1985:35-40)'a göre "Mekke yönetici sınıfının ekonomik ve siyasal hakimiyetine karşı bir protesto hareketi olarak ortaya çıkmış, Mekkeliler Hz. Muhammed'in bu yeni dinini ekonomik çıkarlarını ve kendi toplumlarının oligarşik yapısını tehdit edici olarak görmüşlerdir. Bunun yanı sıra İslam, çağlar üstüdür. Çağ onu geriden izlemek zorundadır. İslam kıyamete kadar yaşayacaktır. Buradan hareket edildiğinde insanının, çağın isteklerine uymasından ziyade İslam insanının isteklerine çağın uyarlanması, İslam ideolojisi açısından varılması gereken bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı toplumunun son yüzyılında modernleşme yönünde atılan adımlar ile laik cumhuriyete giden yolda yaşananların bu perspektiften değerlendirilmesi önemlidir. "Osmanlı devlet sistemi laiklik ve sekülerizm bağlamında

değerlendirilirken, öncelikle bu kavramların Osmanlı'nın kurulmasından yaklaşık beş yüz yıl sonra ortaya çıktığını belirtmek gerekir. Osmanlı Devleti'nde benimsenen sistem ve dini hoşgörü anlayışı sayesinde, halk arasında laik/seküler sistem yönünde bir hareket ihtiyacı doğmamıştır” (Tanör, 1991:82). Osmanlı Devleti'nde laiklik olgusunun yeri, seküler bir devlet yapısı olup olmadığı, teokratik ya da dini özelliklerine bağlı olarak siyasal kimliğini şekillendirdiğine yönelik başlıklar birçok bilim insanının gündeminde yer etmiş, devletin sistemi bilimsel araştırmalara konu olmuştur. Osmanlı'da batılılaşma olarak ele alınan modernleşme olgusu “Osmanlı dünyasında hakim dinin tartışılmasını, ona atfedilen kurum ve kuralların sarsılmasını, değişikliğe uğramasını birlikte getirdi. Bu değişme Müslümanlar kadar Hristiyanlar ve diğer dinlerin üyelerini de” (Ortaylı, 2024:13) etkilemiştir.

Gelişmiş batılı toplumların siyasal anlamda tarihsel gelişimi baskıcı siyasal rejimlerden demokratik yapılara doğru şekillenmiştir. İnsanın yükselen değer olarak kabul edildiği, dayatmaların değil tercihlerin ön planda tutulduğu süreç demokratik yapılanmanın önem kazanmasını sağlamıştır. Özellikle 1789 Fransız devrimi ile İngiliz sanayi devriminin sağladığı sosyo-ekonomik koşullar, Avrupa'da yaşanan Rönesans ve reform hareketleri, aydınlanma felsefesinin yarattığı düşünce dünyası gibi gelişmeler bu köklü toplumsal değişimde önemli rol oynamıştır. Değişim sürecini iyi okuyan ve bu doğrultuda şekillenen toplumsal yapılarda önemli sıçramalar yaşanırken, değişime ayak uyduramayan toplumlar geri kalmışlar ve daha düşük ölçütlerle kategorize edilmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluk yapısının Batılı toplumlarda yaşanan bu değişimi yeterli düzeyde analiz edebildiğini söylemek güçtür. İmparatorluğun son yüzyılında özellikle askeri alanlarda başlayan batılılaşma süreci, diğer sosyal alanlara yayılmaya çalıştıkça gelenekçi toplumun direnci ile karşılaşmış, siyasal otorite ve Osmanlı bürokrasisi bu direncin aşılması noktasında çoğu zaman etkili olamamıştır. Kuşkusuz siyasal gücün bu değişim sürecini yeterince okuyamamasında yaşanan askeri yenilgiler, kaybedilen topraklar, toplumun yüzleştiği sosyo-ekonomik sorunlar önemli oranda pay sahibidir.

3- Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılı ve Laik Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Şekillenmesi

Orta Asya steplerinden başlayan ve yüzyıllarca süren göç yolculuğunu çeşitli devletler kurarak Anadolu topraklarına kadar ulaştıran ve bu toprakları “anayurt” yaparak Akdeniz kültürü ile tanışan Türkler, batılı toplumlarla komşu olmuşlar, askeri zaferlerle devlet sınırlarını Avru-

pa'nın ortalarına kadar taşımışlardır. Bu nedenle Türkler, Avrupa toplumuna ve kültürüne yabancı olmamakla birlikte tanıdıkları bu coğrafyaya mesafeli kalmışlardır. Bu mesafeyi ortaya çıkaran temel unsur, dinsel ve sosyo-kültürel farklılıklardır.

Geniş bir coğrafyaya hakim olan, güçlü bürokrasisi ve askeri yapısı ile Nizam-ı Alem ve adalet anlayışı ile meşruiyetini şekillendiren Osmanlı demografik olarak “birçok din ve dil toplumlarını kapsayan yapısı ve İslam dinine dayalı monarşik” (Berkes,1985:135) görünümüyle farklı bir yapı oluşturmaktadır. “Halkın, kabaca Müslümanlar ve ehl-i kitap olan gayrimüslimler bir başka deyişle zımmiler olmak üzere iki ana sınıfa ayrılan Osmanlı’da, bu iki sınıf haklardan eşit istifade etmediği gibi, yükümlülükleri de her alanda eşit değildir” (Demir, 2013:277). Örneğin “zımmilerin can ve mal güvenliği, konut dokunulmazlığı, din ve ibadet özgürlüğü, eğitim hakları zimmet sözleşmesi ile ödenen vergiler karşılığında güvence altına alınmıştır (Cin ve Akyılmaz, 2009:161). Ölüm, evlenme, boşanma, miras, eğitim gibi alanlarda da bu eşitsizlikler karşımıza çıkmaktadır. Oğuz örf ve adetleri ve İslam şeriatı ile şekillendirilen toplumsal yapıda “ikili kaynaktan çoklu bir meşruiyet zemini oluşturulmuş, bu meşruiyet anlayışı, İslam’ı ve tebaayı korumakla görevli güçlü bir devlet anlayışıyla desteklenmiştir” (Duman, 2023:665). Doğal olarak oluşturulan bu mekanizma sayesinde toplumsal rızanın şekillendirildiği güçlü bir hegemonya oluşturulmuştur. Bu hegemonyanın beş yüz yıl varlığını sürdürebilmiş olması çarpıcı olmakla birlikte Osmanlı’nın son yüzyılında yaşanan ve beş yüz yıllık yapıyı sarsan gelişmeler de bir o kadar dikkat çekicidir. Ortaylı (2024) Osmanlı modernleşmesini otokratik bir modernleşme olarak tanımlayarak, imparatorluğun özellikle son kırk yılının anayasal bir monarşiye doğru sürüklendiğini vurgulamaktadır. Burada vurgulanan bir diğer nokta ise devrimci Cumhuriyet kadrolarının Osmanlı’nın son yüzyılında yetişmesi ve yeni bir toplum düzeninin oluşmasına katkı sağlamasıdır. Cumhuriyet devrimi, Osmanlı’nın batıyı tanıyan ve anlayan yüzü olarak nitelendirebileceğimiz sivil ve askeri bürokratik kadroların ürünüdür.

Batı toplumlarında on sekizinci yüzyılın sonlarından itibaren özellikle buhar gücünün ekonomik yaşama katkısını sağlayan gelişmelerle birlikte, demir-çelik, petro-kimya, elektrik enerjisi ve benzin motorları gibi alanlarda yaşanan devrimsel ilerlemeler toplumsal yapılar üzerinde büyük değişimleri beraberinde getirmiştir. Temelleri on beşinci yüzyılın sonlarında atılan ve merkezine insanı alan düşüncenin bilim, sanat ve edebiyatın yanı sıra astronomi, matematik, anatomi gibi fen bilimleri alanında büyük buluşları ortaya çıkaran gelişmeler “bilgi” yi bir güç olarak yaşamın merkezine almıştı. Pozitif düşüncenin egemen olduğu bu yeni dönem “bilginin kaynağını dinsel otoritede değil, bilimde aramaya

başlamıştır” (Savran, 2010:13).

O güne dek görülmemiş biçimde gerçekleşen ekonomik, teknolojik, bilimsel gelişmeler, kültür ve düşün alanlarında güçlü akımlar ortaya çıkarmış, endüstriyel kültür “denizleri, karaları aşarak dünyanın dışta kalan ülkelerinin gelenek sınırlarını” (Berkes, 1978:381) zorlamaya başlamış ve kısa sürede o sınırları aşmıştır. Bu birikimin sonucunda Avrupa’da yaşanan Fransız devrimi ve İngiliz sanayi devriminin yarattığı etkilere bazı toplumlar doğru zamanda ve yerde gerekli reaksiyonları vererek hızlı bir ilerleme sağlarken, aralarında Osmanlı’nın da olduğu kimi toplumlar direnç ortaya koymuşlar ve değişimin hızına ayak uyduramamışlardır. Bu direncin tipik örneklerinden biri matbaanın kurulması konusundadır. Osmanlı topraklarında ilk matbaa girişimi David ve Samuel kardeşler tarafından Sultan II. Beyazıt’tan alınan izinle başlamasına karşın, ortaya çıkan toplumsal direnç yayıncılık faaliyetlerini engellemiş, matbaa kapanmıştır. 1493 yılındaki bu ilk girişimin sonuçsuz kalmasından iki yüz yıl sonra 1727 yılında İbrahim Müteferrika’nın matbaa kurup yayın yapmasına izin verilmiştir. Bu sürede Avrupa’da kurulan matbaalarda milyonlarca kitap, dergi, gazete basılıp dağıtılmış, Avrupa toplumlarının kültürel gelişimine siyasal yönetimlerce destek verilmiştir.

Avrupa köklü bir değişim süreci yaşarken, sanayileşme ve demokrasiyle tanışmasına karşın “geniş bir imparatorluk devleti olan Türkiye’nin birçok din ve dil toplumlarını kapsayan yapısı ile İslam dinine dayalı bir dinsel monarşi” (Berkes,1985:135) yönetimi altında bulunuyor olması önemli bir sorun alanı oluşturmuştur. “Devlet cihazında yaşanan çöküntü sadece yüksek hükümlerlik araçlarını değil, bütün imparatorluk yüzeyinde bürokratik ve dini kurumların bütünü” (Lewis, 1991:23) etkilemiştir. En dikkat çekici çöküntü ise Osmanlı silahlı kuvvetlerinde yaşanmıştır. II. Mahmut ve III. Selim döneminde öncelikle ordu içinde başlatılan ıslahat çalışmaları da istenen sonuçları vermemiştir.

İmparatorluğun çöküşünün hız kazandığı 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı aydınları arasında tartışılan en önemli konu, imparatorluğun içinde bulunduğu durumdan nasıl kurtulacağı sorusudur. Devletin çöküş sürecinde ortaya çıkan tablonun başta sultanlar olmak üzere devlet yöneticilerini, idari yapıdaki bürokratları ve gelişmeleri izleyen, yorumlayan, anlamlandıran aydınları derinden etkilediği gözlenmektedir. “Devlet yönetimince yapılan reformlarda, batıyı düşünsel anlamda takip eden aydınların yayınlarında, kurulan derneklerin çalışmalarında” (Özdemir, 2008:ii) bu etki net bir şekilde görülmektedir. Otuz milyon kadar bir nüfus ile son yüzyılını yaşayan Osmanlı’da bir ulusal ekonomik sistemden söz etmek güçtür. “Geri ve ithal edilen bir teknolojiye sahip olan küçük sanayinin batı ile rekabet şansı bulunmuyordu. 19 yüzyılın gerçekleriyle

bağdaşmayan, küçük üretimden oluşan sanayileşme programının başarılı olma şansı da yoktu” (Ortaylı, 2024:212-215). Tarımsal ekonomiye dayalı devletin mevcut toprak rejimi ve tarımsal yapıya yönelik değişiklikleri de ancak Tanzimat ile hız kazanabilmişti. Geniş köylü kitlesi ulaşımdan uzak, sınırlı Pazar ilişkileri, kapalı bir yaşam tarzını sürdürürken Tanzimatçı grubun porselen ve tekstil gibi çeşitli alanlarda sanayi girişimlerinde bulunduğu bilinmektedir. Sosyo-ekonomik alandaki tüm bu girişimlerin beklenen sonucu yarattığını söylemek güçtür. Öte yandan Batı toplumlarında milliyetçilik, evrensellik, ulus-devlet, demokrasi, kapitalizm, liberalizm, sosyalizm gibi ideoloji ve olgular şekillenirken, Osmanlı’da kurtuluşun reçetesi Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük ve Garpcılık ekseninde tartışılmaya başlamıştır. Bu tartışmaların odağında yer alan, yön arayışındaki Osmanlı aydınlarının ortak özelliğinin batıda yaşanan gelişmeleri yakından takip etmek olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Özellikle Tıp ve Harp Okulunda öğrenim gören gençler arasında ortaya çıkan gizli cemiyetler, genç subaylardan oluşan komiteler, Selanik, Paris, Cenevre, Kahire gibi merkezlerde şekillenen fikir hareketleri bir yandan batıyı anlama diğer yandan Osmanlı’nın yıkımına çözüm üretme çabalarını şekillendirmiştir. Osmanlı sultanları III. Selim ve II. Mahmud döneminde başlatılan reformist girişimler “modern düşüncüyü din için tehlikeli sayan fanatik, skolastik idareci zihniyet” (Ülken, 1992:35) tarafından nispeten engellenmiştir. Toplumda “Tanzimat”, “I. Meşrutiyet” ve “II. Meşrutiyet” süreçleri yaşanmakla beraber, toplum yaşamında derin izler bırakan batılılaşma adımlarının amacına ulaşabildiğini söylemek zordur. Özellikle 3 Kasım 1839’da Sultan Abdülmecid’in Koca Mustafa Reşid Paşa’ya okutturduğu “Tanzimat Fermanı” batılılaşma sürecindeki en önemli adımlardan biri olarak kabul edilmektedir. Dış dünya ile ilişkileri arttıran bu sürecin başarıya ulaşamaması toplumsal yaşamda eleştirileri arttırmış, çözüm arayışındaki ideolojileri güçlendirmiştir. Bu ideolojiler arasında gelişmeleri en iyi okuyan, batı demokrasilerinin sosyolojik analizini yapan kökten bir rejim değişimi arayışında olan Garpcı ve Türkçü düşünce yapısının başarılı olduğu görülmektedir. Nitekim Cumhuriyete ulaşan sürecin yol haritasını bu kadrolar oluşturmuştur. Dini değerler üzerinde şekillenen Osmanlı’nın monarşik yapısından Cumhuriyet rejimine geçmeyi başarmak, yeni bir devlet düzeni kurabilmek güçlü kararlı ve aydın bir iradenin ürünü olarak gerçekleşmiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu, yalnızca bir devletin doğuşu değil; aynı zamanda bir toplumsal, siyasal ve zihinsel dönüşüm süreci olarak yorumlanmaktadır. Bu süreç, Osmanlı İmparatorluğu’nun çözülüşüyle başlayan bir arayışın sonucunda ortaya çıkmış, modern ulus-devletin temellerini atmıştır. Cumhuriyetin ilanı (29 Ekim 1923), Türk toplumunun tarihsel gelişiminde bir kopuş olduğu kadar, aynı zamanda süreklilik unsurları taşıyan bir yeniden inşa hareketi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kemal-

izm, Osmanlı döneminden farklı olarak yepyeni bir toplum düzeni yaratmaya yönelik köklü ve sistemli değişimleri önce siyasal, sosyal ve kültürel alanlarda gerçekleştirmeyi öngörmüş, bunda da başarılı olmuştur. Bu bakımdan Türk devrimi belirli bir terminolojiyle ifade edilecek olursa “üst yapının” alt yapıyı belirlemesi olayıdır. Bundan dolayıdır ki, Cumhuriyet tarihimizin belli bir döneme kadar olan çatışmaları iktisadi temelden kopuk ideolojik çalışmalar olarak kalmıştır. Bunun yanında, Kemalizm’in toplumda sosyo-kültürel dinamizmi yaratmada engel olarak dini görmesi ve sekülerizmi bu engeli bertaraf edecek çözüm olarak önermesi, siyasal hayatımızın en önemli ayrımı olarak dinci – laik karşıtlığını ortaya çıkarmıştır (Sarıbay, 1985:80).

Milli mücadele hareketinden sonra Osmanlı mirasını devralan Türkiye Cumhuriyeti anayasa hükümlerinde teokratik devlete gidişi engelleyecek belirlemelere gitmiştir. Türkiye Cumhuriyeti anayasası laiklik ilkesi, temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmamasına yönelik hükmüyle vicdan ve din hürriyetine yönelik hükümleriyle teokratik devlet düzenine gidilmesini önlemiştir. Ayrıca siyasal partiler kanunu da bu konuya ilişkin yasaklar koyan hükümleri kapsamaktadır (Girgin, 1975:502).

Cumhuriyetin temel ilkesi, meşruiyetin kaynağının halk olmasıdır. Ancak bu halk egemenliği, hukukun üstünlüğü, kuvvetler ayrılığı, seçme ve seçilme hakkı, laiklik, özgürlük ve eşitlik ilkeleriyle kurumsal bir çerçeveye oturtulmaktadır. Bu anlamda Cumhuriyet, yalnızca bir yönetim biçimi değil; aynı zamanda yurttaşlık bilincine, kamusal sorumluluğa ve toplumsal sözleşmeye dayalı bir siyasal ahlak düzeni olarak irdelenmektedir. Cumhuriyet, yönetimin kişisel ya da hanedan tarafından kullanılan bir otoriteye değil, kamusal bir iradeye dayanması anlamına gelmektedir. Bu yönüyle cumhuriyet, monarşiye karşı tarihsel bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Cumhuriyet yönetiminde egemenlik, bir soya ya da bireye değil, ulus veya halka aittir.

Bir Osmanlı subayı olarak hayata atılan ve yaşamının önemli bir bölümü cephelerde geçen Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk ve fikir arkadaşlarının yeni devlet düzenini oluştururken Osmanlı’nın aksine din ve devlet işlerini birbirinden ayıran bir model üzerinde çalışması dikkat çekicidir. Yeni devletin temel ilkelerinden birisi laiklik olarak benimsenmiştir. Hem siyasal hem de toplumsal düzeyde dinin kamusal otorite üzerindeki etkisinin sınırlandırılmasını ve bireylerin inanç özgürlüğünün güvence altına alınmasını amaçlayan laiklik ilkesi yalnızca bir yönetim ilkesi değil, modern demokrasinin temel dayanaklarından biri olarak kabul edilmektedir. Özbudun (2008:82-85)’a göre laiklik, devletin meşruiyetini dinde aramadan, resmi bir dine sahip olmadan bütün dinler ve tüm inanç mensupları karşısında tarafsız

bir duruş sergileyerek eşit mesafe ortaya koymasını hedeflemektedir. Hukuk kurallarının kaynağını dinsel öğelerde aramaması, din kurumları ile siyasal bir aygıt olan devlet kurumlarının birbirinden ayrılması gibi öğeleri içinde barındırmaktadır. 29 Ekim 1923’de Cumhuriyet ilan edilmiş, yeni Türk devletinin siyasi rejimi bütün dünyaya duyurulmuştur. Temmuz 1923’de Lozan Anlaşması’nın imzalanmasından sonra toplanan Meclis 1921 Anayasası’nın bazı maddelerini düzelterek değiştiren (Teşkilatı Esasiye Kanunun bazı maddelerinin tevzihan tadiline dair) 364 sayılı bir yasayla toplumun yeni biçimlenişine uygun devlet biçimini ilan etmiştir. “Bu değişikliklerle Türkiye Devleti’nin şekli Hükümeti cumhuriyet olarak belirlenmiş ve bir devlet başkanlığı organı olarak cumhurbaşkanlığı oluşturulmuştur” (Sencer, 1986:103).

Kararlı bir milli mücadele hareketi sonrasında toplumun tüm katmanlarında hissedilecek bir demokratik yapı oluşturmak kuşkusuz kolay bir süreç değildir. Mustafa Kemal kısa siyasi ömründe yol haritasını uluslararası standartlara uygun bir bakış açısıyla çizmiş ve uygulamaya koymuştur. Ancak bu devrimci sürecin, sonrasında arzu edildiği şekilde gerçekleştirilebildiğini söylemek güçtür. Demokrasi bir yönetim, bir yaşayış biçimi olarak tanımlandığında kuvvetler ayrılığı prensibi üzerine kurulu, gücünü halktan alan, kamu yararının esas olduğu, temel hak ve özgürlüklere saygılı çoğulcu bir sistem karşımıza çıkmaktadır. Yunanca’da demos (halk) ve kratos (iktidar) kelimelerinin birleşiminden oluşan “demokrasi ancak ülke hakkında önerdikleri çözümlerle azınlıkta kalanların, çoğunluk haline gelebilme hak ve olanağının bulunduğu bir çoğunluk yönetimi” (Kongar,1992:13) olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde özellikle sanayileşmiş çağdaş toplumların yönetim yapısını oluşturan demokrasi, kaynağını bulduğu Fransa’dan kısa sürede diğer uluslara hak, hukuk, özgürlük gibi kavramları bünyesinde taşıyarak ihraç edilmiş ve benimsenerek kabul görmüştür.

Her cumhuriyet demokratik olmadığı gibi; aynı şekilde her demokratik yapı da cumhuriyetçi özellikler taşımayabilmektedir. Bu iki kavramın kesişim noktası, halk egemenliği ilkesidir. Egemenliğin kullanılış biçimi demokrasi ve cumhuriyet arasındaki farklılığı oluşturmaktadır. Cumhuriyet, egemenliğin halka ait olduğunu kurumsal ve anayasal düzeyde tanımlarken; demokrasi ise bu egemenliğin nasıl kullanıldığını, yani halkın karar süreçlerine fiilen katılımını belirlemektedir. “Demokraside kamu yararı gözetilerek, konmuş kısıtlamalar dışında eleştirme, söz, yazı, basın ve toplanma hürriyeti başta gelir. Kanuni eşitlik, şahıs veya zümreye imtiyaz tanınmaması gibi yerleşik kurallar mevcuttur” (Girgin, 1975:127). Bu bağlamda Osmanlı’dan devralınan mirasın sosyo-ekonomik anlamda çok ilerisinde ve olabildiğince batı standartlarında bir devlet yönetimi öngören Cumhuriyet rejimimizin yaralı ve yamalı bir demokrasi anlayışı

içinde kendini geliştirmeye çalıştığını vurgulamak yanlış olmayacaktır. Demokrasi, halkın iradesinin sürekliliğini; cumhuriyet ise bu iradenin kurumsal güvencesini temsil etmektedir. Bu nedenle, bir toplumda cumhuriyetin yaşaması, demokratik değerlerin içselleştirilmesine; demokrasinin sürdürülebilirliği ise cumhuriyetin ilke ve kurumlarının korunmasına bağlıdır.

Kaynakça

- Adivar, A. (1987). Tarih Boyunca İlim ve Din, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydın, M. (2015). Siyasetin Sosyolojisi, 4. Baskı. İstanbul: Açılım Kitap.
- Berkes, N. (1978). Türkiye’de Çağdaşlaşma. İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.
- Berkes, N. (1985). Felsefe ve Toplum Bilim Yazıları. İstanbul: Adam Yayınları.
- Cin, H., Akyılmaz, G. (2009). Türk Hukuk Tarihi, 3. Baskı, Konya: Sayram Yayınları
- Demir, H.S. (2013). Klasik Dönem Osmanlı Devleti’nde Din-Devlet İlişkilerinin Laiklik, Sekülerizm, Teokrasi ve Din Devleti Sistemleri Kapsamında İncelenmesi, Ankara Barosu Dergisi. Sayı:3. S:269-288.
- Dönmezer, S. (1994). Toplum Bilim, 11. Baskı. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Duman, N. A. (20023). Osmanlı Devleti’nde İktidarın Meşruiyeti Üzerine. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi. Cilt:78 (4). S.663-686.
- Emecen, F. M. (2018). Osmanlı Klasik Çağında Hanedan, Devlet ve Toplum. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Giddens, A. (2005). Sosyoloji, 2. Baskı. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Girgin, K. (1975). Çağdaş Politika ve Diplomasi El Kitabı, İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Heywood, A. (2014). Siyaset, (Çev: B. İpek, B. Şahin). 14. Bası. Ankara: Adres Yayınları.
- İnan, A. (1956). Türk Etnolojisini İlgilendiren Birkaç Terim-Kelime Üzerine. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten. Türk Dil Kurumu Yayınları. Sayı 4, 179-195
- Kaplan, Y. (1994). Siyaset Bilinci, İstanbul: Denge Yayıncılık.
- Kışlalı, A.T. (2005). Siyaset Bilimi, Ankara: İmge Kitabevi.
- Kongar, E. (1992). Demokrasi ve Kültür, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Köymen, M. A. (1993). Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi- Kuruluş Devri. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Lewis, B. (1991). Modern Türkiye’nin Doğuşu, (Çev: M. Kırıatlı). 4. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Macionis, J.J. (2012). Sosyoloji, (Çev. Edit: V. Akan). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Mert, R. (2021). İslam Öncesi Türkler ve Türklerin İslamlaşma Süreci. Tokat İlmiyat Dergisi. Cilt: 9 (2). S:655-678.
- Meriç, C. (1983) Batılılaşma. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 2. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2024). İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı. 50. Baskı. İstanbul: Kronik Yayınları.
- Özbudun, E. (2008).Türk Anayasa Hukuku, 9. baskı, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Özdemir, Ç. (2008). Türkiye’de Sosyoloji -I. Ankara: Phoenix Yayınevi.

- Sarıbay, Y. (1985). Türkiye’de Modernleşme, Din ve Parti Politikası-MSP Örnek Olayı. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Şavran, G.T. (2010). Sosyolojide İlk Dönem Gelişmeler. Sosyoloji Tarihi. Edit: S. Suğur. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Sencer, M. (1986). Türkiye’nin Yönetim Yapısı, İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Tanör, B. (1991).Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu-1 Hukuki Boyutları. İstanbul: Bds Yayınları.
- Tatar, T. (1997). Siyaset Sosyolojisi, İstanbul: Turan Yayıncılık.
- Tunaya, Z. (1962). İslamcılık Cereyanı. İstanbul: Baha Matbaası.
- Türk Dil Kurumu (2010). Türkçe Sözlük, 11. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkiye Diyanet Vakfı (1998). İslam Ansiklopedisi. 17. Cilt. Ankara: TDV Yayınları.
- Ülken, H.Z. (1992). Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi. 3. Baskı. İstanbul: Ülken Yayınları.
- Yerasimos, S. (1986). Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye. 1. Cilt. İstanbul: Belge Yayınları.
- Yörükan, Y. Z. (2016). Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri, Şamanizm. 6. Baskı. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Yücekök, A. (1983). Siyaset Sosyolojisi Açısından Türkiye’de Parlamentonun Evrimi, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.

Bölüm 4

Küresel İklim Krizi ve Eğitimin Önemi

Faruk KARDAŞ¹

¹Prof.Dr. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi, Fen Bilimleri Eğitimi Anabilim Dalı, fkardas@erzincan.edu.tr ORCID: 0000-0002-0900-7503

Küresel İklim Krizi ve Eğitimin Önemi

İnsanoğlunun yeryüzündeki varlığıyla birlikte beslenme ve barınma gibi temel gereksinimler doğrultusunda tabiat ile mücadelesi başlamıştır. İlkçağlarda beslenme ve barınma gibi temel ihtiyaçların giderilmesi için tabiatla olan mücadele zaman içerisinde tarım, sanayileşme, kentleşme, yeraltı ve yerüstü zenginliklerinden faydalanma amacıyla tabiatla ile yarışa dönüşmüştür. Ancak insanların tabiata karşı üstünlük kurma çabaları sanayileşme faaliyetleri ve nüfusun artışıyla birlikte farklı bir boyut kazanarak tüm evrendeki canlı yaşamını ve gelecek nesilleri tehdit eden olaylar sinsilesine zemin hazırlamıştır(Kayaardı & Bozyiğit, 2024a). Son yıllarda dünyanın çözüm aradığı en büyük sorunlardan biri çevre problemidir. Ekonomideki, sanayideki, endüstrideki ve teknolojidaki baş döndürücü gelişmeler çevreyi oluşturan biyotik ve abiyotik unsurlar arasındaki dengeyi etkilemiştir. Tüm bu oluşumlar ile birlikte insanoğlu kendine özgü ihtiyaçlarını karşılamak için doğal kaynakları bilinçsizce kullanmayı davranış haline getirmiştir (Atasoy, 2015).

Doğal kaynaklar ve toplum sağlığı karşısında tehditler sürekli attığı için çevre sorunlarının, sorunların çözümünde sürdürülebilir yaklaşımların benimsenerek bilinçli bir çevresel vatandaşlık için acil bir müdahale gerekmektedir. Bu nedenle insan sağlığı ve çevresel kaynaklar arasındaki ilişkiyi anlamak giderek daha önemli hale gelmiştir. Çevre sorunlarının baş edilemez boyutlara ulaşması, çevre eğitiminin önemini giderek artırmaktadır(Aysu & Aral,2024). Küreselleşme ve Bilgi İletişim Teknolojileri (BİT) öncülüğünde artan iletişim ve etkileşim, dünyanın herhangi bir coğrafyasında yaşanan gelişmelerin yerel, ulusal ve bölgesel sınırları aşp tüm dünyanın ortak paydası haline gelmesine ve ortak refleks(ler) belirlenmesine yol açmaktadır. Ekonomik, sosyal, siyasal, sağlık veya iklim temelli niteliği ne olursa olsun sorunların sınırları hızla aşıyor olması dünya toplumlarının birlikte çözüm üretme arayışlarını tetiklemiştir. Küreselleşme ve BİT'nin entegrasyonu toplumların, bireylerin yaşam alanlarına etkisinin yanında yönetimlerin işleyişine, çözüm arayışlarında ortak hareket etme becerisinin gelişmesine yol açmıştır(Öner,2023).

İklimsel değişim, günümüzde etkileri oldukça fark edilebilir bir biçimde başlayan ve gelecekte birçok doğal afet ihtimalini etkileyecek önemli bir sorundur. Günümüzde hem çevresel sürdürülebilirlik hem de toplumsal bilinç açısından son derece önemlidir. İnsanın doğayı sınırsız bir kaynak olarak görmesi ve doğaya tahakküm fikri çevrenin ciddi şekilde tahrip edilmesi ile sonuçlanmıştır. Ancak çevre bu horca kullanmaya kayıtsız kalamamıştır. İnsanlığın tutumuna cevaben insan doğa ilişkisi çevrenin aleyhine bozulmaya başlamış ve çevre sorunları ortaya çıkmıştır(Şıvgın, B & Selin , A . 2020). Toplumları, iklim krizi kaynaklı risk-

leri önlemeye ve yönetmeye hazırlamak için eğitimin önemi büyüktür. Bireylerin iklim krizi karşısında bilinçli şekilde hareket edebilmesi için onlara gerekli eğitimlerin verilmesi son derece gereklidir. Burada gerekli kurum ve okullara büyük görevler düşmektedir (Hulshof, 2019).

Yaşadığımız dünyada iklim değişikliği, toplumsal, ekonomik ve kültürel yönleriyle küresel bir kriz olarak kendisini gösterirken yeni yetişen nesiller, hem risklere maruz kaldıkları gibi hem de gelecekte beklentilerinden dolayı bu konularda daha duyarlı ve aktif haldedirler. Eğitim kurumları, gençlerin eleştirel düşünme, demokratik katılım ve toplumsal sorumluluk kavramlarını benimsemelerinde önemli rol oynamakta, genç aktivizmin teorik ve pratik temellerini oluşturmaktadır. Eğitimin toplumsal dönüşümü destekleyen en önemli araçlardan biri olarak eleştirel pedagoji, öğrenme sürecini yalnızca bilgi aktarımı olarak değil, aynı zamanda bireylerin bilinçlenmesi ve toplumsal değişime katkıda bulunması olarak tanımlar (Çetin & Geçgel, 2025). Çevre problemleri arasında dünyamızı son yıllarda olumsuz olarak etkileyen unsurlar arasında küresel ısınma ve iklim değişikliği yer almaktadır. Küresel ısınma ile birlikte iklim değişikliğine yönelik gerekli ve yeterli önlemler alınmaz ise dünyadaki tüm canlıların yaşamını tehdit eden birçok çevre sorunu ile karşı karşıya kalma olasılığının yüksek olması beklenmektedir (Li ve Liu, 2021).

Küresel İklim Krizi Nedir?

İklim kırizi, doğal olarak iç süreçlerin yanı sıra antolojin kaynaklı süreçlerden dolayı günümüzde etki alanını giderek arttırmaktadır. İklim kırımının yaratacağı bu olumsuzlukların küresel ve bölgesel boyutlarda ortaya çıkması beklenmektedir. Bu nedenle iklim krizi değişikliği; tarım, orman ve bitki örtüsü, içilebilir su kaynakları, deniz seviyesi, enerji, insan sağlığı ve biyolojik çeşitliliği doğrudan veya dolaylı bir şekilde etkilemesi mümkündür. Bununla birlikte, iklim kırizi sosyal ve ekonomik sorunlara neden olmakla birlikte tarımsal üretimde baskı oluşturmaktadır. İklim krizi dolaylı toprak ve su rejimleri değişim geçirmekte, tarımsal üretim azalmakta ve gıda güvenliği tehlikeye girmektedir (Akalin, 2014).

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne göre iklim değişikliğinin tanımı "Karşılaştırılabilir zaman dilimlerinde gözlenen doğal iklim değişikliğine ek olarak, doğrudan veya dolaylı olarak küresel atmosferin bileşimini bozan insan faaliyetleri sonucunda iklimde oluşan değişiklik." Şöyle ki; İklim değişikliği, hava düzenindeki uzun vadeli değişimlerdir. Hem yerel hem bölgesel hem de küresel bağlamda hava düzenlerinde bu değişimler gözlemlenebilir (Mesele, 2025a). 2021 Ağustos-

sta yayımlanan bildiride Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli'nin 6. değerlendirme sonuç bildirgesinde göre iklim değişikliğinin nedeni tartışmasız bir şekilde insanoğlunun atmosfere saldıgı sera gazlarıdır. Sera gazı olarak nitelendirdiğimiz gazlar karbondioksit, metan ve diazot monoksittir. Sera gazları dünya'yı bir örtü gibi sararak dünya'nın ısısının dışarı kaçmasına engel olur ve bu şekilde iklimin değişmesine yol açarlar. Atmosfere dahil olan ısı, atmosferden çıkan ısıdan fazla olunca küresel ısınma meydana gelir. Zaman içinde atmosferde biriken ısı atmosferdeki tüm moleküllere dağılır. Moleküllerin enerjisinin artması ile bu moleküllerin toplu hâldeki hareketleri ile oluşturduğu hava olaylarının değişmesi anlamına gelir. Bu manada düşünüldüğünde, iklim değişikliği tüm hava olaylarının şiddetini ve sıklığını artırır, ayrıca normalde gerçekleşmedikleri bölgelerde de görölmelerine yol açar(Kurnaz, M. L. 2018).

Onbirinci Kalkınma Planında; yaşanabilir şehirler ve sürdürülebilir çevre başlığında, iklim değişikliği “yakın risk” belirlenirken, emisyon azaltımı ve iklim değişikliğine uyum çabalarının sürdürülmesi beraberinde Yeşil Şehir Eylem Planları hazırlanması öngörülmüştür. Bu kapsamda, 2021’de yayınlanan Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile, 2011’de kurulan Çevre ve Şehircilik Bakanlığının ismi; “Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı” olarak değiştirilmiştir. 24 Aralık 2020 tarihinde TBMM’de kabul edilen ve 31350 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan, 7261 sayılı Kanunla Bakanlıkla ilgili, tüzel kişiliğe haiz özel hukuk hükümlerine tabi “Türkiye Çevre Ajansı (TUÇA), Türkiye Çevre Ajansının, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığınca belirlenen çevre strateji ve politikaları doğrultusunda faaliyetlerini yürütmektedir.

İklim değişikliğinin etkilerini azaltmak ve önleyici tedbirler almak büyük bir öncelik taşımaktadır. Küresel ölçekte bir iklim krizine karşı mücadele etmek için yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını teşvik etmek ve sera gazı emisyonlarını önemli ölçüde düşürmek gerekmektedir. Bu hedeflere ulaşılabilmesi ise ancak uluslararası düzeyde sağlanacak iş birliği ve koordineli eylemlerle mümkün olabilir (Nandy ve Martens, 2006). Ayrıca iklim değişikliği ile mücadele kapsamında yeni kurumsal düzenlemeler geliştirmektedir. Son yıllarda iklimle ilişkili olayların sıklık ve şiddetindeki artış ile Avrupa Birliği’nin Yeşil Mutabakat girişiminin Türkiye ekonomisi üzerindeki olası etkileri, ülkenin iklim eylemi konusundaki acil önlemler almasının önemini bir kez daha gözler önüne sermektedir (İklimBU, 2024).

<https://www.istockphoto.com/>

İklim Krizinin Nedenleri

İklim değişikliğinin önemli iki sebebi vardır. Bunlardan biri iklimsel sistem dahilindeki kendi iç dinamiklerinden kaynaklı yıllar arasında yaşanan değişimlerdir. Bu içsel değişkenler atmosfer bileşiminden kaynaklı denetleyiciler ile insan kaynaklı (ışınım salı zorlama, sera gazlarındaki artış, troposferik ozon vb.) etkilerden kaynaklı olabilmektedir (Türkeş, 2012). Biyoçeşitliliğin azalması, hayvan ve bitki türlerinin nesillerinin hızla tükenmesi, su, hava kirliliği ve olağan dışı hava olayları iklim krizinin sonuçları arasında yer almaktadır. Genel olarak iklim krizinin en büyük nedeni, modern yaşamın fosil yakıtla bağlı olmasıdır (mesele, 2025b). İklim değişikliğinin etkisi birçok ülkede çok kötü etkiler doğurmaktadır. Artan nüfus karşısında ciddi derecede yaşanan kıtlığa, doğal afetlere bunun sonucunda gerçekleşen kitlesel göçlerin yaşanmasında önemli sebepler yaratmaktadır. Bu durum, 2008 BM İnsani Gelişme Raporu'nda açıkça ifade edilmiştir (Bangay & Blum, 2010).

En Önemli etkenlerden biri toprak kirliliği ise doğal veya insan kaynaklı süreçlerle toprakta meydana gelen kimyasal, fiziksel ve biyolojik bozulmalar olarak tanımlanabilir (Rodríguez-Eugenio vd., 2018). Havayı ve suyu kirleten her türlü atığın, doğrudan ya da dolaylı olarak toprağa da zarar verdiği gözlemlenmektedir. Ancak diğer çevresel bileşenlerle kıyaslandığında toprak, kirlilik etkenlerine karşı nispeten daha dirençli bir yapıya sahiptir (Çokadar vd., 2007). Çepel'e (2003) göre toprak kirliliği, toprağın üzerinde biriken ya da içerisine sızan, hatta başka bölgelerden taşınan maddelerin toprağın fiziksel ve kimyasal özelliklerini bozması olarak da tanımlanabilir. Sınırlı bir kaynak olan toprağın, insan-

lık için hayati bir öneme sahip olması, onun korunmasını ve sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasını gerekli kılmaktadır (Adhikari ve Hartemink, 2016).

Küresel ısınmayı etkileyen nedenlerden sanayileşme, bilinçsiz enerji kullanımı ve artan nüfusun tüketim ihtiyaçlarına paralel olarak artmaya devam etmektedir. Dünyada son yıllarda vuku bulan olaylar, ülkelerin küresel ısınma karşısında tedbir almalarını zorunlu kılmıştır. Bu çerçevede bireylere, öğrencilere çevre bilinci oluşmasına rehberlik eden öğretimciler, yerel yönetimlere, hükümetlere ve çevre ile alakalı konularında çalışan sivil toplum kuruluşlarına her birine ayrı ayrı önemli görevler düşmektedir (Kayaardı & Bozyiğit, 2024b). Küresel ısınma, doğal yaşama zarar vererek dünyada devam etmesine rağmen küresel ısınmayı oluşturan söz konusu durumlarda herhangi bir azalma olmadan artarak devam etmektedir (Karakuş & Yel, 2019). Alınan tedbirlerin küresel ısınmanın ilerleme hızına yetişemediği düşünülmektedir.

Fosil yakıt kullanımı (petrol, kömür, doğalgaz).

Fosil yakıtlar arabalarımıza, işletmelerimize enerji sağlamak ve evlerimize elektrik vermek için gereken enerjiyi üretmek için uzun yıllardır kullanılıyor. Bugün petrol, kömür ve gaz enerji ihtiyacımızın yaklaşık yüzde 80'ini karşılıyor. Enerji için fosil yakıtların kullanılması günümüzün en büyük problemlerinden olan iklim krizini tetikliyor. Fosil yakıtların ne olduğuna, bize neye mal olduklarına ve neden temiz bir enerji geleceğine geçme zamanının geldiğini ve geçtiğini görmeliyiz (Solar çatı,2023).

Resim; Solar çatı 2kasım-2023

Ormansızlaşma ve tarım arazilerinin kötü kullanımı.

Sanayi Devrimi'nden sonra insan faaliyetleri sonucunda atmosfere salınan sera gazlarının %32'sinin tarım, ormansızlaşma ve diğer arazi kullanım değişikliklerinden kaynaklandığı ifade edilmektedir. 1750-2011 yılları arasındaki kümülatif olarak gerçekleşen 555 milyar ton kadar olduğu tahmin edilen karbon emisyonlarının 180 milyar tonunun orman alanlarının kaybedilmesinden ve arazi kullanım değişikliklerinden (LULUCF) kaynaklandığı hesaplanmıştır. Ormansızlaşma ve diğer arazi kullanım değişikliklerinin fosil yakıtlardan sonraki en büyük sera gazı kaynağı olması nedeniyle 2005 yılında Montreal'deki COP11 toplantısında ormansızlaşmadan kaynaklanan salımların azaltılması gerektiği ifade edilmiştir. 2008 yılında Poznan'da toplanan COP14'te bu sürece ormanların koruyucu rolü, ormanların sürdürülebilir yönetimi ve orman karbon stoklarının korunması ve arttırılması da eklenerek REDD+ olarak adlandırılan bugünkü halini almıştır. Nitekim 2015 yılında imzalanan ve 2016 yılında yürürlüğe giren Paris Anlaşması'nda da ormansızlaşma ve ormanların tahribatı kaynaklı emisyonların azaltılması, karbon yutak alanı olan ormanların korunması ve sürdürülebilir yönetilmesi konusunda önlemler alınması öncelikli hedefler arasında yer almıştır (Atmış, E; Tolunay, D & Yıldız, D. 2022).

Zirai krizde, tarımsal üretim ve gıda güvenliği iklim değişikliği ile önem derecesini arttırarak daha da ön plana çıkmaktadır. Öncelikle geçimini topraktan sürdüren insanların yaşam koşullarını daha da zorlaştırırken, dahası gıda güvenliğini riske sokarak tüm insanların sağlığını tehdit edebilmektedir. Yaşanacak olası bir gıda krizi ve gıda güvenliğinin tehlikeye girmesi ise küresel ölçekte ekonomik, sosyal ve siyasal alanda daha büyük sorunlara yol açacaktır. Bu durumlarla başa çıkabilmek, iklim değişikliğinin tarım üzerindeki olumsuz etkilerini azaltma ve bu olumsuz durumlara uyum sağlayabilmekle mümkün olacaktır (Kurukulasuriya & Rosenthal, 2003).

Sanayi üretimi ve aşırı tüketim alışkanlıkları.

Son çeyrek yüzyıldır dünyada yaşanan toplumsal değişim hangi noktadadır, temel sorusuna çeşitli cevaplar verilmektedir. Bazı gözlemciler, günümüzde görülen şeyin gerçekte artık sanayileşme üzerine kurulmayan yeni bir topluma doğru geçiş yaşandığını iddia etmişlerdir. Bunlar, hep birlikte sanayi ihtilalinin ötesinde bir gelişme dönemine girdiğimizi ifade ederler (Giddens, 2000:556).

Yaşanan toplumsal değişimin niteliğini ifade anlamında kavram

tartışması da konunun bir başka boyutudur. Bu yeni toplum biçimini ifade etmede bilgi toplumu, hizmet toplumu, bilişim toplumu gibi çeşitli terimler ortaya atılmıştır. Endüstri ilişkileri açısından ise bu yeni toplumdaki yeni endüstriyel ilişkiler sonucu ekonomik karar birimleri ve organizasyonlar, kendilerini yeniden tanımlama ve faaliyetlerine eskisinden farklı yeni bir bakış açısı getirmek zorunda kalmışlardır. Sanayi sonrası toplumunun birinci özelliği; mal üretiminden hizmet sektörüne doğru bir değişimin yaşandığı ekonomi ile ilgilidir. Bir toplum sanayileştiği sürece iş gücünün büyük bir kesimi ekonominin çiftçilik ve tarım sektöründen imalat sektörüne yönelir. Bu geçiş sonucu milli gelir arttıkça hizmetlere olan talep de artacaktır(Şimşek,2002).

Küresel iklim krizinin daha fazla devam etmemesi adına yeni toplumsal hareketler dünya çapında acil eylem planları talep etmektedir. İnsanları gelecekte daha güvenli bir dünya taşımanın önemine değinen çevre hareketleri, BM İklim Zirvesi başta olmak üzere, devletleri acil önlem almaya davet ederken, çevre sorunlarına kendi güçleri çerçevesinde engel olma çabasıdadır(Mavi, 2021).

Eğitimin Rolü Nedir?

İklimsel değişiklik kapsamında verilecek eğitimin önemli bir tarafı, öğrencilerin iklim değişikliği hakkında yeterli bilgilere erişebilme, onu sorgulayabilme ve bilinçli kararlar verebilme konusunda yeterli bilgi donanımına sahip olmalarını sağlayabilmektir. Bireyin bu mevcut problem karşısında kendisini sorgulayabilmesi, bakış açısını ve dünya görüşünü eleştirel bir biçimde süzgeçten geçirebilmesini gerektirmektedir. İklim değişikliği dahilinde gerçekleştirilen öğretimlerin sürekli güncel olunması gerekmektedir. Duraksız değişen bir dünyada problemler ve çözümleri de değişmektedir. Bu kriz karşısında eğitilenlere verilecek eğitimlerin sadece sonuç odaklı olmaması önemli bir gerekliliktir. problemin kaynağına inilmesi, nedenler arasında insan kaynaklı nedenlerin irdelenip bu alanda önemli adımların alınması, iklim değişikliğinin hafifletilmesi ve doğal afet risklerinin azaltılmasına yardımcı olunmuş olacaktır (Uyar & Uyar, 2023a). Eğitimin hem günümüz hem de gelecek adına değiştiren ve dönüştüren bir etkisi vardır. Çevre eğitiminin, bu yönüyle yükselen bir değer olarak birçok açıdan öğrencilerin çevre ile ilgili bilinçlerine kalıcı olarak katkı sağlaması, davranış ve tutumlarını çevreye yönelik değerlere göre şekillendireceği belirgin olarak anlaşılmıştır (Ünal ve Dımişk, 1999).

Toplumda iklim değişikliğine ilişkin bilincin uyanmasında kil-it rol oynayacak gruplar vardır. Bu gruplardan biri de çocuklardır. Bu bilincin çocuklara erken yaşlarda kazandırılabilmesi için, erken çocukluk döneminde eğitim verilmesi oldukça önemlidir. Ancak, uluslararası ve ulusal alan yazınında, erken çocukluk dönemi iklim değişikliği araştırmaları incelendiğinde, az sayıda çalışma yapıldığı da dikkat çeken bir durumdur. Beyin gelişimi büyük bir kısmının tamamlandığı ve öğrenmelerin çoğunluğunun gerçekleştiği erken çocukluk döneminde, yapılacak çalışmaların, çocukların bilinçli tüketici olmaları yönünde önemli desteği olacaktır (Duran, 2023a). Çevresel sorunlarla başa çıkmada doğaya bağlılık, çevre dostu davranışların önemli bir belirleyicisi olup bireylerin doğayla başarılı bir şekilde yeniden bağ kurmasında etkili bir rol oynamaktadır (Braun ve Dierkes, 2017). Çünkü çevreye zarar veren de çevreyi koruyup geliştiren de insandır; dolayısıyla, bu sorunun çözümünde insana çok önemli sorumluluklar düşmektedir. Bu bağlamda çevre eğitimi önem kazanmaktadır. Eğitim, farkındalığı artırarak, bilgi ve beceriyi geliştirmeyi teşvik ederek küresel iklim değişikliğine yanıt vermede temel bir bileşendir. İklim sorunları karşısında eğitimin önemi uluslararası düzeyde her geçen gün daha fazla artmaktadır. Özellikle, BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin (UNFCCC)26. Maddesi, Tarafları iklim değişikliği ve etkileri konusunda eğitim, öğretim ve halkı bilinçlendirme programlarını teşvik etmeye, geliştirmeye ve uygulamaya teşvik etmektedir.

Çevre problemlerinin çözümüne güncel olarak yaklaşabilmek için çevre eğitimi günün şartlarına uygun bir bakış açısıyla bütünleştirebilmek oldukça önem arz etmektedir. Çevre eğitimi dersinde kullanılan ders kitabı içerikleri güncel çevre problemlerine çözüm bulma amacına yönelik uluslararası toplantıların sonuçları bağlamında güncellenmelidir. Bu sayede çevre problemleri konusunda insanlardan beklenen bilincin oluşması, bu anlaşmalarda alınan kararlar daha verimli bir şekilde davranışsal bir haline gelecektir(Köseoğlu & Erten, 2022).

* Farkındalık Yaratma: İklim değişikliğinin sebepleri ve sonuçları konusunda bilgi vermek. Bu çalışmalar ile gençlerin ve yetişkinlerin iklim değişikliğiyle ilgili bilgi edinmeleri, sürdürülebilir yaşam bilinci kazanmaları, iklim değişikliği konusundaki neden-sonuç ilişkisini kavramaları ve iklimi korumak için neler yapabilecekleri konusunda düşünmeleri amaçlanmıştır(TEMA Vakfı).

* Sürdürülebilir Yaşam Bilinci: Geri dönüşüm, enerji tasarrufu, doğa dostu tüketim gibi konuların öğretilmesi.

İklim krizinde çözüm toprağın unutulmuş hazinelerinde

Günümüzde küresel gıda sisteminin büyük bölümü yalnızca dört ürün etrafında şekillenmiş durumda; buğday, pirinç, mısır ve soya fasulyesi. Crops For the Future (Geleceğin Mahsulleri) CEO'su Sayed Azam-Ali'ye göre; bu dört ürünün beslenme sistemleri üzerindeki baskınlığı hem sağlık hem de gıda güvenliği açısından büyük riskler yaratıyor. Bu ürünlerin tokluk hissi verse de besin değerlerinin sınırlı olduğunu ve çeşitliliğin giderek azaldığını belirtiyor.

Kaynak: Yeşil Hat / AA Ayrıca bu ürünler kuraklık, sıcaklık ve iklim değişikliği karşısında oldukça kırılgan. Gıda sisteminin bu derece tek tipleşmesi, sadece biyolojik çeşitliliği değil aynı zamanda küresel tedarik zincirlerini de tehdit ediyor(Earth.org.25 Mayıs 2025).

* Eyleme Geçirme: Gençleri ve toplumu çevresel sorunlara karşı çözüm üretmeye teşvik etmek. ülkemizin iklim değişikliği ile mücadelede izleyeceği uyum ve azaltım politikaları kapsamında "Sıfır Atık", "2053 Net Sıfır Emisyonu" hedefleri ve "Yeşil Kalkınma Hamlesi" ile uyumlu bir biçimde doğayla bağımızı güçlendirecek, yeşil ve dijital becerileri yaygınlaştıracak eğitim programlarımızın güncellenmesinde, eğitim ortamlarımızın tasarımında ve dönüştürülmesinde önemli bir yol haritası olacaktır. Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarında, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin 6. maddesinde, Paris Anlaşması'nın 12. maddesinde, Glasgow İklim Paketi'nde ve 27. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Taraflar Konferansında (COP27) vurgulanan "İklimi Güçlendirmek için Eylem" (Action for Climate Em-

powerment) kapsamında ülkemiz adına tam zamanında yapılan önemli bir çalışmadır. Çalıştayda, Türkiye'deki eğitimcilerin, öğrencilere ve tüm okul ekosistemine umudu, cesareti ve özgüveni verecekleri bir iklim değişikliği eğitiminin içeriği ve işleniş metodları ele alınmıştır (Aşkar, 2023b).

Eğitimde Atılabilecek Adımlar

Türkiye'nin de taraf olduğu Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi yanında Kyoto Protokolü ve Avrupa Yeşil Mutabakatı gibi uluslararası anlaşmalar da iklim değişikliği ile mücadelede eğitimin kritik önemine dikkat çekmektedir. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığının 21-25 Şubat 2022'de gerçekleştirdiği iklim değişikliği ile mücadele politika ve mekanizmalarına yönelik önemli kararların alındığı İklim Şûrası'nda da iklim değişikliği ile mücadelede azaltım ve uyum için eğitimin önemi vurgulanmıştır. Okul öncesinden başlayarak toplum genelinde iklim değişikliğine ilişkin farkındalığın oluşturulması gerektiği şûra kararları arasında yer almıştır. Bu doğrultuda İklim Değişikliği Eylem Planı'nı hazırlayarak Eylül 2022'de kamuoyu ile paylaşılmıştır.

Planda;

* Milli Eğitim Bakanlığı öğretim programlarının sürdürülebilir kalkınma için eğitim bakış açısıyla güncellenmesi,

* Güncellenen öğretim programlarına uygun öğretim materyallerinin geliştirilme Toplumsal farkındalığın oluşturulması,

* Okulların fiziki kapasitesinin geliştirilmesi hedefleri yer almaktadır.

*Müfredata iklim değişikliği, çevre bilimleri ve sürdürülebilirlik konularının dahil edilmesi.

*Okullarda çevre kulüpleri, geri dönüşüm projeleri, doğa yürüyüşleri gibi etkinlikler.

* Hizmet İçi Eğitim; İlköğretim öğretmenlerinin hizmet içi eğitime ilişkin görüşleri adlı çalışmada benzer bulguya ulaşılmıştır. Ülkemizin ataerkil toplum yapısının bayan öğretmenlere ev işleri ve çocuk yetiştirme görevini yüklemesi onların mesleki açıdan verimli olmaları ve gelişimlerini sürdürmelerini kısıtlamaktadır. Öğretmenler ister hizmet yılı yeni ister hizmet yılı eski olsun hizmet içi eğitim ihtiyaçlarının olduğunu ifade etmişlerdir(Gültekin & Çubukçu , 2008). Hizmet içi eğitim, öğretmenin mesleki gelişimi ile ilgili araştırmalara katkı sağlayabilir. Öğretmenin

mesleki gelişimine olumlu katkıyı sağlamayı amaçlayan araştırmalar, mesleki gelişimdeki problemleri belirlemenin ötesine geçemez. Hizmet içi eğitimde, öğretmen mesleki gelişiminde önemli bir dinamizim edinme ile elde edilebileceğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Hizmet içi eğitim, öğretmenlerin sınıf içi öğretimlerinin dinamik mesleki gelişim yaklaşımıyla iyileştirilebileceği belirlenerek öğrenci başarısına katkı sağlanabilir (Bozkuş & Bayrak, 2019).

İklim değişikliği mücadele kapsamında geniş kitlelere ulaşmak, farkındalık ve bilinç oluşturmak amacıyla yapılacak çalışmaların merkezinde “eğitim” in yer alması kaçınılmazdır. Bu doğrultuda gerek dünyada gerekse Türkiye’de geniş çaplı eğitim çalışmaları yapılmaktadır. Bu nedenle Milli Eğitim Bakanlığı olarak tüm eğitim camiasını, ülkemizi ve toplumumuzu 21. yüzyılın getirdiği belirsizliklerin ve tehditlerin en başında yer alan iklim krizi ile mücadeleye hazırlamak durumundayız. Eğitim, doğa ile uyumlu ve sürdürülebilir bir yaşamı kurgulamanın en önemli aracıdır (Aşkar, 2023a).

İklimsel değişiklik eğitimi, çevre eğitiminin ve sürdürülebilir eğitimin sosyal, ekonomik yeterliliğin de birer parçasıdır. Eğitimin küresel boyutu ele alındığında bir yerde bulunan öğrenci, başka bir yerdeki öğrencinin neler hissettiğini, neler yaptığı konusunda bilgiye gereksinim duyar. İklim değişikliği temalı gerçekleştirilecek müfredatın, kişiselden küresele iklim değişikliğinin farklı yönlerini irdeleyerek, mevcut müfredatlar arasındaki alanlara entegre edilerek sürdürülmesi gerekmektedir (Course, 2014). Eğitimde, farkındalığı artırmak, bilgi ve beceriyi gelişimini teşvik ederek küresel iklim değişikliğine cevap vermede temel bir öğedir. İklim problemleri karşısında eğitimin önemi uluslararası seviyede her geçen gün biraz daha fazla önemsenmektedir. Özellikle, BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’nin (UNFCCC) 2 6. Maddesi, Taraf ülkeleri iklim değişikliği ve etkileri konusunda eğitim, öğretim ve toplumu bilinçlendirme programlarını teşvik etmeye, geliştirmeye ve uygulamaya yönlendirmektedir. İklim krizi konusunda gerekli eğitimlerin teşvik edilmesi hususunda, karar verici kurum ve kuruluşların bununla alakalı politika ve stratejiler geliştirmesi ve uygulaması gerekmektedir (Uyar & Uyar, 2023b).

Öğretmenlerin ve eğitimcilerin çevre konularında hizmet içi eğitimi Doğal ve toplumsal olguları zamanında etkili bir şekilde çözmek için, her vatandaşın iyi bir coğrafî birikime ihtiyacı vardır (Girgin, 2002). Toplumu oluşturan bireylerde yaşanan mekânın doğru algılanması ve günümüzde sağlıklı bir çevrede yaşamak için ön görülen doğa- insan uyumunun sağlanmasında, coğrafyanın oynayacağı rolünün etkinliği coğrafya eğitiminin etkinliği ile paralellik göstermektedir. Bilim ve te-

knolojideki hızlı değişme ve gelişmelerin eğitim amaçlarını, metotlarını ve öğretmenin geleneksel rollerini değiştirdiği dikkate alınarak öğretmenlerin sürekli eğitilmeleri gerekmektedir(Akbaş, vd., 2021)

İklim krizinin etkilerini hafifletmek ve gelecekteki olumsuz senaryoları engellemek için eğitim, kilit bir role sahiptir. Eğitim, bireylerin iklim değişikliği konusunda bilinçlenmesini sağlayarak, sürdürülebilir yaşam biçimlerini benimsemelerine yardımcı olur. Bu bağlamda, formal ve informal eğitim yöntemleriyle toplumun her kesimine ulaşmak önemlidir(UNESCO, 2015). Eğitim, iklim krizine karşı en güçlü araçlardan biridir. Bilinçli bireyler yetiştirerek hem bugünü hem de geleceği koruyabiliriz. Küresel iklim kriziyle mücadelede eğitimin rolü yadsınamaz. Formal ve informal eğitim yöntemleriyle bireylerin bilinçlendirilmesi, sürdürülebilir yaşam biçimlerinin teşvik edilmesi ve gençlerin bu süreçte aktif rol alması, gelecekte daha yaşanabilir bir dünya için kritik öneme sahiptir. İklim krizinin etkilerini hafifletmek ve gelecekteki olumsuz senaryoları engellemek için eğitim, kilit bir role sahiptir. Eğitim, bireylerin iklim değişikliği konusunda bilinçlenmesini sağlayarak, sürdürülebilir yaşam biçimlerini benimsemelerine yardımcı olur. Bu bağlamda, formal ve informal eğitim yöntemleriyle toplumun her kesimine ulaşmak önemlidir (Zimmerman, 2023).

Formal Eğitimin Rolü

Formal Eğitim; Konum tabanlı olarak uygulamaya konmuş olsada, eğitimcilerin ve eğitilenlerin bulundukları yer hakkında yönlendirme ve bilgi sağlama işlevi gören bir sistem olarak tanımlanabilir. Formal eğitim kurumları, iklim değişikliği konusunda farkındalık yaratmada önemli bir platform sunar. öğretmenlerin iklim değişikliği konusunda yeterli bilgiye sahip olmaları, öğrencilerin doğru ve güncel bilgilerle donatılmasında kritik öneme sahiptir. Yapılan bir çalışmada, Özellikle coğrafya, fen bilimleri ve çevre eğitimi derslerinde, iklim değişikliğinin nedenleri, etkileri ve çözüm yolları ele alınmalıdır. Türkiye’de coğrafya dersi öğretim programında, «Çevre ve Toplum» ile «Doğal Sistemler» öğrenme alanlarında, küresel iklim değişikliği ile ilgili kazanımlara yer verildiği saptanmıştır (<https://dunyahali.com.tr>).

Bazen de oluşabilecek güncel çevre sorunlarının tamamını aynı ortamda ve aynı zamanda gözlemleme imkânı olmayabilir, bu da deneyimleyerek öğrenme adına fırsat eşitsizliğini doğurmaktadır. Sınırlı zaman, materyal eksikliği gibi sebepler de okul dışında yapılan eğitimlerde öğrencilerin çevrelerini keşfetmeleri bakımından sınırlık oluşturmaktadır (Sommerauer ve Müller, 2014). Okul dışı ortamların olmadığı

veya sınırlı ortamlarda, gerçek ortama yardımcı olabilecek teknolojik uygulamalar sınıf ortamına dâhil edilerek verimli ve öğrencilerin dikkatini çekebilecek çevre eğitimi verilebilir. Tüm olumsuzluk ve sınırlılıklara çözüm olarak eğitim ortamının daha zengin hale getirecek, öğrencilerin motivasyon ve dikkatini en üst seviyelere çıkaracak öğretim materyallerinin kullanılması gerekmektedir (Molloy ve Farrell, 2024).

Eğiticilerin iklim değişikliği konusunda yeterli bilgiye sahip olmaları, öğrencilerin doğru ve güncel bilgilerle donatılmasında kritik öneme sahiptir. Yapılan bir çalışmada, fen bilimleri öğretmenlerinin iklim değişikliği eğitimi konusunda bilgi ve farkındalık düzeylerinin artırılmasının gerekliliği vurgulanmıştır(Anderson, 2012). Çevreye ve çevresel sorunlara karşı duyarlı bireyler yetiştirmek için kuşkusuz ilk eğitimin ailede verilmesi gerekir. Çevre anlayışı ile çocuklarına iyi bir rol model olabilen ebeveynlerin sayısının artması çevre sorunları ile mücadele gücünü de artıracaktır. Formal eğitimin ilk kademesinden başlamak üzere tüm çevre sorunları ile ilgili olması gerektiği gibi iklim değişikliği ile ilgili de düzeye uygun bilimsel veriler ve yapılması gerekenleri içeren çalışmalara yer verilmelidir(Duran,2023b).

İnformel Eğitimin Rolü

İnformel eğitim, bireylerin okul dışı ortamlarda edindikleri bilgi ve becerileri kapsar. İklim kriziyle mücadelede, medya, sivil toplum kuruluşları ve topluluk etkinlikleri aracılığıyla gerçekleştirilen bilinçlendirme faaliyetleri büyük önem taşır. İnformel eğitim, toplumun geniş kesimlerine ulaşarak, iklim değişikliği konusunda toplumsal farkındalığı artırmada etkili bir araçtır(Feinstein & Mach, 2020). İklim krizi karşısında informal eğitimin önemi üzerinde durulmuştur. Günümüzde etkileri her geçen gün artmakta olan doğa olaylarına maruz kalan çevrelerde bu tür etkenlere karşı daha fazla duyarlılığın sergilendiğini söylemek mümkündür. İklim değişikliği, sosyal, ekonomik, psikolojik, sosyolojik ve coğrafi açıdan hayatın birçok alanını doğrudan ve dolaylı olarak etkilemektedir (Uyar, 2023).

Çevresel meselelere yönelik çözüm yollarını keşfettiğimiz ve çevre bilincinin artış gösterdiği şu dönemlerde, doğrudan doğal dünya ile olan etkileşimin yetersizliği, insanların çevresel problemleri doğru bir şekilde kavramasını güçleştirmektedir. Okul dışı eğitim alanlarının çeşitli sebeplerden dolayı resmi eğitim sürecine entegre edilemediği durumlarda, sınıf içerisinde öğrencilere gerçek dünyadaki çevre sorunları hakkında bilgi verebilecek teknolojik araçların kapsamlı bir çevre eğitimi sunmada önemli rol oynayabileceği anlaşılmaktadır. Bu nedenle, artırılmış gerçek-

lik teknolojileri kullanılarak yapılan çevre eğitiminin öğrencilerin hem zihinsel hem de duygusal gelişimine katkıda bulunabileceği öngörülmektedir (Arabacı; Kardaş & Erbaş 2025).

Öğrencilerin Algı ve Farkındalık Düzeyleri

Öğrencilerin iklim değişikliği konusundaki bilgi ve algıları, gelecekte alınacak önlemler açısından belirleyicidir. Lise öğrencileriyle yapılan bir araştırmada, katılımcıların çoğunluğu küresel iklim değişikliğinin en önemli sebeplerinin çevre kirliliği ve insanların bilinçsiz davranışları olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, öğrenciler iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinden endişe duyduklarını ifade etmişlerdir (Wilson, 1993). Eğitim politikalarının sürdürülebilir kalkınma ölçütleriyle uyumlu hale getirilmesi, toplumsal refahı artıracak ve gelecek nesillere daha yaşanabilir bir dünya bırakılmasını sağlayacaktır. Bu nedenle, devletler ve uluslararası kuruluşlar, eğitim politikalarını daha kapsayıcı ve erişilebilir hale getirmek için yatırımlarını arttırmalıdır. Eğitimde amaçlanan problemlerle karşılaşan ve sorunlarını eylem planları kullanarak çözen öğretmenleri kapsadığı için bir eylem araştırmasının farkındalık düzeyi olarak düşünülebilir. Geleneksel eğitim araştırmaları genellikle ilgili sorun hakkında veri toplar ve ardından sorunu çözmek için eylemler sunar ve sorunu çözümsüz bırakır. Bunun yerine, bu çalışma Farkındalık oluşturmak adına, öğretmenlerin mesleki gelişimi öğrencilerin algı ve farkındalık düzeyleri artırır (Köklü, 2001).

Öğrencilerin iklim değişikliği ile ilgili bilgi düzeylerinin artırılmasına ve geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Öğrencilerin iklim değişikliği ile ilgili farkındalıklarının artırılması, mücadele yollarının öğrenmeleri ve uygulamaya geçirmeleri öncelikle bilgi düzeylerinin artırılmasına bağlıdır. Bu nedenle öğrencilere iklim değişikliğinin nedenleri ve etkileri ile ilgili ve özellikle de iklim değişikliği ile ilgili nasıl mücadele edilmesi gerektiği konusunda eğitimlerin verilmesi önerilebilir (Ay & Erik, Y.N. .2020).

Eğitim Müfredatında İklim Değişikliği

İklim değişikliği eğitimi, okul öncesinden yükseköğretime kadar her kademede ve öğretim sürecinde kendi kimliğini oluşturmaya başlamıştır. Bu bağlamda, iklim sisteminin temel ilkelerini anlayan, iklim hakkında bilimsel olarak güvenilir bilgiyi nasıl değerlendireceğini bilen, iklim değişikliğinin etkilerini en aza indirebilecek, bilinçli kararlar alabilecek ve sürdürülebilir iklim değişikliği eylem planı toplumların var olması-

na destek olacak şekilde hareket edecek, çevresel tutum ve davranışları gelişmiş duyarlı bireyler yetiştirmek iklim değişikliği eğitiminin en temel görevidir. Mevcut insan kaynağından eğitim yolu ile azami ölçüde yararlanabilmek ülkelerin rekabet gücünü artırdığı gibi toplumların yaşam koşullarını da düzenlemektedir. İklim değişikliği eğitimi ise yaşanılabilir bir dünya için bu koşulların en elzem olanıdır. Okul ve kurumlarımızda iklim değişikliği sonucu oluşabilecek afetlere yönelik kurumların uyum kapasitesini geliştirme amacı ile paydaşlarla birlikte iklim değişikliğine bağlı oluşabilecek afetlere yönelik tehlike, etkilenebilirlik, ve risk belirleme çalışmalarının yapılması ve her okulun kendi bölgesi kapsamında özel tehlike ve risklerinin belirlenmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur (MEB,2022).

Çevre sorunlarının kalıcı şekilde çözüme kavuşturulmasında eğitimin belirleyici bir rolü vardır. Dolayısıyla çevre bilinci ve duyarlılığı yüksek bireyler yetiştirmek, bu sorunların çözümünde en etkili yöntemlerden biri olarak değerlendirilebilir (Yeşilyurt vd., 2013). Bununla birlikte davranışlara dönüşmeyen ve somut bir davranış değişikliği sağlamayan çevresel duyarlılık ya da bilinç, anlamlı bir etki yaratmaktan uzaktır (Karakoç, 2004). Çevreye dair bilgi, tutum, değer ve davranışları gelişmiş; çevre sorunlarına duyarlılıkla yaklaşabilen bireylerin yetiştirilmesi, gelecekteki nesillerin daha sağlıklı ve sürdürülebilir bir dünyada yaşamaları açısından büyük önem taşır. Ayrıca çevre sorunlarının geleceğimiz üzerindeki tehdit edici etkileri göz önünde bulundurulduğunda, doğal kaynakları çevresel hassasiyetle kullanmak ve bireylere bu doğrultuda tutum ve davranışlar kazandırmak, çevre sorunlarının çözümünde kritik bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır (Teksöz vd., 2010).

Eğitim müfredatına iklim değişikliği konusunun entegre edilmesi, öğrencilerin bu konuda bilinçlenmesini sağlar. Türkiye’de yapılan bir çalışmada, ortaöğretim ve yükseköğretim öğrencilerinin iklim değişikliği algılarının incelendiği ve bu konuda eğitim müfredatının geliştirilmesine ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir (<https://www.akdenizkoruma.org.tr>) . Eğitimde, okul kavram, okullarda kullanılan müfredat ve müfredatın önemli bir parçası olan öğretim yöntemleri değişmektedir. Bütün bu değişikliklere bağlı olarak öğretmenin görev, rol ve sorumlulukları çeşitlenerek artmaktadır. Bu değişiklikler göz önünde bulundurulduğunda öğretmen yetiştirmede sadece hizmet öncesi eğitim tek başına yetersiz kalmaktadır (Özoğlu, 2010). Okullar ve kurumlarda iklim değişikliği sonucu oluşabilecek afetlere yönelik kurumların uyum kapasitesini geliştirme amacı ile paydaşlarla birlikte iklim değişikliğine bağlı oluşabilecek afetlere yönelik tehlike, etkilenebilirlik, ve risk belirleme çalışmalarının yapılması ve her okulun kendi bölgesi kapsamında özel tehlike ve risklerinin belirlenmesinin gerekli olmasıdır (Bozkuş & Bayrak , 2019).

Gençlerin Sorumluluğu ve Katılımı

Günümüzde dünya iklimi üzerindeki insan etkisi geçmişe kıyasla daha sarsıcıdır ve iklim hiç olmadığı kadar hızla değişmektedir (Global-change.gov). Uzun soluklu bir bakış açısıyla iklim esasen “bütün bir uygarlığın- insanlığın aynasıdır” (Doğru 2020). Buna rağmen insanın görünen olumsuz etkisinin yanı sıra mücadele boyutunda olumlu etkileri de vardır. İklim değişikliği çerçevesinde küresel çapta kendini gösteren mücadele ağının mahiyetini yapılan müzakereler ve alınan önemlerin ana hatları sonucu gözlemlemek mümkündür. Uluslararası mücadele çalışmaları sonucu alınan önlemlerin, belirlenen hedeflerin istenen başarı ve sonuca ulaşması adına bireyler düzeyinde atılacak adımlar kilit rol oynamaktadır. Mücadele sistemi içerisindeki bireyin rolü yadsınamaz niteliktedir. Her bireyin üzerine düşeni yapması, yaşam tarzlarında gerekli değişiklikleri göstermesi ve konu hakkında yeterli bilinç ve farkındalığa sahip olması bireyler adına atılacak en önemli adımlardandır. Nitekim iklim değişikliğine dair bilinç ve farkındalık seviyesinin artması çözüme ulaşmada en umut verici noktaya işaret etmektedir (Şıvgın & Afacan,2020a).

Eğitim, iklim krizine karşı en güçlü araçlardan biridir. Bilinçli bireyler yetiştirerek hem bugünü hem de geleceği koruyabiliriz. Küresel iklim kriziyle mücadelede eğitimin rolü yadsınamaz. Formal ve informal eğitim yöntemleriyle bireylerin bilinçlendirilmesi, sürdürülebilir yaşam biçimlerinin teşvik edilmesi ve gençlerin bu süreçte aktif rol alması, gelecekte daha yaşanabilir bir dünya için kritik öneme sahiptir.(Görmez, 2018). Gelecekte yaşanabilir dünya için daha bilinçli bireylere ihtiyaç duyduğumuz bu yüzyılda, erken çocukluk döneminde iklim değişikliğine daha fazla dikkat çekilmesi. Gençler, iklim değişikliğiyle mücadelede önemli bir aktör olarak görülmektedir. Gençler, iklim değişikliğiyle mücadelede önemli bir aktör olarak görülmektedir. Gençlerin çevre ve iklim değişikliği konularında eğitim ve medya aracılığıyla belirli bir duyarlılık geliştirdikleri ve bu konuda sorumluluk almaya istekli oldukları gözlenmektedir. Okul öncesi eğitimin amaçlarından biri olan çocuklara zengin uyarıcı çevre sunulması çocukların gelişimleri ve öğrenmeleri için oldukça önemlidir. Çocuklara zengin uyarıcı çevre sunmakla birlikte, çocuğun çevresinde çevresinde gördüğü somut nesnelerle deneyim kazanması da oldukça önemlidir (Güngör ve Aydın 2021).

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Çalışmamızda; Geleneksel derleme türü kullanılmıştır. Genellikle derlemeler türünde, seçilen konunun farklı boyutlarındaki ilerlemeleri inceleyen ve konuyu geniş bir yelpaze içerisinde değerlendiren derlemelerdir. Geleneksel derlemelerin kendilerine özgü olarak geliştirilmiş resmi kuralları yoktur. Bununla birlikte, sistematik derlemelerin ortaya çıkmasından sonra giderek daha kapsayıcı ve daha sistematik biçimlere dönüşmüşlerdir. Öyküsel derlemeler, öyküsel özetler, eleştirel derlemeler, bütünleştirici derlemeler ve son durum derlemeleri geleneksel derlemelerdir (MJ.vd.,2020).Bu bağlamda dünyadaki ve Türkiye’deki değişik eğitim kademelerinde veya sivil toplum kuruluşlarında yapılan çalışmalar, Science Direct, Google akademik, Google Scholer ve Web of Science veri tabanlarında indekslenen dergilerde yayımlanan makaleler olmak üzere alanyazın taranmıştır.Bu taramada “Küresel İklim Krizi ve Eğitimin Önemi “Küresel İklim Krizi Nedir”, “İklim Krizinin Nedenleri”, “Fosil yakıt kullanımı”, “Ormansızlaşma ve tarım arazilerinin kötü kullanımı” “Eğitim Politikaların Desteklenmesi”, “Eğitimde Atılabilecek Adımlar”Formal Eğitimin Rolü” İnformal Eğitimin Rolü”Öğrencilerin Algı ve Farkındalık Düzeyleri”Eğitim Müfredatında İklim Değişikliği”-Gençlerin Sorumluluğu ve Katılımı” den oluşan toplam 13 ana ve alt başlıktan oluşmaktadır. Tarama sonucunda; Küresel İklim Krizi ve Eğitimin Önemi, konusunda 1993-2025 yılları arasında yayınlanan toplam 53 bilimsel yayın araştırmaya dâhil edilmiştir.

Sonuç

İklim Krizinin dahil olduğu her çalışmalarda, iklimsel krizin her nevisinden, risk ve uyum kapasitesi kavramları ile olan ilişkileri belirlenmeli ve risk azaltma ve iklimsel değişikliklere uyumun tamamlayıcı bir sistemler perspektifinden görülmelidir. Eğitim kurumlarıyla ilgili bağlantılar da dikkate alınmalıdır. İklim değişikliği insanoğlunun kendi elleriyle oluşturulmuş olduğu bir felakettir. Başka bir anlatımla dünya bir felaketin çemberinin içindedir ve bu insanlığın suçudur. Çözüm için öncelikle insanlık üzerine düşeni yapmalıdır. Aksi halde doğa çözümü bize hediye olarak sunmayacaktır. Doğaya ve iklime insanlık tarafından gereken ilgi gösterildiğinde ise başarıya ulaşılabilir(Şıvgın & Afacan,2020b).

İklim değişikliği ile ilgili problem sadece sıradan bir ülkeyi veya bir bölgeyi tehdit eden, yine etkisini o ülke sınırları içerisinde gösteren bir krizde değildir. Günümüzde küçülen dünyada yaşanmakta olan tabi

afetler(yangın, sel, heyelan, kuraklık gibi) durumlar tüm dünyayı tehdit eden olası krizlerdir. Bu yaşananların olumsuz sonuçlarından hemen hemen dünya üzerindeki tüm toplumların etkilendiği görülmektedir. Bu nedenden ötürüdür ki iklim değişikliği problemi karşısında tüm dünya fertleri ve toplumları aynı derecede sorumludurlar.

Küresel iklim krizi, günümüzün en acil çevresel sorunlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Sanayi Devrimi'nden bu yana artan sera gazı emisyonları, dünya genelinde sıcaklıkların yükselmesine ve iklim sistemlerinde önemli değişikliklere neden olmuştur. Bu değişiklikler, ekosistemlerin dengesini bozarak biyolojik çeşitliliği tehdit etmekte, tarım verimliliğini azaltmakta ve su kaynaklarını olumsuz etkilemektedir. Ayrıca, aşırı hava olaylarının sıklığı ve şiddeti artmakta, bu da toplumların güvenliğini ve ekonomik istikrarını tehlike (<https://dunya-hali.com.tr>). İklim değişikliği ile ilgili problemi, bilimsel ve kitlesel bir anlayışla işbirliği yaparak sağlamakla mümkün olabilir. Birçok açıdan düşünülmesi gereken yaşamsal problemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada topluluklar, kurumsal-kuruluşlar, ulusal ve uluslararası kurumların dâhil olduğu toplumun her seviyesini ilgilendiren ve her seviyede eylem çağrıştıran süresiz ve sessiz bir krizdir. Bu kapsam alanında uygulanacak çalışmaların hem algısal hem de analitik toplumun her seviyesindeki bileşenlerine aktarılmasını mecburidir. Bunu sağlanmanın da en etkili yollu eğitimidir.

Hizmet içi eğitimde, dinamik yaklaşım, yöneticilerin uygulayabileceği somut adımlar ve araçlar sağlayabilir. Bu adımlar ve araçlar, onlara kısa süreli eğitimle tanıtılabilir. Böylece, okul yöneticilerinin öğretmen mesleki gelişimine katkısının önündeki engeller kaldırılabilir. Bu nedenle, öğretmenlerin sınıf içi öğretiminin dinamik mesleki gelişim yaklaşımıyla iyileştirilebileceğinin belirlenmesine ihtiyaç vardır. Gelecekte yaşanabilir dünya için daha bilinçli bireylere ihtiyaç duyduğumuz bu yüzyılda, erken çocukluk döneminde iklim değişikliğine daha fazla dikkat çekilmesi gerekmektedir. Dinamik yaklaşım, okul yöneticilerinin öğretmen mesleki gelişimini yönlendirmesini kolaylaştırabilir. Yaklaşım, yöneticilerin uygulayabileceği somut adımlar ve araçlar sağlar. Eğitim sayesinde, okul yöneticileri bu adımları kullanabilir ve araçları kullanabilir. Böylece, okul yöneticilerinin öğretmen mesleki gelişimine katkısının önündeki engeller ortadan kaldırılabilir (Kardaş,2024).

Kaynakça

- Adhikari, K., & Hartemink, A. E. (2016). Linking soils to ecosystem services—A global review. *Geoderma*, 262, 101-111.
- Akalın, M. (2014). “İklim Değişikliğinin Tarım Üzerindeki Etkileri: Bu Etkileri Gidermeye Yönelik Uyum ve Azaltım Stratejileri”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 351-377.
- Anderson, A. (2012). Climate change education for mitigation and adaptation. *Journal of Education for Sustainable Development*, 6(2), 191-206.
- Akbaş, Y., Uzunöz, A & Gençtürk, E(2021). Coğrafya Öğretmenlerinin Hizmetiçi Eğitim Faaliyetleriyle İlgili Düşünceleri, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*,11(11),157-174.
- Arabacı,S; KARDAŞ,F & ERBAŞ,Ç(2025). Çevre Eğitimi ve İklim Değişikliği Dersinde Kullanılan Artırılmış Gerçeklik Uygulamasının Etkilerinin İncelenmesi, *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, [Doktora Tezi]*.
- Aşkar, P. (2023).İklim Değişikliği Farkındalığının Temel Eğitime Entegrasyonu Çalıştayı Raporu, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü, Proje Numarası: 81639).
- Atasoy, E. (2015). İnsan-doğa etkileşimi ve çevre eğitimi. İstanbul: Sentez.
- Atmış, E., Tolunay, D & Yıldız, D. (2022) .Bartın Orman Fakültesi Dergisi 2022,Cilt 24, Sayı 3, Sayfa: 514-529 , DOI: 10.24011/barofd.1095908
- Ay, F & Erik,Y.N.(2020). Knowledge and Perception Levels of University Students Towards Global Warming - and Climate Change, *Sivas Cumhuriyet University Faculty of Letters Journal of Social Sciences*, 2(2),1-18.
- Aysu, B & Aral, N.(2024). Erken Çocuklukta Tarım Eğitimi: Sürdürülebilir Geleceğin Temelleri Olabilir mi? *Ankara Üniversitesi Çevrebilimleri Dergisi*,11(1),18-24, DOI: 10.62163/aucevrebilim.1486247
- Bozkuş, K & Bayrak, Ç.(2019). The Application Of The Dynamic Teacher Professional Development, *International electronic cornal of elementary education*, 11(4), 335-352, DOI: 10.26822/iejee.2019450792
- Bangay, C., & Blum, N. (2010). Education Responses to Climate Change and Quality : Two Parts of the Same Agenda. *International Journal of Educational Development* , 335-350
- Braun, T., & Dierkes, P. (2017). Connecting students to nature—how intensity of nature experience and student age influence the success of outdoor education programs. *Environmental Education Research*, 23(7), 937-949. DOI10.1080/13504622.2016.1214866.
- Bozkuşa K, & Bayrakb C. 2019). The Application of the Dynamic Teacher Professional Development Through Experimental Action Research, *International Electronic of the Diynamic Teacher Professional Development Through Experimental Action Research*, 11(4), 335-352, DOI: 10.26822/iejee.2019450792
- Course, U. (2014). Climate Change Education Inside And Outside the Classroom.

- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization , 1-84.
- Çetin, M. & Geçgel, Ş. (2025). Sosyal Bilgiler Eğitiminde İklim Adaleti: Teorik Bir Çerçeve ve Genç Aktivizmin Rolü. In: Uslu, S. (ed.), Eğitim Bilimlerinde Akademik Araştırma ve Değerlendirmeler. Özgür Yayınları. DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub682.c2867>
- Çokadar, H., Türkoğlu, A. ve Gezer, K. (2007). Çevre Sorunları. M. Aydoğdu ve K. Gezer, (Ed.), Çevre Bilimi (2. Baskı) içinde, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Duran, M. (2023). “Erken Çocukluk Eğitiminde İklim Değişikliği”. Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 12(32), 100-114. Gönderim Tarihi:16.06.2022 Kabul ve Yayın Tarihi: 02.01.2023-31.01.2023 DOI: 10.54600/igdirsosbilder.1132048
- Feinstein, N. W. & Mach, K. J. (2020). Three roles for education in climate change adaptation. *Climate Policy*, 20(3), 317-322.
- Görmez, K. (2018). Çevre Sorunları. Ankara: Nobel
- Gültekin, M., Çubukçu, Z. (2008). İlköğretim Öğretmenlerinin Hizmet İçi Eğitime İlişkin Görüşleri, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (19), 185 – 201.
- Güngör, H. & Aydın, K. (2021). Erken Çocukluk Döneminde Çevre Eğitimi ve Sürdürülebilirlik, *Sürdürülebilir Çevre Dergisi*, Cilt 1(2), 53-56.
- Hulshof, K. (2019). Perspectives from East Asia and the Pacific. Call For Education Systems To Respond To The Climate Crisis . New York, ABD: Unicef East Asia and Pacific Regional Office.
- İklimBU, (2019). İklim değişikliğinin Türkiye’ye etkileri. <https://climatechange.bogazici.edu.tr/iklim-degisikliginin-turkiyeye-etkileri>.
- 2012-İklim Değişikliği - İklim Değişikliği Sonuçları - İklim Etkileri, Akdeniz Koruma Derneği.
- Karakoç, A. G. (2004). Çevre sorunlarına etik yaklaşımlar. M.C. Marin ve U. Yıldırım (Editörler). Çevre sorunlarına çağdaş yaklaşımlar 59-72.
- Karakuş, U. & Yel, Ü. (2019). The mental models of social studies teacher candidates on global warming. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 40, 109-123. <https://doi.org/10.32003/iggei.572009>.
- Kardaş, F. (2024). Global Environmental pollution and the Impact of Globalization, M.Fatih Sansar ve Nesrin Demir, (Ed.), In *Sosyal Bilimlerde Modern Araştırmalar-2024* , Livre de Lyon: Bookchepter, 2024(pp.298-314).
- Kayaardı, F. & Bozyiğit, R. (2024). Afişlerin diliyle küresel ısınma. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 53, 85-102. <https://doi.org/10.32003/igge.1519890>
- Kaynak: Earth.org. (25 Mayıs 2025). Sürdürülebilir Yaşam <http://www.cevreciyiz.com>
- Köklü, N. (2001). Eğitim eylem araştırması – öğretmen araştırması. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 34(1), 35-43.
- Köseoğlu, P. ., & Erten, S. (2022). Paris Anlaşması’na Göre Çevre Eğitimi Nasıl

- Olmalıdır? Buca Eğitim Fakültesi Dergisi,, sayı 54, s. 1528-1544.
- Kurnaz ,M. L (2018). Küresel İklim Krizi, Son Buzullar Erimeden Doğan Yayınları: İstanbul.
- Kurukulasuriya, Pradeep & Shane, Rosenthal.(2003), Climate Change and Agriculture A Review of Impacts and Adaptations, The World Bank Environment Department June.
- Lai, A. F., Chen, C. H., & Lee, G. Y. (2019). An augmented reality-based learning approach to enhancing students' science reading performances from the perspective of the cognitive load theory. *British Journal of Educational Technology*, 50(1), 232-247.
- Mavi, İ. (2021). "Küresel İklim Değişikliği Bağlamında Yeni Toplumsal Hareket Örneği Olarak Küresel Çevreci Hareketler". *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(9) 116-126.
- MEB,(2022).İklim Değişikliği Eylem Planı : ANKARA
- Molloy, C., & Farrell, R. (2024). Cultivating positive classroom environments: Exploring the efficacy of immersive technologies in removing barriers to learning among primary school students. *Computers in the Schools*, 41(2), 164-192.
- Nandy, D., & Martens, P. C. H. (2006). Unraveling long-term solar variability and its impact on space climate: The stars as suns project. In *Proceedings of the ILWS Workshop* (p.158).
- Öner, Ş.(2023). İklim Değişikliği Sorununun Uluslararası Gelişmeler Eşliğinde Türkiye'nin Politika ve Kurumlarına Yansıması, *Ombudsman Akademik*, 9 (18),13-47 ISSN: 2148-256X
- Özoğlu, M. (2010), Hizmet içi Eğitimde Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Millî Eğitim Bakanlığı'nda Hizmet içi Eğitimin Yeniden yapılandırılması Panel ve Çalıştayı, 07–08 Mayıs, Ankara.
- Rodríguez-Eugenio, N., McLaughlin, M., & Pennock, D. (2018). Soil pollution: a hidden reality.
- Solarçatı,(2023).<http://solarcatı.com>.
- Sommerauer, P. & Müller, O. (2014). Augmented reality in informal learning environments: Afield experiment in a mathematics exhibition. *Computers & Education*, 79, 59-68.
- Şıvgın, B & Selin, A.(2020). "İklim Krizi ile Küresel ve Bireysel Mücadeleye Yönelik Bir Çalışma: Greta Thunberg Örneği" *DSJOURNAL*, 1(2) (December): 141-158.
- Şimşek. O.(2002)Sanayi Sonrası Süreçte Türk Çalışma Hayatındaki Değişme Dinamikleri, Gazi Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, 2 Sayı: 4, 139 – 173.

- Uyar, S. & Uyar, Ş. (2023). İklim Krizi Karşısında Eğitimin Rolü”, *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, (Issn:2630-631X) 9(71): 3534-3538. DOI: http://dx.doi.org/10.29228/sm_ryj.69899
- Uyar, Ş. (2023). “İklim Krizi Karşısında İnfomal Eğitimin Önemi”, *International Academic Social Resources Journal*, Vol:8, Issue:49; pp:2712-717.DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/ASRJOURNAL.69900>
- Teksöz, G., Şahin, E., & Ertepinar, H. (2010). Çevre okuryazarlığı, öğretmen adayları ve sürdürülebilir bir gelecek. , 39(39), 307- 320.
- TEMA Vakfı <https://www.tema.org.tr>
- Türkeş, M. (2012). Küresel İklim Değişikliği ve Çölleşme. İçinde: Günümüz Dünya Sorunları – Disiplinler arası Bir Yaklaşım (ed. N. Özgen): 1-42. Ankara: Eğiten Kitap.
- Türkiye İklim Projeksiyonları (2015). Yeni Senaryolar İle Türkiye İklim Projeksiyonları ve İklim Değişikliği, Orman ve Su İşleri Bakanlığı Meteoroloji Genel Müdürlüğü.TR2015-CC. ss. 1-64, Ankara.
- Ünal, S., ve Dımışkı, E. (1999). UNESCO-UNEP Himayesinde Çevre Eğitiminin Gelişimi ve Türkiye’de Ortaöğretim Çevre Eğitimi. -17, 142-154.
- Wilson, J. (1993). Reflection and practice: Teacher education and the teaching profession. *The Journal of Educational Thought (JET)*. Vol.29, Issue 2.
- Yeşilyurt, S., Gül, Ş. ve Demir, Y. (2013). Biyoloji öğretmen adaylarının çevre bilinci ve çevresel duyarlılığı: ölçek geliştirme çalışması. *Fakültesi Dergisi*, 1(25), 38-54.
- Zimmerman, L. (2023). MIT Enerji Girişimi. Retrieved, from news. mit. edu web sitesi : <https://news.mit.edu/2023/education-climate-change-0322>

Bölüm 5

YUNANİSTAN'DA HALKLA İLİŞKİLER: TARİHSEL KÖKLERDEN DİJİTAL ÇAĞA BİR DEĞERLENDİRME

Alican ÖZER¹

¹ Alican Özer, Dr., Ankara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, ORCID: 0000-0003-3522-3434

GİRİŞ

Halkla ilişkiler, modern iletişim ortamında yalnızca bir tanıtım aracı değil, aynı zamanda stratejik yönetim sürecinin ayrılmaz bir bileşeni olarak konumlanmaktadır. Uluslararası halkla ilişkiler literatüründe de vurgulandığı üzere, bu alan; siyaset bilimi, sosyoloji, psikoloji, örgüt teorisi, medya çalışmaları ve uluslararası ilişkiler gibi farklı disiplinlerden beslenerek hem kuramsal hem de pratik düzeyde sürekli gelişim göstermektedir. Halkla ilişkiler, yalnızca bilgi iletimine dayalı bir süreç olmanın ötesine geçerek, hedef kitlelerin tutum ve davranışlarını şekillendiren, karşılıklı anlayış ve güven inşa eden, uzun vadeli ilişkiler geliştirmeyi amaçlayan bütüncül bir iletişim pratiği haline gelmiştir.

Küreselleşme ve dijitalleşme süreçlerinin hız kazanmasıyla birlikte, devletler, kurumlar ve sivil toplum örgütleri arasındaki etkileşim biçimleri köklü bir dönüşüm yaşamış; iletişim faaliyetleri, yalnızca ulusal kamuoylarını hedefleyen kampanyalar olmaktan çıkarak çok katmanlı, kültürlerarası ve karşılıklı etkileşime dayalı stratejik çabalara evrilmiştir (Becerikli, 2005). Bu bağlamda halkla ilişkiler hem kriz dönemlerinde itibar yönetimi hem de barış zamanlarında marka değeri oluşturma açısından stratejik bir araç olarak öne çıkmaktadır. Gerek kamu kurumları gerekse özel sektör aktörleri için halkla ilişkiler, politik, ekonomik ve kültürel hedeflerin desteklenmesinde kritik rol oynayan, planlı ve örgütlü bir süreçtir.

Bu süreç, uluslararası düzeyde hem imaj yönetimi hem de karşılıklı yarara dayalı ilişkilerin tesis edilmesi amacıyla yürütülen planlı, örgütlü ve çoğu zaman çok aktörlü faaliyetler bütünüdür (Grunig vd., 1995). Ulus devletler açısından bu faaliyetler, kimi zaman kamu diplomasisinin yumuşak güç unsurlarını kullanarak kültürel miras, turizm veya diaspora üzerinden uluslararası meşruiyet ve güven inşa etme işlevi de taşımaktadır (Kunczik, 2003; Nye, 2008). Dolayısıyla, halkla ilişkiler hem diplomatik araç setinin bir parçası hem de uluslararası imaj rekabetinin vazgeçilmez unsuru haline gelmiştir.

Yunanistan örneği, bu dönüşümün hem tarihsel hem de yapısal boyutlarını görünür kılan özgün bir vaka olarak dikkat çekmektedir. Her ne kadar halkla ilişkiler alanında köklü tarihsel mirasa sahip olsa da Yunanistan üzerine yapılan akademik çalışmalar görece sınırlıdır (Triantafyllidou & Yannas, 2024). Bu durum, ülkenin halkla ilişkiler pratiğini tarihsel süreklilik, kültürel sermaye ve modern iletişim stratejileri açısından incelemeyi akademik olarak değerli kılmaktadır. 19. yüzyıldaki devlet destekli “proto-PR” faaliyetlerinden –örneğin Zappeion Olimpiyatları, 1896 Modern Olimpiyat Oyunları ve uluslararası sergiler– başlayarak

günümüzdeki dijital iletişim stratejilerine uzanan gelişim çizgisi, Yunanistan'ın halkla ilişkiler pratiğinin hem yerel hem de küresel dinamiklerle şekillendiğini göstermektedir.

Bu çerçevede, söz konusu kitap bölümü, Yunanistan'da halkla ilişkilerin tarihsel arka planını, profesyonelleşme sürecini, güncel stratejik yönelimlerini ve kurumsal uygulamalarını, toplumsal cinsiyet temelli sektör dinamiklerini ve kamu diplomasisi bağlamındaki uluslararası boyutunu ele alacaktır. Böylece, yalnızca ülke ölçeğinde değil, uluslararası halkla ilişkiler teorisi ve pratiği açısından da karşılaştırmalı bir perspektif sunmayı amaçlamakta hem tarihsel derinliği hem de çağdaş iletişim ortamındaki yansımalarıyla Yunanistan'ın halkla ilişkiler alanındaki özgün konumunu ortaya koymayı hedeflemektedir.

2. TARİHSEL ARKA PLAN: PROTO-PR'DAN PROFESYONEL DÖNEME

Yunanistan'da halkla ilişkilerin kökenleri, modern anlamda profesyonel bir disiplin olarak kurumsallaşmasından çok önceye, 19. yüzyıl ortalarına dayanmaktadır. Bu dönemde devletin ulusal imajını güçlendirmek, turizmi teşvik etmek ve uluslararası kamuoyunda olumlu bir algı yaratmak amacıyla yürütülen çeşitli planlı etkinlikler, halkla ilişkilerin “proto-PR” niteliğindeki ilk uygulamalarını oluşturmuştur. Söz konusu faaliyetler, yalnızca ülke içi tanıtımı hedeflememiş, aynı zamanda Avrupa'daki siyasi ve kültürel ağlarla bağlantı kurmayı amaçlayan diplomatik boyutlar da taşımıştır. Özellikle Zappeion Olimpiyatları, 1896 Modern Olimpiyat Oyunları ve farklı ulusal/uluslararası sergiler, dönemin ulaşım, iletişim ve görsel malzeme üretim imkânlarını kullanarak Yunan kimliğinin küresel ölçekte görünürlüğünü artırmayı hedeflemiştir (Triantafillidou & Yannas, 2024).

Bu tür etkinlikler, günümüzün halkla ilişkilerinde temel kabul edilen medya ilişkileri, imaj yönetimi, hedef kitle analizi ve kültürel diplomasi gibi unsurların erken dönem yansımaları niteliğindedir. Ancak o dönemde, kullanılan söylem ve kavram seti “propaganda”, “tanıtım” ya da “devlet destekli imaj yönetimi” gibi terimler etrafında şekillenmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa'da yükselen Filhelenist akımlar, antik Yunan mirasına yönelik artan entelektüel ve turistik ilgi, buharlı gemi taşımacılığı ve telgraf gibi ulaşım-iletişim teknolojilerindeki yenilikler ile fotoğrafçılığın yaygınlaşması, Yunanistan'ın uluslararası kamuoyundaki görünürlüğünü belirgin biçimde güçlendirmiştir (Triantafillidou & Yannas, 2024). Bu bağlamda, mega etkinlikler ve uluslararası sergilere katılım yalnızca ekonomik gelir sağlamamış, aynı zamanda

ülkenin politik imajını pekiştiren ve kültürel mirasını dünyaya tanıtan stratejik iletişim araçlarına dönüşmüştür.

II. Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde, özellikle 1950’li yıllar, Yunanistan’da halkla ilişkiler alanının profesyonel anlamda kurumsallaşmaya başladığı bir kırılma noktası olmuştur (Theofilou & Watson, 2014). Bu süreç, yalnızca tanıtım faaliyetlerinin artması değil, halkla ilişkiler kavramının kurumsal yapılara entegre edilmesi ve uluslararası uygulama modelleriyle doğrudan etkileşime girilmesi anlamına gelmektedir. Literatürde bu dönüşümün üç önemli kilometre taşı öne çıkmaktadır (Triantafillidou & Yannas, 2024).

İlk olarak, 1951’de Yunanistan Ulusal Turizm Örgütü’nün (GNTO) Foote, Cone & Belding ajansına verdiği uluslararası turizm kampanyası, yalnızca bir tanıtım faaliyeti olmanın ötesinde, ülkenin modern halkla ilişkiler anlayışına geçişinde bir dönüm noktası olmuştur. Bu kampanya, dönemin Amerikan reklamcılık ve halkla ilişkiler tekniklerini Yunanistan’a taşıyarak, görsel estetikten slogan kullanımına, hedef kitle segmentasyonundan mesaj çerçevelemeye kadar pek çok yeniliği ülke iletişim stratejilerine entegre etmiştir. Diaspora Yunanlılarını ve Batı kamuoyunu hedef alması hem ulusal kimlik bilincini pekiştirmeyi hem de Yunanistan’ın kültürel mirasını, turizm potansiyelini ve tarihsel zenginliğini uluslararası platformlarda görünür kılmayı amaçlamıştır. Bu sayede kampanya, yalnızca turist çekme hedefinin ötesine geçmiş; ülke imajını güçlendiren uzun vadeli bir “yumuşak güç” stratejisinin parçası olmuştur.

İkinci olarak, 1900. Yıldönümü Apostle Paul etkinlikleri, dini turizm ile kültürel diplomasiyi harmanlayan örnek bir stratejik iletişim faaliyeti olarak öne çıkmıştır. Bu kapsamda gerçekleştirilen etkinlikler, yalnızca Yunanistan’ın dini mirasını tanıtmakla kalmamış; aynı zamanda Vatikan’dan Ortodoks dünyasına, akademik çevrelerden kültürel seçkinlere kadar geniş bir uluslararası katılımcı kitlesini hedeflemiştir. Organizasyon, hac turizminin yanı sıra konferanslar, sergiler, dini törenler ve medya kapsamıyla, Yunanistan’ı uluslararası kültürel ve dini diplomasi sahnesinde konumlandırmıştır. Bu yönüyle etkinlikler, ülkenin dış politika ve turizm stratejilerinin kesişim noktasında duran bütünlük bir halkla ilişkiler girişimi niteliği taşımaktadır.

Üçüncü olarak, özel sektörün öncülerinden ISOLA Group’un kurumsal halkla ilişkiler programları, Yunanistan’da profesyonel halkla ilişkilerin kurumsallaşmasında kritik rol oynamıştır. ISOLA Group’un faaliyetleri, yalnızca ürün tanıtımı ve marka bilinirliği yaratma ile sınırlı kalmamış; çalışan ilişkileri, kurumsal sosyal sorumluluk projel-

eri ve uzun vadeli paydaş yönetimi gibi modern PR uygulamalarını da içermiştir. Bu yaklaşım, şirketin hem iç iletişiminde hem de dış itibar yönetiminde sürdürülebilir ve stratejik bir çizgi benimsemesini sağlamış, böylece Yunanistan'da kurumsal halkla ilişkilerin gelişimine model oluşturmuştur. ISOLA'nın bu dönemde yürüttüğü programlar, özel sektörün kamu kurumları ve medya ile iş birliği yaparak toplumsal fayda üretme potansiyelini ortaya koymuş, ilerleyen yıllarda pek çok firmanın halkla ilişkiler politikalarına yön vermiştir.

Bu dönemde Amerikan halkla ilişkiler modelleri – basın ajansı (press agency), kamusal bilgilendirme (public information), çift yönlü asimetrik iletişim (two-way asymmetrical) ve çift yönlü simetrik iletişim (two-way symmetrical) – Yunanistan'daki uygulamalara doğrudan etki etmiştir (Grunig vd., 1995; Theofilou & Watson, 2014). Ancak bu modeller, yerel sosyo-kültürel bağlam çerçevesinde uyarlanmış; kamu sektörünün belirleyici rolü ve turizm odaklı devlet girişimlerinin ağırlığı, Yunanistan'daki halkla ilişkiler pratiğini Batı'daki örneklerinden kısmen farklılaştırmıştır (Triantafillidou & Yannas, 2024).

Proto-PR döneminden profesyonel döneme geçiş, hem devletin ulusal imaj inşa etme çabalarının hem de özel sektörün stratejik iletişim gereksinimlerinin kesişim noktasında gerçekleşmiştir. Uluslararası ajanslar, çok uluslu şirketler ve turizm diplomasisi aracılığıyla küresel halkla ilişkiler normlarıyla bütünleşen Yunanistan, halkla ilişkileri yalnızca bir tanıtım faaliyeti olarak değil, aynı zamanda ulusal çıkarların korunması, kültürel mirasın uluslararası alanda temsili ve ülkenin “yumuşak güç” kapasitesinin geliştirilmesi için stratejik bir araç olarak benimsemiştir. Bu tarihsel süreklilik, Yunanistan'ın halkla ilişkiler alanındaki gelişim çizgisinin hem yerel dinamiklere hem de küresel trendlerin etkisine açık bir yapı sergilediğini ortaya koymaktadır.

3. STRATEJİK YÖNELİM VE KURUMSAL UYGULAMALAR

Günümüzde Yunanistan'daki halkla ilişkiler uygulamaları, stratejik yönetimle doğrudan bağlantılı olmakla birlikte, halen araştırma, değerlendirme ve özellikle çift yönlü simetrik iletişim açısından önemli eksiklikler barındırmaktadır (Triantafillidou & Yannas, 2022). Alan yazınında “stratejik yönetim” ile bütünleşmiş PR uygulamalarının kurumsal karar alma süreçlerine aktif katkı sunması beklenirken, Yunanistan örneğinde bu bütünleşmenin sınırlı düzeyde gerçekleştiği görülmektedir. 75 profesyonel üzerinde yapılan bir araştırma, PR birimlerinin üst yönetimle ilişkilerinde kısmi söz hakkına sahip olduklarını, ancak stratejik girdilerinin ve karar alma mekanizmalarına doğrudan etkilerinin sınırlı kaldığını or-

taya koymuştur. Bu durum, Sriramesh ve Verčič'in (2003) küresel halkla ilişkiler çerçevesinde tanımladığı "stratejik katılım eksikliği" olgusuyla uyumludur; zira pek çok ülkede olduğu gibi Yunanistan'da da halkla ilişkiler birimleri yönetim süreçlerine yalnızca operasyonel düzeyde katkı sağlamakta, danışmanlık ve politika belirleme düzeyinde kurumsal olarak güçlendirilmemektedir.

Elde edilen bulgular, aynı zamanda Grunig ve Hunt'ın (1984) modelinde tanımlanan dört iletişim biçiminden, iki yönlü asimetrik modelin baskın olarak benimsendiğini göstermektedir. Bu modelde, kurum ile hedef kitle arasında karşılıklı iletişim kanalları bulunsa da bilgi akışı daha çok kurumun kendi çıkarlarını ve mesajlarını pekiştirecek şekilde düzenlenmekte, hedef kitlenin görüşleri ise stratejik karar alma sürecinde sınırlı yer bulmaktadır. Oysa uluslararası karşılaştırmalı araştırmalar, çift yönlü simetrik modelin hem kurumsal itibar hem de finansal performans üzerinde daha güçlü ve sürdürülebilir etkiler yarattığını ortaya koymaktadır (Vlahović vd., 2020).

Nitekim Sırbistan'da 93 şirket üzerinde yapılan bir çalışmada, iki yönlü simetrik iletişimin güvenilirlik ve uzmanlık boyutlarında en yüksek puanları aldığı; ayrıca finansal performans göstergeleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif etkiler yarattığı saptanmıştır. Bu durum, iletişimin yalnızca imaj yönetimi veya bilgilendirme amaçlı değil, aynı zamanda stratejik hedeflere ulaşmada doğrudan katkı sunan bir yönetim fonksiyonu olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Yunanistan'da hâkim olan asimetrik odaklı modelin, doğru uygulanacak stratejik yönelimler, performans ölçümleme mekanizmaları ve katılımcı iletişim kültürü ile simetrik yapıya evrilmesi halinde, yalnızca iletişim etkinliğini değil, somut kurumsal sonuçları da iyileştirme potansiyeli bulunmaktadır.

PR ajansları düzeyinde ise dijital medya stratejilerinin benimsenme oranı yüksektir. 81 ajans üzerinde yapılan bir araştırma, Facebook yönetimi, web sitesi içerik üretimi ve viral kampanyaların en sık kullanılan dijital taktikler olduğunu ortaya koymuştur (Triantafillidou & Yannas, 2014). Ajansların %63'ü, müşterilerinin dijital stratejilerini yürütmek üzere özel personel istihdam etmekte ve bu da sektörde teknik kapasitenin arttığını göstermektedir. Ancak, bu gelişmiş dijital stratejilerin kamu kurumları ve yerel yönetimler düzeyinde aynı ölçüde benimsenmediği görülmektedir. Yerel yönetim ölçeğinde yapılan araştırmalar, sosyal medyanın hâlen büyük ölçüde tek yönlü, bilgilendirme amaçlı kullanıldığını ortaya koymaktadır. Örneğin, 174 Yunan belediyesinin Facebook sayfaları üzerinde yapılan içerik analizinde, iletişim stratejilerinin ağırlıklı olarak etkinlik tanıtımı, kurumsal imaj yönetimi ve hizmet bilgilendirmesi üzerine kurulduğu; vatandaş katılımını ve karşılıklı etkileşimi teşvik eden

simetrik içeriklerin ise sınırlı kaldığı tespit edilmiştir (Lappas vd., 2018). Bu durum, kamu kurumlarının sosyal medyayı daha çok “yukarıdan aşağıya” iletişim modeliyle kullandığını, halkın görüşlerini toplama ve politika geliştirme sürecine katılımı sağlayacak içeriklerin ise ikincil planda yer aldığını göstermektedir.

Benzer biçimde, yerel e-devlet portalları üzerine yapılan bir başka çalışma, belediye web sitelerinin vatandaşların en önemli gördüğü e-demokrasi ve katılımcı özellikleri yeterince karşılamadığını ortaya koymuştur. Yunan vatandaşları, temel olarak kolay erişilebilir bilgi ve işlemleri öncelikli görürken; e-istişare, e-oylama gibi çift yönlü etkileşim araçlarına düşük düzeyde hazır olduklarını ifade etmiştir (Lappas vd., 2016). Bu bulgular, dijitalleşme sürecine rağmen halkla ilişkiler stratejilerinin ağırlıklı olarak hizmet bilgilendirme ve pazarlama iletişimi çerçevesinde kaldığını; demokratik katılımı ve kamusal müzakereyi teşvik eden uygulamaların ise ikincil önceliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte, Yunanistan’daki halkla ilişkiler uygulamalarının mevcut yapısı, uluslararası literatürde “mükemmel halkla ilişkiler” yaklaşımında vurgulanan standartlardan belirgin şekilde sapmaktadır. Grunig ve arkadaşlarının (1995) tanımladığı bu yaklaşım, kurumların yalnızca hedef kitlelerine bilgi aktaran bir yapıdan çıkıp, karar alma süreçlerine aktif katılımı, sistematik performans değerlendirmesini ve özellikle iki yönlü simetrik iletişimi kurumsal stratejinin temel unsuru olarak benimsemelerini öngörmektedir. Yunanistan’da hâlen baskın olan çift yönlü asimetrik iletişim modeli, kamuoyuyla karşılıklı etkileşimi teorik olarak mümkün kılrsa da pratikte kurumun çıkarlarının önceliklendiği ve halkın geri bildirimlerinin stratejik düzeyde sınırlı bir etkiye sahip olduğu bir yapı sunmaktadır.

Bununla birlikte, son yıllarda dijital medyanın yaygın kullanımı, özellikle PR ajanslarının teknik kapasitesindeki artış ve sosyal medya platformlarının toplumun farklı kesimlerine erişimde sağladığı kapsayıcılık, bu yapının dönüşmesi için önemli fırsatlar sunmaktadır. Doğru yönetim ilkeleri, açık ve şeffaf performans ölçümleme mekanizmaları ile desteklenmiş, katılımı artırıcı içerik ve platform tasarımları, Yunanistan’ın halkla ilişkiler pratiğini yalnızca iletişim kalitesini yükselten değil, aynı zamanda demokratik katılımı güçlendiren bir yapıya dönüştürebilir. Bu dönüşüm, yerel yönetimlerden merkezi hükümete, özel sektörden sivil toplum kuruluşlarına kadar geniş bir yelpazede, halkın görüşlerini politika oluşturma sürecine entegre edecek ve kurum-vatandaş arasındaki güven ilişkisini pekiştirecektir.

Özellikle sosyal medya ve e-yönetişim araçlarının katılımcı demokrasiyi destekleyen biçimde kullanılması, kamu kurumlarının yalnızca “bilgilendiren” değil, “dinleyen” ve “diyalog kuran” aktörlere dönüşmesini sağlayabilir. Bu bağlamda, stratejik iletişim planlarının iki yönlü simetrik modele yaklaşması, uluslararası standartlara uyumu artıracak; aynı zamanda pazar rekabetinde yer alan özel sektör aktörleri için de uzun vadeli kurumsal itibar, sürdürülebilir marka değeri ve finansal performans artışı sağlayacaktır. Dolayısıyla, mevcut yapının teknik olanaklar, yönetim kültürü ve stratejik katılım perspektifiyle güçlendirilmesi, Yunanistan’ın halkla ilişkiler alanındaki ulusal kapasitesini uluslararası ölçekte rekabetçi ve yenilikçi bir konuma taşıyabilecek önemli bir potansiyele sahiptir.

4. TOPLUMSAL CİNSİYET DİNAMİKLERİ VE KADINLARIN KONUMU

Yunanistan’da halkla ilişkiler sektöründe kadınlar önemli bir paya sahiptir; ancak cinsiyet temelli eşitsizlikler ve cam tavan engelleri devam etmektedir. Triantafillidou ve Yannas’ın (2021) 55 kadın halkla ilişkiler profesyoneliyle yaptığı araştırma, kadınların kariyerlerinde hem “feminen” (empati, etkin dinleme) hem de “maskülen” (kararlılık, planlama) özellikleri bir arada taşımalarının beklendiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, araştırmada “gyno-androus” liderlik modeli olarak tanımlanmış ve kadınların liderlikte hem duygusal zekâ, empati ve destekleyicilik gibi geleneksel olarak feminen değerlere hem de özgüven, kararlılık, risk alma gibi maskülen niteliklere sahip olmalarının beklendiği belirtilmiştir. Bulgular, “old boys club” ve “queen bee” sendromlarının sektörde varlığını sürdürdüğünü; ancak dönüşen ofis kültürünün kadınlara daha fazla alan açma potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir (Triantafillidou & Yannas, 2021).

Bu çerçevede Panigyrakis ve Poulis’in Yunanistan ve Türkiye’deki hizmet sektörü halkla ilişkiler yöneticilerini karşılaştırmalı olarak incelediği araştırma, cinsiyet temelli farklılıkların bazı boyutlarını daha net ortaya koymaktadır. Çalışma, kadın yöneticilerin erkek meslektaşlarına kıyasla daha yüksek rol belirsizliği yaşadıklarını, yani görev tanımları, yetki sınırları ve performans beklentileri konusunda daha fazla belirsizlik hissettiklerini ortaya koymuştur. Erkek yöneticiler daha çok zaman yönetimi ve görev dağılımında zorluk yaşarken, kadınlar kurum içindeki pozisyonlarından kaynaklı engellerle daha sık karşılaşmaktadır (Panigyrakis & Poulis, 2009).

Triantafillidou ve Yannas’ın (2021) bulguları, Yunanistan’daki kadın

halkla ilişkiler yöneticilerinin çoğunlukla insan odaklı (%38) ve katılımcı (%24) liderlik tarzlarını benimsediklerini, bu stillerin ekip içi ilişkiler, destekleyicilik, empati ve güçlendirme odaklı olduğunu göstermektedir. Az sayıda katılımcı ise görev odaklı ya da direktif veren liderlik tarzını benimsemiştir. Katılımcılar, iletişim tarzlarında en çok “karma” modeli tercih ettiklerini belirtmiştir. Bu karma iletişim tarzı, katılımcı ve insan odaklı liderlik stilleriyle güçlü bir ilişki göstermektedir.

Araştırma ayrıca, kadın halkla ilişkiler yöneticilerinin işlerine bağlılık düzeyinin yüksek olduğunu, mevcut şirkette çalışmayı tercih etme oranlarının erkeklerden anlamlı derecede fazla çıktığını tespit etmiştir. Bu durum, çoğu erkek egemen sektörde kadınların daha yüksek işten ayrılma eğilimi gösterdiğini ortaya koyan genel eğilimin aksine, halkla ilişkilerde kadınların mesleki sürekliliğinin güçlü olduğunu işaret etmektedir (Triantafillidou & Yannas, 2021).

Hem Yunanistan hem de Türkiye bağlamında kadın ve erkek halkla ilişkiler yöneticilerinin mesleki sorumluluklara yaklaşımı, görev önceliklendirmesi ve paydaş ilişkilerinin yönetimi açısından önemli ölçüde benzerlik gösterdiği görülmektedir. Her iki grupta da şirket içi ekiplerle etkili iletişim kurma, müşteri ilişkilerini güçlendirme ve sektör trendlerini takip etme gibi öncelikler benzer biçimde öne çıkmaktadır. Bununla birlikte, kadın yöneticiler açısından öne çıkan ve mesleki deneyimlerini doğrudan etkileyen belirli yapısal ve kültürel engeller mevcuttur. Panigyrakis ve Poulis’in (2009) ortaya koyduğu üzere, kadınlar özellikle “rol belirsizliği” konusunda erkek meslektaşlarına kıyasla daha yüksek bir baskı hissetmektedir. Bu durum, görev tanımlarının net olmaması, yetki alanlarının sınırlarının tam olarak belirlenmemesi ve performans beklentilerinin açık biçimde ifade edilmemesi gibi faktörlerle ilişkilidir. Böyle bir belirsizlik, kadın yöneticilerin karar alma süreçlerine katılımını sınırlandırabilen ve liderlik pozisyonlarında kendilerini kanıtlamalarını zorlaştırabilmektedir.

Buna ek olarak, Triantafillidou ve Yannas’ın (2021) çalışmasında da vurgulandığı üzere, kadın yöneticilerden hem feminen hem de maskülen liderlik özelliklerini aynı anda sergilemeleri beklenmektedir. Bu “çifte standart” niteliğindeki beklenti, kadınların liderlik tarzlarını sürekli olarak dengelemeye çalışmasına neden olmakta ve bu durum, liderlik rollerinde ilerleme fırsatlarını sınırlandıran görünmez bariyerlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. “Old boys club” gibi erkek egemen profesyonel ağların hâlen etkili olması, kadınların karar mekanizmalarına erişimini zorlaştırmakta; “queen bee” sendromu ise sektörde kadın dayanışmasının zayıf kalmasına yol açabilmektedir.

Tüm bu bulgular, halkla ilişkiler sektörünün görünürde yüksek kadın temsiline sahip olmasına rağmen, yapısal eşitsizliklerin ve örgütsel engellerin ortadan kalkmadığını göstermektedir. Liderlik pozisyonlarına erişim konusunda kadınların hâlâ görünmez bariyerlerle karşılaşması, sektörde toplumsal cinsiyet eşitliği tartışmalarının önemini korumasına neden olmaktadır. Dolayısıyla, yalnızca bireysel liderlik becerilerini geliştirmeye yönelik stratejiler değil, aynı zamanda örgütsel kültürde dönüşüm, mentorluk programları, açık görev tanımları ve kapsayıcı yönetim politikaları gibi yapısal çözümler de hayata geçirilmedikçe, bu alandaki eşitsizliklerin kalıcı biçimde giderilmesi mümkün görünmemektedir (Panigyrakis & Poulis, 2009; Triantafillidou & Yannas, 2021).

5. KAMU DİPLOMASİSİ VE ULUSLARARASI BOYUT

Yunanistan'ın uluslararası halkla ilişkiler pratikleri, büyük ölçüde kamu diplomasisi çerçevesinde şekillenmektedir. Kamu diplomasisi, Joseph Nye'in (2008) tanımıyla yumuşak gücün temel araçlarından biridir ve Yunanistan örneğinde Helenizm, kültürel miras ve turizm tanıtımı üzerinden yürütülmektedir (Gürdal & İnce, 2022). Helenizm kavramı, hem antik Yunan medeniyetinin entelektüel ve sanatsal mirasını hem de modern Yunan kimliğinin değerlerini uluslararası kamuoyuna aktarmayı amaçlayan bütüncül bir söylem üretmektedir. Bu söylem; tarihî mekânların korunması, UNESCO dünya mirası listelerindeki eserlerin tanıtımı, Akdeniz diyetinin kültürel miras olarak pazarlanması ve geleneksel sanatların sergilenmesi gibi çok yönlü faaliyetlerle desteklenmektedir.

Diaspora, Yunan kamu diplomasisinin önemli dayanaklarından biridir. Yunan hükümeti, geniş coğrafyalara yayılmış diaspora topluluklarını kültürel ve politik iletişim ağının stratejik bir uzantısı olarak kullanmakta; diaspora kuruluşları, lobi faaliyetleri ve ikili kültürel değişim programları ile ülkenin küresel imajını güçlendirmektedir (Anastasakis vd., 2022). Özellikle ekonomik kriz dönemlerinde diaspora, hem finansal destek hem de uluslararası kamuoyunda ülke lehine savunuculuk faaliyetleri açısından kritik rol oynamıştır.

Son yıllarda dijitalleşme, kamu diplomasisinin araç setini genişletmiştir. Yunanistan Dışişleri Bakanlığı'nın 2019 sonrası reform stratejileri kapsamında, kamu diplomasisi dijital diplomasi ile bütünleştirilmiş ve bu alan, dış politikanın üçüncü sütunu olarak tanımlanmıştır (Kacziba vd., 2025). X, YouTube ve Instagram gibi platformlar, turizm tanıtım kampanyalarından güvenlik politikalarına kadar geniş bir yelpazede kullanılmaktadır. Ancak yapılan içerik analizleri, temsilde çeşitlilik eksikliği, içerik üretiminde süreklilik sorunları ve tematik dengesizlikler gibi iy-

ileştirilmesi gereken noktaları da ortaya koymaktadır.

Kültürel diplomasi ise Yunanistan'ın kamu diplomasisinin önemli bir bileşenidir. Şiir, müzik ve edebiyat gibi kültürel unsurların marka değeri taşıyan figürlerle uluslararası tanıtımda kullanılması, ülke imajının derinlikli ve farklı bir düzlemde inşa edilmesine olanak tanımaktadır (Linardaki & Aslanides, 2020). Özellikle şiir ve müziğin bir araya geldiği sanatsal üretimler, dil ve kültürler arası bariyerleri aşarak duygusal bir bağ kurma potansiyeline sahiptir. Bu yönüyle kültürel diplomasi, yalnızca turizm çekiciliğini artırmakla kalmaz, aynı zamanda Yunanistan'ı barışçıl, yaratıcı ve kültür odaklı bir aktör olarak konumlandırır.

Dolayısıyla Yunanistan'ın kamu diplomasisi stratejisi, Helenizm temelli kültürel miras söylemini diaspora ile kurduğu çok katmanlı bağlar, dijital diplomasi araçlarının etkin kullanımı ve kültürel diplomasi unsurlarının entegre edilmesiyle uluslararası düzlemde güçlendirmektedir. Bu yaklaşım, yalnızca ülkenin turizm gelirlerini artırmaya değil, aynı zamanda küresel ölçekte olumlu bir imaj inşa etmeye yönelik uzun vadeli bir yumuşak güç stratejisinin parçasıdır. Ancak stratejinin kalıcı başarı elde edebilmesi, tematik çeşitliliğin artırılması, içerik üretiminde sürekliliğin sağlanması ve farklı hedef kitlelerle çift yönlü etkileşimin güçlendirilmesi gibi kritik unsurlara bağlıdır. Özellikle dijital diplomasi alanında, etkileşimli içerikler ve kullanıcı tarafından üretilen materyallerin stratejiye dâhil edilmesi, hedef kitlenin yalnızca pasif bir izleyici değil, aynı zamanda aktif bir katılımcı olarak sürece entegre edilmesini mümkün kılacaktır. Ayrıca, diaspora ile kurulan bağların yalnızca kültürel alanla sınırlı kalmayıp girişimcilik, akademik iş birliği ve inovasyon temelli projelerle çeşitlendirilmesi, kamu diplomasisinin etki alanını genişletecektir. Kültürel diplomasi bağlamında ise sanatsal etkinliklerin tematik olarak çeşitlendirilmesi, farklı coğrafyalarda düzenlenecek kültür haftaları, film festivalleri veya edebiyat buluşmaları gibi etkinliklerle uluslararası görünürlüğün artırılması, ülkenin çok katmanlı ve dinamik bir aktör olarak konumunu pekiştirecektir. Bu bütüncül yaklaşım, Yunanistan'ın yalnızca kültürel mirasıyla değil, yenilikçi ve katılımcı diplomasi pratikleriyle de uluslararası arenada güçlü bir “yumuşak güç” merkezi olarak algılanmasına katkı sağlayacaktır.

6. DİJİTAL ÇAĞDA HALKLA İLİŞKİLER

Son on yılda dijitalleşme, Yunanistan'daki halkla ilişkiler uygulamalarının en belirleyici dinamiklerinden biri haline gelmiştir. Facebook, Instagram, YouTube ve daha yakın dönemde TikTok gibi platformlar, hem yerel hem de uluslararası kampanyalarda temel iletişim kanalları

olarak konumlanmaktadır. Bu dönüşüm, yalnızca iletişim mecralarının çeşitlenmesini değil, aynı zamanda hedef kitlelerle etkileşim biçimlerinin de yeniden tanımlanmasını beraberinde getirmiştir (Triantafyllidou & Yannas, 2014). Günümüzde bu platformlar, geleneksel medya kanallarıyla karşılaştırıldığında çok daha hızlı, etkileşimli ve ölçümlenebilir bir iletişim zemini sunmakta; bu durum halkla ilişkiler kampanyalarının planlanmasından uygulanmasına kadar tüm aşamaları etkilemektedir. COVID-19 pandemisi, çevrim içi etkinlikler, dijital kriz yönetimi ve uzaktan paydaş iletişimi gibi alanlarda dijital araçların vazgeçilmezliğini pekiştirerek bu süreci hızlandırmıştır. Pandemi süreci boyunca gerek kamu kurumları gerekse özel sektör aktörleri, hızlı bilgi akışı sağlamak, kriz anlarında doğru bilgilendirme yapmak ve çevrim içi katılımı teşvik etmek için sosyal medya platformlarına ve çevrim içi iletişim teknolojilerine daha yoğun şekilde başvurmuştur.

Ancak dijitalleşme, yalnızca teknik uyum değil, aynı zamanda stratejik ve örgütsel dönüşüm gerektirmektedir. Papathanassopoulos ve Micconi'nin (2025) belirttiği üzere, Avrupa'daki medya ekosistemi "platformlaşma" olgusuyla yeniden şekillenmekte, geleneksel iletişim aktörleri küresel dijital platformlarla rekabet etmekte ve içerik dağıtımı, algoritmik sıralama ile hedeflenmiş reklamcılık gibi yeni alanlarda yetkinlik geliştirmek zorunda kalmaktadır. Bu bağlamda, Yunanistan'daki halkla ilişkiler ajansları ve kurumsal iletişim birimleri, dijital performans ölçümü, veri analitiği ve içerik optimizasyonu konularında gelişim ihtiyacını sürdürmektedir. Örneğin, kampanya başarısını yalnızca erişim veya beğeni sayısı ile değil; dönüşüm oranları, hedef kitle segmentasyonu ve uzun vadeli itibar yönetimi göstergeleri ile değerlendirebilecek analitik kapasiteye ulaşmak, dijital PR'ın sürdürülebilirliği açısından kritik önemdedir.

Dijital çağın bir diğer kritik boyutu, kullanıcıların yalnızca bilgi alıcısı değil, aynı zamanda içerik üreticisi ve yorumlayıcısı konumuna gelmesidir. "Verilemiş" kitleler, halkla ilişkiler kampanyalarının etkisini ölçme ve hedefleme açısından büyük fırsatlar sunsa da aynı zamanda güven, şeffaflık ve etik veri kullanımı konularında yeni sorumluluklar doğurmaktadır (Kompatsiaris, 2025). Kullanıcı kaynaklı içeriklerin hızla yayılması, markalar ve kurumlar için hem fırsat hem de risk oluşturmaktadır; olumsuz içeriklerin de aynı hızla dolaşıma girebilmesi kriz yönetimi becerilerinin dijital ortama uyarlanmasını gerektirmektedir. Yunanistan'da, özellikle kamu kurumları ve yerel yönetimler nezdinde sosyal medya kullanımının hâlâ büyük ölçüde tek yönlü bilgilendirme odaklı olması (Lappas vd., 2018), dijital halkla ilişkilerde çift yönlü simetrik iletişime geçişin tamamlanmadığını göstermektedir. Bu durum, halkla ilişkilerin temelinde yer alan diyalog ve katılım ilkelerinin dijital ortama

tam anlamıyla taşınmadığını işaret etmektedir.

Bununla birlikte, dijitalleşme aynı zamanda uluslararası görünürlük açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. SVoD platformlarının ve çevrim içi içerik paylaşım ağlarının yaygınlaşması, Yunanistan'ın kültürel diplomasi ve turizm tanıtımı çabalarına yeni kanallar sağlamaktadır. Ülkenin tarihi mirası, kültürel etkinlikleri ve gastronomi gibi yumuşak güç unsurları, çevrim içi içerik formatlarıyla küresel izleyicilere doğrudan ulaşabilmektedir. Ancak Papathanassopoulos'un (2025) da vurguladığı gibi, bu platformlarda içerik çeşitliliği, yerel kimliklerin korunması ve kültürel özgünlüklerin yansıtılması konusunda dikkatli stratejilere ihtiyaç vardır. Aksi takdirde, küresel platform mantığı içerisinde yerel mesajlar görünürlük kaybına uğrayabilir; Yunanistan'ın kültürel anlatısı, küresel içerik akışının homojenleştirici etkisi altında silikleşebilir.

Dijital çağda Yunanistan'daki halkla ilişkiler pratiğinin sürdürülebilir bir başarıya ulaşabilmesi, teknolojik yeniliklerin yalnızca yüzeysel birer araç olarak değil, kurumların tüm iletişim stratejilerine nüfuz eden, planlı ve bütüncül bir dönüşüm unsuru olarak benimsenmesine bağlıdır. Bu bağlamda, sosyal medya ve çevrim içi platformların etkin kullanımı, analitik temelli karar alma süreçlerinin kurumsal yapıya entegre edilmesi, hedef kitleyle karşılıklı diyalog ve etkileşimi önceleyen içerik formatlarının geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Stratejik dijital halkla ilişkiler yaklaşımı, yalnızca kısa vadeli görünürlük ya da popülerlik sağlamayı değil, uzun vadeli itibar yönetimini, paydaş güvenini ve toplumsal meşruiyeti güçlendirmeyi amaçlayan, veri odaklı ve performans ölçümüne dayalı politikaları gerektirir. Bunun yanı sıra, etik veri kullanımı, şeffaflık, kültürel bağlama duyarlılık ve yerel kimliklerin korunması gibi ilkeler, dijital iletişim stratejilerinin ayrılmaz parçaları olmalıdır. Yunanistan örneğinde bu yaklaşım, hem yerel hem de küresel ölçekte rekabet gücünü artıracak; kültürel mirasın, ulusal değerlerin ve toplumsal çeşitliliğin dijital ortamda doğru temsil edilmesini sağlayarak ülkenin uluslararası imajını pekiştirecektir. Böylelikle dijitalleşme, yalnızca teknik bir adaptasyon süreci olmaktan çıkıp, halkla ilişkiler alanında yenilikçi, kapsayıcı ve sürdürülebilir bir stratejik dönüşümün itici gücü hâline gelebilecektir.

SONUÇ

Yunanistan'da halkla ilişkiler pratiği, tarihsel kökenlerinden günümüz dijital iletişim ekosistemine uzanan süreçte hem yerel kültürel dinamiklerin hem de küresel iletişim normlarının etkisiyle biçimlenmiş çok katmanlı bir yapıya sahiptir. 19. yüzyılda ortaya çıkan ve devlet destek-

li “proto-PR” faaliyetleri olarak adlandırılabilirler girişimler, modern anlamda halkla ilişkilerin temel taşlarını oluşturmuştur. Bu dönemde gerçekleştirilen Zappeion Olimpiyatları, 1896 Modern Olimpiyat Oyunları ve ulusal/uluslararası sergiler gibi büyük ölçekli etkinlikler, yalnızca sportif veya kültürel organizasyonlar değil; aynı zamanda ulusal kimliğin uluslararası alanda temsili ve ülke imajının inşası açısından stratejik araçlar olmuştur. Bu faaliyetler, dönemin terminolojisinde “propaganda” veya “tanıtım” olarak adlandırılrsa da içerdiği planlı iletişim unsurları ve hedef kitle odaklı yaklaşım, modern halkla ilişkiler disiplininin öncüllerini barındırmaktadır.

II. Dünya Savaşı sonrasında, özellikle 1950’li yıllarda, Yunanistan’da halkla ilişkiler uygulamaları profesyonel bir döneme geçiş yapmıştır. Bu dönemde ulusal turizm politikalarıyla bütünleşmiş tanıtım kampanyaları, uluslararası reklam ajanslarının desteğiyle yürütülmüş; ülkenin ekonomik kalkınma hedefleri ile kültürel miras diplomasi araçları bütünleştirilmiştir. Helenizm kavramı, hem antik Yunan uygarlığının entelektüel ve sanatsal mirasını hem de modern Yunan kimliğini küresel ölçekte tanıtmaya çabalarının merkezinde yer almıştır. Diaspora topluluklarıyla kurulan güçlü bağlar, yalnızca kültürel aidiyetin korunmasını değil, aynı zamanda uluslararası kamuoyunda olumlu bir ülke imajı inşa edilmesini de sağlamıştır.

Günümüzde Yunanistan’daki halkla ilişkiler uygulamaları, stratejik yönetim sürecinin bir parçası olarak konumlanmakla birlikte, kurumsal düzeyde çift yönlü simetrik iletişimin yerleşmesi ve sistematik değerlendirme süreçlerinin güçlendirilmesi açısından hâlen gelişim alanlarına sahiptir. Araştırma bulguları, ülkede iki yönlü asimetrik modelin baskın olduğunu, yani hedef kitlenin ikna edilmesine yönelik bilgi akışının hâkim olduğunu ortaya koymaktadır. Oysa uluslararası literatürdeki kanıtlar, iki yönlü simetrik iletişim modeline geçişin hem kurumsal itibar hem de uzun vadeli finansal performans açısından önemli kazanımlar sunduğunu göstermektedir. Bu bağlamda Yunanistan’ın halkla ilişkiler stratejilerinde yapısal dönüşüm, yalnızca teknik bir dijital uyum değil, aynı zamanda karar alma ve yönetim kültüründe de paradigma değişimi gerektirmektedir.

Toplumsal cinsiyet boyutu, Yunan halkla ilişkiler pratiğinin dikkat çekici ve tartışmalı alanlarından biridir. Kadınlar sektörde yüksek oranda temsil edilmekle birlikte, “cam tavan” olgusu, rol belirsizliği, liderlikte çifte standart ve iş-özel yaşam dengesinde zorlayıcı koşullar gibi engeller varlığını sürdürmektedir. Triantafyllidou ve Yannas’ın (2021) tanımladığı “gyno-androus” liderlik modeli, kadınların hem geleneksel olarak feminen hem de maskülen özellikleri aynı anda sergileme baskısını gözler

önüne sermektedir. Bununla birlikte, ofis kültürünün dönüşümü ve çeşitlilik odaklı insan kaynakları politikalarının yaygınlaşması, kadınların liderlik pozisyonlarına erişimi konusunda umut verici fırsatlar yaratmaktadır. Ancak bu fırsatların gerçeğe dönüşmesi, yalnızca kültürel dönüşümle değil, örgütsel engellerin ortadan kaldırılması, mentorluk programlarının geliştirilmesi ve politika düzeyinde eşitlikçi uygulamaların hayata geçirilmesi ile mümkün olacaktır.

Kamu diplomasisi ve uluslararası boyut, Yunanistan'ın halkla ilişkiler stratejisinde tarihsel olarak merkezi bir yere sahiptir. Helenizm temelli kültürel miras söylemi, diaspora ile sürdürülen etkileşim ve kültürel diplomasi araçlarının (uluslararası sergiler, sanat festivalleri, gastronomi tanıtımları, dini turizm) entegrasyonu, ülkenin küresel imajını güçlendiren unsurlar arasında yer almaktadır. Bununla birlikte, dijital çağda kamu diplomasisinin başarısı yalnızca geleneksel kültürel sembollere dayanmamakta; içerik üretiminde çeşitlilik, dijital hikâye anlatıcılığı tekniklerinin kullanılması, hedef kitlelerle çift yönlü etkileşim ve kamuoyunun geri bildirim mekanizmalarının entegre edilmesi gibi unsurlar giderek daha kritik hale gelmektedir.

Dijitalleşme süreci, Yunanistan için hem önemli fırsatlar hem de yönetilmesi gereken zorluklar barındırmaktadır. Sosyal medya platformlarının (Facebook, Instagram, YouTube, TikTok) yoğun kullanımı, ulusal ve uluslararası görünürlüğü artırırken, bu mecralarda etkin varlık göstermek veri analitiği, performans ölçümü, içerik optimizasyonu, hedefleme stratejileri ve etik veri kullanımı gibi ileri düzey yetkinlikleri zorunlu kılmaktadır. Ancak mevcut uygulamalarda tek yönlü bilgilendirme odaklı içeriklerin ağırlığı, dijital halkla ilişkilerin katılımcı ve etkileşim temelli potansiyelini sınırlamaktadır. Dolayısıyla, veri temelli karar alma süreçleriyle desteklenmiş, ölçülebilir hedeflere dayalı ve diyalog odaklı iletişim stratejilerinin benimsenmesi kritik önemdedir.

Yunanistan'daki halkla ilişkiler pratiği; tarihsel mirası, kültürel sermayesi, diaspora ile güçlü bağları ve dijitalleşme sürecindeki kazanımlarıyla sağlam bir temele oturmakla birlikte, küresel iletişim rekabetinde sürdürülebilir bir üstünlük elde edebilmesi için kapsamlı ve çok boyutlu bir stratejik dönüşüme ihtiyaç duymaktadır. Bu dönüşüm, yalnızca teknik becerilerin geliştirilmesi veya yeni medya araçlarının benimsenmesiyle sınırlı kalmamalı; karar alma süreçlerinde şeffaflığın artırılması, paydaşlarla sürekli diyalog mekanizmalarının kurulması ve iki yönlü simetrik iletişim modelinin kurumsal kültüre entegre edilmesi gibi yapısal reformları da içermelidir. Uluslararası standartlara uyum, yalnızca dış imaj açısından değil, aynı zamanda yerel paydaş güvenini pekiştirmek ve uzun vadeli kurumsal itibar inşa etmek açısından da kritik önemdedir.

ir. Bunun yanı sıra, toplumsal cinsiyet eşitliğinin örgütsel politikalarda önceliklendirilmesi, liderlikte çeşitliliğin teşvik edilmesi ve genç profesyonellerin sektöre katılımını kolaylaştıracak mentorluk ile kapasite geliştirme programlarının yaygınlaştırılması, sektörel sürdürülebilirliğin temel bileşenleri arasında yer almalıdır. Dijital çağın sunduğu veri odaklı hedefleme, etkileşimli içerik üretimi, yapay zekâ destekli analiz ve küresel erişim fırsatları, Yunanistan'ın yalnızca ulusal sınırlar içinde değil, bölgesel ve küresel düzeyde de etkin, güvenilir ve yenilikçi bir iletişim aktörü olmasını mümkün kılabilecek potansiyele sahiptir. Bu potansiyelin gerçeğe dönüşmesi ise stratejik vizyon, kurumsal kapasite, politik kararlılık ve toplumsal katılımın bütüncül bir yaklaşımla harmanlanmasına bağlıdır.

KAYNAKÇA

- Anastasakis, O., Kalantzi, F., Kamaras, A., & Pratsinakis, M. (Eds.). (2022). *Diaspora engagement in times of severe economic crisis: Greece and beyond*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-97443-5>
- Becerikli, S. Y. (2005). *Uluslararası halkla ilişkiler*. Nobel.
- Grunig, J. E., & Hunt, T. (1984). *Managing public relations*. Holt, Rinehart & Winston.
- Grunig, J. E., Grunig, L. A., Sriramesh, K., Huang, Y. H., & Lyra, A. (1995). Models of public relations in an international setting. *Journal of Public Relations Research*, 7(3), 163–186. https://doi.org/10.1207/s1532754xjpr0703_01
- Gürdal, E., & İnce, F. (2022). Yunanistan'ın kamu diplomasisi dayanakları ve uygulama alanları. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 56, 93–112.
- Kacziba, P., Gibarti, S., & Lechner, Z. (2025). Assessing Greece's transition to digital diplomacy: Insights from Twitter/X (2021–2022). *Southeast European and Black Sea Studies*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1080/14683857.2025.2457813>
- Kompatsiaris, P. (2025). From likes to labor: Datafied audiences and the social life of digital practices in Europe and beyond. In S. Papathanassopoulos & A. Miconi (Eds.), *The European media in the platform era: Realities and tendencies* (pp. 245–262). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-96954-6_14
- Kunczik, M. (2003). Transnational public relations by foreign governments. In S. Sriramesh & D. Verčič (Eds.), *The global public relations handbook: Theory, research, and practice* (pp. 399–420). Lawrence Erlbaum.
- Lappas, G., Triantafillidou, A., Deligiaouri, A., & Klefodimos, A. (2018). Facebook content strategies and citizens' online engagement: The case of Greek local governments. *Review of Socionetwork Strategies*, 12(1), 1–20. <https://doi.org/10.1007/s12626-018-0017-6>
- Lappas, G., Yannas, P., Triantafillidou, A., & Klefodimos, A. (2016). Do Greek municipal websites meet citizens' perceptions on issue importance? *Jurnal Teknologi*, 78(11–4), 39–49. <https://doi.org/10.11113/jt.v78.9296>
- Linardaki, C., & Aslanides, A. (2020). From poem and song to cultural diplomacy: Challenges and opportunities for place branding and tourism promotion. *Place Branding and Public Diplomacy*, 16(4), 304–315. <https://doi.org/10.1057/s41254-020-00176-1>
- Nye, J. S. (2008). *The powers to lead*. Oxford University Press.
- Panigyrakis, G. G., & Poulis, G. A. (2009). Men and women as public relation managers in Greece and Turkey: A comparison study of background variables, job-related factors and activities. *EuroMed Journal of Business*, 4(3), 287–303. <https://doi.org/10.1108/14502190910992701>
- Papathanassopoulos, S., & Miconi, A. (2025). Introduction. In S.

- Papathanassopoulos & A. Miconi (Eds.), *The European media in the platform era: Realities and tendencies* (pp. 1–8). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-96954-6_1
- Rudgard, A. (2003). Serving public relations globally: The agency perspective. In K. Sriramesh & D. Verčič (Eds.), *The global public relations handbook: Theory, research, and practice* (pp. 459–477). Lawrence Erlbaum.
- Sriramesh, K., & Verčič, D. (2003). A theoretical framework for global public relations research and practice. In K. Sriramesh & D. Verčič (Eds.), *The global public relations handbook: Theory, research, and practice* (pp. 1–19). Lawrence Erlbaum.
- Theofilou, A., & Watson, T. (2014). The history of public relations in Greece from 1950 to 1980: Professionalization of the “art.” *Public Relations Review*, 40(3), 1–12. <https://doi.org/10.1016/j.pubrev.2013.12.001>
- Triantafillidou, A., & Yannas, P. (2014). How public relations agencies in Greece respond to digital trends. *Public Relations Review*, 40(5), 815–817. <https://doi.org/10.1016/j.pubrev.2014.09.004>
- Triantafillidou, A., & Yannas, P. (2021). Women in public relations in Greece. *EUPRERA Report*, 3(2). Creative Media and Communications Research Ltd.
- Triantafillidou, A., & Yannas, P. (2022). Strategic involvement without strategic input: An empirical analysis of the practice of public relations in Greece. *International Journal of Business Science and Applied Management*, 17(2), 16–33.
- Triantafillidou, A., & Yannas, P. (2024). The origins of public relations in Greece: Tracing the missing link and excavating landmark cases. *Public Relations Inquiry*, 13(3), 355–377. <https://doi.org/10.1177/2046147X241251408>
- Vlahović, M., Nikolić, M., Ivaniš, M., Tasić, I., & Terek, E. (2020). The impact of communication models of public relations and organization–public relationships on company credibility and financial performance. *Communications*, 45(4), 479–502. <https://doi.org/10.1515/commun-2019-2053>

Bölüm 6

ÇİZGİ FİLM ÜRETİMİNDE GRAFİK TASARIM ÖĞELERİNİN KULLANIMI: ÇOCUK ÇİZGİ DİZİLERİNDE KULLANILAN TASARIM ÖĞELERİ¹

Özcan Demir²

1 Bu çalışma, 2013 yılında Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Uygulamalı Sanatlar Eğitimi Ana Bilim Dalı, Grafik Eğitimi Bilim Dalı'nda hazırlanan, “Türk Televizyonlarında Yayınlanan Çizgi Filmlerin İlköğretim Çağı Çocuklarının Toplumsallaşma Sürecine Etkilerinin Değerlendirilmesi” başlıklı doktora tezinin çizgi filmlerin 10-12 yaş grubu çocuklarının beğenisini etkileyen tasarım öğeleri konusundaki bulguları ile ilgili olarak üretilmiştir.

2 Doç. Dr., Dicle Üniversitesi İletişim Fakültesi, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9273-7672> , E-Posta: ozcandd@hotmail.com

Giriş

Çizgi filmler, tasarım köklerini karikatürden alan, pek çok yaş grubuna hitap eden görsel işitsel içeriklerdir. Çizgi film; “bir konuyla ilgili olarak karakterlerinin hareketlerini belirtecek biçimde art arda çizilmiş resimlerden oluşan sinema filmi” (Türk Dil Kurumu Başkanlığı, 2022) olarak tanımlanmaktadır. Kökenlerini karikatürden alan erken dönem stüdyo animasyon estetiği; stilizasyon, abartı, sadeleştirme, antropomorfizm gibi çizgisel anlatım araçları ile özgün nitelikler kazanmaya başlamıştır. 1910’lar ve 1920’lerde hareketin akıcılığını artırmak için yuvarlaklaştırılmış, sadeleştirilmiş figür tasarımları ve dolgu siyah gövdeler birleşerek animasyonun kendine özgü estetiğini olgunlaştırmıştır (Collignon, 2024, s. 116).

Dünya ölçeğinde ilgi uyandıran yeni estetik ifade ortamı ile ilgili çalışmalar Türkiye’de karikatür sanatçıları öncülüğünde 1930’lu ve 1940’lı yıllar arasında başlamıştır. Başlangıçta batıdan gelen filmlerin gösterimiyle artan ilgi, Cemal Nadir Güler’in “Amca Bey” isimli karikatür uyarlaması ile ilk kez bir denemeye dönüşmüştür. Sonuç alınamayan çalışmayı Tonguç Yaşar, Erim Gözen, Yüksel Ünsal ve Tan Oral gibi sanatçıların denemeleri izlemiştir (Alicenap, 2015, s. 12).

Türkiye’de çizgi filmle ilgili ilk çalışmaların önemli bir bölümü bireysel denemelerden öteye geçememiştir. Teknik yetersizlikler ve gerekli maddi birikimin olmaması Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) ve Kültür Bakanlığı’nın destekleri ile aşılmaya çalışılmıştır. Gerekli desteklerin alınması ile “Evvel zaman İçinde; Nasrettin Hoca ve Gülderen Sultan”, “Zeybek Dansı”, “Az Gittik Uz Gittik” “Deli Dumrul”, “Hacivat ve Karagöz Uzayda”, “Dede Korkut” ve “Nasrettin Hoca gibi çizgi filmler gerçekleştirilebilmiştir (Alicenap, 2015, s. 13).

Çizgi film sektörü, dünya ölçeğinde hedef kitlesi yetişkinler ve çocuklar olan pek çok farklı ürünle gelişmektedir. Sayısal televizyon yayınlarının yaygınlaşması ile tematik televizyon kanalları arasına hedef kitlesi çocuklar ya da yetişkinler olan pek çok çizgi film kanalı eklenmiştir. Bu kanallardan önemli bir bölümü Türkiye’de de faaliyet göstermektedir.

Çizgi film sektörü için önemli bir dönüm noktası da internet yayıncılığının gelişmesi olmuştur. İnternet üzerinden yayın yapan akış platformları kataloglarına uzun metrajlı ve kısa metrajlı pek çok çizgi film eklemiştir. Sayısal uydu ve internet platformları çocuklar için hazırlanan çizgi filmlerin hedef kitlelerinin detaylandırılmasını sağlamıştır. Hedef kitlesi bebekler olan çizgi film kanalları dahil olmak üzere pek çok yaş grubuna özel çizgi filmler için televizyon kanalları açılmış, internet yayın platformlarının kataloglarına içerikler eklenmiştir.

Bugün, Türkiye’de yayında olan çizgi dizilerin önemli bir bölümü, yerli kanallar ve yerli akış platformları ile uluslararası kanallar ve uluslararası akış platformlarının katalogları aracılığıyla izleyiciye ulaştırılmaktadır. Bu dönem, teknolojik olanaklar çerçevesinde yaşanan bir ekonomik model değişimine işaret etmektedir. Sektörde yaşanan değişim, çizgi dizilerin sezon uzunluklarına, kurgu ritimlerine, karakter tasarımlarına ve reklamcılıkla da bağlantılı olan pek çok üretim kararına yansımıştır. Çizgi film içeriklerinin üretim, dağıtım ve gösterim sisteminin farklılaştığı yeni dönemde; lineer akışa dayalı tematik ve anaakım televizyon kanalı sistematiğinden platformlaşma ve akış (stream) ekonomisi tabanlı, çoklu ekranlı ve algoritmik kuryasyona dayalı bir içerik sunum ortamına geçilmiştir. Bu dönüşümün, çocuklara sunulan içeriklerin görsel dili ve anlatı düzenleri üzerinde etkiler ürettiği varsayılmıştır. Bu çalışmada, tezdeki bulgular yeni bir örneklem üzerinde sınanarak, tasarım anlayışının sürekliliği ve değişiminin görünür kılınması amaçlanmıştır.

Çizgi filmlerin özellikle çocuklara sunulmasında ebeveyn aracılığı, yaş sınıflandırması, okul ve ekran çevreleriyle etkileşim gibi sektör tarafından dikkate alınması gereken pek çok üretim faktörü bulunmaktadır. Bu bağlamda, görsel tasarım yalnızca üreticinin estetik tercihinine bağlı değildir. Görsel tasarım, dikkat yönetimi, duygusal özdeşim, kimlik ve rol modelleme gibi toplumsallaşma süreçlerinin taşıyıcısıdır. Renklerin duygusal çağrışımı, tipografinin niteliği, kamera açılarının içeriği kodlayışı veya kesme hızının uyarılma düzeyiyle ilişkisi gibi tercihler, çocuk izleyicinin hikâye dünyasını nasıl anlamlandırdığını etkilemektedir.

Bu bölümün kapsamı, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Uygulamalı Sanatlar Eğitimi Ana Bilim Dalı, Grafik Eğitimi Bilim

Dalı’nda hazırlanan, “Türk Televizyonlarında Yayınlanan Çizgi Filmlerin İlköğretim Çağı Çocuklarının Toplumsallaşma Sürecine Etkilerinin Değerlendirilmesi” başlıklı doktora tezinin çizgi filmlerin 10-12 yaş grubu çocuklarının beğenisini etkileyen tasarım öğeleri konusundaki bulguları ile ilgili yöntem ve değişken setini koruyarak 2023–2025 döneminde Türkiye’de erişilebilir iki güncel çizgi dizinin incelenmesidir. Çalışmada, güncel çizgi dizilerde renk paleti, doygunluk ve sıcaklık tercihlerinin bölüm ritmi ilişkisinin, tipografi ve ekran üstü yazıların görünürlüğüne etkisinin, kamera açıları ve ölçek dağılımlarının karakterler arası güç ilişkilerine etkisinin ve kesme hızı ve görsel-işitsel motif eşleşmelerinin tespiti hedeflenmiştir.

Örneklem, çizgi film yayın ortamlarındaki değişim nedeniyle Türkiye’de faaliyet gösteren internet içerik platformlarının kataloglarından rastlantısal olarak seçilen iki çizgi dizi olarak belirlenmiştir. Netflix Türkiye kataloğunda yer alan Sonic Prime ve Prime Video Türkiye kataloğunda yer alan LEGO Ninjago: Dragons Rising içerik ritmi ve karakter tasarımında farklı tercihleri barındıran iki yapım olarak belirlenmiştir. Her iki yapım da yaş sınıflandırması bakımından 10–12 yaş aralığı grubuna uygundur ve düzeni sezon ve bölüm akışları ile nitel analiz için yeterli veri üretebilecekleri varsayılmıştır. Çizgi diziler renk, tipografik görünürlük, açı ve ölçek dağılımları, kesme hızı, görsel-işitsel motif eşleşmeleri gibi göstergeler bağlamında metinsel çözümlemesi yapılmıştır.

Tezden üretilen bu çalışmada; çizgi dizilerin görsel tasarım özellikleriyle ilgili bulgu ve değişken tanımları çalışmayla süreklilik içindedir. Ancak, veri seti tamamen yenilenmiştir. Bu şekilde, 2013 yılında yapılan çalışmada açık uçlu sorular ile elde edilen bulguların çizgi dizi yapılarında geçerlilik ve süreklilik kazanıp kazanmadığının metinsel düzeyde tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada ayrıca, akış platformları döneminde hızlanan kurgu, kullanılan doygun renk paletleri, tasarlanan ikonik kostüm ve oluşturulan renk eşleşmeleri gibi güncel görsel tercihlerle tez çalışması bulgularının örtüşüp örtüşmediğinin tespit edilmesi hedeflenmiştir.

Çizgi Filmlerin Tasarımında Hedef Kitlede Yer Alan Çocuklar Açısından Etkili Olan Görsel Öğeler

Canlandırma tekniği kullanılarak sanatsal, estetik, teknolojik, sosyolojik ve psikolojik boyutları olan içeriklerin üretilmesi sağlanmaktadır. En yaygın bilinen canlandırma örnekleri arasında yer alan çizgi filmler hedef kitlesi çocuklar, gençler, yetişkinler olan içeriklere ve türlere sahip olabilmektedir. Tüm görsel-işitsel içeriklerde olduğu gibi çizgi filmler de hazırlanmalarında etkili olan araçlar bağlamında akademik analizlere konu olmuşlardır. Çizgi filmlerin çocuklar üzerindeki etkilerini konu alan araştırmalar ise çocuklara yönelik olarak hazırlanan içeriklerin olası zararlarını engellemek ve gelişim sürecindeki etkilerinin tespit edilmesi için yapılmıştır.

Çizgi filmler, kültürel oldukları kadar ticari içerik türleridir. Üretimlerindeki standartları belirleyen grafik tasarım ilkeleri ve teknik standartlardan bahsetmek mümkündür. Bu nedenle, hedef kitlenin ilgisini kazanmak ve sürdürmek çizgi filmin içeriği kadar görsel nitelikleriyle de sağlanmaktadır. Çocuklar için hazırlanan çizgi filmlerin de görsel nitelikleri ile dikkat süresi yetişkinlere oranla daha kısa süreli olan hedef kitlelerinin içeriği izlemeye devam etmesini sağlaması ticari bir gerekliliktir. Çizgi filmlerin çocukların estetik algılarını ve izleme tercihlerini şekillendiren güçlü görsel kültür ürünlerinden olduğunu söylemek mümkündür. Çizgi film içeriklerinin çocuklar tarafından beğenilerek tüketilmeye devam edilmesinde renk, karakter tasarımı, kıyafet ve aksesuarlar, müzikle bütünleşen görsellik gibi grafik tasarım unsurları etkilidir.

Bu bağlamda, 2013 yılında hazırlanan doktora tezinde (Demir, 2013), ilköğretim çağındaki öğrencilerin görüşleri, çizgi filmlerin grafik tasarım öğeleriyle doğrudan ilişkili olarak incelenmiş ve bu öğelerin beğeni düzeyleriyle güçlü bir bağlantı gösterdiği ortaya konulmuştur.

Hedef kitlesi çocuklar olan çizgi filmlerde renklerin yapımın izlenilirliği için önemli olduğu düşüncesi çoğunlukla kabul görmektedir. “Katılımcı öğrencilerin çoğunluğu renklerin canlandırma filmler için önemli olduğunu düşünmektedir. Bir grafik tasarım öğesi olarak renklerin, yetişkinlerde olduğu kadar çocuklarda da etkili olduğunu söylemenin mümkün olabileceği düşünülmektedir (Demir, 2013, s. 247)”. Çocukların renkleri anlatıyı

taşıyan ve atmosferi kuran bir öge olarak algıladığını söylemek mümkündür. Renkler yalnızca dekoratif öğeler değildir. Renk doygunluğunun, sıcak renk soğuk renk kontrastının ve parlaklık farklılıklarının izleyicinin sahnedeki duygu durumunu kavramasına aracılık ettiğini söylemek mümkündür. Tehlikeli ya da kötü karakterlerin tasarımında ve gerilim atmosferinin oluşturulmasında kırmızı renk ve koyu renkler tercih edilmektedir. Böylece çocukların atmosferi algılaması sağlanmaktadır. Aynı zamanda merak ve dikkat duyguları da oluşturulmaktadır. Çizgi filmlerdeki pastel renk tonlarının ise güven ve huzur hissinin oluşturulmasında tercih edildiğini söylemek mümkündür.

Çizgi filmlerde bir grafik tasarım ürünü olarak karakter tasarımları çocukların yapımla kurduğu duygusal bağın merkezinde yer alan öğelerdendir. Tasarımcılar, hedef kitlesi çocuklar olan yapımların karakterlerini çocukların karakterle özdeşim kurmasını ve karakterleri sevmelerini sağlayacak biçimde tasarlamaktadırlar. “Yapılan araştırmaya göre, katılımcı öğrencilerin izledikleri çizgi filmlerdeki karakterlerin çizimini onları sevmelerinde bir etken olarak görmektedir (Demir, 2013, s. 247)”. Karakterlerin biçimsel özellikleri, yüz ifadelerinin abartısı, baş-gövde oranı ve gözlerinin büyüklüğü çocuk izleyici için karakter tasarımının sevimliliğini belirleyen kriterlerdendir. Büyük gözler ve yuvarlak hatlar, çocuklarda sevimlilik algısını güçlendirmektedir. Karakter tasarımlarının keskin çizgileri ya da gerçekçi tasarımları çocuklar açısından aynı ölçüde sevimli olarak algılanmayabilmektedir.

Çizgi filmlerin çocuk izleyicilerini dikkat sürelerinin yapımların sürelerini belirlediğini söylemek mümkündür. Ancak, çocukların yaşlarının büyümesi ve 10-12 yaş grubuna geçişleri yapımların sürelerinin çocuklar için belirleyici bir faktör olması niteliğini ortadan kaldırmaktadır. “İlköğretim 4,5 ve 6. sınıf öğrencilerinden canlandırma sinemaları sevenlerin oranı, canlandırma dizileri sevenlerin oranı ve her ikisini de sevenlerin oranı birbirine çok yakındır. Bu canlandırma türlerinden hiçbirini sevmeyen öğrencilerin oranı ise çok düşüktür (Demir, 2013, s. 247)”. Bu tespit, izleyici tercihlerinin formatın uzunluğundan çok görsel tema, tasarım öğeleri, yapımların ritmi ve karakterlerin tasarımından etkilendiği görüşünü akla getirmektedir. Çocuk çizgi filmlerinde tasarımcıların sahne düzenlemesi, karakter tasarımı, renkler ve müziğe yoğunlaştığını söylemek mümkündür.

Çocukların kahraman tercihleri ve özdeşim mekanizmalarının karakterin tasarım biçimiyle ilişkili olduğu söylenebilir. “Katılımcıların çoğunluğu kahramanları insan olan canlandırma filmleri daha çok sevdiklerini ifade etmiştir. Kahramanları hayvan olan canlandırma filmlerin katılımcılar tarafından sevilme oranı ve her iki türdeki canlandırma filmlerin sevilme oranı ise oldukça yakındır (Demir, 2013, s. 247)”. Kahramanı insan olan çizgi filmler çocukların kolay özdeşleşmesini sağlamaktadır. Antropomorfizmin çocuk çizgi filmlerinin oluşturulmasında anahtar role sahip olduğunu söylemek mümkündür. Kahramanı hayvan olan karakterlerin antropomorfik tasarımları durumunda izleyicide yüksek beğeni uyandırabildiği söylenebilir. Tasarımcıların bu noktada konu ve hedef kitle tercihi dengesini yönetmeleri beklenmektedir.

Müzik, çizgi film estetiğinde görselle güçlü bir etkileşim unsuru oluşturmaktadır. Bir kurgu ögesi olarak müzik yapıma hâkim olan duygusal atmosferi belirlemektedir. Aynı zamanda kurgu ritmini etkilemekte yapının genel hızını belirlemektedir. Çocuklar için hazırlanan çizgi filmlerde de aynı durumu gözlemlemek mümkündür. “Araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğu canlandırma filmlerin müziklerinin kendileri için etkileyici olduğunu ifade etmiştir (Demir, 2013, s. 247)”. Görsel tasarım müzikle uyum içinde sunulduğunda daha güçlü bir etki oluşturmaktadır. Macera ve kahramanlık duygusunun işlendiği çizgi filmlerde hızlı tempolu müzik, kesme hızlarını belirlemektedir. Böylece, aksiyon duygusu pekiştirilmekte; düşük tempolu müzik ise pastel renklerle birleşerek huzur atmosferi oluşturmaktadır.

Çizgi film karakterlerinin görsel tasarımının tamamlayıcı ögesi giysi ve aksesuarlardır. “Araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğu görünüşle ilgili özelliklerin canlandırma kahramanlarının giysilerini sevmelerinde etkili olduğunu düşünmektedir. Canlandırma yapımlardaki karakterlerin aksesuarlarına ilişkin olarak ulaşılan sonuçlarda, kılıç gibi şiddet çağrıştıran grafik göstergelere ilişkin özelliklerin katılımcıları en fazla etkileyen nitelikler olduğu görülmüştür (Demir, 2013, s. 247)”. Aksesuarlar çocuk izleyici üzerinde dikkat çekici etkiye sahiptir. Kahramanların kostümleri, üzerlerinde taşıdıkları elektronik araçlar ve mücevherler dikkat çekiciliklerini arttırmaktadır. Ancak şiddet çağrıştıran kılıç, silah

gibi unsurların ilgi çekici bulunması, tasarımcılar ve yapımcılar açısından etik bir tartışma alanı oluşturmaktadır. Çocuklara yönelik içeriklerde, savaş ve şiddet çağrıştıran unsurların ölçülü, sorumlu biçimde kullanılması özendirici nitelikte gösterilmemesi gereklidir.

Grafik tasarımda görsellerin ekonomik biçimde kullanılması, sade ve anlaşılır olması ile tasarımın dikkat çekiciliğinin sağlanması temel bir kriterdir. Bu kriterler, uzun yıllar yapılan sektörel ve bilimsel çalışmaların ortaya koyduğu sonuçlara dayanmaktadır. Çocukların hedef kitlesinde yer aldığı grafik tasarım ürünlerinin oluşturulmasında onların beğenilerinin profesyonel grafik tasarım ilkeleriyle örtüşmesi rastlantısal bir durum değildir. “Canlandırma filmlerdeki görsel öğelere ilişkin araştırmalar, ilköğretim (10-12 yaş grubu) öğrencilerinin canlandırma filmlerin grafik tasarım ile ilgili bölümlerine ilişkin görüşlerinin genel grafik tasarım ilkeleriyle örtüştüğünü gösterir niteliktedir (Demir, 2013, s. 247)”. Çocuk izleyicilerin estetik sezgileri yetişkin bireylerle ortak yönler içermektedir. Bu nedenle, çocuklar için yapılan tasarımlar profesyonel tasarım ilkeleriyle paralellik taşımaktadır. Denge, kontrast, anlaşılır tasarım, renk uyumu ve tipografi gibi temel ilkeler, yalnızca yetişkin grafik tasarımcılar için değil, çocuk alımlayıcılar için de geçerli ölçütlerdir.

Çizgi filmlerde karakterlerin beğenilmesini sağlayan unsurlar yapımların olay örgüsü kadar görel tasarım öğeleri ve özellikle kıyafet ve aksesuarların tasarımları ile belirlenmektedir. Kıyafet tasarımları, çocukların algısında doğrudan etkili olmaktadır. “Canlandırma yapımlarda karakterlerin çizimlerinin, kıyafet ve aksesuarlarının gerçek dünyadakilerle örtüşenleri daha ilginç olarak algılanmaktadır. Çocuklara yönelik yapımlarda karakterlerin kıyafet ve aksesuarlarının tasarım ve çizimine önem verilmesinin bu yapımların daha fazla beğenilmesine yardımcı olabileceği düşünülebilir (Demir, 2013, s. 248)”. Çocuklar, gerçek dünyadaki giysi ve aksesuarlarla benzerlik taşıyan tasarımları daha ilginç ve dikkat çekici bulmaktadırlar. Bu durum, çocukların gündelik deneyimleriyle bağlantı kurabildiklerini göstermektedir. Görsel detaylar, karakterle özdeşleşme ve bağ kurma sürecini kolaylaştırmaktadır. Çocuklara yönelik yapımlarda kıyafet ve aksesuarların özenle tasarlanması estetik ilgiyi arttırmakta ve karakterin gerçekçiliğini artırmaktadır. Bu şekilde, yapımların daha fazla beğenilmesi ve çocuk izleyici nezdinde daha güçlü bir etki

bırakması sağlanmaktadır. “Kahramanları insan olan ve gerçekçi biçimde çizilmiş canlandırma filmlerinin ilköğretim 4.,5. ve 6. sınıf öğrencileri tarafından daha fazla beğenilebileceği araştırma sonuçları ve 10-12 yaş grubu çocukların canlandırma ilgileri ile ilgili araştırmalarda ortaya konulmuştur (Demir, 2013, s. 248)”. Gerçekçi tasarım öğelerinin izleyici beğenisini artırabileceği gözlemlenmektedir. Kıyafet ve aksesuarların gündelik hayatla ilişkili olarak algılanması, çocuk izleyicinin karakterle özdeşleşmesini kolaylaştırmaktadır.

Çizgi filmlerdeki görsel öğeleri oluşturan grafik tasarım unsurlarının çocukların beğeni düzeyini ve izleme tercihlerini belirleyen en güçlü etkenlerden biri olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda, renkler, karakter tasarımları, giysi ve aksesuarlar ve müzikle bütünleşen görsel atmosfer çocuk izleyicilerin tercihlerinin oluşmasında etkilidir. Çizgi film tasarımında görsel öğelere verilen önem estetik tercihlerin sonucu olarak, pedagojik ve kültürel bağlamda da referanslar sunmakta ve hedef kitlede yer alan çocukların tercihleri üzerinde etkili olmaktadır.

Çocukların Çizgi Film İçeriği Tüketiminde Güncel Tercihlerin Analiz Metodolojisi

İnternet üzerinden içerik sunan akış platformları çizgi film içeriğinin çocuklar tarafından tüketim alışkanlıkları üzerinde de etkili olmuştur. Son on yılı kapsayan dönemde sinema salonlarında ve televizyon merkezli sürdürülen çizgi film izleme deneyimi, sayısal akış platformlarında yoğunlaşmaya başlamıştır. Yaşanan değişimin çocukların çizgi film içeriği tüketimi alışkanlıklarında nitelik ve tüketim saati düzeyinde etkili olabileceğini söylemek mümkündür.

Geleneksel televizyon yayıncılığının sabit yayın prototiplerine dayalı yayın akışlarına karşılık, akış platformları çocuk izleyicilere de video on demand (VOD) sistematiğine dayalı zaman ve mekân bağımsız erişim imkânı sunmaktadır. Böylece, çocukların istedikleri programı seçme, tekrar izleme veya bölümler arasında atlama gibi kişiselleştirilmiş kullanım olanakları artmıştır. Geleneksel sayısal yayıncılıkla zirveye ulaşan uydu üzerinden yayın yapan tematik çocuk kanallarıyla sunulan içeriklerin nicel çeşitliliği; internet akış platformlarıyla daha yüksek bir zenginliğe ulaşmıştır.

Türkiye’de faaliyet gösteren yerli ve yabancı çeşitli akış platformları küresel ve yerel çizgi film içeriklerini kataloglarına katarak çocukların çeşitli içeriklere ve farklı temsillere erişimini mümkün kılmaktadır. Bu çeşitlilik ilk bakışta olumlu bir zenginlik sağlamaktadır. Ancak, akış platformlarının gündeme getirdiği içerik seçiminin denetimsizliği sorunu çocukların kitle iletişim araçlarına erişiminin etkileri tartışmasına yeni bir boyut kazandırmıştır. Ebeveynler açısından yeni sorumluluklar ortaya çıkarmıştır. Yaş sınıflandırması, içerik filtreleri ve ebeveyn kontrol araçlarının etkinliği, platformların çocuklar için ne kadar güvenli olduğu tartışmasını yeni boyutlarıyla gündeme getirmiştir.

Algoritmik kürasyon sistemleri çocukların izleme sürelerini uzatmakta ve belirli türde içeriklere yönelimlerini artırmaktadır. Bu durumun olumlu etkisi çocukların kendi ilgi alanlarını keşfetmesini kolaylaştırması; olumsuz yönü ise, tekrarlayan temalara ve karakter tiplerine maruz kalma riskini de beraberinde getirmesidir. Belirli görsel niteliklere sahip içeriklerin sürekli tekrarlanması ve izleyiciye sunulması tasarım boyutunda da beğenilerin yönlendirilmesi durumunu ortaya çıkarmaktadır. Yaratıcı sektörlerin en büyük sorunlarından olan standartlaştırma çizgi film içerikleri bağlamında da ortaya çıkmaktadır. Akış platformları çocuklara daha özgür, esnek ve zengin bir izleme deneyimi sunmaktadır. Ancak, bu deneyimin içerik kalitesi, süre kontrolü ve pedagojik değer açısından dikkatle izlenmesi gerekmektedir. Anlatı yapıları ve grafik tasarım öğelerinin kullanımı ile çocukların görsel kültür dünyasını şekillendiren bu yeni tüketim pratiği fırsatlar ve riskler içermektedir.

Bu çalışmada, çizgi filmlerin oluşturulmasında kullanılan temel tasarım ilkelerinin çocukların beğenilerini sağlamak için nasıl kullanıldığı Türkiye’de faaliyet gösteren iki farklı akış platformunun kataloglarında yer alan iki çizgi dizi örneğinin metinsel çözümlemesiyle tespit edilecektir. Yapılacak çalışmayla beklenen katkı üç boyutludur. İlk olarak, tekrarlanabilirlik boyutunda çocuk içeriklerinde kullanılan görsel tasarım tekniklerinin ne ölçüde sürdürüldüğü on iki yıl ardından tekrar tespit edilecektir. İkinci boyutta, platform çağının görsel tasarım özellikleri arasında yer alan yüksek doygunluk, hızlanan kurgu, ikonografik özellikler, renk ve biçim özellikleri tespit edilecektir. Üçüncü boyutta ise yayıncıların tercihlerinin tespit edilerek yapımcılar ve eğitimciler açısından tasarım tercihlerinin değişiminin tespit edilmesi sağlanacaktır.

Bunlar arasında tipografi, tasarım sadeliği, temel tasarım öğelerinin güncel yorumunu sıralamak mümkündür.

Bu bölüm, 2013 yılında tamamlanan *“Türk Televizyonlarında Yayınlanan Çizgi Filmlerin İlköğretim Çağı Çocuklarının Toplumsallaşma Sürecine Etkilerinin Değerlendirilmesi”* başlıklı doktora tezinde geliştirilen görsel-tasarım odaklı analiz çerçevesinin güncel örneklem üzerinden yeniden uygulanmasını içermektedir. Tez çalışmasında tespit edilen 10–12 yaş grubuna yönelik çizgi filmlerdeki renk paleti ve kontrast, tipografi ve ekran yazıları, karakter tasarımı, kadraj, kompozisyon, hareket, ritim ve ses-görsel eşleşmesi gibi grafik tasarım öğelerinin kullanımındaki çocukların beğenisini etkileyen öğelerin güncel örneklemdeki durumu metinsel çözümleme yardımıyla tespit edilecektir.

Sonic Prime İsimli Çizgi Dizinin Çocukların Çizgi Film İçeriklerinin Beğenisini Etkileyen Öğeler Bağlamında Analizi

Sonic Prime Netflix Türkiye kataloğunda 2022 ve 2025 yılları arasında hazırlanan üç sezonuyla yer alan hedef kitlesi yedi yaş üzeri çocuklar olarak belirtilen bir çizgi dizidir. Duncan Rouleau, Steven T. Seagle ve Joe Kelly’nin tasarladığı; Sonic’in sesini Deven Christian Mack’in verdiği çizgi dizi kahramanları antropomorfik hayvanlar olan, bilgisayar animasyonu ve süper kahraman türündeki bir yapımdır (IMDB, 2025). Antropomorfik olarak karakterize edilmiş mavi bir kirpi olan Sonic başlangıçta SEGA şirketinin bir bilgisayar oyunu olarak tasarlanmıştır. Kahramanın sevilmesi ile Sonic Underground, Sonic Boom gibi farklı çizgi film uyarlamaları yapılmıştır.

Dizi, Sonic’in Dr. Eggman’ın (Brian Drummond) kötülük dolu bir planını bozmasıyla başlamaktadır. Ancak, bu savaş Eggman’ın asıl hedefi olan Paradoks Prizması’na giden yolu açmak için bir hiledir. “Dr. Eggman’e karşı verilen savaşta bir patlama olur ve evren parçalanır. Sonic, hızla paralel boyutlardan geçerek arkadaşlarını bulur ve dünyayı kurtarmak için harekete geçer (Netflix Türkiye, 2025)”. Sonic, Dr. Eggman’ın Kaos Konseyi ile alternatif bir Yeşil Tepe olan sanayileşmiş ve otokratik Yeni Yolk Şehrini yönettiği distopik bir dünyaya gider (IonicBreezeMachine, 2022). Yapım bu alternatif evrendeki mücadeleleri konu almaktadır. Sonic Prime, yetişkinler için hazırlanan yapımlara da konu olan alternatif evrenler ve distopya gibi temaları çocuklara uygun biçimde işlemektedir. Bu

şekilde, popüler sosyal, kültürel ve psikolojik olguların çocuklara anlatılan öykülerde de dolaşıma sokulması sağlanmaktadır.

Çizgi dizilerdeki görsel tasarım öğelerinin de hazırlandıkları dönemin popüler eğilimlerini yansıttığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda, çocukların beğenisine yönelik hazırlanan yapımların temel görsel karakteristiklerinin analiz edilmesi farklı dönemlerdeki beğenilerin değişiminin anlaşılması açısından yararlı olabilecektir. Canlandırma filmleri takip eden çocukların çoğunluğu renkleri canlandırma filmler için önemli bir tasarım unsuru olarak görmektedir (Demir, 2013, s. 247). Sonic Prime’da renk kullanımı özellikle hızlı aksiyon sahnelerinde izleyicinin duygusal katılımını artıran bir strateji olarak öne çıkmaktadır. Sonic’in mavi rengi, hız ve enerjiyle özdeşleşmektedir. Alternatife evrenlerde kullanılan yoğun mor ve kırmızı tonları, gerilim, gizem ve tehlikeyi simgelemektedir. Bu kontrastın çocuk izleyicide dikkat ve heyecan duygularını ortaya çıkarmada etkili olabileceği değerlendirilmiştir. Renk farklılıkları farklı evrenleri ayıran bir görsel kod işlevi de görmektedir. Böylelikle renk, estetik bir öge olduğu kadar anlatıyı derinleştiren bir öge hâline de gelmektedir.

Çocukların izledikleri çizgi filmleri sevmelerinde karakter tasarımlarının etkisi olduğu bilinmektedir. Sonic Prime’da karakterler, belirgin yumuşatılmış hatlarla ve yuvarlatılmış formlarla tasarlanmıştır. Sonic’in iri gözleri ve abartılı mimikleri, sevimlilik algısını artırmaktadır. Shadow gibi rakip karakterlerin daha keskin çizgiler ve koyu tonlarla resmedilmesi ise görsel karşıtlığı güçlendirmektedir. Çizim tekniklerindeki farklılıklar çocuk izleyicilerin bu çizim stratejileri yardımıyla kahramanlarla özdeşleşirken, antagonisti net biçimde ayırt edebilmelerini sağlamak amacıyla tercih edilmektedir.

Çizgi film ve çizgi dizi formatları çocuklar arasında benzer oranlarda tercih edilmektedir (Demir, 2013, s. 247). Sonic Prime, bir dizi olarak epizodik bir yapı sergilemektedir. Bölümlerde aksiyon yoğunluğu yüksek tutulmaktadır. Bölümlerdeki kısa süreli çözüm anlarıyla seyirci motivasyonu canlı kalmaktadır. Hedef kitlede yer alan çocukların dikkat süreleri göz önünde bulundurularak öyküden kopmamaları sağlanmaktadır. Netflix’in “binge-watching”e uygun formatı, çocukların bölümleri ardışık şekilde izlemelerine imkân tanımaktadır. Bu bağlamda, Sonic Prime film ve dizi özelliklerini

birleştirmektedir. Kısa süreli bölümlerde görsel yoğunluk ve tempo üzerinden beğeni oluşturulmakta, çocuklara yeni bölümleri ardışık olarak izleyerek yeni maceralara katılma hissi yaşatılmaktadır.

Kahramanları insan olan yapımlar çocuklar tarafından daha çok sevilmekte; ancak antropomorfik hayvan kahramanların da yakın oranlarda çocukların beğenisini kazandığı bilinmektedir (Demir, 2013, s. 247). Sonic Prime bu açıdan ilginç bir örnektir. Sonic ve arkadaşları antropomorfik hayvan karakterlerdir. Onların insan benzeri konuşma, sosyal ilişkiler kurma ve kahramanlık gösterme gibi davranışları izleyicinin özdeşleşmesini kolaylaştırmaktadır. Hayvan bedenleri ve abartılı hız yetenekleri fantastik çekiciliği artırmaktadır. Böylece dizi, insan ve hayvan tipolojilerini birleştirerek çocukların beğenisini kazanmaktadır.

Çocukların çizgi filmlerde müziği etkileyici buldukları tespit edilen bir diğer bulgudur (Demir, 2013, s. 247). Sonic Prime’da elektronik ritimler ve tempolu fon müzikleri, hızlı sahnelerin enerjisini pekiştirmektedir. Koşu ve savaş sekanslarında müzik, görsel hareketle senkronize edilmekte ritmik bir uyum sağlanmaktadır. Bu uyum, çocukların dikkatini sahnede tutmaktadır. Aksiyon duygusunu güçlendirilmektedir. Leitmotif kullanımı, karakterlerin girişlerinde tahmin edilebilirliği sağlamakta duygusal bağ kurmayı kolaylaştırmaktadır.

Çocuklar izledikleri çizgi filmlerde kahramanların kıyafet ve aksesuarlarını beğenilerini etkileyen bir unsur olarak görmektedir (Demir, 2013, s. 247–248). Sonic Prime’da kahramanların kıyafetleri özellikle baş kahraman Sonic açısından kısıtlıdır. Ancak kullanılan teknolojik aksesuarların rolü büyüktür. Sonic’in ve Shadow’un enerji silahları, Dr. Eggman’ın teknolojik aletleri; alternatif evrenlerde kullanılan zırh benzeri kostümler, çocuk izleyicinin ilgisini çekebilecek ayrıntılardır. Aksesuarlar, sahnelere dinamizm katmakta ve karakterlerin güçlerini vurgulamaktadır. Ancak, silah benzeri öğelerin özellikle şiddet çağrışımı yaptığı sahnelerden de renklerin sıcaklığı ve parlaklığı ön planda tutulsa da bahsetmek mümkündür.

Çocukların beğenisini kazanan bir çizgi dizi olarak Sonic Prime’ın görsel yapısının temel grafik tasarım ilkeleriyle uyumlu olduğunu söylemek mümkündür. Mavi-kırmızı ve siyah-beyaz gibi renk

kontrastlarının yoğun kullanımı, karakterlerin ayırt edilebilirliğini sağlayan silüet okunaklığı, hareket çizgileri ve hız efektleri ile sağlanan dinamik kompozisyon ve logo tasarımı ile ekran yazılarının dikkat çekiciliğini sağlayan temel tipografik ilkelerle uyum çocukların algısına uygun biçimde düzenlenmiştir. Bu durum, izleyicinin sahneyi rahatça takip etmesine ve karakterleri ayırt etmesine yardımcı olmaktadır.

Çizgi film izleyicisi çocuklar gerçek dünyayla örtüşen kıyafet ve aksesuarları ilginç bulmaktadır. İnsan ve antropomorfik kahramanlar da daha çok sevilmektedir (Demir, 2013, s. 248). Sonic Prime’da kıyafetler fantastik içeriğe uygundur. Ancak, gerçek aksesuarları çağrıştırmakta onlarla form ve kullanım düzeyinde bağlarını sürdürmektedirler. Ayakkabı ve eldiven gibi öğeler gerçekçi çağrışımlar yapmaktadır. Çocuklar, Sonic’in kırmızı ayakkabılarını kahramanın kimlik göstergesi olarak kolayca tanıyabilmektedir. Antropomorfik karakterlerin “insana benzer” davranışları, izleyicinin özdeşleşme sürecini desteklemektedir.

Sonic Prime çizgi dizisinin çocukların çizgi filmleri beğenmesini sağlayan “görsel beğeni” unsurlarının önemli bir bölümünü sağladığını söylemek mümkündür. Renklerin duygusal ve atmosferik etki oluşturması, karakter çizimlerinin sevimlilik izlenimi ile özdeşleşme sağlaması, aksesuarların ilgiyi artırması ve müziğin görsel hareketle bütünleşmesi, diziyi çocuk izleyiciler için izlenilir kılan başlıca öğeler arasındadır. Bu yönüyle Sonic Prime, stream platformların sunduğu çizgi film içeriklerinin “görsel beğeni” unsurlarını taşıyan, 10–12 yaş grubunun ilgisini çekebilecek bir örneğidir.

LEGO Ninjago: Dragons Rising İsimli Çizgi Dizinin Çocukların Çizgi Film İçeriklerinin Beğenisini Etkileyen Öğeler Bağlamında Analizi

Lego Ninjago: Dragons Rising isimli çizgi dizi Türkiye’de Amazon Prime Video, HBO Max ve Netflix akış platformlarının kataloğunda yer alan bir içeriktir. Yapım, Netflix ve HBO Max üzerinde Türkçe dublaj seçeneğiyle, Amazon Prime Video akış platformu üzerinde ise Türkçe altyazı desteğiyle sunulmaktadır. Amazon Prime Video’nun tercihinin özellikle yabancı dil öğretimine destek verici olarak tasarlandığı değerlendirilmiştir. Yapımcılığını Ryan Pears ve Jason Cosler’in üstlendiği, oyuncu kadrosunda Deven Mack ve

Brian Dummond'un yer aldığı çizgi dizi yedi yaş ve üzeri hedef kitleye uygun olduğu duyurulan fantastik bir epik aksiyondur.

Ninjago: Dragons Rising, kristalleşmeden sonra, 16 diyar kozmik, istikrarsız bir distopyaya dönüşmesini anlatmaktadır. Yeşil Ninja Lloyd, kötü güçlerin dünyayı yok etmesinden önce gezegeni kurtarmak için Element Ejderhalarını bulacak yeni nesil kahramanları eğitmek üzere bir Spinjitzu akıl hocası olur (IMDB, 2023). Arin ve Sora ejderha avcılarına karşı onları güçlendirecek yeni güçler geliştirmekte Yeşil Ninja ise onlara yeteneklerini nasıl kullanacaklarını anlatmaktadır (Netflix, 2025). Çizgi dizi, distopik bir evrende ninja yetenekleri ile kurtuluş mücadelesinin verilmesini anlatmaktadır.

Çizgi filmlerin tasarımında kullanılan renkler hedef kitlede yer alan çocuklar açısından yapımın beğenilmesi için önemli bir faktördür (Demir, 2013, s. 247). LEGO Ninjago: Dragons Rising yoğun renk kontrastlarıyla öne çıkmaktadır. Kahraman karakterlerin sahip olduğu element temelli renk paletleri izleyicinin karakterleri ayırt etmesine yardımcı olmaktadır. Yeşil, mavi, kırmızı ve altın tonları farklı elementlerin algılanması için kullanılmaktadır. Ejderha sahnelerinde kullanılan parlak turuncu ve sarı tonlar heyecan ve tehlike duygusunu güçlendirmektedir. Renklerin atmosfer oluşturmak için kullanımı gece sahnelerindeki mor ve koyu mavi tonlarla gizem oluşturulmasını sağlamaktadır. Dizideki renk kullanımı, duygusal yoğunluğu artırmakta ve izleyiciye görsel rehberlik yapmaktadır.

Çizgi dizilerin kahramanlarının çizim biçimleri çocukların beğenisi üzerinde etkilidir (Demir, 2013, s. 247). Ninjago: Dragons Rising'de LEGO estetiği ile uyumlu biçimde karakterler blok yapılıdır. Ancak, yüz ifadelerinin belirgin tasarımı çocukların karakterlerle duygusal bağ kurmasını kolaylaştırıcı bir etmendir. Ninja kahramanların belirgin göz tasarımları ve abartılı mimikleri, izleyicinin sevimlilik ve kahramanlık algısını güçlendirmektedir. Karakterlerin giysi ve zırh stilleri, görsel çeşitlilik oluşturmakta; çocukların favori karakter seçimini kolaylaştırmaktadır.

Çocukların çizgi filmlere yönelik beğenilerinde süre belirleyici bir faktör değildir (Demir, 2013, s. 247). Ancak, yapımların izleyiciyle buluştuğu mecralar ve hedef kitlenin dikkat süresi yapımcılar için

belirleyicidir. Dragons Rising epizodik bir dizi olsa da her bölümde dramatik bir doruk noktası ve görsel açıdan yoğun aksiyon sekansları içermektedir. Böylece her bölümde benzer bir yoğunluk sunulmaktadır. Akış platformlarının bölümleri arka arkaya izlemeye uygun yapısı, çocukların izleme alışkanlıklarını pekiştirmektedir. Çocukların tercihinde yapımın süresinden önce içerik yoğunluğu ve görsel tasarım ön plana çıkmaktadır.

İnsan tasarımı kahramanlar 10-12 yaş grubu hedef kitle açısından daha çok sevilmektedir. Antropomorfik hayvan kahramanlar ise yakın oranlarda tercih edilmektedir (Demir, 2013, s. 247). Ninjago: Dragons Rising yapımında insan görünümlü ninja karakterler dizinin merkezindedir. Ejderhaları da antropomorfik kahramanlar olarak değerlendirmek mümkündür. Çocuklar, insana benzer özellikler taşıyan ninjalarla özdeşleşebilmektedir. Ejderhaların fantastik tasarımı macera ve heyecan duygusunu pekiştirmektedir. Çizgi dizide insan kahraman gerçekçiliği ve hayvan karakter ilginçliği bir arada sunulmaktadır.

Çizgi filmlerin çocuklar tarafından beğenilmesinde müzik önemli bir faktördür (Demir, 2013, s. 247). Ninjago: Dragons Rising’de epik orkestra tınıları ve ritimler, görsel hareketle uyumlu biçimde kullanılmaktadır. Dövüş sahnelerinde müzik temposu, kesme hızlarıyla senkronize edilerek heyecanı artırmaktadır. Ejderha uçuşları sırasında yükselen melodiler, çocuk izleyicide coşku uyandırıcı niteliktedir. Oluşturulmaya çalışılan görsel-işitsel uyum, dizinin beğenisini etkileyen kritik unsurlardan biridir.

Çocukların çizgi filmlere yönelik beğenilerini etkileyen önemli faktörlerden birisi de kahramanların kıyafet ve aksesuarlarıdır (Demir, 2013, s. 247–248). Ninjago: Dragons Rising’de ninjaların farklı renk ve motiflerdeki kıyafetleri, bireysel kimliklerini ve ekip aidiyetini temsil etmektedir. Kahramanların kullandıkları kılıç, mızrak ve teknolojik araçlar, izleyicinin dikkatini çeken önemli aksesuarlardır. Kılıç gibi şiddet çağrıştıran aksesuarlar, çocukların ilgisini çekecek renk ve biçimlerde tasarlanmıştır. Çizgi dizideki tasarım öğeleri estetik ve dramatik işlev taşımaktadır.

Çocukların çizgi filmlere yönelik beğenileri temel grafik tasarım ilkelerini destekler niteliktedir (Demir, 2013, s. 247). Ninjago: Dragons Rising de bu açıdan önemli bir örnektir. Karakterlerin

siluetleri net ve ayırt edilebilirdir. Çizgi dizideki renk paleti tutarlı ve ayırt edilebilirliği sağlayacak biçimde kontrastlıdır. Aksiyon sahnelerinde dinamik kompozisyon ve derinlik kullanımı, sahnelerin daha anlaşılır olmasını sağlamaktadır. Bu unsurlar, çocukların dikkatini yönlendirmekte ve anlatıyı takip etmelerini kolaylaştırmakta etkili olabilmektedir.

Çocuklar, çizgi filmlerde gerçekçi kıyafet ve aksesuarları daha ilginç bulmaktadır (Demir, 2013, s. 248). Ninjago: Dragons Rising’de ninjaların kıyafetleri fantastik öğeler barındırmakta ancak, giysi ve silah seçimleri günlük kültürel temsillere göndermeler taşımaktadır. Böylece, izleyicinin gerçeklik duygusu korunmakta, ejderhaların fantastik tasarımı macera etkisini pekiştirmektedir. Çizgi dizi, gerçekçi öğeler ile fantastik öğeleri dengeli biçimde sunarak çocukların ilgisini sürdürmektedir. Ninjago: Dragons Rising, çocukların çizgi filmlere yönelik beğenilerini belirleyen görsel beğeni ölçütlerinin önemli bir bölümünü içermektedir. Renk kontrastları, karakter tasarımları, insan ve hayvan kahraman tipolojilerinin birleşimi, müzikle görselin uyumu ve dikkat çekici kıyafet-aksesuar tasarımları diziyi çocuklar için ilginç kılabilen öğeler arasında yer almaktadır. Akış platformlarının sunduğu erişim kolaylığı, Ninjago: Dragons Rising, çizgi dizisine çocukların güncel izleme pratiklerine uygun bir sunum sağlamaktadır. Çizgi diziyi beğeniyi etkileyen görsel tasarım unsurlarını somutlaştıran bir yapımla olarak değerlendirmek mümkündür.

Sonuç

Bu çalışmada, çocukların çizgi film beğenileri üzerinde etkili olan faktörler akış platformlarının kataloglarında yer alan çizgi dizilerin metinsel çözümlemesi ile yeniden sınanmıştır. Renk kullanımı, karakter, kıyafet ve aksesuarların tasarımı, müzikle görselin bütünleşmesi ve kahraman tipolojileri gibi görsel tasarım öğeleri akış platformu döneminde de çocukların beğenisini belirleyen en güçlü faktörler olarak gözlemlenmiştir. Bu bulgu, çocukların çizgi film beğenisi pratiklerinde temel estetik göstergelerin korunduğunu; tasarım ortamları ve temel geometride kısmi değişimler olsa da temelde sunum biçimlerinin ve üretim mantıklarının platform çağının koşullarına göre yeniden düzenlendiğini göstermiştir. Çizgi filmlerin tasarımlarında gözlemlenen temel farklılık daha parlak renk seçimleri ve bilgisayar destekli tasarımlarla daha kusursuz

tasarımlar yapılabilmesidir. Akıcı ve yüksek çözünürlüklü içerikler çocukların dikkatini daha fazla çekebilecek niteliktedir.

Renk, geçmişte olduğu gibi güncel ürünlerde de çocuk izleyici için önemli bir tasarım öğesi olmayı sürdürmektedir. Renklerin duygusal etkisi, çocukların yapımları anlamlandırmasında belirleyici olmaktadır. Güncel örneklerdeki parlak ve kontrastlı paletler, alternatif evrenler gibi farklı ortamları ayırt etmeye yarayan tonlamalar sağlamaktadır. Dramatik anlarda kullanılan kırmızı ve mor gibi renklerin tonları, beğeniye artıran görsel unsurlar arasındadır. Bu süreklilik, renk-duygu ilişkisinin çocuk izleyicinin beğenisini sağlamak açısından halen kullanılan kalıcı bir ilke olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Karakter çizimlerinde tercih edilen görsel niteliklerin de çağdaş içeriklerde kullanılan temel beğeni ölçütlerinden olduğunu söylemek mümkündür. Hedef kitlede yer alan çocukların kahramanı sevmelerinde çizim tarzını önemli görmeleri halen süregelen bir beğeni standart olarak gözlemlenmiştir. Sonic gibi kahramanların tasarımında kullanılan iri gözler, Ninjago karakterlerinin kolayca fark edilebilen yüz ifadeleri ve yuvarlatılmış silüetleri, çocukların karakterle özdeşleşmesini kolaylaştırmakta; yapımda aktarılmaya çalışılan duygu durumunun algılanmasını sağlamaktadır. Antagonistlerin daha keskin çizimlerle ayrıştırılması, görsel karşıtlığı güçlendirmektedir. Çizimle ilgili estetik kararlar çocuk izleyicinin algısı üzerinde belirleyici olarak görülmektedir.

Kıyafet ve aksesuar tasarımlarında gözetilen unsurlar çağdaş örneklerde süregelen tasarım anlayışını doğrular niteliktedir. Gerçekçi giysi ve aksesuar çizimleri çağdaş içeriklerde tasarlanan kahramanların ikonik kıyafetlerinde sürdürülmüştür. Ayakkabı, kılıç ve zırh gibi dikkat çekici aksesuarlar izleyicinin ilgisini çeken güçlü görsel işaretler olarak varlığını sürdürmektedir. Şiddet çağrışımı yapan aksesuarların tasarımıyla dikkat çekilmeye çalışılması çağdaş içeriklerde de süren ancak etik boyutuyla tartışılması gereken bir olgudur.

Müzik çizgi dizilerde anlatıyı destekleyen ve beğeni üzerinde etkili olduğu düşünülen bir diğer önemli öğedir. Temel bir kurgu ilkesi olarak çocuk izleyicilerin ritmik kurguyu etkileyici bulacağı görüşü ile üretim yapıldığı gözlemlenmiştir. Sonic Prime'daki elektronik

ritimler ve Ninjago Dragons Rising'deki epik orkestra tınlarını ritmik kurgunun beğeni oluşturmak için kullanımına örnek olarak vermek mümkündür. Görsel–işitsel bütünlük algısı çocuk izleyicinin beğenisini sağlamak için kullanılmaya devam etmektedir.

Çizgi dizilerdeki kahraman tasarımları çalışmada değerlendirilen bir diğer faktördür. Çağdaş ürünlerde karakter tasarımlarında çocukların beğenisini etkileyen temel ilkelerin devamlılığı gözlemlenmiştir. Antropomorfik hayvan karakterler, insana benzer davranış ve duygularla desteklenmekte; çocukların özdeşleşmesi sağlanmakta ve fantastik ilginçlik korunmaktadır.

Sonuç olarak, çocukların çizgi filmleri beğenmelerinde etkili olan temel öğelerin akış platformlarının oluşturduğu güncel medya ekosisteminde de geçerliliğini sürdürdüğünü söylemek mümkündür. Çocukların beğenisini sağlayan görsel öğeler korunmuş; renk, karakter çizimi, kıyafet ve aksesuar tasarımları ile müziğin görselle uyumu belirleyici faktörler olarak varlığını sürdürmüştür. Üretim tekniklerinin değişmesi ve bilgisayar teknolojilerinin yoğun kullanımı; karakter tasarımı, görsel kalitesi ve gerçekçilik gibi pek çok alanda yeni olanaklar sağlamıştır. Öğelerin sunulduğu bağlamlarda da değişimlerden söz etmek mümkündür. Prototiplere dayalı yayın akışlarının yerini VOD sistemleri ve algoritmik küratörlük almıştır. Epizodik ve küresel katalogların hâkim olduğu yeni bir platform çağında içeriklerin birden fazla bölümünü izlemek mümkün hale gelmiştir. Çocuk izleyicinin estetik tercihlerine uyum sağlayacağı düşünülen ölçütlere uygun tasarım yapılması tercih edilen bir durum ve istikrarlı bir üretim tarzıdır. Yapımcılar ve tasarımcılar bu ilkeleri gözeterek güncel içeriklerini üretmektedir.

Kaynakça

Alicenap, Ç. T. (2015). Kültürel Mirasın Çizgi Film Senaryolarında Kullanılması. *Türklük Bilimi Araştırmaları* (37), 11-26.

Collignon, S. (2024). From Print Cartoons to Animated Cartoons: How Caricature and Comic Strips Shaped Early Studio Animation. J. Bauwens-Sugimoto, & F. G. Meyer (Dü) içinde, *Comics Histories* (s. 115-128). Baden Baden: Rombach Wissenschaft.

Demir, Ö. (2013). Türk Televizyonlarında Yayınlanan Çizgi Filmlerin İlköğretim Çağı Çocuklarının Toplumsallaşma Sürecine Etkilerinin Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

IMDB. (2023). Ninjago: Dragons Rising. Eylül 16, 2025. IMDB: https://www.imdb.com/title/tt27502465/?ref_=nv_sr_srsrg_0_tt_8_nm_0_in_0_q_lego%2520ninjago%253A%2520dragons

IMDB. (2025). Sonic Prime. Eylül 15, 2025. IMDB: https://www.imdb.com/title/tt13961348/?ref_=fn_all_ttl_1

IonicBreezeMachine. (2022, Aralık 16). Review By IonicBreezeMachine. Eylül 16, 2025. IMDB: https://www.imdb.com/title/tt13961348/review/rw8737865/?ref_=tturv

Netflix. (2025). Lego Ninjago Ejderhaların Yükselişi. Eylül 16, 2025. Netflix: <https://www2.stage.netflix.com/title/81519765>

Netflix Türkiye. (2025). Sonic Prime. Eylül 15, 2025. Netflix: <https://www.netflix.com/tr/title/81294811> Türk Dil Kurumu Başkanlığı. (2022).

Türk Dil Kurumu Sözlükleri. Eylül 7, 2025. Güncel Türkçe Sözlük: <https://sozluk.gov.tr>

Bölüm 7

SESSİZ BILGİDEN PAYLAŞILAN BILGIYE: ÖĞRENEN ÖRGÜTLERİN KÜLTÜREL DÖNÜŞÜMÜ

*Ayşen Berberoğlu Faculty of Business Administration, University
of Mediterranean Karpasia*

aysen.berberoğlu@akun.edu.tr

ORCID: 0000-0003-0073-9035

*Tolga Öz Business Administration Department, University of
Mediterranean Karpasia, Institute of Graduate Research and
Studies, TRNC, Mersin 10, Turkey*

tolga.oz@akun.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-3608-2090>

*Burak Demir Lecturer University of Mediterranean
Karpasia Institute of Social Sciencesburak.demir@akun.edu.
tr*

ORCID: 0000-0001-5666-359X

ÖZET

Bu kitap bölümü, öğrenen örgütlerin temel yapı taşı olan sessiz bilginin (tacit knowledge) örgüt kültüründe görünür bilgiye (explicit knowledge) dönüşüm sürecini kapsamlı biçimde ele almaktadır. Sessiz bilginin paylaşılması ve kolektif öğrenmeye dönüştürülmesi, örgütsel kültür, liderlik, bilgi yönetimi ve teknolojik dönüşüm gibi çok katmanlı unsurların entegrasyonu ile mümkündür.

Öncelikle sessiz bilginin doğası ve örgütlerdeki önemi incelenmiş; bireysel, kültürel ve yapısal engeller detaylandırılmıştır. Bu engellerin aşılması için mentorluk, topluluklar (Communities of Practice), kurumsal hafıza ve dijital bilgi yönetim sistemleri gibi uygulamalar ve yapay zekâ destekli bilgi teknolojileri üzerinde durulmuştur. Ayrıca, bilgi paylaşımını engelleyen direnç noktaları ve bunlarla başa çıkmak için stratejiler ayrıntılı biçimde açıklanmıştır.

Teknolojinin öğrenen örgütlerdeki rolü, özellikle yapay zekâ (YZ), büyük veri, dijital platformlar ve bilgi ekosistemleri bağlamında irdelenmiş; geleceğin örgütlerinin dijital okuryazarlık, etik bilgi yönetimi ve kolektif bilgelik temelli dönüşüme odaklanacağı vurgulanmıştır.

Sonuç olarak, sessiz bilgidен paylaşılan bilgiye geçiş, yalnızca teknik değil, kültürel ve yönetsel dönüşümü de zorunlu kılan karmaşık bir süreçtir. Bu süreçte başarılı olan öğrenen örgütler, değişen ve karmaşık iş dünyasında sürdürülebilir rekabet avantajı elde ederler.

Anahtar Kelimeler: Sessiz Bilgi, Paylaşılan Bilgi, Öğrenen Örgüt, Örgütsel Kültür, Bilgi Yönetimi

1. GİRİŞ: BİLGİ ÇAĞINDA ÖRGÜTSEL ÖĞRENMENİN ÖNEMİ

yüzyılda dijitalleşme, küreselleşme ve hızla değişen pazar dinamikleri, örgütleri klasik yönetim anlayışlarından uzaklaştırarak daha esnek, yenilikçi ve öğrenmeye açık sistemlere yöneltmiştir. Bilgi, sermaye ve iş gücünün önüne geçerek örgütlerin en önemli stratejik kaynağı haline gelmiştir (Davenport & Prusak, 1998). Ancak örgütler için yalnızca bilgiye sahip olmak yeterli değildir; bu bilginin yönetilmesi, paylaşılması ve dönüştürülmesi gereklidir. Özellikle bireylerin deneyimlerine, sezgilerine ve bağlamsal farkındalıklarına dayanan sessiz bilgi (tacit knowledge), örgütsel öğrenme sürecinin temel yapıtaşını oluşturur (Polanyi, 1966).

Sessiz bilgi, yazılı hale getirilmesi veya sözel olarak aktarılması zor olan, uygulamaya dayalı ve çoğu zaman bireysel hafızada saklı kalan bir

bilgi türüdür (Nonaka & Takeuchi, 1995). Bu bilginin örgüt içerisinde etkin biçimde dolaşıma girmemesi durumunda, stratejik fırsatların kaçırılması, yenilikçilikte yavaşlama ve kurumsal hafıza kayıpları yaşanabilir (Kogut & Zander, 1992). Bu noktada, öğrenen örgüt kavramı devreye girer.

1.1 Öğrenen Örgüt Yaklaşımının Temelleri

Peter Senge'nin (1990) öncülüğünü yaptığı “öğrenen örgüt” yaklaşımı, örgütlerin yalnızca değişime tepki veren yapılar değil, aynı zamanda değişimi yönlendiren ve kendini sürekli yenileyen dinamik sistemler olarak kurgulanmasını savunur. Bu anlayış, bireysel öğrenmenin kurumsal öğrenmeye dönüşmesini, bilgi paylaşımının sistematikleştirilmesini ve kurumsal kültürün öğrenme odaklı bir yapıya dönüştürülmesini öngörür (Garvin, Edmondson & Gino, 2008).

Öğrenen örgütlerin temel özellikleri şunlardır:

Sürekli öğrenmeye açık bireyler ve takımlar,

Açık iletişim ve diyalog ortamı,

Ortak vizyonun varlığı,

Hatalardan öğrenmeye dönük tutum,

Bilginin kurumsal hafızaya aktarılması (Watkins & Marsick, 1993).

Bu özellikler, özellikle sessiz bilginin açığa çıkarılması ve paylaşılmasında büyük önem taşır. Zira öğrenen örgütler, çalışanların içselleştirdiği bilgiyi görünür kılmak için gerekli güven ortamını ve araçları sağlar.

1.2 Sessiz Bilginin Stratejik Rolü

Bilgi yönetimi literatürü, bilgi türlerini açık (explicit) ve sessiz (tacit) bilgi olarak iki temel başlıkta inceler (Polanyi, 1966). Açık bilgi, belgelenebilir, sayısallaştırılabilir ve paylaşımı kolay olan bilgidir. Buna karşın sessiz bilgi, bireyin deneyimlerinden türeyen, sezgisel, bağlamsal ve çoğu zaman bilinçdışı olan bilgidir (Tsoukas, 2005). Çalışanların sahip olduğu bu bilgi, örgütün inovasyon kapasitesi, müşteri ilişkileri, süreç iyileştirme ve karar alma mekanizmalarında belirleyici rol oynar (Leonard & Senge, 1998).

Örneğin, tecrübeli bir bakım teknisyeninin bir makinedeki arızayı

“duyarak” teşhis etmesi veya bir satış temsilcisinin müşterinin ne söylemeden ne istediğini anlayabilmesi gibi durumlar, tamamen sessiz bilginin kullanımına örnektir. Bu bilgi türü doğrudan eğitilemez veya yazılamaz; ancak gözlem, uygulama ve sosyal etkileşim yoluyla paylaşılabilir.

Yapılan araştırmalar, örgütlerin %70’inden fazlasının sahip olduğu bilginin sessiz nitelikte olduğunu ortaya koymaktadır (Jasimuddin, Klein & Connell, 2005). Bu oran, örgütlerin sessiz bilgiyi sistematik olarak ortaya çıkarma ve yayma kapasitesinin stratejik önemini daha da artırmaktadır.

1.3 Bilgi Paylaşımı ve Kültürel Engeller

Her ne kadar öğrenen örgütler bilgi paylaşımını bir değer olarak benimsemiş olsa da birçok örgüt bu hedefe ulaşmakta zorlanmaktadır. Bunun temel sebeplerinden biri, örgüt kültürüdür. Hiyerarşik, cezalandırıcı veya bireyci kültürlerde çalışanlar sahip oldukları bilgiyi paylaşmaktan kaçınabilir. Bilgi, güç olarak görülmekte; paylaşmak, statü kaybı olarak algılanabilmektedir (De Long & Fahey, 2000). Bu durum, özellikle sessiz bilgi gibi bireysel deneyimlere dayanan bilgilerin aktarımını ciddi ölçüde sınırlar.

Oysa psikolojik güvenliğin yüksek olduğu, açıklığın teşvik edildiği ve hatalardan öğrenmenin cezalandırılmadığı kültürlerde bilgi paylaşımı artmaktadır (Edmondson, 1999). Bu bağlamda, örgütsel öğrenmenin gerçekleşebilmesi için kültürel dönüşüm şarttır. Bu dönüşüm, yalnızca değer ve normlarda değil, aynı zamanda liderlik anlayışı, performans değerlendirme sistemleri ve örgütsel yapılar gibi alanlarda da gerçekleşmelidir.

2. SESSİZ BİLGİNİN KURAMSAL KÖKENİ VE ÖZELLİKLERİ

Bilginin doğası, yüzyıllardır epistemolojinin en temel tartışma konularından biri olmuştur. Ancak örgütsel bağlamda bilginin stratejik bir kaynak olarak ele alınması, özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde hız kazanmıştır. Bu bağlamda sessiz bilgi (tacit knowledge) kavramı, örgütlerin öğrenme ve yenilik kapasitesini anlamak açısından merkezi bir önem taşımaktadır (Spender, 1996). Sessiz bilgi, bireyin deneyimleriyle içselleştirdiği, kişisel yargılar, sezgiler, değerler ve alışkanlıklarla şekillenen, doğrudan aktarımı zor olan bilgi türüdür (Polanyi, 1966).

2.1 Michael Polanyi ve Sessiz Bilginin Felsefi Temelleri

Sessiz bilgi kavramı ilk kez Michael Polanyi tarafından ortaya atılmıştır. Polanyi (1966), “We can know more than we can tell” ifadesiyle, bireylerin bildiklerinin büyük bir kısmını ifade edemediklerine dikkat çekmiştir. Ona göre bilgi, yalnızca bilinçli ve söze dökülebilir bir süreç değil, aynı zamanda bireyin bedensel, duygusal ve deneyimsel yönleriyle bütünleşik bir haldir. Polanyi, bilginin sadece açık (explicit) biçimiyle değil, büyük ölçüde sessiz biçimiyle de işlendiğini savunmuştur.

Bu yaklaşıma göre, bisiklet sürmek, bir müzik aleti çalmak ya da bir doktorun deneyimle teşhis koyması gibi eylemler, kişinin sessiz bilgisinin sonucudur. Bu bilgi, biçimsel öğretimle değil, deneyim, gözlem ve tekrar yoluyla öğrenilir.

2.2 Sessiz Bilginin Özellikleri

Sessiz bilgi, birçok açıdan açık bilgiden ayrılır. Nonaka ve Takeuchi (1995), bu ayrımı aşağıdaki temel boyutlarda sınıflandırmıştır:

Boyut	Sessiz Bilgi	Açık Bilgi
İfade Edilebilirlik	Sözlü ya da yazılı olarak ifade edilmesi zordur	Kolayca yazılabilir, kodlanabilir
Paylaşım Şekli	Gözlem, deneyim ve etkileşim yoluyla	Belgeler, kitaplar, prosedürler aracılığıyla
Öğrenme Biçimi	Taklit, uygulama, ustalık-çıraklık ilişkisiyle	Okuma, dinleme, öğretim yöntemleriyle
Bireysel-Bağlamsal	Kişiyi özgü, bağlam bağımlıdır	Genellenebilir, standart hale getirilebilir
Bilinç Seviyesi	Bilinçdışı düzeyde olabilir	Bilinçli ve rasyonel düzeyde

Sessiz bilgi, örgütlerde genellikle deneyimli çalışanlarda yoğunlaşır. Bu çalışanlar, karar alma süreçlerinde sezgisel yaklaşımlar geliştirmiştir ve çoğu zaman bu bilgiyi nasıl kazandıklarını açıklayamazlar (Sternberg & Horvath, 1999). Bu durum, özellikle emeklilik, işten ayrılma gibi durumlarda kurumsal hafızanın kaybına neden olabilir.

2.3 Bilişsel ve Sosyal Boyutlarıyla Sessiz Bilgi

Sessiz bilgi yalnızca bireysel düzeyde değil, aynı zamanda sosyal bir fenomen olarak da değerlendirilebilir. Brown ve Duguid (1991), örgütlerdeki iş pratiklerinin resmi prosedürlerden çok çalışanların sessiz bilgisiyle yürütüldüğünü vurgulamışlardır. Bu bilgi, iş ortamında sosyalleşme, birlikte çalışma ve paylaşılan deneyimlerle aktarılır. Böylece sessiz bilgi, bireysel olmaktan çıkar, kolektif hafızaya dönüşebilir.

Bilişsel psikoloji açısından bakıldığında ise sessiz bilgi, uzun süreli bellekle ve otomatikleşmiş bilişsel süreçlerle ilişkilidir (Anderson, 1983). Örneğin, bir çalışan tehlikeli bir durumu sezgisel olarak fark ettiğinde, bu davranış onun sessiz bilgiye dayalı içselleştirilmiş farkındalığının bir sonucudur.

2.4 Örgütlerde Sessiz Bilgi Dağılımı ve Dönüşümü

Örgütlerde sessiz bilginin varlığı çoğunlukla “bilinmez ama hissedilir” durumdadır. Genellikle kıdemli çalışanların bilgi birikimi, iş yapma biçimleri, problem çözme yaklaşımları ve ilişki yönetimi becerileri sessiz bilgi formundadır (Smith, 2001). Bu nedenle, özellikle bilgiye dayalı sektörlerde örgütler, sessiz bilgiyi sistematik hale getirmeye çalışmaktadır. Aksi takdirde, bilgi kaybı ve verimlilik düşüşü kaçınılmazdır (Lubit, 2001).

Örneğin, yazılım geliştirme ekiplerinde bir kıdemli yazılımcının kodlama tarzı, hata ayıklama biçimi veya ekip içindeki iletişim dinamikleri, resmi belgelerde yer almayan ancak ekip başarısını etkileyen sessiz bilgilerdir. Bu bilgilerin görünür hale getirilmesi için örgütlerde mentor-çırak ilişkileri, iç eğitimler, vaka paylaşım toplantıları gibi yöntemler kullanılmaktadır (Ambrosini & Bowman, 2001).

Sessiz bilgi, örgütsel öğrenmenin derin ve sezgisel boyutudur. Açık bilgiyle kıyaslandığında daha az yönetilebilir ve daha zor paylaşılabılır olsa da, örgütlerin adaptasyon ve yenilik süreçlerinde vazgeçilmez bir rol oynar. Bu nedenle, öğrenen örgüt yapısının kurulmasında ilk adım, sessiz bilginin tanınması, değerinin anlaşılması ve bu bilginin örgüt içinde paylaşılabılır hale getirilmesi için uygun ortamların oluşturulmasıdır.

3. BİLGİNİN DÖNÜŞÜM SÜRECİ: SECI MODELİ DETAYLI İNCELEMESİ

Bilgi yaratımı ve dönüşümü, örgütsel öğrenmenin temel süreçlerinden biridir. Bu dönüşüm, bireysel düzeydeki bilgilerin (özellikle sessiz bilginin) örgütsel düzeye aktarılmasıyla kurumsal hafıza ve yenilik kapasitesinin gelişmesini sağlar. Bu noktada, Ikujiro Nonaka ve Hirotaka Takeuchi tarafından geliştirilen SECI Modeli (Socialization, Externalization, Combination, Internalization), bilginin dört temel dönüşüm süreciyle örgüt içinde nasıl yaratıldığını ve yayıldığını açıklayan en etkili modellerden biri olarak kabul edilmektedir (Nonaka & Takeuchi, 1995).

3.1 SECI Modelinin Kuramsal Dayanağı

Nonaka ve Takeuchi (1995), Japon firmalarının özellikle 1980’li yıllarda gösterdiği rekabet üstünlüğünü analiz ederken, Batılı yaklaşımların bilgi yönetiminde yalnızca açık bilgiye odaklandığını fark etmişlerdir. Oysa Japon şirketleri, deneyim aktarımı, ustalık ve sosyal öğrenme gibi süreçlerle sessiz bilgiyi sistematik şekilde paylaşmayı başarmışlardı. SECI modeli bu gözlemlerin sonucunda doğmuştur.

Model, bireysel sessiz bilginin açık bilgiye ve tekrar sessiz bilgiye dönüşümünü bir spiral yapı içinde dört aşamada açıklar:

Aşama	Bilgi Dönüşüm Türü	Tanım
Socialization (S)	Sessiz → Sessiz	Gözlem ve deneyim yoluyla bilgi paylaşımı
Externalization (E)	Sessiz → Açık	Sezgi ve deneyimlerin dil veya sembollerle ifade edilmesi
Combination (C)	Açık → Açık	Farklı açık bilgilerin birleştirilmesi
Internalization (I)	Açık → Sessiz	Açık bilginin bireyler tarafından içselleştirilerek öğrenilmesi

3.2 Socialization: Sessiz Bilginin Sessiz Bilgiyle Paylaşımı

Sosyalleşme aşaması, deneyimlerin doğrudan aktarımı ile gerçekleşir. Bu süreçte bilgi yazılı ya da sözel biçimde değil; gözlem, taklit, uygulama ve ortak yaşantılar yoluyla paylaşılır (Nonaka et al., 2000). Usta-çırak ilişkisi, işbaşı eğitimleri, birlikte çalışma ve informal sohbetler bu sürecin araçlarıdır.

Örnek: Toyota üretim sisteminde, yeni çalışanlar deneyimli ustalarla aynı üretim hattında çalışarak bilgi edinir. Bu süreçte sessiz bilgi gözlem ve taklit yoluyla aktarılır (Liker, 2004).

Bu aşama, psikolojik güvenlik ve paylaşım istekliliği gibi kültürel faktörlere yüksek derecede bağımlıdır (Von Krogh, Ichijo & Nonaka, 2000).

3.3 Externalization: Sessiz Bilginin Açık Bilgiye Dönüştürülmesi

Dışsallaştırma süreci, bireyin içselleştirdiği bilgi ve sezgileri, metafor, anlatı, diyagram, modelleme gibi araçlarla görünür ve aktarılabilir hale getirmesidir. Bu aşama SECI modelinin en kritik aşamasıdır çünkü dönüşüm burada başlar (Nonaka & Konno, 1998).

Örnek: Deneyimli bir proje yöneticisinin, proje yönetiminde başarıya ulaşmak için sezgisel olarak kullandığı stratejileri bir eğitim programına dönüştürmesi.

Bu süreçte bireyin duygusal zekâsı, iletişim becerileri ve örgütsel destek büyük rol oynar. Açık iletişim ortamı, hatalardan öğrenmeye açık kültür ve diyalogu teşvik eden liderlik dışsallaştırmayı kolaylaştırır (Edmondson, 1999).

3.4 Combination: Açık Bilginin Açık Bilgiyle Bütünleştirilmesi

Bu aşamada örgüt içinde farklı kaynaklardan gelen açık bilgiler sistematik şekilde birleştirilir. Veri madenciliği, dokümantasyon, raporlama, veri tabanlarının entegrasyonu gibi işlemler bu süreci oluşturur (Choo, 2006).

Örnek: Satış verilerinin müşteri geri bildirimleriyle birleştirilerek yeni bir pazarlama stratejisinin oluşturulması.

Bu aşama, açık bilgi altyapılarının (intranet, kurumsal bilgi sistemleri, dijital arşivler) kalitesine ve erişilebilirliğine bağlıdır.

3.5 Internalization: Açık Bilginin Sessiz Bilgiye Dönüşmesi

İçselleştirme aşamasında, öğrenilen açık bilgi, bireyin deneyimleriyle birleşerek tekrar sessiz bilgi haline gelir. Bu süreç, eğitim, uygulama, refleksiyon ve öğrenme döngüsüyle gerçekleşir (Kolb, 1984).

Örnek: Bir çalışanın müşteri ilişkileri eğitiminde öğrendiği teknikleri sahada uygulayarak kendi tarzını geliştirmesi.

Bu aşama, örgütlerde bireysel gelişimi ve yeniliği destekleyen öğrenme kültürü ile doğrudan ilişkilidir (Marsick & Watkins, 2003).

3.6 SECI Modeli'ne Yönelik Eleştiriler ve Gelişmeler

SECI modeli, bilgi dönüşümünü anlamada oldukça güçlü bir araç olmakla birlikte, bazı akademisyenler modelin bazı yönlerini eleştirmiştir:

Kültürel farklılıklara duyarsızlık: Model, Japon kültürüne dayalıdır ve Batı'daki bireycilik kültürleri için bazı aşamalar zor olabilir (Gourlay, 2006).

Teknolojik gelişmelere yeterince uyarlanmamış olması: Özellikle dijitalleşme sonrası bilgi paylaşımı büyük ölçüde teknolojik araçlara dayanırken, SECI modeli hala fiziksel etkileşim üzerine kuruludur (Bratiani, 2010).

Örgüt içi güç dinamiklerini dikkate almaması: Bilgi paylaşımı her zaman gönüllü değildir. Statü, rekabet ve güç mücadeleleri bu süreci etkileyebilir (Hislop, 2009).

Son yıllarda bu eleştiriler ışığında modele çeşitli güncellemeler yapılmış, "Ba" kavramı (paylaşım alanı), dijital SECI gibi genişletilmiş modeller önerilmiştir (Nonaka, Toyama & Konno, 2000)

4. KÜLTÜREL DÖNÜŞÜM: ÖĞRENEN ÖRGÜTLER İÇİN BİR ZORUNLULUK

Öğrenen örgüt yapısının inşasında teknik süreçler kadar önemli bir unsur da örgütsel kültürdür. Bilgi paylaşımını teşvik eden, öğrenmeyi destekleyen ve değişime açık bir kültür olmadan sessiz bilginin paylaşılabılır bilgiye dönüşümü sürdürülebilir olamaz (Schein, 2010). Bu nedenle, öğrenen örgütlerin etkin işleyebilmesi için kültürel dönüşüm sadece bir seçenek değil, stratejik bir zorunluluktur.

4.1 Kültürün Öğrenme Üzerindeki Etkisi

Örgütsel kültür, bir organizasyonda kabul gören normlar, değerler, inançlar ve davranış kalıplarını ifade eder (Hofstede, 2001). Öğrenme

süreçlerinin etkinliği, örgüt içinde baskın olan bu kültürel unsurlar tarafından büyük ölçüde belirlenir. Özellikle aşağıdaki kültürel boyutlar, öğrenen örgütlerin başarısını doğrudan etkiler:

Psikolojik güven ortamı: Hatalardan korkmadan öğrenme ve paylaşma cesareti (Edmondson, 1999)

Açıklık ve şeffaflık: Bilginin saklanmadan paylaşılması

Katılımcı liderlik: Otoriter yerine destekleyici lider profili

Yansıtıcı pratikler: Deneyimlerin sorgulanması ve yeniden yapılandırılması

Bu özellikler, örgütlerin içindeki bireylerin öğrenme süreçlerine katılımını artırırken, aynı zamanda SECI modelinin sosyalizasyon ve dışsallaştırma aşamalarını da güçlendirir (Senge, 2006).

4.2 Kültürel Engeller ve Sessiz Bilginin Paylaşımına Etkisi

Her örgüt kültürü öğrenmeyi teşvik etmez. Bazı kültürel yapılar, sessiz bilginin paylaşımını engelleyen ciddi bariyerler oluşturabilir. Bu engellerden bazıları aşağıdaki gibidir:

Hiyerarşik yapılar: Bilgi sadece üst kademeden aktarılır; alttan yukarıya bilgi akışı engellenir.

Rekabetçi iç ortamlar: Bilgi güç olarak görülür ve paylaşılmaz.

Ceza kültürü: Hatalar öğrenme aracı değil, cezalandırma gerekçesidir.

Bireycilik: Bilginin kişisel mülkiyet olarak görülmesi

Örnek: Bilgiye sahip bireylerin, statülerini korumak adına bilgiyi paylaşmaktan kaçındıkları örgüt yapılarında sessiz bilgi dışsallaştırılamaz (Hislop, 2009).

4.3 Kültürel Dönüşüm Süreci: Nasıl Gerçekleşir?

Kültürel dönüşüm, kısa vadeli müdahalelerle değil; stratejik, çok katmanlı ve süreklilik arz eden bir değişim süreciyle sağlanır. Bu süreçte şu adımlar kritik rol oynar:

Durum Analizi ve Kültürel Haritalama: Örgüt içinde hangi değerlerin hâkim olduğunu anlamak (Denison, 1990).

Değer Tabanlı Liderlik: Üst yönetimin, dönüşüm sürecine aktif ve örnekleyici katılımı (Kotter, 1996).

Küçük Başarıların Kutlanması: Öğrenen davranışların pekiştirilmesi.

Açık İletişim Kanalları: Diyalog, geri bildirim ve yatay ilişkilerin güçlendirilmesi.

Yeniden Eğitim ve Gelişim Programları: Bilgi paylaşımı ve öğrenme alışkanlıklarını teşvik edecek şekilde sürekli gelişim fırsatları sunulması.

Bu süreçte “psikolojik mülkiyet” (Pierce et al., 2001) kavramı önemlidir. Çalışanlar, organizasyonun başarısını kendi başarıları olarak görmeye başladığında bilgi paylaşımı ve öğrenmeye katkı gönüllülük temeline artar.

4.4 Öğrenen Örgüt Kültürünün Özellikleri

Peter Senge (2006), öğrenen örgütlerin beş temel disiplinini kültürel yapıya bağlamış ve bu disiplinleri uygulayan örgütlerde öğrenme kültürünün baskın olacağını savunmuştur:

Disiplin	Kültürel Yansıması
Kişisel Uсталık	Sürekli gelişimi destekleyen birey merkezli kültür
Zihinsel Modeller	Varsayımların sorgulandığı açık iletişim ortamı
Ortak Vizyon	Paylaşılmış amaç ve değerler
Takım Öğrenmesi	İş birliği ve karşılıklı öğrenmeye dayalı ilişkiler
Sistem Düşüncesi	Kapsayıcı, neden-sonuç ilişkilerini gören bütünsel yaklaşım

Bu özelliklerin örgütsel kültüre yerleşmesi, sadece yapısal değil aynı zamanda davranışsal bir dönüşümü de gerektirir. Örgütlerde öğrenen bireylerin desteklenmesi, organizasyonun geneline yayılan bir öğrenme alışkanlığı yaratır.

4.5 Kültürel Dönüşümün Başarıya Etkisi: Araştırmalar ve Bulgular

Yapılan birçok araştırma, öğrenen örgüt yapısının kültürel temellere dayandırıldığında daha etkili sonuçlar doğurduğunu ortaya koymuştur:

Watkins & Marsick (2003), öğrenen örgüt kültürüne sahip şirketlerde çalışan bağlılığı ve yenilikçilik düzeyinin anlamlı biçimde daha yüksek olduğunu bulmuştur.

Garvin, Edmondson ve Gino (2008) tarafından geliştirilen Öğrenen Örgüt Endeksi, kültürel unsurların (psikolojik güven, açık iletişim, yönetsel destek) bilgi paylaşımıyla güçlü ilişkili olduğunu göstermektedir.

Türkiye’de yapılan bir çalışmada, örgütlerde öğrenen kültürün varlığı ile çalışanların yenilikçi davranışları arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir (Öğüt & Attar, 2013).

Sessiz bilginin paylaşımına açılması, yalnızca teknik bilgi yönetimi süreçleriyle değil, örgütsel kültürün dönüşümüyle mümkün olur. Öğrenen örgüt olmak isteyen kurumların, sadece bilgiye erişimi değil, bilgiyi paylaşma davranışlarını da ödüllendiren bir kültür inşa etmeleri gerekir. Kültürel dönüşüm; öğrenmeyi bir değer, bilgiyi ortak mülkiyet ve hataları gelişim fırsatı olarak gören bir zihniyet değişimini şart koşar.

5. BİLGİ PAYLAŞIMINI TEŞVİK EDEN ÖRGÜTSEL UYGULAMALAR VE DİJİTAL ARAÇLAR

Kültürel dönüşüm tek başına sessiz bilgiyi görünür kılmak ve öğrenen bir örgüt yaratmak için yeterli değildir. Bu sürecin somutlaştırılması, örgütsel yapılar ve araçlarla desteklenmesi gerekir. Bilginin kurumsal belleğe aktarılması, çoğaltılması ve farklı bireyler arasında dolaşıma girmesi için örgütlerin stratejik uygulamalara ve dijital destek sistemlerine ihtiyaçları vardır (Nonaka & Takeuchi, 1995; Davenport & Prusak, 2000).

Bu bölümde, bilgi paylaşımını destekleyen uygulama örnekleri ve bu süreçte kullanılan teknolojik altyapılar bütüncül biçimde ele alınacaktır.

5.1 Bilgi Paylaşımını Destekleyen Örgütsel Yapılar

Bilgi paylaşımı yalnızca bireylerin iyi niyetiyle sürdürülebilecek bir süreç değildir. Bu paylaşımın süreklilik kazanabilmesi için örgüt yapısı içinde kurumsal mekanizmalarla desteklenmesi gerekir. Etkili uygulamalar aşağıdaki başlıklar altında toplanabilir:

5.1.1 Topluluklar ve Bilgi Ağları (Communities of Practice - CoPs)

Wenger (1998) tarafından geliştirilen bu kavram, ortak bir iş alanında çalışan bireylerin düzenli olarak bir araya gelerek bilgi ve deneyim paylaşmaları anlamına gelir. Bu yapılar resmi hiyerarşiden bağımsızdır ve doğal bir öğrenme ortamı sağlar.

Örnek: IBM, 2000'li yıllarda binlerce çalışanın katıldığı küresel CoP ağı ile bilgi tabanlı yenilikçiliği kurumsallaştırmıştır (Wenger, McDermott & Snyder, 2002).

5.1.2 Mentorluk ve Ustalık Sistemleri

Sessiz bilginin büyük bölümü deneyimlere dayanır. Bu nedenle genç çalışanların tecrübeli bireylerle eşleştirildiği mentorluk sistemleri, bilginin aktarılmasında kritik rol oynar (Swap et al., 2001).

5.1.3 Açık Ofis ve Birlikte Çalışma Alanları

Fiziksel ortamlar da bilgi paylaşımını etkiler. Açık ofis düzeni, bölüm duvarlarının kaldırılması ve ortak dinlenme alanları gibi mimari yaklaşımlar, bireylerin etkileşimini artırarak bilgi akışını kolaylaştırır (Allen & Henn, 2007).

5.1.4 Kurumsal Hafıza ve Bilgi Haritalama

Organizasyonların önceki deneyimlerini, süreçlerini ve bilgilerini sistematik olarak kayıt altına alması, kurumsal belleği güçlendirir. Bu bilgi haritaları, yeni çalışanlar için hızlı adaptasyon ve bilgiye erişim imkanı sağlar (Leavitt, 2002).

5.2 Bilgi Paylaşımında Kullanılan Dijital Araçlar

Teknoloji, özellikle dijitalleşmenin hızlandığı günümüzde bilgi paylaşımının en önemli kolaylaştırıcılarından biri haline gelmiştir. Öğrenen örgütler için dijital araçlar üç temel fonksiyonda kullanılır: bilgi saklama, bilgiye erişim ve bilgi dolaşımı.

5.2.1 Bilgi Yönetim Sistemleri (Knowledge Management Systems - KMS)

KMS, kurumsal bilgi varlıklarını depolayan, sınıflandıran ve paylaşımı kolaylaştıran dijital sistemlerdir. Başlıca işlevleri şunlardır:

Doküman yönetimi

Anahtar kelimeyle arama

Yetkilendirme ve güvenlik

Versiyon kontrolü

Örnek: Siemens, “ShareNet” adlı bilgi yönetim sistemi ile satış ekipleri arasında küresel bilgi paylaşımını artırmış ve müşteri hizmetlerinde önemli iyileşmeler sağlamıştır (Ruggles, 1998).

5.2.2 İşbirliği ve İletişim Platformları

Microsoft Teams, Slack, Yammer gibi platformlar gerçek zamanlı bilgi paylaşımını kolaylaştırır.

Sanal proje grupları ve paylaşım kanalları, farklı lokasyonlarda çalışanların eş zamanlı etkileşim kurmasına olanak sağlar (Leonardi, 2014).

5.2.3 Bilgi Tabanları ve Wiki Sistemleri

Wikipedia benzeri kurumsal Wiki’ler, bireylerin sahip oldukları bilgileri sade ve erişilebilir şekilde kuruma aktarmasına olanak tanır. Bu tür sistemler hem içerik üretimini hem de ortak düzenlemeyi destekler (Majchrzak et al., 2006).

5.2.4 Yapay Zeka Destekli Bilgi Yönetimi

Günümüzde yapay zeka, bilgi arama, sınıflandırma ve öneri sistemleri sayesinde bilgi yönetimini daha verimli hale getirmiştir. Örneğin:

Makine öğrenimi, benzer durumlara dayalı otomatik bilgi önerileri sunabilir.

Chatbotlar, çalışanların aradığı bilgiyi yönlendirerek zaman kazan-

dırır (Davenport & Ronanki, 2018).

5.3 Örgütlerde Bilgi Paylaşımını Teşvik Eden Teşvik ve Politikalar

Teknoloji ve yapılar kadar, kurumların bilgi paylaşımını davranışsal olarak da teşvik etmesi gerekir. Bu noktada aşağıdaki uygulamalar öne çıkmaktadır:

5.3.1 Ödül Sistemleri

Bilgi paylaşan bireylerin maddi/manevi olarak ödüllendirilmesi

Takım başarısına dayalı prim sistemleri

5.3.2 Performans Değerlendirme Kriterleri

Bilgi paylaşım davranışının yıllık değerlendirme kriterlerine eklenmesi

Mentorluk yapan, içerik üreten bireylerin tanınması

5.3.3 Açık İletişim Politikaları

Geri bildirim kültürünün teşvik edilmesi

Karar alma süreçlerinde bilgi paylaşımı ve şeffaflığın artırılması

5.4 Başarılı Uygulama Örnekleri: Vaka Analizleri

5.4.1 Toyota: Bilginin Süreçlere Entegre Edilmesi

Toyota üretim sistemi, sürekli iyileştirme (Kaizen) yaklaşımına dayanır. Her çalışanın süreçle ilgili gözlemlerini sisteme aktarması teşvik edilir. Böylece sessiz bilgi, sistematik bilgiye dönüşür (Liker, 2004).

5.4.2 Google: 20% Kuralı

Google çalışanlarının haftalık mesai süresinin %20'sini kendi projeleri ve fikirleri için kullanmalarına olanak tanıyan bu uygulama, bilginin paylaşımı kadar yeni bilginin üretilmesini de destekler (Schmidt &

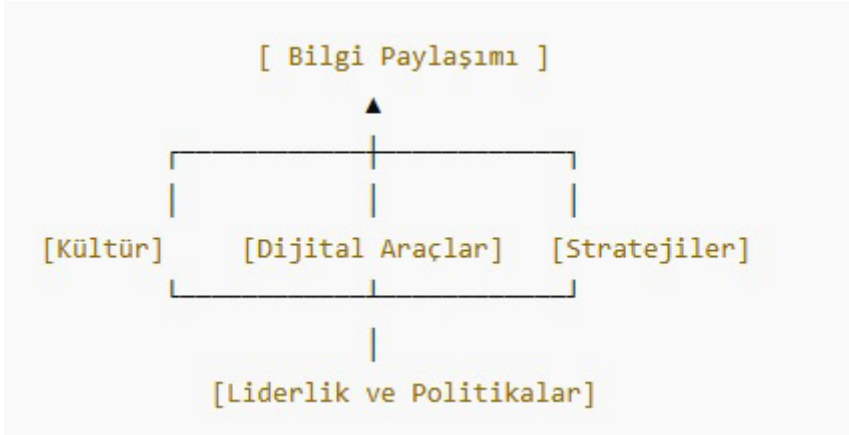
Rosenberg, 2014).

5.4.3 Arçelik Türkiye: Dijital Bilgi Platformları

Arçelik'in kurum içi dijital bilgi paylaşım platformu, çalışanların fikirlerini paylaşmalarını, ürün geliştirme sürecine katkıda bulunmalarını ve etkileşim kurmalarını sağlayan önemli bir uygulamadır (Sabancı & Yılmaz, 2021).

5.5 Değerlendirme: Uygulama Başarısı İçin Kapsayıcı Yaklaşım Şart

Bilgi paylaşımını artırmak için uygulanan yapılar ve teknolojiler, örgütsel kültür ve liderlik anlayışıyla desteklenmediğinde etkili olamaz. Bu nedenle öğrenen örgüt olmak isteyen yapılar için sadece dijital araçlar değil, bu araçları doğru amaçlarla kullanan bir kültürel yapı da inşa edilmelidir. Bu çok katmanlı yapı aşağıdaki gibi görselleştirilebilir:

6. SESSİZ BİLGİDEN PAYLAŞILAN BİLGİYE GEÇİŞİN ÖNÜNDEKİ ZORLUKLAR VE DİRENÇ NOKTALARI

Öğrenen örgütlere geçişte sessiz bilginin görünür hale getirilmesi ve paylaşılması, yalnızca yapısal ve teknolojik uygulamalarla değil, aynı zamanda bireysel, kültürel ve yönetsel bariyerlerin aşılmasıyla mümkündür. Bu süreçte karşılaşılan başlıca engeller, çalışanların tutumlarından kurumsal yapıların katılığına kadar geniş bir yelpazeye yayılır (Polanyi, 1966; McDermott, 1999).

Bu bölümde sessiz bilgiyi görünür ve paylaşılabılır kılma sürecinde ortaya çıkan temel zorluklar çok boyutlu bir çerçevede analiz edilecektir.

6.1 Bireysel Düzeyde Direnç Noktaları

Sessiz bilgi büyük ölçüde bireyin deneyimlerine, sezgilerine ve kişisel becerilerine dayalıdır. Bu nedenle bireyin iç dünyasında saklı olan bu bilginin dışa vurulması hem bilişsel hem duygusal engeller barındırır.

6.1.1 Güvensizlik ve Bilgi Paylaşma Kaygısı

Çalışanlar, paylaştıkları bilginin yanlış anlaşılması, eleştirilmesi ya da rekabet ortamında dezavantaja dönüşmesi gibi korkular yaşayabilir (Ardichvili, 2008). Özellikle hiyerarşik örgütlerde bilgi paylaşımı bir güç kaybı olarak algılanabilir.

“Bilgi güçtür” ilkesinin olumsuz tezahürü, bazı çalışanların bilgi paylaşımını kendi pozisyonlarını zayıflatacak bir tehdit olarak görmesine neden olur (Connelly et al., 2012).

6.1.2 Sessiz Bilginin Farkında Olmama

Bazı bireyler sahip oldukları bilginin paylaşılmaya değer olduğunu ya da başkalarına katkı sağlayabileceğini fark etmez. Bu, özellikle rutinişmiş becerilerde yaygın bir durumdur (Nonaka & von Krogh, 2009).

6.1.3 İfade Zorluğu (Kodlama Problemi)

Sessiz bilginin dışsallaştırılması, yani bireyin zihnindeki deneyimlerin, sözcüklere, grafiklere veya sistemlere aktarılması kolay değildir. Bu durum, özellikle sezgiye dayalı veya bedensel öğrenme biçimlerinde belirginleşir (Tsoukas, 2005).

6.2 Kültürel Engeller ve Normatif Baskılar

Organizasyon kültürü, bilgi paylaşım davranışlarını güçlü şekilde etkiler. Kapalı, rekabetçi veya cezalandırıcı kültürlerde çalışanlar bilgi paylaşımından uzak durabilir.

6.2.1 Rekabetçi ve Hiyerarşik Kültürler

Bilgiye erişimin bir güç unsuru olarak görüldüğü örgütlerde, bireyler bilgiyi paylaşmak yerine saklama eğilimindedir. Yüksek düzeyli yöneticilerin bilgiye tekeli, yatay iletişimi de kısıtlar (De Long & Fahey, 2000).

6.2.2 Başarısızlıktan Korkma ve Yüz Kaybı

Paylaşılan bilginin hata içerebileceği ya da alay konusu olabileceği korkusu, bireylerin katkı sunmalarını engeller. Bu durum, özellikle doğu kültürlerinde “yüz kaybı” korkusuyla daha da belirginleşir (Hofstede, 2001).

6.2.3 “Bilen Bilir” Kültürü

Bazı kurumlarda bilgi, yalnızca uzmanların paylaşabileceği bir varlık olarak kabul edilir. Bu da ön saflarda çalışanların katkı sunmasını engeller ve öğrenmeyi kısıtlar (Schein, 2010).

6.3 Yapısal ve Yönetsel Engeller

Bilgi paylaşımını kolaylaştıracak yapılar ve politikalar oluşturulmadığında, bireysel çaba ve motivasyonlar sonuçsuz kalabilir.

6.3.1 Bilgi Yönetim Süreçlerinin Eksikliği

Kurum içi bilgi yönetim sistemlerinin eksikliği veya erişim güçlüğü

Bilgiye ulaşımın kişilere değil sistemlere bağlı olması gerektiği anlayışının gelişmemiş olması

6.3.2 Yetersiz Teşvik ve Geri Bildirim Mekanizmaları

Bilgi paylaşımı teşvik edilmeyen veya ödüllendirilmeyen ortamlarda bu davranışın sürdürülebilir olması zordur (Lin, 2007).

Geribildirim sistemlerinin yetersizliği, paylaşım sonrası değer yaratma hissini azaltır.

6.3.3 Liderlik Eksikliği ve Rol Model Sorunu

Liderlerin bilgi paylaşımına yönelik tutumu, çalışan davranışları üzerinde belirleyicidir. Bilgi paylaşmayan ya da katılımı sınırlayan yöneticiler, kurumsal öğrenmeyi de engeller (Bryant, 2005).

6.4 Teknolojik Engeller ve Dijital Tıkanıklıklar

Her ne kadar dijital araçlar bilgi paylaşımını kolaylaştırırsa da yanlış ya da yetersiz teknoloji kullanımı süreci sekteye uğratabilir.

6.4.1 Aşırı Teknolojileşme

Çok sayıda dijital platformun olması, bilgi akışını bölerek çalışanlarda bilgi yorgunluğu yaratabilir. Bu da önemli bilgilere erişimi zorlaştırır (Eppler & Mengis, 2004).

6.4.2 Teknolojik Yetersizlikler

Eski sistemler, uyumsuz yazılımlar, güvenlik açıkları gibi teknik problemler bilginin erişimini ve paylaşımını sınırlayabilir.

Özellikle KOBİ'lerde bilgi yönetimi sistemlerinin eksikliği bu engelleri daha da belirgin hale getirir (Alavi & Leidner, 2001).

6.4.3 Dijital Okuryazarlık Farklılıkları

Çalışanların dijital beceri düzeylerindeki farklılıklar, bilgiye erişim ve katkı sunma olanaklarını da sınırlandırır. Dijital uçurum özellikle farklı kuşaklar arasında belirgindir (Bennett et al., 2008).

6.5 Örgütlerde Direnç Türleri ve Dönüşüm Modelleri

Değişime direnç örgütsel dönüşüm süreçlerinin doğal bir parçasıdır. Bu direnç, pasif direniş (görmezden gelme), aktif karşı çıkış (sabotaj), veya görünürde uyum (yüzeysel kabul) biçiminde tezahür edebilir (Ford et al., 2008).

Direncin yönetimi için önerilen bazı dönüşüm modelleri şunlardır:

Kotter'in 8 Adımlı Değişim Modeli (1996)

ADKAR Modeli (Awareness, Desire, Knowledge, Ability, Reinforcement)

Lewin'in Üç Aşamalı Değişim Modeli (Unfreeze, Change, Refreeze)

Bu modeller, bilgi yönetimi ve kültürel dönüşüm süreçlerine sistematik bir bakış sunarak, sessiz bilgiyi harekete geçirme stratejilerinde etkin rol oynar (Kotter, 1996).

6.6 Zorluklara Karşı Geliştirilebilecek Stratejiler (Özet Tablo)

Direnç Alanı	Zorluk	Strateji Önerisi
Bireysel	Güvensizlik, ifade zorluğu	Güven temelli kültür, hikâyeleştirme eğitimi
Kültürel	Rekabetçi ortam, yüz kaybı korkusu	Açık iletişim, güvenli öğrenme alanları
Yönetsel	Liderlik eksikliği, ödül yetersizliği	Rol model liderlik, bilgiye dayalı performans
Teknolojik	Platform karmaşası, dijital eşitsizlik	Uyumlu sistem entegrasyonu, dijital okuryazarlık
Yapısal	Bilgi süreçlerinin eksikliği	Kurumsal bilgi haritalama, ortak bellek sistemleri

7. ÖĞRENEN ÖRGÜTLERİN GELECEĞİ: SESSİZ BİLGİDEN YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ BİLGİ EKOSİSTEMLERİNE

yüzyılın ikinci çeyreği, yalnızca bilginin daha hızlı dolaşıma girdiği değil, aynı zamanda bu bilginin üretimi, paylaşımı ve kullanımı süreçlerinde yapay zekâ (YZ), büyük veri ve nesnelerin interneti (IoT) gibi teknolojilerin belirleyici aktör haline geldiği bir dönemdir. Bu dönüşüm, öğrenen örgütlerin evrimini yalnızca kültürel ve yönetsel düzeyde değil, aynı zamanda teknolojik düzlemde de yeniden tanımlamaktadır (Davenport & Ronanki, 2018).

7.1 Bilginin Dijitalleşmesi ve Sessiz Bilginin İzlenebilirliği

Geleneksel anlamda sessiz bilgi (tacit knowledge), bireylerin zihninde barınan ve çoğunlukla söze dökülemeyen bir nitelik taşıırken, günümüzde sensör teknolojileri, sesli kayıt sistemleri, video analizleri ve algoritmik

analizler sayesinde izlenebilir, analiz edilebilir ve dönüştürülebilir hale gelmektedir (Leonardi, 2014).

7.1.1 Veri Odaklı Sessiz Bilgi Tespiti

Davranışsal Analitik: Çalışanların dijital ortamda gerçekleştirdiği etkileşimler (örneğin, e-posta trafiği, belge düzenlemeleri, toplantı katılımı) yoluyla örtük bilgi akışları haritalanabilir.

Sosyal Ağ Analizi (SNA): Organizasyon içindeki gayriresmî bilgi akışları görselleştirilerek bilgi liderleri tespit edilebilir (Cross et al., 2002).

7.1.2 Yapay Zekâ Destekli Bilgi Madenciliği

YZ algoritmaları, yapılandırılmamış verileri (örn. notlar, konuşmalar, mesajlar) tarayarak bunlardan anlamlı içerikler türetebilir. Bu gelişme, sezgisel bilgiye yakın verileri bile analiz etmeye imkân sunar (Chui et al., 2018).

“YZ, yalnızca bilgiyi analiz etmekle kalmaz; aynı zamanda bilgiye dayalı öngörüler üreterek öğrenen örgütleri bir adım öteye taşır.” (Brynjolfsson & McAfee, 2017)

7.2 Bilgi Ekosistemlerinin Evrimi

Bilgi artık örgütlerin içinde sınırlı kalmamakta; dışsal paydaşlarla, müşteri ağlarıyla, tedarik zinciri unsurlarıyla ve dijital platformlarla sürekli etkileşim halindedir. Bu durum, kapalı bilgi sistemlerinden açık ve işbirliğine dayalı bilgi ekosistemlerine geçişi zorunlu kılar (Chesbrough, 2003).

7.2.1 Açık İnovasyon ve Bilgi Ortaklıkları

Crowdsourcing: Dış kaynaklardan (müşteriler, bağımsız uzmanlar) bilgi toplama sistemleri

Platform Ekonomisi: Dijital bilgi paylaşımına olanak tanıyan platformların (GitHub, Stack Overflow gibi) kurumsal düzeyde kullanımı

7.2.2 Kurumsal Hafızanın Dijitalleştirilmesi

Bilgi yönetimi sistemlerinin bulut tabanlı hale gelmesi

Kurumsal arama motorları ve dijital arşivler sayesinde öğrenme süreçlerinin yeniden üretilebilir olması

7.2.3 Sürdürülebilir Öğrenme Yapıları

Yalnızca bilgi paylaşmak değil, bu bilginin etik, sürdürülebilir ve şeffaf kullanımını sağlamak da önemlidir. Öğrenen örgütlerin geleceği bu noktada yalnızca “teknolojik” değil, aynı zamanda “değer odaklı” olacaktır (Senge, 2020).

7.3 Yeni Roller ve Dijital Yetkinlikler

Geleceğin öğrenen örgütlerinde insan faktörü hâlâ belirleyici bir unsur olarak kalacaktır. Ancak bireylerden beklenen beceriler ve roller yeniden şekillenmektedir.

7.3.1 Dijital Okuryazarlık ve Veri Okuma Yeteneği

Veriye dayalı karar verme kapasitesi

Temel algoritma mantığını anlama ve yorumlayabilme

Bilgi güvenliği ve etik farkındalık

7.3.2 “Bilgi Küratörlüğü” Rolü

Bilgi yöneticileri artık sadece veriyi toplamakla değil, bu bilgiyi filtrelemek, bağlamsallaştırmak ve doğru hedefe iletmekle de görevlidir (Pariser, 2011).

7.3.3 Yapay Zekâ ile İşbirliği

AI ile ortak karar alma

YZ çıktılarının doğruluğunu denetleme ve yorumlama yetisi

YZ'yi etik kullanma becerisi

7.4 Yapay Zekânın Etik Kullanımı ve Bilginin Sınırları

YZ'nin örgütsel bilginin üretiminde kullanılmasının doğurduğu etik sorunlar, veri gizliliği, önyargı algoritmaları ve kararların şeffaflığı gibi konuları gündeme taşır (O'Neil, 2016). Bilgi, yalnızca teknoloji ile değil, değer sistemleriyle de yönetilmelidir.

7.4.1 Algoritmik Şeffaflık ve Denetlenebilirlik

Çalışanların hangi algoritmalar tarafından değerlendirildiğini bilmesi

YZ kararlarının açıklanabilir olması

7.4.2 Bilginin İnsanı Boyutu

Hiçbir teknoloji, sezgi, empati ve bağlam bilgisi gibi saf insanî özelliklerin yerini bütünüyle alamaz. Bu nedenle, öğrenen örgütlerin geleceğinde hibrit bir yapının öne çıkması beklenmektedir (Harari, 2018).

7.5 Geleceğin Öğrenen Örgütlerine Dair Stratejik Öneriler

Alan	Strateji
Teknolojik Dönüşüm	Yapay zekâ destekli bilgi yönetim sistemleri kurulmalı
Kültürel Uyum	Dijital dönüşümle birlikte etik değerlere dayalı kültür inşa edilmeli
Liderlik	Veri okuryazarı liderler yetiştirilmeli
Sürekli Öğrenme	Kurum içi mikro-öğrenme sistemleri ve bilgi havuzları oluşturulmalı
Etik ve Hukuksal Alan	Bilgi yönetimi için şeffaflık ve denetlenebilirlik ilkeleri benimsenmeli

8. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ: ÖĞRENEN ÖRGÜTLERİN SESSİZ BİLGİDEN KOLEKTİF BİLGELİĞE YOLCULUĞU

Öğrenen örgütler kavramı, günümüzde bilgi yönetimi, kültürel dönüşüm ve teknolojik gelişmelerin birleştiği disiplinlerarası bir alan olarak önemini artırmaktadır. Bu kitap bölümü boyunca sessiz bilginin örgüt kültüründeki önemi, görünür kılınması, paylaşılması ve teknolojik dönüşümün etkileri detaylı biçimde ele alınmıştır.

8.1 Sessiz Bilginin Önemi ve Dönüşümü

Polanyi'nin (1966) kavramsallaştırmasıyla başlayan sessiz bilgi, örgütlerin yenilik ve rekabet gücünün temel kaynağıdır. Ancak bu bilgi türü, ancak doğru ortamlar ve araçlar sağlandığında dışsallaştırılarak paylaşılan bilgi haline dönüşebilir. Bu dönüşüm; liderlik, kültür, yapı ve teknoloji gibi çok boyutlu bir süreçtir (Nonaka & Takeuchi, 1995).

Sessiz bilginin ortaya çıkarılması, sadece bireysel düzeyde değil, örgütsel düzeyde de öğrenme süreçlerini geliştirir ve örgütlerin adaptasyon yeteneğini artırır.

8.2 Kültürel ve Yapısal Dönüşümün Rolü

Öğrenen örgüt kültüründe; güven, açık iletişim ve işbirliği temel taşlardır. Rekabetçi, hiyerarşik veya bilgi paylaşımını engelleyen kültürel unsurların dönüştürülmesi zorunludur (Schein, 2010). Kurumsal yapıların bilgi akışına uygun biçimde esnek ve yatay hiyerarşilerle şekillenmesi, bu sürecin sürdürülebilirliğini sağlar.

Mentorluk, topluluklar ve dijital platformların aktif kullanımı, örgütsel öğrenmeyi sistematik bir yapıya kavuşturur.

8.3 Teknoloji ve Yapay Zekânın Dönüştürücü Gücü

Teknolojinin evrimi, sessiz bilginin görünür kılınmasında yeni ufuklar açmaktadır. Yapay zekâ, büyük veri ve dijital araçlar bilgi yönetiminde paradigmaları değiştirmekte; bilgi üretimi, saklanması ve paylaşımında hem hız hem derinlik kazandırmaktadır (Davenport & Ronanki, 2018).

Ancak teknolojik gelişmelerin etik, insan odaklı ve sürdürülebilir

biçimde yönetilmesi öğrenen örgütlerin başarısı için hayati önem taşır (O'Neil, 2016).

8.4 Karşılaşılan Zorluklar ve Çözüm Yolları

Sessiz bilgiden paylaşılan bilgiye geçişte ortaya çıkan bireysel, kültürel, yönetsel ve teknolojik dirençler, kapsamlı stratejiler gerektirir. Güven ortamı yaratmak, liderlik rollerini yeniden tanımlamak, dijital okuryazarlığı artırmak ve şeffaf süreçler tasarlamak bu stratejilerin temelini oluşturur.

Bu sayede, dirençler sadece aşılmakla kalmaz, aynı zamanda öğrenme kültürünün pekişmesine katkı sağlar.

8.5 Geleceğe Bakış: Kolektif Bilgelik ve Sürdürülebilir Öğrenme

Öğrenen örgütlerin geleceği, yalnızca bireysel bilgi paylaşımı değil, kurumlar arası bilgi ekosistemleri ve kolektif bilgelik temelli bir yaklaşımda yatmaktadır. Bu bağlamda:

Kolektif Bilgelik: Farklı bilgi kaynaklarının entegre edilerek daha büyük bir anlam yaratılması (Surowiecki, 2004).

Sürdürülebilir Öğrenme: Bilgi yönetimi süreçlerinin çevresel, etik ve toplumsal boyutlarıyla uyumlu hale getirilmesi (Senge, 2020).

Bu anlayış, örgütlerin uzun vadeli başarısını ve toplumla bütünleşmesini sağlar.

Sessiz bilgiden paylaşılan bilgiye dönüşüm, sadece bilgi teknolojilerindeki gelişmelerin değil, aynı zamanda insan faktörünün, kültürün ve yönetim anlayışının da evrimidir. Öğrenen örgütler, bu dönüşümü başaran ve sürekli geliştiren yapılar olarak, karmaşık ve değişken dünyada rekabet avantajlarını sürdürebilirler.

KAYNAKÇA

- Alavi, M., & Leidner, D. E. (2001). Knowledge Management and Knowledge Management Systems. *MIS Quarterly*, 25(1), 107–136.
- Allen, T. J., & Henn, G. (2007). *The Organization and Architecture of Innovation*. Elsevier.
- Ambrosini, V., & Bowman, C. (2001). Tacit knowledge: Some suggestions for operationalization. *Journal of Management Studies*, 38(6), 811–829.
- Anderson, J. R. (1983). *The Architecture of Cognition*. Harvard University Press.
- Ardichvili, A. (2008). Learning and Knowledge Sharing in Virtual Communities of Practice. *Advances in Developing Human Resources*, 10(4), 541–554.
- Bennett, S., Maton, K., & Kervin, L. (2008). The ‘Digital Natives’ Debate: A Critical Review of the Evidence. *British Journal of Educational Technology*, 39(5), 775–786.
- Bratianu, C. (2010). A critical analysis of Nonaka’s model of knowledge dynamics. *Electronic Journal of Knowledge Management*, 8(2), 193–200.
- Brown, J. S., & Duguid, P. (1991). Organizational learning and communities-of-practice: Toward a unified view of working, learning, and innovation. *Organization Science*, 2(1), 40–57.
- Bryant, S. E. (2005). The Impact of Peer Mentoring on Organizational Knowledge Creation and Sharing. *Group & Organization Management*, 30(3), 319–338.
- Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2017). *Machine, Platform, Crowd: Harnessing Our Digital Future*. Norton & Company.
- Chesbrough, H. W. (2003). *Open Innovation: The New Imperative for Creating and Profiting from Technology*. Harvard Business Press.
- Choo, C. W. (2006). *The Knowing Organization: How Organizations Use Information to Construct Meaning, Create Knowledge, and Make Decisions*. Oxford University Press.
- Chui, M., Manyika, J., & Miremadi, M. (2018). What AI Can and Can’t Do (Yet) for Your Business. *McKinsey Quarterly*.
- Connelly, C. E., et al. (2012). Knowledge Hiding in Organizations. *Journal of Organizational Behavior*, 33(1), 64–88.
- Cross, R., Parker, A., Prusak, L., & Borgatti, S. P. (2002). Knowing What We Know: Supporting Knowledge Creation and Sharing in Social Networks. *Organizational Dynamics*, 30(2), 100–120.
- Davenport, T. H., & Prusak, L. (1998). *Working Knowledge: How Organizations Manage What They Know*. Harvard Business Press.
- Davenport, T. H., & Prusak, L. (2000). *Working Knowledge: How Organizations Manage What They Know*. Harvard Business School Press.
- Davenport, T. H., & Ronanki, R. (2018). Artificial Intelligence for the Real World. *Harvard Business Review*, 96(1), 108–116.
- De Long, D. W., & Fahey, L. (2000). Diagnosing Cultural Barriers to Knowledge

- Management. *Academy of Management Executive*, 14(4), 113–127.
- Denison, D. R. (1990). *Corporate Culture and Organizational Effectiveness*. Wiley.
- Edmondson, A. (1999). Psychological safety and learning behavior in work teams. *Administrative Science Quarterly*, 44(2), 350–383.
- Eppler, M. J., & Mengis, J. (2004). The Concept of Information Overload. *Information Society*, 20(5), 325–344.
- Ford, J. D., Ford, L. W., & D’Amelio, A. (2008). Resistance to Change. *Academy of Management Review*, 33(2), 362–377.
- Garvin, D. A., Edmondson, A. C., & Gino, F. (2008). Is yours a learning organization? *Harvard Business Review*, 86(3), 109–116.
- Gourlay, S. (2006). Conceptualizing knowledge creation: A critique of Nonaka’s theory. *Journal of Management Studies*, 43(7), 1415–1436.
- Harari, Y. N. (2018). *21 Lessons for the 21st Century*. Spiegel & Grau.
- Hislop, D. (2009). *Knowledge Management in Organizations: A Critical Introduction*. Oxford University Press.
- Hislop, D. (2009). *Knowledge Management in Organizations: A Critical Introduction*. Oxford University Press.
- Hofstede, G. (2001). *Culture’s Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations*. Sage.
- Jasimuddin, S. M., Klein, J. H., & Connell, N. A. (2005). The paradox of using tacit and explicit knowledge: Strategies to face dilemmas. *Management Decision*, 43(1), 102–112.
- Kogut, B., & Zander, U. (1992). Knowledge of the firm, combinative capabilities, and the replication of technology. *Organization Science*, 3(3), 383–397.
- Kolb, D. A. (1984). *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*. Prentice Hall.
- Kotter, J. P. (1996). *Leading Change*. Harvard Business School Press.
- Leavitt, P. (2002). Organizational Memory. *International Encyclopedia of Organizational Studies*.
- Leonard, D., & Sensiper, S. (1998). The role of tacit knowledge in group innovation. *California Management Review*, 40(3), 112–132.
- Leonardi, P. M. (2014). Social Media, Knowledge Sharing, and Innovation. *Information Systems Research*, 25(4), 796–816.
- Liker, J. K. (2004). *The Toyota Way: 14 Management Principles from the World’s Greatest Manufacturer*. McGraw-Hill.
- Lubit, R. (2001). Tacit knowledge and knowledge management: The keys to sustainable competitive advantage. *Organizational Dynamics*, 29(4), 164–178.
- Majchrzak, A., Wagner, C., & Yates, D. (2006). Corporate Wiki Users: Results of a Survey. *International Symposium on Wikis*.
- Marsick, V. J., & Watkins, K. E. (2003). Demonstrating the value of an

- organization's learning culture. *Advances in Developing Human Resources*, 5(2), 132–151.
- McDermott, R. (1999). Why Information Technology Inspired But Cannot Deliver Knowledge Management. *California Management Review*, 41(4), 103–117.
- Nonaka, I., & Konno, N. (1998). The concept of “Ba”: Building a foundation for knowledge creation. *California Management Review*, 40(3), 40–54.
- Nonaka, I., & Takeuchi, H. (1995). *The Knowledge-Creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation*. Oxford University Press.
- Nonaka, I., & von Krogh, G. (2009). Tacit Knowledge and Knowledge Conversion: Controversy and Advancement in Organizational Knowledge Creation Theory. *Organization Science*, 20(3), 635–652.
- Nonaka, I., Toyama, R., & Konno, N. (2000). SECI, Ba and leadership: a unified model of dynamic knowledge creation. *Long Range Planning*, 33(1), 5–34.
- O'Neil, C. (2016). *Weapons of Math Destruction: How Big Data Increases Inequality and Threatens Democracy*. Crown.
- Öğüt, A., & Attar, M. (2013). Öğrenen örgütlerde yenilikçi davranışların gelişimi üzerine bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30, 259–274.
- Pariser, E. (2011). *The Filter Bubble: What the Internet Is Hiding from You*. Penguin.
- Pierce, J. L., Kostova, T., & Dirks, K. T. (2001). Toward a theory of psychological ownership in organizations. *Academy of Management Review*, 26(2), 298–310.
- Polanyi, M. (1966). *The Tacit Dimension*. Routledge & Kegan Paul.
- Ruggles, R. (1998). The State of the Notion: Knowledge Management in Practice. *California Management Review*, 40(3), 80–89.
- Sabancı, A., & Yılmaz, F. (2021). Bilgi Yönetimi Süreçleri ve Dijitalleşme. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 234–248.
- Schein, E. H. (2010). *Organizational Culture and Leadership*. Jossey-Bass.
- Schmidt, E., & Rosenberg, J. (2014). *How Google Works*. Grand Central Publishing.
- Senge, P. (2020). *The Fifth Discipline: The Art and Practice of the Learning Organization* (Updated Edition). Currency.
- Senge, P. M. (1990). *The Fifth Discipline: The Art and Practice of the Learning Organization*. Doubleday.
- Senge, P. M. (2006). *The Fifth Discipline: The Art and Practice of the Learning Organization*. Doubleday.
- Smith, E. A. (2001). The role of tacit and explicit knowledge in the workplace. *Journal of Knowledge Management*, 5(4), 311–321.
- Spender, J. C. (1996). Making knowledge the basis of a dynamic theory of the firm. *Strategic Management Journal*, 17(Winter Special Issue), 45–62.

- Sternberg, R. J., & Horvath, J. A. (1999). *Tacit Knowledge in Professional Practice: Researcher and Practitioner Perspectives*. Lawrence Erlbaum.
- Surowiecki, J. (2004). *The Wisdom of Crowds*. Anchor.
- Swap, W., Leonard, D., Shields, M., & Abrams, L. (2001). Using Mentoring and Storytelling to Transfer Knowledge in the Workplace. *Journal of Management Information Systems*, 18(1), 95–114.
- Tsoukas, H. (2005). *Complex Knowledge: Studies in Organizational Epistemology*. Oxford University Press.
- Von Krogh, G., Ichijo, K., & Nonaka, I. (2000). *Enabling Knowledge Creation: How to Unlock the Mystery of Tacit Knowledge and Release the Power of Innovation*. Oxford University Press.
- Watkins, K. E., & Marsick, V. J. (1993). *Sculpting the Learning Organization*. Jossey-Bass.
- Watkins, K. E., & Marsick, V. J. (2003). Demonstrating the value of an organization's learning culture. *Advances in Developing Human Resources*, 5(2), 132–151.
- Wenger, E. (1998). *Communities of Practice: Learning, Meaning, and Identity*. Cambridge University Press.
- Wenger, E., McDermott, R., & Snyder, W. M. (2002). *Cultivating Communities of Practice*. Harvard Business Review Press.

Bölüm 8

KIRŞEHİR'DEKİ ATATÜRK BÜSTÜNE YÖNELİK SALDIRI VE SEYHAN KAMUOYUNUN TEPKİSİ (1951)¹

Erdem ÇANAK²

1 Adana vilayetinin adı 20 Mayıs 1933 tarih ve 2197 sayılı *Bazı Vilayetlerin İlgası ve Bazılarının Birleştirilmesi Hakkındaki Kanun* ile merkezi Adana olmak üzere Seyhan (Resmi Gazete, S.2411 (27 Mayıs 1933): 2510-2511), 25 Ocak 1956 tarih ve 6644 sayılı *Seyhan Vilayeti Adının (Adana) Olarak Değiştirilmesi Hakkında Kanun* ile de tekrar Adana olarak değiştirilmiştir (Resmi Gazete, S.9223 (2 Şubat 1956): 13485).

2 Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ORCID: 0000-0002-7856-3802.

Giriş

Türkiye, Cumhuriyetin ilk yıllarından 1950'ye kadar CHP tarafından yönetilmiştir. Bu süreçte meydana gelen çok partili hayata geçiş yönünde ki teşebbüsler başarısızlıkla sonuçlandı. İçin de uzun süre tek parti olarak varlığını sürdürmüştür. 1946'da kurulan DP ile birlikte çok partili hayata geçiş başarıya ulaşmışsa da iktidarın değişmesi biraz zaman almıştır. Zira öncelikle demokratik olmayan esaslar içeren ve seçim sonuçlarını tartışmalı kılan seçim kanununun değişmesi gerekmiştir.¹ Bu noktada 1946 genel seçimi önemli bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü açık oy gizli sayım ve çoğunluk sistemi esasına göre yapılan seçim sonucunda 465 milletvekilliğinin 396'sını CHP, 62'sini DP, 7'sini bağımsızlar kazanmıştır (Yeşil, 2001: 88). Ancak bu sonuçlar seçim sistemi yüzünden kuşkuyla karşılanmış ve partiler arasında sert tartışmalara yol açmış, hatta seçimde hile yapıldığına dair iddialar da gündeme gelmiştir (Uzun, 2012: 106; Akandere, 2010: 11-16). Nitekim seçimde büyük bir zafer kazanmayı beklerken umduğu başarıyı elde edemeyen DP'nin seçim sistemine yönelik eleştirilerinin de etkisiyle seçim kanununda değişiklik yapılmak zorunda kalınmıştır. Böylece açık oy gizli sayım usulünden gizli oy açık sayım usulüne geçilmiştir.² Yeni sistemin ilk defa uygulandığı 1950 genel seçiminde DP 408, CHP 69, Millet Partisi 1, bağımsızlar 9 milletvekilliği kazanmıştır. Bu sonuçla birlikte 27 yıllık CHP iktidarı sona ererken, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesine kadar sürecek olan DP iktidarı başlamıştır. Partinin önde gelen isimlerinden Celal Bayar Cumhurbaşkanı, Refik Koraltan Meclis Başkanı, Adnan Menderes de Başbakan olmuştur (Yeşil, 2001: 159-162).

DP, iktidarı sırasında Kemalist karşıtı bir anlayış benimsediği, dini siyasete alet ettiği ve inkılap karşıtlarına prim verdiği iddiasıyla muhalefet tarafından ağır şekilde eleştirilmiştir. Ancak çok partili hayata geçişle birlikte dine karşı tutumunu değiştiren ilk parti CHP olmuş hatta laiklikten taviz olarak da nitelendirilebilecek birtakım uygulamaları hayata geçirmiştir. Bu bağlamda ilköğretim ders programlarına din dersleri koymuş, imam-hatip kursları düzenlemiş, 1949'da Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni, 1950'de ise daha önce kapatılmış olan türbelerin bir kısmını açmıştır. 1950 genel seçimi öncesindeki bu düzenlemelere paralel olarak dinin bireylerin günlük yaşamına olan etkisinde bir canlanma yaşanmıştır (Uzun, 2008: 189-190; Çevik-Dinçer, 2018: 35). İnkılap aleyhtarı düşünce ve akımların ortaya çıktığı bu süreçte Atatürk ile heykellerine ve büstlerine yönelik saldırılar da hız kazanmıştır. Bu saldırılarda Ti-

1 1946 genel seçimi ve sonuçlarına dair iktidar ile muhalefet partileri arasındaki tartışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Akandere, 2009: 437-464; Akandere, 2010: 1-26).

2 Cumhuriyetin ilanından 1950'ye kadar uygulanan seçim uygulamaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Olgun, 2011: 1-36).

caniler³ öne çıkarken, ilk saldırının gerçekleştiği Kırşehir'i, Kastamonu, Ankara ve İzmir izlemiştir.⁴ Bunun üzerine harekete geçen DP hükümeti, Atatürk'ün manevi varlığını her türlü hakarettten ve saldırıdan korumak için 5816 sayılı Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun'u hazırlayarak yasalaşmasını sağlamıştır (Yeni Adana, 24 Mart 1951; Türk Sözü, 24 Mart 1951; 27 Mart 1951).⁵ Kanunla birlikte Atatürk'ün hatırasına alenen hakaret edenler ile heykeline ve büstüne saldıranlara cezayı müeyyide getirilmiş, Cumhuriyet Savcılıklarına da re'sen soruşturma yetkisi verilmiştir (Resmi Gazete, S.7872 (31 Temmuz 1951): 1713).⁶

Kırşehir'deki Atatürk Büstüne Yönelik Saldırı ve Tel'in Mitingi

Saldırıya uğrayan ilk Atatürk büstü, 23/24 Şubat 1951 günü çenesi ve burnu kırılan Kırşehir'in Cumhuriyet Meydanı'ndaki olmuştur (Akşam, 25 Şubat 1951; Milliyet, 26 Şubat 1951). Saldırıyla ilgili olarak Sabahattin Gökçınar adlı bir kişi tutuklanmışsa da delil yetersizliğinden dolayı serbest bırakılmıştır (Cumhuriyet, 28 Şubat 1951). Ancak 27 Mart günü tekrar gözaltına alındığında suçunu itiraf etmesi üzerine tutuklanmıştır (Yeni Ses, 27 Mart 1951). Saldırı üzerine harekete geçen hükümet, öncelikle İçişleri Bakanı Rükneddin Nasuhioğlu'nu Kırşehir'e göndermiştir. Şehre gelen Rükneddin Nasuhioğlu, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın tahrip edilen büstün yerine hediye ettiği tunçtan yapılmış olan yeni büstü kaideye bizzat yerleştirmiştir (Cumhuriyet, 2 Mart 1951; Yeni Adana, 2 Mart 1951; Türksözü, 2 Mart 1951). Bunun yanı sıra hükümet, menfur saldırının tüm yönleriyle araştırılarak ortaya konması için de üç kişilik bir komisyon kurarak Kırşehir'e göndermiştir (Demokrat, 3 Mart 1951).

Yurt genelinde büyük infial yaratan saldırıya tepki gösterenler arasında Türkiye Milli Talebe Federasyonu da yer almıştır. Federasyon bir taraftan yayınladığı bildiriyle olayı kınarken bir taraftan da Kırşehir'de bir tel'in mitingi düzenlemek için harekete geçmiştir. Yayınlamış olduğu bildiride ise şu ifadelerle yer vermiştir (Milliyet, 26 Şubat 1951; Cumhuriyet, 26 Şubat 1951):

Gazetelerde bir haber gördük. Kırşehir'de, Cumhuriyet Meydanı'nda Atatürk'ün anıtına bir tecavüz vaki olmuş... İlk bakışta, bu meczubane hareketin şuuri ve iradi bir cehdin neticesi olabileceğine ihtimal veremiyoruz.

Fakat her şeye rağmen gene son zamanlarda bazı kimselerde yapılmakta olan Atatürk aleyhtarlığı ile fikri bir bağ ve muvazilik gösteren şu hareketi, sahibinin şahsi durumunu tetkike bile lüzum görmeden protesto ettiğimizi bildirmek isteriz.

Her şeyden evvel Türk ahlakına ve Türklüğün tarihi karakterine tamamen aykırı olan Atatürk aleyhtarlığını dikkatle takip ediyoruz.

Atatürk, bugün (tarih olmuş bir devrin) içinde yetişmiş ve bu memleketin mukadderatının varlıkla yokluk arasında çırpındığı bir zamanda Ordu Kumandanlığı, Ordular Grubu Kumandanlığı, Başkumandalık, Millet Meclisi Reisliği ve Reisicumhurluk yapmış bir asker ve devlet adamıdır. Onun düşmanları kendi kendilerine kim ve ne olduklarını sorunsunlar.

Atatürk'ün vazifeleri sırasında gördüğü hizmetlere gelince, onu da

tarikh ilmi bugün ve asırlarca sonra ilmi metotlara müsteniden gösterecektir. Milli vicdan ise her zaman için yanılmaz bir hâkimdir.

5 Mart günü düzenlenecek olan mitinge katılmak üzere üniversiteler adına seçilen 100 kişilik kabile 2 Mart günü İstanbul'dan Kırşehir'e doğru yola çıkarken (Demokrat, 3 Mart 1951), Ankara, İzmir ve Zonguldak yüksek tahsil gençleri de mitinge iştirak etmek üzere Kırşehir'e doğru hareket etmiştir (Türk Sözü, 3 Mart 1951; Demokrat, 4 Mart 1951). Gençliğin gerçekleştireceği bu mitingine Ordinaryüs Profesör Vasfı Raşit Sevig başta olmak üzere DP, CHP ve Millet Partisi milletvekillerinin de katılacakları ve hatta birer de konuşma yapacakları dile getirilmiştir. Ayrıca gençlerin mitingden sonra iki gece anıtın başında meşalelerle nöbet tutacakları açıklanmıştır (Demokrat, 4 Mart 1951).

Üniversite gençliğinin saldırıya karşı harekete geçmesinde bazı mecmualar ile cemiyetlerin saldırıyı destekler tarzındaki tavrı da etkili olmuştur. Zira gençler saldırıyı sadece Atatürk'ün büstüne yapılan bir eylem olarak değil inkılaplara karşı girişilen menfi bir propagandanın tezahürü olarak da gördüğünden tepki gösterme ihtiyacı hissetmiştir. Buna dair İstanbul Üniversitesi Heyeti Başkanı Kemal Erdoğan yapmış olduğu açıklamada şunları söylemiştir (Yeni Adana, 5 Mart 1951):

Biz son zamanlarda Atatürk düşmanlığının gitgide kuvvetlendiğini görerek üzülmüyoruz. Bu düşmanlığa bir türlü inanmadığımız için daha evvel protesto etmeye kalkışmadık. Fakat Kırşehir'de Atatürk'ün heykeline uzatılmış el, Türkiye inkılâbının bağrına hançer saplamak niyetiyle hareket etmiştir. Biz Atatürk'ü ve inkılabını onun düşmanlarına karşı daima müdafaa edeceğiz ve bundan böyle bunun aleyhinde yapılan yayınlara da müsaade etmeyeceğiz.

Miting için saat 08.30'da spor sahasında toplanan kalabalık, ellerinde bayraklar ve Atatürk'ün fotoğrafı ile "Atatürk sönmez ışıgımızdır", "Onun izindegiz", "Soysuzlara lanet olsun", "Sana uzanan ellere lanet" ifadelerinin yer aldığı dövizlerle mitingin yapılacağı Cumhuriyet Meydanı'na doğru yürüyüşe geçmiştir. Bu esnada kalabalık bir taraftan da Dağ Başını Duman Almış marşı başta olmak üzere çeşitli marşlar söyleyerek miting alanına gelmiştir. Şehir dışından gelenlerin yanı sıra Kırşehir Kız Enstitüsü, Kırşehir ve Mucur Ortaokulu öğrencileri ile halkın yoğun katılımından dolayı meydanda adeta adım atacak yer kalmamıştır (Türk Sözü, 6 Mart 1951). Etkinliğe İstiklal Marşı'nın hep bir ağızdan söylenmesiyle başlanmış, marştan sonra söz alan Belediye Başkanı Şevki Aydoğan ise kısa bir konuşma yapmıştır. Hoş geldiniz ifadesiyle başladığı konuşması sırasında Türk milletinin milli davalarda bir kalp olarak çarptığını söyledikten sonra herkesi Atatürk'ün manevi huzurunda üç

dakikalık saygı duruşuna davet etmiştir. Saygı duruşundan sonra söz alan İstanbul Talebe Başkanı Temel Enderoğlu, gençliğin Atatürk'ün eserini korumak ve devam ettirmek için içtiği andı bir kere daha tekrarlatmıştır. Ankara Talebe Birliği Başkanı Orhan Çaplı ise konuşmasında, Atatürk'e düşman olanları Türk gençliğinin affetmeyeceğini ve uzanacak ellerin kırılacağını, Türk gençliğinin daima diri ve ayakta olduğunu ifade etmiştir. Çeşitli şiirler ile yurdun muhtelif yerlerindeki gençlerin çektiği telgrafların okunmasından sonra da miting sona ermiştir (Türk Sözü, 6 Mart 1951; Demokrat, 6 Mart 1951; Yeni Adana, 6 Mart 1951).

Türk Sözü (6 Mart 1951)

Miting öncesinde, mitinge iştirak edecek olan parti temsilcilerinin birer konuşma yapacakları açıklanmıştı. Ancak mitingden bir gün önce konuyu tekrar yapacakere eden düzenleme komitesi, etkinliğin üzerine siyasetin gölgesinin düşmemesi adına kendilerinin dışında kimsenin konuşmaması yönünde karar almıştır. Gençlerin almış olduğu bu karar, Atatürk'e ve Cumhuriyete hür iradeleriyle sahip çıktıklarını göstermesi bakımından ayrıca önemlidir. Hükümetin aldığı tedbirler sayesinde de herhangi bir olumsuzluk yaşanmadan miting gerçekleştirilmiştir. Vali Edip Yavuz'un mitingden bir gün önce İçişleri Bakanı tarafından Ankara'ya çağırılması heyecana yol açmışsa da aynı gün geri dönmelerinden dolayı yaşanan heyecan kısa sürmüştür. Vali yapmış olduğu açıklamada (Türk Sözü, 6 Mart 1951; Yeni Adana, 6 Mart 1951):

...Türk gençliğinin gösterdiği yerinde hassasiyetten ve Ata'nın heykeli başında sabaha kadar elinde meşalelerle nöbet tutmasından son derece mütehassıs oldum. Savcının delilleri kâfi bulmayarak serbest bıraktığı Sabahattin'i de tekrar yakalayacağız demiştir.

Olayın faili olduğu iddia edilen Sabahattin Gökçınar kısa süre içerisinde tekrar yakalanmış, suçunu itiraf etmesi üzerine de tutuklanmıştır (Yeni Ses, 27 Mart 1951). Bu esnada Türk gençliği ise Atatürk'ün manevi varlığına yönelik menfur saldırıya karşı olan tepkisini yurt genelinde düzenlediği mitinglerle göstermiştir.⁷ Miting yapılan vilayetlerden birisi de Seyhan'dır. Vilayet genelinde Adana, Ceyhan ve Kadirli'de miting gerçekleştirilmiştir. Konu, Seyhan özelinde daha önce çalışılmadığı için bu çalışmada Seyhan kamuoyunun hadiseye yönelik tepkisi ele alınmıştır.

Adana Basınının Saldırıya Yönelik Tepkisi ve Adana Mitingi

Kırşehir'deki Atatürk büstüne yönelik menfur saldırıya Adanalı gençler düzenlediği mitingle, Adana basınının önemli kalemleri de yazdıkları yazılarla tepkilerini göstermişlerdir. Hatta yazılarıyla Adanalıların duygu ve düşüncelerine de tercüman olmuşlardır. Saldırıya karşı tepkisini dile getiren ilk isim olan Türk Sözü gazetesinden Ferit Celâl Güven konuya dair iki yazı kaleme almıştır. Eğer inkılabı korumak istiyorsak elimizi çabuk tutmalıyız başlıklı yazısında Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın tavrını şu sözlerle eleştirmiştir (Türk Sözü, 4 Mart 1951):

Atatürk'ün heykeline reva görülen tecavüz, Türk milletinin vicdanını sızlattı. Helal süt emmiş her yurt çocuğu bu utandırıcı hadisenin karşısında gözyaşlarını tutamamıştır. Çünkü teneffüs ettiğimiz şu hür memleket havasına O büyük insanın, O büyük Türk'ün emeği ve çektiği acılar sinmiştir...

...Devlet Başkanı Sayın Celal Bayar yerinde bir jest göstererek Kırşehir'de kırılan heykelin yerine bir başkasını gönderdi. Bunu Celal Bayar'ın Atatürk inkılabına karşı vefakârlığının ve Türk milletinin yüksek duygusuna hürmetinin güzel bir eseri sayarız. Devlet Başkanından bu müessif hadise dolayısıyla başka bir hareket daha beklerdik. Celâl Bayar'ın bundan bir müddet evvel İstanbul'da üniversitede yaptıkları gibi inkılâbın her türlü tecavüzlerden masun tutulacağına, Atatürk sevgisine karşı uyandırılmak istenilen menfur hareketlerin yok edileceğine dair Türk umumi efkârına karşı bir mesaj yayınlamaları çok yerinde olurdu

7 Örneğin Ordu ve Ankara'da 6 Mart günü (Demokrat, 7 Mart 1951), Konya'da ise 17 Mart günü (Demokrat, 17 Mart 1951) miting düzenlenmiştir.

ve tam zamanı idi.

Belki bugünkü hükümet böyle bir hareketi Devlet Başkanlığının tarafsızlığına uygun görmez. Fakat Celâl Bayar Türk inkılâbının kaynaklarından gelmiş ve Atatürk okulundan feyiz almış bir şahsiyettir. Hiç tereddüde düşmeden bunu yapabilir ve kimse de onu bu hareketinden dolayı muaheze edemezdi. Bizce mürtecilerin kafasına bir tokmak indirmenin fırsatı kaçırılmıştır...

Kırşehir'deki mitinge dair kaleme aldığı Kırşehirde Türk Gençliği başlıklı yazısında ise gençliğe şu sözlerle dikkat çekmiştir (Türk Sözü, 8 Mart 1951):

Atatürk, her gittiği yerde öyle alkışlanıyor ki, yer-gök birbirine karışmış gibi olur, etrafındakilerin bu tezahürlerden renkleri uçar, sapsarı kesilirlerdi, Atatürk'ün kılı kıpırdamazdı.

Bir gün yakınlarından biri kendisine:

“Atam ne kadar çok alkışlanıyorsa, seni ne kadar sevenler var” deyince Atatürk:

“Beni alkışlayan o ellerin arasında öyle sıkılmış yumruklar görüyorum ki siz onların farkında değilsiniz” demiş.

Eğer Atatürk kendisini alkışlayan her insanın samimi olduğuna inanmak gafletine düşmüş olsaydı, Türkiye Cumhuriyeti'ni ve inkılabı Türk gençliğine emanet etmeye lüzum duyar mı idi?...

...Atatürk bastığı yeri bilen bir büyük olduğu için kendisinden sonra Türk inkılabına ve Cumhuriyetine karşı taassup ve geri kafalıların nasıl kafa tutacaklarını, bu milleti mazinin karanlıklarına tekrar sürüklemek için nasıl ayaklanacaklarını bilirdi, görürdü. Bir insan ömrünün medeniyet hainlerini tüketemeyeceğine kani olduğu için de kendisinden sonra bu vazifeyi üzerlerine alacak Türk gençlerine umudu bağladı.

Gönül ferahlığı ve ümitlerimizin bütün aydınlığı ile görüyoruz ki; Türk gençleri, aydınları ve halkımız Atatürk'ün eserleri ve sevgisi etrafında çepeçevre olmuşlardır Bunlar Atatürk'ü hayatta iken gönülden alkışlayanlar, ölümünden sonra arkasından yüreği sızlayanlar ve gözyaşı dökenlerdir.

Türk milleti öyle vefakâr, öyle kadirşinas ve alicenaptır ki; Atatürk gibi büyük evladına ve onun eserine hıyanet edenleri, saygısızlık gösterenleri ne af eder ve ne de müsamaha ile karşılar.

Bu memlekette Atatürk düşmanlığı bir defa muzaffer oldu mu? Ya yo-

bazın, ya ırkçının, ya komünizmin ayakları altında milli, dini bütün davalarımız canlarını verirler. Fakat Türk gençliği bu yurdun bütün namuslu vatansever çocukları bu tehlikelerin tahriplerine imkân vermeyeceklerdir. Bunun örneğini Kırşehir’de gördük.

Yeni Adana gazetesinden Ahmet Remzi Yüreğir ise İnkılabı ihanet, irticaya hizmet başlıklı yazısında hadisenin sorumlusu olarak gördüğü politikacıları şu sözlerle eleştirmiştir (Yeni Adana, 10 Mart 1951):

Memleketteki kime sorarsan, kimi söyletirsene Atatürk’e hayranlık ve minnettarlıklarını izhardan kendilerini alamazlar. Hele O’nun memlekete yaptığı hizmetleri medenilik ve insanlık yolunu gösteren inkılapçılık umdelerini Anayasaya kadar sokarak ebedileştirmekte tereddüt etmediklerini de ilave ederler. Fakat diğer taraftan da oy avcılığına ve günlük politikaya kapılmaktan geri kalmazlar. Mesela melun ve mahdud bir zümreye hoş görünmek ve taviz vermek için kutsal mefhumdan fedakârlık etmekten de çekinmezler.

Yıllardır Atatürk’e yazıyla, sözle tecavüz edenler bu defa da heykeline taarruz etmekten çekinmediler. Bu da geçen idarenin inkılap aleyhtarı tavizlere başlaması ve bugünkü idarenin de o sakim yolda devam etmesi yüzündendir. Hele son günlerde vakit vakit kızıl tehlikeye karşı şiddetli tedbirlerden bahsedilirken ondan daha tahripkâr ve tehlikeli olan kara kuvvetten söz açmağa bile cesaret edilmediği görülmektedir...

Adana basınının önemli kâlemleri yazdıkları yazılarla bir taraftan olayı tel’in ederken bir taraftan da meydana gelmesinden sorumlu gördükleri politikacıları eleştirip Türk gençliğinin tavrını övmüşlerdir. Tam da bu günlere tesadüf eden 6 Mart günü, Kırşehir mitingini düzenleyen Milli Türk Talebe Birliği Başkanı Dr. Suphi Baykam’ın şehre gelmesi heyecana yol açmıştır.⁸ Basına yansıyan haberlere göre Baykam, Birliğin bir icra komitesi kurması meselesini incelemek üzere şehre gelmiş olup bu nedenle Vali Ahmet Kınık’ı da ziyaret edecektir (Demokrat, 7 Mart 1951; Yeni Adana, 7 Mart 1951). Bununla birlikte sömestr tatilini geçirmek için şehirde olan yüksek tahsil talebeleriyle de temasa geçmiştir. Hatta bu temas sonucunda menfur saldırıyı protesto etmek maksadıyla bir miting düzenlemeye karar vermişlerdir (Türk Sözü, 9 Mart 1951).

Baykam’ın gelmesiyle müteşebbis heyeti kurulan Milli Türk Talebe Birliği’nin Adana mahalli icra komitesi kısa sürede oluşturulurken Atatürk ve inkılaplarına gençliğin bağlılığının bir tezahürü olacağı belirtilen mitingin ise 10 Mart günü saat 15.00’te gerçekleştirileceği açıklanmıştır (Demokrat, 9 Mart 1951; 11 Mart 1951; Yeni Adana, 10 Mart 1951;

8 Suphi Baykam hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Kaya, 2024: 2-7).

Seyhan, 12 Mart 1951). İnönü Meydanı'nda yapılacağı belirtilen miting için ana kafilenin Hükümet Konağı'nın önünden, tali kolların ise Eski İstasyon ile Kalekapısı'ndan harekete geçerek meydana toplanacağı, buradaki törenden sonra Atatürk Parkı'na gidilerek Atatürk Anıtı'na çelenk konulup saygı duruşunda bulunulacağı, yapılacak konuşmalar ile okunacak şiirlerden sonra da etkinliğin sona ereceği açıklanmıştır (Demokrat, 9 Mart 1951).

Adana Gençliği Miting Yapacak

Kırşehir hadisesi dolayısıyla
Gençlik

Atatürke bağlılığını ifade
edecek

Miting Cumartesi saat 15 de

Kırşehirde meşhur eller tarafından Atatürk'ün büstüne karşı yapılan melunca hareketin bütün yurttta büyük ölçüde infial uyandırıldığını ve gençliğin yer yer toplantılar tertip ederek bu hareketi takbih ettiğini bildirmiştik. Aldığımız malûmata göre, Millî Türk Talebe Birliği Başkanı Suphi Baykamin gayretile bir kaç gün evvel müteşebbis heyeti kurulan Birliğin

Adana mahalli icra komitesi de Cumartesi günü saat 15 de bir miting tertiplemeye karar vermiştir. Atatürk ve inkılaplarına gençliğin bağlılığının bir tezahürü olacak olan bu miting Vilâyet önünden başlayacak ve toplantı İnönü meydanında yapıldıktan sonra hep birlikte Atanın Anıtına gidilerek çelenk konacaktır.

Demokrat (9 Mart 1951)

Gazetelerde yayınlanan Gençlik Bugün Ata'yı Anıyor başlıklı duyuruyla da herkes mitinge davet edilmiştir. Duyuruda şu ifadeler yer verilmiştir (Demokrat, 10 Mart 1951):

Kırşehir'deki çirkin hadise münasebeti ile ve Millî Türk Talebe Birliği Adana mahalli icra komitesinin teşebbüsü ile Adana gençliği bugün saat 15'de bir miting yapacaktır. Bu münasebetle çıkarılan beyanname aşağıdadır.

Muhterem Adanalılar:

Atatürk'ü ve eserlerini kötölemek için girişilen teşebbüsler, yapılmakta olan maddi ve manevi tecavüzler gözlerinizin önünde...

Kırşehir hadisesi bunun son çirkin örneklerinden biridir.

Bugün yapacağımız mitingle yalnız Atatürk'e ve eserlerine bağlılığınızı göstermekle kalmayacak, bu aziz vatan köşesinden delalette düşmüş bir gafil zümresini protesto ve tel'in etmiş olacaksınız.

Bir zamanlar bütün Anadolu'yu dalga dalga saran Kuvayı Milliye ruhu bu diyarlardan feyz almıştı. Bugün yaptığımız mitingle bu ateşin, her birilerinizin gönüllerinde alev alev yaşadığını göstereceksiniz.

Memur, işçi, talebe, esnaf yok.

Sende Türk anası, Türk kızı sende dâhil miting hepinizindir.

O büyük insanın, Atatürk'ün ruhunu taziz edecek topluluğa siz de katılınız.

Çukurova ufuklarında cınlayacak Adanalının gür sesi sizlerin birinizin daha katılmasıyla, daha kuvvetli ve daha manalı olacaktır.

Not: Miting cumartesi saat 15'te İnönü Meydanı'nda yapılacaktır. Ana katile saat 14.30'da Vilayet Konağı önünden hareket edecektir.

Saat 14.30'da Hükümet Konağı önünde, Kalekapısı'nda ve Eski İstasyon'da toplanan gençler, ellerinde Atatürk büstü ve bayraklar ile "Türk gençliği Atatürk'e daima borçludur", "Türk Atatürk'ü unutmaz", "Kahrolsun Atatürk düşmanları", Gençlik Kemalizmi daima yaşatacaktır", "İnkılaplara kahpece iş yapanların kafalarını ezeriz" ifadelerinin yer aldığı dövizlerle miting alanına doğru yürüyüşe geçmiştir (Türk Sözü, 11 Mart 1951). Bu esnada gerçekleşen katılımlarla daha da büyüyen kalabalık, bir taraftan Dağ Başını Duman Almış marşını söylerken bir taraftan da "Kahrolsun komünistler, kahrolsun irtica" diye bağırmıştır (Demokrat, 11 Mart 1951; Seyhan, 12 Mart 1951). Adana basını bu durumu, Atatürk inkılap ve eserlerini Türk gençliğine emanet etmekte ne kadar isabet ettiğini bir kere daha gösterdi şeklinde değerlendirilmiştir (Demokrat, 11 Mart 1951).

İnönü Meydanı'ndaki törene hep bir ağızdan söylenen İstiklâl Marşı ile başlanmıştır. Marşın okunmasından sonra Kız Lisesi'nden bir öğrenci heyecanlı bir şiir okurken, Milli Türk Talebe Birliği Başkanı Suphi Baykam da mitingin mana ve önemine dair bir konuşma yapmıştır (Demokrat, 11 Mart 1951; Seyhan, 12 Mart 1951): Baykam konuşmasında şunları söylemiştir (Türk Sözü, 11 Mart 1951; Demokrat, 11 Mart 1951):

Arkadaşlar!.

Türk milleti tarihiyle isbat etmiştir ki nankörlük yapmaz. Böyle bir zillate düşmektense, yaşamamak onun için daha müreccaktır. O halde

Türk, kendisine bu kadar nimetler bağışlayan O'na insanlık âleminde hakiki bir hayat hakkı sağlayan Ata'sına elbette ki nankörlük etmiyecektir.

Kimdir öyleyse Atatürk'e sövenler?.. Kimlerdir, inkılapların şerefinden bizleri mahrum etmek hayaline kapılanlar?.. Kimlerdir?.

Düşünmeye lüzum var mı arkadaşlar? Türk olmayanlar, Türklüğü, insanlığı sevmeyenlerdir. Komünistler tabii olarak Atatürk'ü yıpratmak isteyecektir. Çünkü Atatürk artık Türk milleti için bir manevi kuvvet ve sembol olmuştur. İçtimai bünyeyi parçalamayı, kuvvet muvazenesini yıkmayı kendisine gaye edinen komünist, Atatürk sevgisini ne kadar azaltabilirse gayesine o kadar hizmet etmiş olacaktır. Komünist inanıyor ki, bir kuvvet etrafında toplanmak gücünü kaybeden cemiyeti anarşiye sürüklenmek çok daha kolay olacaktır.

Atatürk inkılâplarını getirmekle bu millete benliğini, gurur ve şerefini getirdi. İşte bu toplantı da aynı zamanda, tarih boyunca şeref ve istiklali uğrunda hayat mücadelesini yapan Türk'ün sözünü ve bugünkü kararını haykırıyoruz.

Diyoruz ki, dün bugün olduğu gibi yarında Türk yalnız şerefiyle yaşıyacaktır. Ve bundan da hiç bir şekilde asla fedakârlık yapmayacaktır.

Baykam'ın konuşmasından sonra iki genç şiir okumuştur. Şiirlerin okunmasını müteakiben Atatürk Anıtı'na gidilerek çelenk konulup saygı duruşunda bulunulmuş ve yapılan konuşmalardan sonra da etkinlik sona ermiştir (Demokrat, 11 Mart 1951; Türk Sözü, 11 Mart 1951; Seyhan, 12 Mart 1951).

Miting dolayısıyla telgraf gönderen Milli Türk Talebe Birliği, Asil heyecanınıza bütün kalbimizle katılır, Kemalist Adanalarına Atatürk gençliğinin selâmlarını iletiriz sözleriyle duygu ve düşüncelerini ifade etmiştir (Demokrat, 11 Mart 1951; Türk Sözü, 11 Mart 1951).

Ceyhan Mitingi

Ceyhan basını menfur saldırıyı, Bu tecavüz Ata'nın heykeline değil, doğrudan doğruya Türk milletinedir şeklinde değerlendirirken (İleri, 6 Mart 1951), Ceyhan gençliği de saldırıyı tel'in etmek için 19 Mart 1951 günü Taksi Meydanı'nda miting yapmaya karar vermiştir (İleri, 15 Mart 1951). Bu doğrultuda köprü yanında toplanılarak toplu bir şekilde miting alanına gidileceği, İstiklal Marşı'nın okunmasından ve Atatürk ile Kore şehitlerinin ruhlarını taziz için saygı duruşunda bulunulmasından sonra

da etkinliğin sona ereceği açıklanmıştır (Yeni Ses, 16 Mart 1951).

Yerel basının, “Arkadaş: Atamıza alçakça el uzatanları tel’in eden gençliğin sesini Pazartesi günü mitingde dinle!...”, “Pazartesi günü yapılacak miting... ATA’ya ve onun Mukaddes eserine candan bağlılığın bir ifadesi olacaktır. Vatandaş sende gel...” (İleri, 15 Mart 1951; 17 Mart 1951) ifadeleriyle çağrıda bulunduğu miting için saat 11.00’de köprü yanında toplanılmaya başlanmıştır. Ellerinde Atatürk büstü ve bayraklar ile “Her Türk bir Atatürk’tür”, “Atam sana yan bakanın gözleri kör olsun”, “Atamızı sevmeyen vatanını da sevmez”, “Atamıza el ve dil uzatanlara bu memlekette yer yoktur”, “Atamızın yeri kalbimizdir”, “Atanın emanetini koruyacağız”, “Damarlarımızdaki asil kan senin kanındandır” gibi ifadelerin yer aldığı dövizlerle miting alanına doğru yürüyüşe geçen kalabalık, bu sırada Dağ Başını Duman Almış marşını söyleyerek “Kahrolsun irtica ve komünistler, yaşasın Kemalizm” diye bağırmıştır. Miting alanında İstiklal Marşı okunduktan sonra Avukat Abdulkadir Tahaoğlu, Avni Şimşek, Erdoğan Mülayim ve Behiç Burhanlıoğlu birer konuşma yapmış, öğrenciler şiir okumuş ve hep bir ağızdan ant içilmiştir. Konuşmalarda Türk milletinin genç nesilleri olmaktan duyulan iftihara, gençliğin Ata’nın izinde ve inkılaplarının bekçisi olduğuna, hortlatılmak istenen yıkıcı kuvvetin ülkede zemin bulamayacağına dair düşüncelere yer verilmiştir. Ortaokul öğrencisi Gülbin Avşar ise Ata’ya yazdığı bir şiiri heyecanla okumuş ve sözlerini Ey Atam senin gibi bir ölüye derya kadar mezar lazımdır ifadesiyle bitirmiştir. Miting, Erdoğan Mülayim’in Atatürk’ün Gençliğe Hitabesi’ni okumasından sonra hep bir ağızdan İstiklal Marşı’nın okunmasıyla sona ermiştir (İleri, 20 Mart 1951; Yeni Ses, 20 Mart 1951).

Kadirli Mitingi

Kadirli gençliği de Atatürk büstüne yapılan menfur saldırıyı protesto etmek üzere bir miting tertiplemiştir. Binlerce kişinin katıldığı miting, Cumhuriyet alanında İstiklal Marşı’nın okunmasıyla başlamıştır. Müteakiben komünizm ve Atatürk düşmanları kınanarak büyük meydanlığa gelinmiştir. Burada hazırlanmış olan kürsüye sırasıyla Ortaokul Müdür Muavini Saim İnan, ilkokul öğretmeni Ali Dişçeker, Cevdet İnan, Dr. Şevki Duman, Metin Avcı, Erol Tuncel, Ahmet Canbolat, Mustafa Çözel ile Hüseyin Okşas çıkarak birer konuşma yapmış, halk şairi İsmail Saygılı ile Ali Dilci ve CHP Halk Odası İdare Kurulundan Ali Balcıoğlu da şiir okumuştur. Meydanlıktan sonra gidilen Şehitler Abidesi’nde eski belediye başkanlarından Hakkı Çözel’in yaptığı konuşmayla birlikte etkinlik sona ermiştir (Yeni Adana, 19 Mart 1951).

Sonuç

Milli Mücadele'nin lideri ve Cumhuriyetin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, Türk halkının gönlünde çok müstesna bir yere sahiptir. Nitekim Türk halkı, O'na duyduğu sevgi, saygı ve minneti her fırsatta dile getirmiş ve göstermiştir. Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki çok partili hayata geçiş dönemindeki ortamdan yararlanan bazı kişiler, Atatürk'e yönelik saldırılarını artırmışlardır. Bu saldırılar sözle olduğu gibi büst ve heykellerine yönelik fiziki saldırı şeklinde de gerçekleşmiştir. İlk fiziki saldırı 23/24 Şubat 1951 günü Kırşehir'deki Atatürk büstüne yapılmıştır. Menfur hadise, yüksek talebe gençliğinin Atatürk'e ve devrimlerine sahip çıkma konusunda harekete geçmesine yol açmıştır. Bu doğrultuda Kırşehir'de bir miting düzenleyerek Atatürk'ün kendilerine emanet ettiği Cumhuriyet ve devrimlerine sahip çıktıklarını herkese göstermişlerdir. Hatta Kırşehir'in yanı sıra Seyhan'ın da arasında olduğu birçok vilayette de benzer etkinlikler gerçekleştirmişlerdir. Basına yansıdığına göre Seyhan gençliği, Adana, Ceyhan ve Kadirli'de düzenlediği mitinglerle hem yaşanan elim hadiseye yönelik tepkisini göstermiş hem de Ata'sı ile en kıymetli eserim diyerek kendilerine emanet ettiği Cumhuriyete sahip çıkmıştır. Seyhan basınının önemli kalemleri de yazılarıyla bir taraftan gençlere destek verirken bir taraftan da hadisenin sorumlusu olarak gördükleri politikacıları eleştirmişlerdir. Yaşanan menfur saldırı Atatürk ile manevi varlığının her türlü saldırıdan korunması gerektiğini de göstermiştir. Bunun üzerine harekete geçen hükümet, Atatürk'ü Koruma Kanunu olarak da bilinen Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun'un kabul edilerek yürürlüğe girmesini sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Resmi Kaynaklar

Resmi Gazete (1933-1956).

Sürelî Yayınlar

Akşam (1951).

Cumhuriyet (1951).

Demokrat (1951).

İleri (1951).

Milliyet (1951).

Seyhan (1951).

Türk Sözü (1951).

Yeni Adana (1951).

Yeni Ses (1951).

Kitaplar ve Makaleler

Akandere, Osman, 1946 Genel Seçimleri ve Sonuçları Üzerinde İktidar ve Muhalefet Partileri Arasında Yapılan Tartışmalar I, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.25, S.75 (Kasım 2009), s.437-464.

_____, 1946 Genel Seçimleri ve Sonuçları Üzerinde İktidar ve Muhalefet Partileri Arasında Yapılan Tartışmalar II, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.26, S.76 (Ocak 2010), s.1-26.

Albayrak, Mustafa, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960), Phoenix Yayınları, Ankara 2004.

Çevik, Abidin-Dinçer-Fahriye, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Değişen Din Siyaseti: 1947 Kurultayı, Turkish Studies, Vol.13/23 (Summer 2018), s.25-36.

Ertem, Barış, Atatürk'ü Koruma Kanunu'nun Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Tartışılması, Turkish Studies, 8/5 (Bahar 2013), s.261-278.

Kaya, Asil, Suphi Baykam (1926-1996), Atatürk Ansiklopedisi, Atatürk Araştırma Merkezi, s.2-7.

Olgun, Kenan, Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.XXVII, S.79 (Mart 2011), s.1-36.

Uzun, Hakan, 1951 Yılında Kırşehir'de Atatürk Büstüne Saldırı Olayı ve Tepkiler, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, S.8 (Güz 2008), s.187-203.

_____, İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1947 Olağan Kurultayı, Çağdaş Türkiye

Tarihi Araştırmaları Dergisi, XII/25 (2012 Güz), s.101-139.

_____, Demokrat Parti'nin Atatürk ve Türk İnkılabı ile İmtihanı:
“Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun”, Atatürk Yolu Dergisi,
74 (2024), s.244-270.

Yeşil, Ahmet, Türkiye’de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

Elektronik Kaynaklar

<https://kafkassam.com/ticaniler-kemal-pilavoglu-ve-ataturk-aleyhine-islenen-suclar-hakkinda-kanun.html> (Erişim tarihi: 15.10.2025).

Bölüm 9

YAPAY ZEKA UYGULAMALARININ NİTEL ARAŞTIRMALARDAKİ DÖNÜŞTÜRÜCÜ ROLÜ: KAPSAMLI BİR İNCELEME (AİLYZE ÖRNEĞİ)¹

Melike TEKİNDAL

¹ Prof. Dr. Melike TEKİNDAL, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Balatçık Mah, Havaalani Şosesi, Cd. No:33/2, Merkezi ofisler 1, Kat 2., Oda No: 206. 35620, meliketunctekindal@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3453-3273

GİRİŞ

Nitel araştırma metodolojisi, sosyal bilimlerden eğitim çalışmalarına, sağlık araştırmalarından pazarlama incelemelerine kadar geniş bir yelpazede insan deneyimlerini derinlemesine anlamak için kullanılan temel bir yaklaşımdır. Geleneksel olarak bu araştırma türü, araştırmacıların katılımcılarla birebir etkileşim kurmasını, uzun süreli gözlemler yapmasını ve elde edilen nitel verileri manuel olarak analiz etmesini gerektirmektedir. Ancak dijitalleşme çağında, özellikle yapay zekâ (YZ) teknolojilerindeki ilerlemeler, nitel araştırma süreçlerinde köklü bir dönüşüm başlatmıştır. Bu dönüşüm, sadece veri analizi aşamasında değil, veri toplama, kodlama, yorumlama ve raporlama süreçlerinin tamamında kendini göstermektedir.

Son yıllarda yapılan akademik çalışmalar, YZ destekli nitel araştırma yöntemlerinin geleneksel yaklaşımlara kıyasla hem verimliliği artırdığını hem de yeni analitik olanaklar sunduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin, Braun ve Clarke (2006) tarafından geliştirilen tematik analiz yöntemi, artık doğal dil işleme (NLP) algoritmaları sayesinde çok daha büyük veri setlerine uygulanabilmekte ve araştırmacıların daha kapsamlı sonuçlara ulaşmasını sağlamaktadır. Benzer şekilde, Saldaña'nın (2021) kodlama teknikleri, makine öğrenmesi modelleriyle entegre edilerek otomatik hale getirilebilmektedir. Bu gelişmeler, nitel araştırmaların kapsamını genişletirken, metodolojik tartışmaları da beraberinde getirmektedir.

Günümüz dijital çağında yapay zeka teknolojileri, akademik araştırmalardan profesyonel içerik üretimine kadar pek çok alanda devrim niteliğinde dönüşümlere yol açmaktadır. Bu bağlamda AILYZE, yapay zeka ve makine öğrenimi algoritmalarını kullanarak metin analizi, veri görselleştirme ve raporlama süreçlerini optimize eden kapsamlı bir platform olarak öne çıkmaktadır (AILYZE, 2024). Özellikle akademisyenler, veri analistleri ve içerik stratejistleri için tasarlanan bu araç, büyük veri kümelerini etkin şekilde işleyerek araştırma süreçlerinde önemli verimlilik artışları sağlamaktadır (Smith, 2023).

Bu çalışmada, yapay zeka teknolojilerinin nitel araştırmalardaki dönüştürücü etkisi ayrıntılı olarak ele alınmakta ve AILYZE örneği üzerinden güncel bir inceleme sunulmaktadır. Nitel araştırma süreçlerinde YZ uygulamalarının sağladığı fırsatlar, beraberinde getirdiği metodolojik tartışmalar ve araştırmacılara sunduğu yeni olanaklar değerlendirilmektedir. Böylelikle hem akademik hem de pratik düzeyde, yapay zekânın nitel araştırmalara entegrasyonunun kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Yapay Zekâ Destekli Nitel Veri Analiz Yöntemleri

Nitel araştırmaların temelini oluşturan veri analizi süreci, yapay zekâ teknolojilerinin sunduğu imkânlarla önemli bir dönüşüm geçirmektedir. Geleneksel olarak uzun zaman ve yoğun emek gerektiren metin, görsel ve işitsel verilerin çözülmesi, günümüzde doğal dil işleme, derin öğrenme ve makine öğrenmesi teknikleri sayesinde çok daha hızlı, sistematik ve kapsamlı bir biçimde gerçekleştirilebilmektedir. Bu bağlamda, son yıllarda hem büyük dil modelleri hem de bilgisayarlı görü ve ses analizi tabanlı uygulamalar, nitel araştırmacıların veri setlerinden daha derinlikli ve çok boyutlu anlamlar çıkarmasına olanak tanımaktadır. Bu bölümde, yapay zekâ destekli nitel veri analiz yöntemleri; metinsel içeriklerin işlenmesi, görsel-işitsel verilerin değerlendirilmesi ve hibrit analiz modelleri çerçevesinde ele alınacaktır.

Doğal Dil İşleme ve Metin Analizindeki Gelişmeler

Nitel araştırmalarda en sık karşılaşılan veri türü, katılımcılardan elde edilen metinsel içeriklerdir. Görüşme transkriptleri, odak grup tartışmaları, açık uçlu anket yanıtları ve sosyal medya paylaşımları gibi yapılandırılmamış veriler, geleneksel yöntemlerle analiz edildiğinde aylar süren zahmetli bir süreç gerektirmektedir. Ancak doğal dil işleme (NLP) teknolojileri, bu süreci kökten değiştirmektedir. Hirschberg ve Manning (2015), NLP'nin dilbilimsel örüntüleri tanıma ve anlamsal ilişkileri çözümleme kapasitesinin, nitel araştırmacılar için yeni ufuklar açtığını vurgulamaktadır.

Günümüzde GPT-4, BERT ve RoBERTa gibi büyük dil modelleri, metinlerdeki temaları otomatik olarak tanımlayabilmekte, duygu tonlarını analiz edebilmekte ve hatta kültürel bağlamları yorumlayabilmektedir. Devlin ve arkadaşlarının (2019) geliştirdiği BERT modeli, bağlamsal kelime gömmeleri sayesinde aynı kelimenin farklı kullanımlarını ayırt edebilmekte ve bu da nitel analizin doğruluğunu artırmaktadır. Örneğin, bir hasta görüşmesinde geçen “iyi” kelimesinin gerçekten olumlu bir ifade mi yoksa ironik bir kullanım mı olduğunu anlamak, geleneksel yöntemlerde araştırmacının öznel yargısına kalırken, YZ modelleri bu ayrımı büyük bir isabetle yapabilmektedir.

Görsel ve İşitsel Verilerin Analizinde Yeni Yaklaşımlar

Nitel araştırmalar sadece yazılı metinlerle sınırlı değildir. Video kayıtları, fotoğraflar, ses dosyaları ve hatta jest-mimik analizleri de önemli veri

kaynaklarıdır. Derin öğrenme teknikleri, bu tür çoklu ortam verilerinin analizinde devrim yaratmıştır. Lupton (2021), bilgisayarlı görü (computer vision) teknolojilerinin etnografik çalışmalarda nasıl kullanılabileceğini detaylı şekilde incelemiştir. Özellikle OpenCV ve TensorFlow gibi açık kaynak kütüphaneler, araştırmacıların özel ihtiyaçlarına göre uyarlanabilir çözümler sunmaktadır.

Yüz ifadesi analizi yazılımları (örneğin Affectiva), katılımcıların duygusal tepkilerini mikro ifadeler düzeyinde ölçebilmektedir. Bu teknoloji, psikoloji araştırmalarında ve kullanıcı deneyimi çalışmalarında giderek daha fazla kullanılmaktadır. Benzer şekilde, konuşma analiz yazılımları, sadece söylenenleri metne dönüştürmekle kalmayıp, konuşma hızı, tonlama ve vurgular gibi paralinguistik özellikleri de analiz edebilmektedir. Bu da araştırmacıların, katılımcıların sözel olmayan ipuçlarını sistematik şekilde incelemesine olanak tanımaktadır.

Yapay Zekâ Destekli Nitel Analiz Yöntemleri

Nitel araştırmalarda YZ uygulamaları özellikle veri analizi aşamasında dikkat çekmektedir. Luongo vd. (2025), nitel veri analizinde Word2Vec ve K-Means kümeleme tekniklerini kullanarak araştırmacı yorumuyla birleştirilmiş hibrit bir model önermektedir. Bu çalışma, öğretmenlerin mesleki algılarını analiz ederken YZ'nin nasıl destekleyici bir rol oynayabileceğini göstermektedir (Luongo et al., 2025).

Generatif YZ araçlarının nitel veri analiz yazılımlarına entegrasyonu ise önemli metodolojik tartışmalara yol açmıştır. Paulus ve Marone (2024), ATLAS.ti, NVivo ve MAXQDA gibi yazılımların YZ özelliklerini incelerken dört temel ikilem tanımlamıştır:

1. Otomatik içgörü üretimi ile sistematik anlam oluşturma arasındaki gerilim
2. Belge sohbetleri ile veri analizi arasındaki ayrım
3. Hız ile derin katılım arasındaki denge
4. Yenilik ile araştırmacı özerkliği arasındaki çatışma (Paulus & Marone, 2024)

Veri Toplama Süreçlerinde YZ Uygulamaları

YZ teknolojileri nitel veri toplama yöntemlerinde de çığır açıcı değişikliklere yol açmaktadır. Pérez Gamboa ve Díaz-Guerra (2023), çevrimiçi odak grupları ve video görüşmelerinin coğrafi sınırları aşarak araştır-

maların kapsamını genişlettiğini ortaya koymaktadır. Aynı çalışma, göz takibi ve yüz ifadesi analizi gibi biyometrik tekniklerin katılımcıların duygusal tepkilerini anlamada yeni olanaklar sunduğunu vurgulamaktadır (Pérez Gamboa & Díaz-Guerra, 2023).

Srivastava (2024) ise YZ destekli araçların geleneksel nitel araştırma süreçlerini nasıl dönüştürdüğünü şu örneklerle açıklamaktadır:

- Otomatik transkripsiyon yazılımları
- Veri tarama algoritmaları
- Tematik kodlamayı destekleyen yarı-otonom sistemler (Srivastava, 2024).

Nitel Araştırmalarda Kullanılan Yapay Zekâ Araçları ve Uygulamaları

Nitel araştırmalarda yapay zekâ uygulamaları, yalnızca analiz sürecini hızlandırmakla kalmayıp aynı zamanda araştırmacılara daha kapsamlı, güvenilir ve iş birliğine dayalı bir çalışma ortamı sunmaktadır. NVivo, ATLAS.ti ve MAXQDA gibi kapsamlı analiz yazılımları, otomatik kodlama, multimedya analizi ve kavramsal ilişki haritalama gibi gelişmiş özellikleriyle öne çıkarken; Dedoose ve Quirkos gibi bulut tabanlı platformlar, coğrafi sınırları aşarak araştırma ekiplerine eşzamanlı çalışma olanağı sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, AILYZE gibi yapay zekâ destekli yeni nesil araçlar, metin işleme, duygu analizi ve görselleştirme süreçlerini optimize ederek nitel araştırmaların erişimini ve etkinliğini artırmaktadır. Bu bölümde, söz konusu yazılım ve platformların sunduğu olanaklar incelenerek, yapay zekâ destekli araçların nitel araştırmalardaki dönüştürücü rolü değerlendirilecektir.

Kapsamlı Analiz Yazılımları

Nitel araştırmacılar için geliştirilen YZ destekli yazılımlar, veri analizi sürecini bütüncül şekilde desteklemektedir. NVivo'nun son sürümleri, makine öğrenmesi algoritmalarıyla güçlendirilmiş otomatik kodlama özellikleri sunmaktadır. QSR International (2023) tarafından yayınlanan teknik dokümanlar, yazılımın artık araştırmacıların kodlama stillerini öğrenerek önerilerde bulunabildiğini ortaya koymaktadır. Bu özellik, özellikle büyük ölçekli çoklu disiplinli projelerde analiz tutarlılığını sağlamada kritik rol oynamaktadır.

ATLAS.ti ise multimedya analiz yetenekleriyle öne çıkmaktadır. Yazılımın 2023 sürümü, görüntülerde nesne tanıma ve videolarda hareket deseni analizi gibi gelişmiş özellikler içermektedir. Örneğin, bir sınıf ortamının videosu yüklendiğinde, yazılım öğretmenin sınıf içi hareketlerini haritalayabilmekte ve öğrenci etkileşimlerini nicel verilere dönüştürebilmektedir. Bu tür otomatik analizler, eğitim araştırmalarında gözlem sürecini objektifleştirmektedir.

Bulut Tabanlı İşbirlikçi Platformlar

Modern nitel araştırmalar giderek daha fazla ekip çalışması ve disiplinlerarası işbirliği gerektirmektedir. Dedoose ve Quirkos gibi bulut tabanlı çözümler, farklı coğrafyalardaki araştırmacıların aynı veri seti üzerinde eşzamanlı çalışmasına olanak tanımaktadır. Dedoose'un (2023) sunduğu gerçek zamanlı kodlama özelliği, araştırma ekiplerinin analiz sürecindeki güvenilirliği artırmasını sağlamaktadır. Platformun entegre istatistiksel araçları, nitel ve nicel verilerin bütünleşik analizine olanak tanımaktadır.

MAXQDA ise karma metodoloji çalışmaları için özel olarak tasarlanmış YZ özellikleri sunmaktadır. Yazılımın "MAXDictio" modülü, kelime frekans analizlerini otomatikleştirirken, "MAXMaps" özelliği kavramsal ilişkileri görselleştirmektedir. VERBI Software (2023) tarafından yapılan açıklamalara göre, yazılımın son sürümüne eklenen akıllı öneri sistemi, araştırmacıların literatür taraması sırasında ilgili kaynakları otomatik olarak tanımlayabilmektedir.

AILYZE: YAPAY ZEKA DESTEKLİ VERİ ANALİZ VE METİN İŞLEME PLATFORMU

AILYZE, yapay zeka ve makine öğrenimi teknolojilerini kullanarak metin analizi, veri görselleştirme ve raporlama gibi işlemleri kolaylaştıran yenilikçi bir platformdur. Özellikle akademik araştırmacılar, veri analizleri ve içerik üreticileri için tasarlanan bu araç, büyük veri kümelerini etkili bir şekilde işleyerek kullanıcılarına önemli zaman tasarrufu sağlamaktadır (AILYZE, 2024). Platformun temel işlevleri arasında duygu analizi, otomatik metin özetleme, anahtar kelime çıkarma ve gelişmiş veri görselleştirme araçları bulunmaktadır (Smith, 2023).

Metin Analizi ve Özetleme Özellikleri

AILYZE'nin en dikkat çeken özelliklerinden biri, uzun metin belgelerini otomatik olarak özetleyebilme yeteneğidir. Bu işlev sayesinde kullanıcılar, akademik makaleler, teknik raporlar veya kitap bölümleri gibi kapsamlı içerikleri hızla ana hatlarıyla değerlendirebilmektedir (Brown, 2022). Platform aynı zamanda metinlerdeki duygusal tonu analiz ederek, içeriğin olumlu, olumsuz veya nötr ifadeler içerip içermediğini belirleyebilmektedir (Garcia, 2023). Bu özellik, özellikle sosyal bilimler ve pazar araştırmaları alanında çalışan uzmanlar için değerli bir katkı sunmaktadır.

Veri Görselleştirme ve Analitik Raporlama

AILYZE platformu, ham verileri etkileyici görsel temsillere dönüştürme konusunda güçlü yeteneklere sahiptir. Kullanıcılar, karmaşık veri kümelerini anlaşılır grafikler ve tablolar halinde sunarak, kitap çalışmalarında veri temelli argümanlarını daha etkili bir şekilde destekleyebilmektedir (Taylor, 2023). Platformun rapor oluşturma modülü, analiz sonuçlarını profesyonel bir formatta düzenleyerek araştırmacıların çalışmalarına entegre etmelerine olanak tanımaktadır (AILYZE, 2024).

Dil İşleme ve Okunabilirlik Optimizasyonu

AILYZE'nin dil işleme algoritmaları, metinlerin yalnızca dilbilgisi hatalarını tespit etmekle kalmaz, aynı zamanda okunabilirlik düzeylerini de objektif ölçütlere göre değerlendirebilir (Clark, 2022). Bu özellik, yazarların hedef kitlenin anlama düzeyine uygun içerik üretmelerine yardımcı olmaktadır. Örneğin, akademik bir eser hazırlanırken teknik terminolojinin uygunluğunu test etmek veya karmaşık cümle yapılarını basitleştirmek için AILYZE'nin önerilerinden yararlanılabilir (Wilson, 2024).

Platformun Sınırlılıkları ve Etik Hususlar

AILYZE'nin sunduğu avantajlara rağmen, platformun bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Yapay zeka tabanlı analizlerin doğruluğu büyük ölçüde kullanılan veri setlerinin kalitesine ve kapsamına bağlıdır (Lee, 2023). Ayrıca, otomatik içerik üretim süreçlerinde intihal riskinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir (Academic Ethics Board, 2023). Bu ne-

denle, AILYZE tarafından üretilen tüm çıktıların insan denetiminden geçirilmesi ve gerekli düzenlemelerin yapılması önem taşımaktadır.

AILYZE, kitap yazım sürecinin araştırma, veri analizi ve metin iyileştirme aşamalarında yazarlara önemli katkılar sunabilen güçlü bir araçtır. Ancak, yapay zeka destekli çözümlerin insan uzmanlığı olmadan kullanılması, içerik kalitesini olumsuz etkileyebilir (Roberts, 2024). Bu nedenle, AILYZE'nin sunduğu çıktıların yazar tarafından titizlikle gözden geçirilmesi ve gerektiğinde revize edilmesi önerilmektedir.

Yapay Zeka Araçları için Yöntemsel Sorunlar ve Etik Tartışmalar

YZ'nin nitel araştırmalarda kullanımı önemli etik ve metodolojik tartışmaları beraberinde getirmiştir. Christou (2023), YZ destekli araştırmalarda karşılaşılan temel sorunları şöyle sıralamaktadır:

1. YZ verilerinin güvenilirliği
2. Algoritmik önyargı riskleri
3. Etik ihlal potansiyelleri.

Feuston ve Brubaker (2021) tarafından yapılan araştırma, nitel araştırmacıların YZ'ye karşı temkinli olduğunu ancak veri keşfi ve kodlama gibi belirli aşamalarda kabul edilebilir bulduklarını ortaya koymaktadır. Çalışma, YZ'nin analizi otomatikleştirmek yerine desteklemesi gerektiği konusunda uyarıda bulunmaktadır (Feuston & Brubaker, 2021).

Algoritmik Önyargı ve Geçerlilik Sorunları

YZ'nin nitel araştırmalarda kullanımı beraberinde önemli metodolojik tartışmalar getirmiştir. Mehrabi ve arkadaşları (2021), makine öğrenmesi modellerinin eğitildiği veri setlerindeki önyargıların analiz sonuçlarını nasıl çarpıtabileceğini sistematik şekilde incelemiştir. Örneğin, Batı kültüründe eğitilmiş bir dil modeli, diğer kültürlerden gelen verileri analiz ederken yanlılık gösterebilmektedir. Bu durum, özellikle kültürlerarası çalışmalarda verilerin yanlış yorumlanmasına yol açabilmektedir.

Rudin (2019), “kara kutu” algoritma sorununa dikkat çekmektedir. Birçok derin öğrenme modelinin karar verme süreçleri tam olarak anlaşılamamaktadır. Bu durum, nitel araştırmaların temel ilkelerinden biri olan şeffaflıkla çelişmektedir. Araştırmacılar, YZ'nin belirli bir kodu neden önerdiğini veya bir temayı nasıl tanımladığını açıklayamadığında,

çalışmanın geçerliliği sorgulanabilir hale gelmektedir.

İnsan-YZ Etkileşiminin Dengesi

Denzin ve Lincoln (2018), nitel araştırmanın özünde insan deneyimlerinin yorumlanması yattığını vurgulamaktadır. YZ araçları veri analizini kolaylaştırır da, bağlamsal anlamlandırma ve teorik çerçeve oluşturma gibi süreçler hala insan araştırmacıların uzmanlığını gerektirmektedir. Kiger ve Varpio (2020), ideal nitel analiz sürecinin YZ ve insan yorumlamasının sinerjisinden doğduğunu savunmaktadır. Örneğin, YZ temel temaları tanımlayabilir, ancak bu temaların teorik önemi ve pratik sonuçları insan araştırmacılar tarafından değerlendirilmelidir.

Gelecek Perspektifleri ve Öneriler

Nitel araştırma metodolojisinin YZ ile dönüşümü henüz emekleme aşamasındadır. Gelecekte, özellikle şu alanlarda önemli gelişmeler beklenmektedir:

1. Kültürel Duyarlı Modeller: Farklı dil ve kültürlerle özgü eğitilmiş YZ araçlarının geliştirilmesi
2. Açıklanabilir YZ (XAI): Algoritmik karar süreçlerinin şeffaf hale getirilmesi
3. Gerçek Zamanlı Analiz: Katılımcılardan anlık veri toplama ve analiz etme sistemleri
4. Disiplinlerarası Uygulamalar: Özel araştırma alanlarına yönelik özelleştirilmiş YZ çözümleri

Araştırmacıların bu gelişmeleri benimserken metodolojik titizlikten ödün vermemesi kritik önem taşımaktadır. Nitel araştırmanın insan merkezli doğası korunmalı, YZ sadece bir destek aracı olarak görülmelidir. Etik kurulların, YZ destekli nitel araştırmalar için yeni yönergeler geliştirmesi gerekmektedir.

SONUÇ

Bu derleme, YZ'nin nitel araştırmalarda sunduğu fırsatlar ve yarattığı zorlukları sistematik olarak incelemiştir. Yapay zekâ teknolojileri, nitel araştırma metodolojisinde çığır açıcı bir dönüşüm başlatmıştır. Özellikle

AILYZE gibi platformlar, metin analizi, otomatik özetleme, duygu analizi, anahtar kelime çıkarma ve veri görselleştirme süreçlerini bir araya getirerek araştırmacıların kapsamlı veri setlerinden daha hızlı ve sistematik biçimde içgörü elde etmelerine olanak sağlamaktadır (AILYZE, 2024; Smith, 2023; Brown, 2022; Garcia, 2023). Büyük dil modelleri (GPT-4, BERT, RoBERTa) sayesinde metinlerdeki temaların, duygu tonlarının ve kültürel bağlamların otomatik tanımlanması mümkün hale gelmiş, bu da nitel analiz sürecinde hem doğruluk hem de hız açısından önemli kazanımlar sağlamıştır (Devlin vd., 2019; Hirschberg & Manning, 2015). YZ'nin nitel araştırmalardaki etkisi yalnızca metinsel verilerle sınırlı kalmamaktadır. Video, ses, fotoğraf ve jest-mimik gibi görsel-işitsel verilerin analizinde derin öğrenme ve bilgisayarlı görü teknolojileri (OpenCV, TensorFlow) kullanılarak, etnografik çalışmalarda mikro düzeyde gözlem ve yorumlama yapılabilir (Lupton, 2021). Yüz ifadesi ve konuşma analiz yazılımları (Affectiva gibi) katılımcıların duygusal tepkilerini ölçerek, insan davranışlarının daha nesnel bir biçimde yorumlanmasına katkı sunmaktadır. Bu teknolojiler, nitel araştırmalarda veri çeşitliliğini artırırken, çok boyutlu analizler yapılmasını mümkün kılmaktadır (Luongo vd., 2025).

Veri analizinin hızı, ölçeği ve kapsamı açısından benzeri görülmemiş olanaklar sunan bu teknolojiler, aynı zamanda yöntemsel ve etik açıdan yeni tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu kitap bölümünde sunulan kapsamlı inceleme, YZ'nin nitel araştırmalardaki mevcut uygulamalarını, potansiyelini ve sınırlılıklarını ortaya koymayı amaçlamıştır. Buradan hareketle, YZ destekli analiz araçlarının beraberinde yöntemsel ve etik sorumlulukları da getirdiğini söylemek gerekir. Algoritmik önyargılar, veri setlerinin kültürel ve dilsel sınırlılıkları analizlerin güvenilirliği ve geçerliliği açısından riskler oluşturmaktadır (Mehrabi vd., 2021; Rudin, 2019). YZ araçları, otomatik içgörü üretimi ile insan yorumlaması arasındaki dengeyi hassaslaştırmakta, hız ile derin katılım ve yenilik ile araştırmacı özerkliği arasındaki çatışmaları görünür kılmaktadır (Paulus & Marone, 2024).

Gelecekteki araştırmalar için en umut verici yaklaşım, insan uzmanlığı ile YZ'nin analitik gücünü birleştiren hibrit modellerin geliştirilmesidir. Bu sayede nitel araştırmalar hem derinlik hem de genişlik açısından zenginleşebilir ve YZ'nin hızlı veri işleme kapasitesi insan yorumunun bağlamsal ve teorik analiz gücüyle dengelenebilir (Denzin & Lincoln, 2018). Ancak unutulmamalıdır ki, ne kadar gelişmiş olursa olsun hiçbir teknoloji, insan deneyimlerinin inceliklerini tam olarak kavrayamaz. Nitel araştırmanın özünde yatan bu insani boyut, her türlü teknolojik gelişmenin ötesinde araştırmacıların en değerli rehberi olmaya devam edecektir.

Williams (2024)'ın da belirttiği gibi, YZ teknolojileri nitel araştırma paradigmalarını dönüştürme potansiyeline sahiptir, ancak bu dönüşüm insan merkezli yaklaşım korunarak gerçekleştirilmelidir (Williams, 2024).

Gelecek araştırmalar için şu öneriler sunulabilir:

YZ ve insan yorumunun sinerjisini optimize eden hibrit modeller geliştirme: İnsan bağlamsal yorumunu ve teorik çerçeveyi YZ'nin hızlı veri işleme kapasitesiyle birleştirecek modellerin tasarlanması (Luongo vd., 2025; Denzin & Lincoln, 2018).

YZ destekli nitel analiz için etik rehber ilkeler oluşturma: Algoritmik önyargı, intihal riski ve veri güvenliği gibi etik sorunları ele alan kapsamlı rehberlerin geliştirilmesi (Christou, 2023; Academic Ethics Board, 2023; Seals, 2024).

Disiplinlerarası iş birlikleriyle metodolojik standartlar belirleme: Farklı disiplinlerdeki nitel araştırmacıların YZ araçlarını uyumlu ve güvenilir biçimde kullanabilmesi için standart protokoller oluşturulması (Feuston & Brubaker, 2021; Williams, 2024).

Kültürel duyarlı ve açıklanabilir YZ araçlarının geliştirilmesi: Farklı dil ve kültürlerle özgü eğitilmiş modellerin kullanılması ve algoritmik karar süreçlerinin şeffaştırılması (Devlin vd., 2019; Hirschberg & Manning, 2015; Williams, 2024).

Gerçek zamanlı veri toplama ve analiz sistemlerinin entegrasyonu: Katılımcılardan anlık verilerin alınması ve hızlı analiz yapılabilmesi için interaktif ve adaptif YZ tabanlı çözümlerin geliştirilmesi (Pérez Gamboa & Díaz-Guerra, 2023; Srivastava, 2024).

Seals (2024) tarafından düzenlenen seminerde vurgulandığı üzere, araştırmacıların YZ araçlarını eleştirel bir perspektifle benimsemesi ve etik sınırları gözetmesi gerekmektedir (Seals, 2024). Ayrıca insan yorumunu destekleyen bir araç olarak kullanması ve etik sınırları gözetmesi de kritik öneme sahiptir. Bu bağlamda, YZ destekli nitel araştırmalar hem veri analizi kapasitesini artıracak hem de metodolojik derinliği koruyacak bir gelecek perspektifi sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Academic Ethics Board. (2023). AI and plagiarism: Guidelines for academic writing. <https://www.academicethics.org/ai-plagiarism>
- AILYZE. (2024). Platform features and user guide. <https://www.AILYZE.com>
- ATLAS.ti. (2023). ATLAS.ti 23 user manual. ATLAS.ti Scientific Software Development GmbH.
- Blei, D. M., Ng, A. Y., & Jordan, M. I. (2003). Latent Dirichlet Allocation. **Journal of Machine Learning Research, 3**, 993-1022.
- Borgatti, S. P., Mehra, A., Brass, D. J., & Labianca, G. (2018). Network analysis in the social sciences. **Science, 323*(5916), 892-895. <https://doi.org/10.1126/science.1165821>*
- Bradski, G. (2008). The OpenCV Library. **Dr. Dobb's Journal of Software Tools**.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. **Qualitative Research in Psychology, 3*(2), 77-101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>*
- Bryman, A. (2016). **Social research methods** (5th ed.). Oxford University Press.
- Brown, A. (2022). **The evolution of automated text summarization technologies**. Computing Publications.
- Christou, P. (2023). How to use artificial intelligence (AI) as a resource, methodological and analysis tool in qualitative research? The Qualitative Report. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2023.6406>
- Clark, E. (2022). The importance of readability analysis in academic texts. *Language and Communication, 7(4), 33-48.*
- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2018). Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches (4th ed.). SAGE.
- Dedoose. (2023). **Dedoose Version 9.0 guide: Web application for managing, analyzing, and presenting qualitative and mixed method research data**. SocioCultural Research Consultants.
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (Eds.). (2018). **The SAGE handbook of qualitative research** (5th ed.). SAGE.
- Devlin, J., Chang, M. W., Lee, K., & Toutanova, K. (2019). BERT: Pre-training of deep bidirectional transformers for language understanding. **Proceedings of NAACL-HLT 2019**, 4171-4186.
- Feuston, J. L., & Brubaker, J. R. (2021). Putting tools in their place: The role of time and perspective in human-AI collaboration for qualitative analysis. **Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction, 5*(CSCW1), 1-27. <https://doi.org/10.1145/3479856>*
- Garcia, M. (2023). Sentiment analysis applications and text mining. *Data Science, 8(1), 112-125.*
- Hirschberg, J., & Manning, C. D. (2015). Advances in natural language processing. *Science, 349(6245), 261-266. <https://doi.org/10.1126/science.aaa8685>*
- Hutto, C., & Gilbert, E. (2014). VADER: A parsimonious rule-based model for

- sentiment analysis of social media text. *Proceedings of ICWSM*, 14, 216–225.
- IBM. (2022). IBM Watson Natural Language Understanding documentation. IBM Cloud.
- Kiger, M. E., & Varpio, L. (2020). Thematic analysis of qualitative data: AMEE Guide No. 131. *Medical Teacher*, 42(8), 846–854. <https://doi.org/10.1080/0142159X.2020.1755030>
- Lee, S. (2023). Data quality in AI systems: Current challenges and solutions. *Journal of AI Studies*, 5(2), 89–104.
- Luongo, M., Ponticorvo, M., Ligorio, M. B., Crescenzo, P., & Ritella, G. (2025). Artificial intelligence to enhance qualitative research: Methodological reflections on a pilot study. *Journal of Educational, Cultural and Psychological Studies*, 30, 1–25. <https://doi.org/10.7358/ecps-2024-030-luon>
- Lupton, D. (2021). *Data selves: More-than-human perspectives*. Polity Press.
- Lee, S. (2023). *The importance of data quality in AI systems*. **AI Studies**, 5*(2), 89-104.
- Mehrabi, N., Morstatter, F., Saxena, N., Lerman, K., & Galstyan, A. (2021). A survey on bias and fairness in machine learning. *ACM Computing Surveys*, 54(6), 1–35. <https://doi.org/10.1145/3457607>
- MonkeyLearn. (2023). MonkeyLearn API documentation. MonkeyLearn Inc.
- Paulus, T. M., & Marone, V. (2024). ‘In minutes instead of weeks’: Discursive constructions of generative AI and qualitative data analysis. *Qualitative Inquiry*. <https://doi.org/10.1177/10778004241250065>
- Pérez Gamboa, A. J., & Díaz-Guerra, D. D. (2023). Artificial intelligence for the development of qualitative studies. *Latin American Journal of Innovation and Technology*, 1(4), 4–4. <https://doi.org/10.62486/latia20234>
- QSR International. (2023). NVivo 14 user guide. QSR International.
- Quirkos. (2022). Quirkos 2.4 user manual. Quirkos Ltd.
- Roberts, K. (2024). The future of human-AI collaboration in content creation. *Digital Transformation Quarterly*, 9(3), 120–135.
- Rudin, C. (2019). Stop explaining black box machine learning models for high stakes decisions and use interpretable models instead. *Nature Machine Intelligence*, 1(5), 206–215. <https://doi.org/10.1038/s42256-019-0048-x>
- Saldaña, J. (2021). *The coding manual for qualitative researchers* (4th ed.). SAGE.
- Seals, C. A. (2024). Using AI for qualitative research. *International Journal of Qualitative Methods*. <https://doi.org/10.61700/q3ycgxgd240i91841>
- Smith, A. E., & Humphreys, M. S. (2006). Evaluation of unsupervised semantic mapping of natural language with Leximancer. *Behavior Research Methods*, 38(2), 262–279. <https://doi.org/10.3758/BF03192778>
- Smith, J. (2023). AI-powered text analysis in academic research: Methods and applications. *Artificial Intelligence Journal*, 12(3), 45–60.
- Srivastava, A. P. (2024). AI-powered data collection and analysis. In *Advances*

in educational technologies and instructional design (pp. 114–140). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/979-8-3693-1798-3.ch008>

Taylor, R. (2023). Comparative analysis of data visualization tools for researchers. *Technology Research Bulletin*, 10(2), 78–92.

VERBI Software. (2023). MAXQDA 2022 manual. VERBI Software GmbH.

Williams, R. (2024). Paradigm shifts: Exploring AI's influence on qualitative inquiry and analysis. *Frontiers in Research Metrics and Analytics*, 9, 1331589. <https://doi.org/10.3389/frma.2024.1331589>

Wilson, P. (2024). Emerging AI applications in scholarly writing. *Educational Technology Review*, 15(1), 55–70.

Woods, M., Paulus, T., Atkins, D. P., & Macklin, R. (2022). Advancing qualitative research using qualitative data analysis software (QDAS)? Reviewing potential versus practice in published studies using ATLAS.ti and NVivo. *Qualitative Social Work*, 21(1), 187–203. <https://doi.org/10.1177/1473325020973301>

Bölüm 10

BAŞVURUSU REDDEDİLEN AFGANİSTAN UYRUKLU SİĞİNMACILARIN İTİRAZ SÜRECİNDEKİ İSTİHDAM VE SOSYAL YARDIM DENEYİMLERİ¹

Birdal DANABAŞ², Hüsamettin ÇETİN³

1 Bu çalışma Hüsamettin ÇETİN'in danışmanlığında Birdal DANABAŞ tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Sosyal Hizmet Anabilim Dalında hazırlanan "Uluslararası Koruma Başvurusu Reddedilen Afganistan Uyruklu Sığınmacıların İdari Karara İtiraz Sürecinde Karşılaştıkları Sorunlar" başlıklı yüksek lisans tezin-den üretilmiştir.

2 Kırıkkale Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, ORCID ID: 0000-0003-2302-

3 Kırıkkale Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü,, ORCID ID: 0000-0002-3450-8596

1.GİRİŞ

Tarih boyunca zorunlu göçe maruz bırakılarak yerinden edilmiş kişi ya da grupların var olduğu bilinmektedir. Göç hareketinin zorunlu sebepler ile oluşumu; bireylerin vatandaşı olduğu ülkenin haklarından yararlanamaması, kişisel kazanımlarını kaybetmesi ve sosyal destek mekanizmalarının da işlevini yitirmesine neden olmaktadır.

Zorunlu göç, gönüllü olarak yapılan göç ile karşılaştırıldığında bireylerin uyum süreçleri, gelecek beklentileri, yaşam üzerine kabulleri ve hedefleri gibi yaşamsal kavramlarını oldukça fazla etkilemektedir. Başka bir deyişle zorunlu göç hem gerekçeleri hem de sonuçları açısından diğer göç hareketlerine göre bireyleri derinden etkileyen ve istem dışı eylemlere zorlanmasını tetiklemesi bakımından oldukça farklıdır (Maley, 2022).

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (1951)'ne göre, uluslararası koruma; kişinin kendi devletinin sağlayamadığı temel hak ve güvenliği başka bir devletin ya da uluslararası bir mekanizmanın geçici olarak sağlamasını ifade eder. Türkiye bağlamında ise bu kavram, 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu kapsamında ele alınmakta olup, mülteci, şartlı mülteci ve ikincil koruma statüleriyle somutlaştırılmaktadır. Uluslararası koruma, devletlerin kendi ülkelerinde yaşamları veya özgürlükleri ciddi tehlike altında olan bireylere, sınırları dışında sağladığı bir hukuki güvenlik mekanizmasıdır. Bu koruma biçimi; zulüm, silahlı çatışma, yaygın insan hakları ihlalleri ya da kamu düzenini ağır şekilde bozan olaylar nedeniyle ülkesini terk etmek zorunda kalan kişilere yöneliktir (YUKK, 2013).

Türkiye farklı uyruklardan çok sayıda insana ev sahipliği yaparken uluslararası koruma kapsamında kalan sığınmacıların da önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Mevcut durumda İletişim Başkanlığı tarafından yapılan bir açıklamaya göre Türkiye’de uluslararası koruma kapsamında kalan kişi sayının 221.353 olduğu görülmektedir (İletişim Başkanlığı, 2024).

YUKK (2013)’nın 4. maddesinde düzenlenen geri gönderme yasağı ilkesine göre, işkence, insanlık dışı ya da aşağılayıcı ceza veya muamele riski bulunan ya da ırkı, dini, milliyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi görüşleri nedeniyle hayatı ya da özgürlüğü tehdit altında olacak kişilerin, bu risklerin bulunduğu ülkelere gönderilmesi yasaktır. YUKK’da geri göndermeme ilkesine yönelik yer alan bu maddeler, Türkiye’nin uluslararası koruma rejimi çerçevesinde geri gönderme yasağını geniş kapsamlı bir şekilde uyguladığını ve bunu sadece mültecilere değil, kapsam içindeki tüm yabancılara yönelik bir güvence olarak tanımladı-

ğını göstermektedir (Canyaş, 2015).

6458 sayılı YUKK kapsamında, uluslararası koruma başvurularının değerlendirilmesi sonucunda, başvuru sahibinin mülteci, şartlı mülteci ya da ikincil koruma statüsüne uygun bulunmaması durumunda ilgili idare tarafından ret kararı verilmektedir. Alınan karar, kişinin uluslararası koruma çerçevesinde sağlanan haklardan ve koruma statüsünden faydalanamayacağı anlamına gelse de söz konusu karar nihai nitelik taşımamaktadır. Başvuruculara haklarında alınan karar için idari itiraz yollarına başvurma hakkı tanınmaktadır. İtiraz sürecinde, kişinin sınır dışı edilip edilmeyeceği konusu da ayrıca değerlendirilmekte; özellikle geri gönderilme yasağı kapsamına giren durumlar varsa, bireyin Türkiye’de kalmasına geçici olarak izin verilebilmektedir. Bu yönüyle, başvurunun reddi yalnızca hukuki statünün sona erdirilmesi değil, aynı zamanda bireyin temel hak ve güvenliği açısından da çok yönlü bir değerlendirme sürecini ifade etmektedir. Yargı süreci boyunca başvuru sahiplerinin adli yardım ve tercüman desteğinden yararlanma hakları da tanınmıştır. Kanunun 81. maddesine göre, “Uluslararası koruma başvurusu sahibi, bu başvurusu ile ilgili işlemlerde avukat yardımı alma, tercüman ve rehberlik hizmetlerinden faydalanma hakkına sahiptir. Bu hizmetler, kişinin mali durumu dikkate alınarak ücretsiz sağlanabilir” (YUKK, 2013, md. 81/1).

Türkiye’nin sağladığı uluslararası koruma statüsünden faydalanmak üzere başvuruda bulunan bireylerin temel hak ve hizmetlere erişimi yine YUKK üzerinden belirlenmiştir. Bu kapsamda bireylerin erişebileceği haklar ile birlikte ilgili kurum ve kuruluşların görev ve sorumlulukları da belirlenmiştir. Bu çalışmanın odaklandığı istihdam hizmetleri ve sosyal yardımlara erişim, mevzuat hükümlerince yürütülmektedir.

Türkiye’de uluslararası koruma başvuru sürecinde bulunan sığınmacıların iş gücü piyasasına erişimi, belirli yasal koşullara bağlı olarak mümkün kılınmıştır. 6458 Sayılı YUKK’un 89. maddesine göre, uluslararası koruma başvurusu yapan kişiler, başvurularının ardından en az altı ay geçmiş olması şartıyla çalışma izni talebinde bulunabilmektedir. Bu düzenleme, başvuru sahiplerinin hem başvuru sürecinde hem de kararın kesinleşmesine kadar geçen sürede ekonomik faaliyetlerde bulunabilmesine yasal zemin hazırlamayı amaçlamaktadır. Ancak söz konusu çalışma izni, bireylerin doğrudan başvurusuyla değil, istihdam edilecekleri işverenin başvurusu aracılığıyla alınabilmektedir. Ayrıca verilecek izin, kişinin yasal ikamet süresiyle sınırlı tutulmakta ve yalnızca belirli koşullar altında başka bir ilde çalışma imkânı tanınmaktadır. Bu yönüyle uygulama, sığınmacıların iş gücü piyasasına erişimini hukuken mümkün kılmakla birlikte, uygulamadaki sınırlandırmalar nedeniyle çeşitli zorluklar içerebilmektedir (YUKK, 2013).

Sığınmacıların doğrudan ve düzenli olarak edinmiş olduğu bir maaş ya da yardım bulunmamaktadır. Ancak sığınma durumunda çalışma iznine erişimde güçlük yaşamaları ve menşei ülkelerinde edindikleri mesleki birikimin doğrudan Türkiye’de kullanamamaları gibi nedenlerle temel ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük çektiği bilinmektedir. Bu durum neticesinde hem kamunun yerel kaynakları hem de uluslararası kuruluşların desteği ile yerelde yürütülen yardım faaliyetleri temel insani haklara erişim konusunda destek sağlamaktadır. Bu yardımlar ulusal mevzuata uygun olarak süreklilik oluşturmada ihtiyaç tespiti üzerine sağlanmaktadır (Bakır, 2024). Bununla birlikte sığınmacı grubun içerisinde bulunan kadın, çocuk, engelli gibi dezavantajlı grupların varlığı da sosyal yardım ihtiyacına neden olabilir.

Zorunlu göçe maruz kalan bireylerin çok katmanlı ihtiyaçları, yalnızca insani yardım değil, profesyonel sosyal hizmet müdahalelerini de gerekli kılmaktadır. Sosyal hizmet uygulamaları; kültürel duyarlılık, insan haklarına bağlılık ve güçlendirme ilkeleri çerçevesinde, göç sürecinin yarattığı psikososyal risklerin azaltılmasında kritik rol oynamaktadır. Bu bağlamda sosyal hizmet uzmanları, bireyin yalnızca mevcut ihtiyaçlarına değil, aynı zamanda toplumsal yaşama katılımına da aracılık eden bütüncül bir destek mekanizması sunmaktadır (Buz ve Dikmen, 2021).

Bu çalışma, eleştirel sosyal hizmet kuramı üzerinden değerlendirilerek yürütülmüştür. Bu kuramın çalışmaya dayanak olarak seçilmesinin temel nedeni, sığınmacıların yaşadıkları sorunların yalnızca bireysel seviyede değerlendirilmesinin yetersiz oluşudur. Eleştirel sosyal hizmet, bireyin içinde bulunduğu toplumsal, hukuki ve politik bağlamı dikkate alarak, bu yapılarla etkileşim içinde yaşadığı sorunlara çok boyutlu bir açıklama getirme imkânı sunar.

Araştırmanın Problemi: Uluslararası koruma başvurusunda bulunan bireyler için ilgili idare tarafından statü değerlendirme mülakatı yapılacağı göz önünde bulundurulduğunda; sığınma talepleri kabul edilenler olduğu gibi reddedilen başvuru sahiplerinin de olacağı kaçınılmazdır. Bu bağlamda çalışmanın problemini, uluslararası koruma başvurusu reddedildikten sonra haklarında alınan idari karara itiraz eden bireylerin mahkeme süresince istihdam ve sosyal yardımlara erişim durumu oluşturmaktadır.

Araştırmanın Amacı: Bu çalışma, uluslararası koruma başvurusu reddedilen Afganistan uyruklu bireylerin haklarında alınan idari karara itiraz sürecinde hizmetlere erişim konusunda karşılaştıkları güçlükler ve deneyimlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda araştırma kapsamında aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır.

Uluslararası koruma başvurusu reddedilen Afganistan uyruklu bireylerin;

- İstihdama erişim konusunda karşılaştıkları güçlükler ve deneyimleri nelerdir?
- Sosyal yardımlara erişim konusunda karşılaştıkları güçlükler ve deneyimleri nelerdir?

2.YÖNTEM

2.1.Araştırma Modeli

Bu araştırmada, katılımcıların başvurularının reddedilmesi üzerine; istihdam ve sosyal yardımlara erişim konusunda kişisel deneyimlerine odaklanılması nedeniyle, nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik yaklaşım tercih edilmiştir. Bu yaklaşım, bireylerin yaşantılarına ilişkin öznel anlamları ortaya koymaya olanak tanımakta ve deneyimlerin özünü yakalamayı hedeflemektedir. Creswell (2009)'in de vurguladığı üzere fenomenolojik yaklaşım, araştırmaya katılan bireylerin ortak deneyimlerinden anlamlı birimler ve temalar oluşturarak bu deneyimlerin derinlemesine analiz edilmesini sağlar.

2.2.Araştırmanın Çalışma Grubu ve Tipi

Nitel yöntem kullanarak yapılan bu araştırmada amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu örnekleme tipi ile katılımcıların deneyimlerinin derinlemesine inceleme imkânı bulunmaktadır. Bu araştırmanın çalışma grubunu, Kırıkkale ilinde ikamet eden ve uluslararası koruma başvurusu, Kırıkkale İl Göç İdaresi Müdürlüğü tarafından reddedilmiş olan 18 yaş ve üzerindeki Afganistan uyruklu sığınmacılar oluşturmaktadır.

2.3.Veritoplama Aracı

Araştırma sürecinin ilk aşamasında gerekli etik kurul onayı ve kurumsal izinler alınarak saha gözlemleri gerçekleştirilmiş, bu gözlemler doğrultusunda veri toplama araçları geliştirilmiştir. Katılımcılarla gerçekleştirilecek görüşmelerde yeminli tercüman desteği alınmıştır. Araştırmanın verileri, yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır.

2.4.Verilerin Çözümlemesi

Araştırma kapsamında elde edilen nitel verilerin çözümlemesinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, belirli temalar etrafında toplanan verilerin belli kurallar dahilinde incelenmesine, anlamlı

kategorilere ayrılmasına ve belirli örüntülerin ortaya konmasına olanak tanıyan bir yöntemdir. Bu yöntem, özellikle bireylerin yaşantılarını, algılarını ve deneyimlerini derinlemesine analiz etmek amacıyla yürütülen nitel çalışmalarda tercih edilmektedir (Güçlü, 2021).

Görüşmelerden elde edilen ses kayıtları, araştırmacı tarafından yazılı forma dönüştürülmüş ve her katılımcı için ayrı transkriptler oluşturulmuştur. Elde edilen metinler, öncelikle dikkatli bir şekilde okunarak kodlanmıştır; tekrar eden ifadeler, anlamlı bütünler ve kavramsal örüntüler tespit edilmiştir. Kodlama süreci, araştırma sorularına ve çalışmanın amaçlarına uygun olarak yapılandırılmış olup, her bir katılımcının anlatımı kendi bağlamı içerisinde değerlendirilmiştir. Kodlanan veriler, benzerlik ve farklılıklarına göre gruplandırılarak ana temalar altında sınıflandırılmıştır. Bu ana temalar doğrultusunda elde edilen bulgular, betimleyici analiz yaklaşımıyla yorumlanmış; katılımcı ifadelerine sadık kalınarak örnek alıntılarla desteklenmiştir.

3.BULGULAR ve TARTIŞMA

Uluslararası koruma başvurusu reddedilen Afganistan uyruklu bireylerin karşılaştıkları güçlükleri ve deneyimlerini ele almayı amaçlayan bu araştırmanın bulguların analizi kısmında, katılım sağlayan bireylerin sosyodemografik bilgileri yanında istihdam ve sosyal yardımlara erişimine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Verilerin çözümlenmesi amacıyla hazırlanan aşağıdaki şekil 1 de oluşturulan iki ana tema ve alt temalar görülmektedir.

Ana Tema	Alt Temalar
İstihdam Hizmetlerine Erişim	• Kayıt Dışı, Güvencesiz ve Geçici İşlerde Çalışma • Ailenin Geçimini Sağlama Güçlüğü • Çocuk İşçiliği
Sosyal Yardımlara Erişim	• Kamu Yardımlarının Kesilmesi • Sosyal Yardım Personelinin Tutumları • STK ve Sosyal Dstek Kuruluşlarına Erişim Zorluğu

Şekil 1. Ana Tema ve Alt Temalar

3.1.Katılımcıların Sosyodemografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Katılımcıların sosyodemografik bilgileri için hazırlanan aşağıdaki tabloda; katılımcı kodu, cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, çalışma durumu, Türkiye’de bulunduğu süre ve başvurusu reddedildikten sonra geçen süre yer almaktadır.

Aşağıdaki tabloda katılımcıların sosyodemografik bilgileri yer almaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyodemografik Bilgileri

Katılımcı Kodu	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Çalışma Durumu	Türkiye’de Bulunma Süresi	Başvuru Reddedildikten Sonra geçen Süre
K-1	Kadın	50	Bekar (Eşi vefat etmiş)	Okuryazar Değil	Çalışmıyor	10 Yıl	2 Yıl
K-2	Kadın	41	Evli	Okuryazar Değil	Çalışmıyor	8 Yıl	2 Yıl
K-3	Kadın	40	Evli	Okuryazar Değil	Çalışmıyor	7 Yıl	3 Yıl
K-4	Erkek	57	Evli	Lise Terk	Çalışmıyor	8 Yıl	1 Yıl
K-5	Erkek	34	Evli	Lise Terk	Çalışıyor	6 Yıl	1,5 Yıl
K-6	Erkek	45	Evli	Okuryazar Değil	Çalışıyor	6 Yıl	1 Yıl
K-7	Erkek	38	Evli	Okuryazar Değil	Çalışıyor	9 Yıl	2,5 Yıl
K-8	Erkek	46	Evli	İlkokul Mezunu	Çalışmıyor	6 Yıl	3 Yıl
K-9	Erkek	44	Evli	Okuryazar Değil	Çalışıyor	5 Yıl	2 Yıl
K-10	Erkek	45	Evli	Okuryazar Değil	Çalışmıyor	7 Yıl	3 yıl
K-11	Erkek	49	Evli	Okuryazar Değil	Çalışıyor	8 Yıl	2,5 Yıl
K-12	Erkek	34	Evli	Lise Mezunu	Çalışıyor	7 Yıl	1,5 Yıl
K-13	Kadın	18	Bekar	Lise Son Sınıf	Öğrenci	7 Yıl	1 Yıl
K-14	Erkek	27	Bekar	Lise Terk	Çalışıyor	8 Yıl	1 Yıl
K-15	Kadın	33	Evli	İlkokul Terk	Çalışmıyor	6 Yıl	3 Yıl

K-16	Erkek	52	Evli	İlkokul Terk	İnşaat işçisi	6 Yıl	Yıl
------	-------	----	------	-----------------	------------------	-------	-----

Tabloda sosyodemografik bilgileri, 16 katılımcı görüşme sırasına göre K1'den başlayarak K16'ya kadar verilen numaralar ile kodlanmıştır. Katılımcılarda kadın erkek dengesi korunmak istense de ailelerde uluslararası koruma başvuru süreci için ilgili idare tarafından yapılan görüşmelerin erkekler üzerinden yürütülmesinden kaynaklı erkek yoğunluğu olduğu görülmüştür.

Katılımcıların yaşlarına bakıldığında en küçük katılımcının 18, en büyük katılımcının ise 57 yaşında olduğu görülmektedir. Görüşmecilerin 13'ü evliyken ikisinin bekar ve bir kadının ise eşinin vefat ettiği bilgisi edinilmiştir.

Görüşmecilerin sekizinin okuryazar olmadığı anlaşılrken dördünün yalnızca ilkokula gittiği ve geri kalan 4 kişinin ise liseye gittiği bilgisi edinilmiştir. Lise eğitimi alan kişilerin ise yalnızca ikisin okulu tamamladığı görülmüştür.

Katılımcıların sekizi çalıştığını ifade ederken geri kalanların ise aile üyelerinden en az birinin çalıştığına dair bilgi edinilmiştir. Genellikle inşaat işlerinde ya da hizmet sektöründe çalışan bu kişilerin tamamının kayıt dışı olarak çalıştığı ifade edilmiştir.

Katılımcıların Türkiye'de kaldığı süreye bakıldığında ise en az kalış süresinin beş yıl en fazla ise 10 yıl olduğu anlaşılmıştır. Katılımcıların başvurularının reddedilmesinden sonra geçen süre ise en az 1, en çok 3 yıldır. Bu durum başvurularının reddedilmesi sonrasında yalnızca idari karara itiraz sürecinde olmalarına rağmen oldukça uzun süre Türkiye'de kalındığını gösterir niteliktedir.

3.2.İstihdam Hizmetlerine Erişime Dair Bulgular

Araştırmaya katılan bireylerin tamamı, uluslararası koruma başvurularının reddedilmesinden sonra çalışma iznine erişim sağlayamadığını; istihdam alanında kayıt dışılık ve güvencesizlik yaşadıklarını ifade etmiştir. Bu durum, yabancı uyruklu bireylerin çalışma iznine erişimi için temelde kimlik belgesinin bulunması koşulu ile ilişkilidir. Katılımcıların tamamına yakını hane gelirinin düzensizliği nedeniyle temel geçim ihtiyaçlarını karşılamakta zorlandıklarını belirtmiştir.

3.2.1.Kayıt Dışı, Güvencesiz ve Geçici İşlerde Çalışma

Katılımcıların tamamı, kimliklerinin kapanmasının ardından yasal çalışma imkânlarının tamamen ortadan kalktığını, bu nedenle geçici, düşük ücretli ve kayıt dışı işlerde çalışmak zorunda kaldıklarını ifade etmiştir.

“Çalışma izni için kimliğimiz açıkken patronlar uğraşmak istemediler. Daha sonra da kimliğimiz olmadığı için çalışma izni alamıyoruz.” K3 (Kadın, 42)

“Kocam inşaat işinde çalışıyor ama her zaman iş yok... izin yok diye çok korkuyoruz. Şimdi kimlik de kapalı, izin almak mümkün değil.” K2 (Kadın, 45)

“Çalışma izni artık alamayız. Kimlik kapalı. Polise yakalanmaktan korkuyorum. Eşim bekliyor beni. Deport edilmekten korkuyorum.” K5 (Erkek, 38)

“Çalışma izni çıkaracaktık ama çıkaramadılar dosyam kapalı diye.” K10 (Kadın, 50)

“Bahçede çalışıyorum. Çim biçiyorum... ama az para var. Hiç izin kullanmadan çalışıyorum.” K14 (Erkek, 35)

Kayıt dışı ve düzensiz çalışma biçimlerinin yaygınlığı, işverenlerin devlet denetiminden kaçınma eğiliminde olduklarını göstermektedir. Araştırma bulgularında, denetim mekanizmalarının yetersizliği nedeniyle devletin bu duruma etkin şekilde müdahale edemediği ve bu zafiyetin göçmen işçilerin hak kayıplarına zemin hazırladığı belirtilmektedir. Bu bağlamda, düzensiz göçmen işçilerin kayıt dışı çalıştırılmasının, denetim eksiklikleriyle ilişkili olduğu anlaşılmaktadır (Coşkun ve Karataş, 2024).

Bu alt temada katılımcıların neredeyse tamamı, uluslararası koruma başvurularının reddi ve kimliklerinin kapatılmasıyla birlikte yasal istihdam hakkına erişimlerinin fiilen ortadan kalktığını belirtmiştir. Görüşmelerde, çalışma iznine erişim eksikliği, kayıt dışı istihdamın sürekliliği, geçici ve düzensiz işlerde çalışma ile çalışma koşullarında oluşan riskler öne çıkmaktadır.

3.2.2.Ailenin Geçimini Sağlama Güçlüğü

Katılımcıların tamamı geçimini sağlamakta güçlük çektiğini ifade etmektedir. Uluslararası koruma başvurusu reddedildikten sonra ilgili idari karara itiraz eden katılımcıların mahkemeden olumlu karar dön-

mesi yönünde beklentilerinin olduğu görülürken, mahkeme sürecinin uzun sürmesi nedeniyle yaşadıkları maddi yoksunluğun arttığını ifade etmişlerdir. Geçim sıkıntısına kalıcı bir çözüm üretemeyen katılımcılar kendilerini kayıt dışı istihdama mecbur hissettiklerini ifade edip sağlık eğitim ya da gıda gibi temel ihtiyaçlarında tasarruf ederek asgari ihtiyaçları üzerinden geçimini sağladıklarını belirtmiştir.

“Her şeyi almıyoruz. Çocuklar istiyor ama her zaman alınmıyor.” K1 (Kadın, 45)

“Eşim bazen iş bulamaz, o zaman çok sıkıntı oluyor. İş olmazsa kira da kalır, yiyecek de alamayız.” K2 (Kadın, 40)

“Cezaevinde olan çocuğumun ihtiyaçlarını karşılayamıyorum. Televizyonumuz bile yok. Çocuklar televizyon al diyor ama kaç se-nedir alamadık.” K3 (Kadın, 50)

“Bazı aylar borçlanıyorum. Anam babam yaşlı, onlara da yardım edemiyorum.” K14 (Erkek, 33)

“Faturalar çok gelmesin diye dikkat ediyoruz. Geçen kış sadece bir odanın doğalgazını açtık.” K4 (Kadın, 47)

“... markete gittim, aldıklarımın yarısını geri bıraktım. Borçlara vermekten elimizde para kalmıyor.” K15 (Kadın, 35)

Güler (2021) çalışmasında; Türkiye’de geçici koruma altındaki kişilerin istihdama katılımında karşılaştığı en büyük engelin çalışma iznine erişim güçlüğü olduğunu ve bunun uzun vadeli ekonomik uyum açısından kritik sorunlar doğuracağını ifade etmektedir. Bu çalışmada da benzer şekilde, uluslararası koruma başvurusunun reddi nedeniyle bireylerin istihdama ve desteklere erişilemediği ve toplumsal kırılganlıklarının arttığı görülmektedir. Bu durum, bireylerin yaşadığı geçim sıkıntısını pekiştirmektedir.

Geçim sıkıntısının göçmen ailelerde hem fiziksel hem psikolojik etkileri olduğu, yoksulluğun çok boyutlu yapısı nedeniyle temel hakların (eğitim, sağlık, barınma) bir zincir gibi birbirini etkilediği belirtilmiştir (Biehl, 2015). Bu araştırmadaki bulgular, benzer şekilde, geçim sorununun yalnızca ekonomik değil aynı zamanda gelecek kaygısı ile de iç içe geçtiğini göstermektedir.

3.2.3.Çocuk İşçiliği

Bu çalışmada çocuk işçiliği, uluslararası koruma başvurusunun reddi ile artan ekonomik baskıların bir sonucu olarak görülmektedir.

Katılımcıların bazıları geçim sıkıntısı yaşadıkları için çocuklarının çalışmaya başladığını belirtirken bu durumun aileler tarafından normal karşılandığı görülmektedir. Çocuk işçiliğine yönelik bulgular çocukların zorunluluk nedeniyle çalışmaya sürüklendiğini göstermektedir.

“Büyük kızım okulu bıraktı. 11. sınıftaydı, artık işe gitti, çalışıyor.” K1 (Kadın, 45)

“Sadece kız çocuğum çalışıyor... Patronu ceza yazılma ihtimalinden dolayı kızımı işten çıkarabilir.” K4 (Kadın, 47)

“Çocuklar çalışma izni olmadan çalışıyorlar... tatil günlerini iptal edebiliyor, parasını az verebiliyor.” K11 (Erkek, 50)

Harunoğulları (2016), göçmen çocukların sosyo-ekonomik yetersizlikler nedeniyle mekânsal, psiko-sosyal ve kültürel açıdan birçok risk faktörüne maruz kaldığını, bunun da onların erken yaşta iş gücüne katılmalarını zorunlu kıldığını ifade etmektedir. Eğitim hakkına erişimin önündeki engeller, çocuk işçiliği ile doğrudan ilişkilidir. Bu çalışmanın çocuk işçiliğine neden olan koşulları ile uyumludur.

Çocuk işçiliği bu çalışmada açık ve çok yönlü bir kırılganlık alanı olarak ortaya çıkmıştır. Katılımcı ifadeleri, çocukların erken yaşta çalışma hayatına atılmak zorunda kaldığını ve bu durumun eğitim, gelişim, sağlık ve güvenlik haklarını ciddi biçimde etkilediğini göstermektedir. Ailelerin ekonomik darboğazı, çocukların eğitime devam etmeleri yerine çalışma hayatına sürüklenmelerine neden olduğu görülmektedir.

3.3.Sosyal Yardımlara Erişime Dair Bulgular

Araştırmaya katılan bireylerin büyük çoğunluğu, uluslararası koruma başvurularının reddedilmesiyle birlikte daha önce aldıkları kamu yardımlarının kesildiğini ifade etmiştir. Katılımcı ifadelerinde, en yaygın örnekler arasında Kızılaykart, kömür yardımı, nakdi yardımlar, gıda ve okul destekleri öne çıkmaktadır. Katılımcılar bu yardımlara yönelik yaşadıkları erişim güçlüğüne temel ihtiyaçlara erişimi doğrudan etkilediğini belirtmiştir.

3.3.1.Kamu Yardımlarının Kesilmesi

Uluslararası koruma başvuruları reddedilen ve kimlikleri kapanan katılımcıların büyük çoğunluğu, daha önce erişebildikleri kamu ve STK desteklerinden mevcut durumda yararlanamadıklarını belirtmektedir. Kimliklerinin kapalı olması nedeniyle sosyal yardım sisteminde görünmemelerinin, yardım başvurularının reddedilmesine ya da değerlendirmeye alınmamasına yol açtığı öğrenilmiştir. Katılımcılar, yardımların

kesilmesinin en çok; çocukların eğitim giderleri, kira ödemeleri, sağlık harcamaları ve temel ihtiyaçların karşılanması alanlarında güçlük oluşturduğunu ifade etmiştir.

“Kimlikler kapanınca hiçbir yerden yardım alamaz olduk. Önceden biraz yardım geliyordu, ama o da kesildi. Sadece bir dernek bazen sağlık için az da olsa destek verdi. Ama şimdi o da yok.” K1 (Kadın, 53)

“Çocuklarım küçük diye Kızılaykart alıyorduk. Çok para değildi ama mutfak için, ekmek için işe yarıyordu... Ama şimdi kimliğimiz kapalı. Adresimiz de görünmüyor, o yüzden hiç yardım alamıyoruz.” K2 (Kadın, 42)

“Kızılaykart şimdi 500-1000 TL olmuş. Ama şimdi hiçbir yardım almıyoruz. Gittik başvuruya ancak hiçbir yardım yapmadılar kimlik kapalı olduğu için.” K3 (Kadın, 45)

“Hiçbir kurumdan yardım almıyoruz. 2 yıl Kızılay yardımı aldık. Dosya kapanınca o da kesildi.” K10 (Kadın, 48)

“Dosyamız kapanmadan önce kızlarım ve eşim kızılaiykart yardımı alıyordu. Şimdi ise bu yardımı alamıyoruz... Okula giden çocuğum için eğitim yardımı alamıyordum. 18 yaşını geçtiği için bu yardım kesilmişti.” K4 (Erkek, 51)

“Kızılaykartımız vardı. Kimlik kapandıktan sonra da mesaj geldi bize reddedildiniz yazıyordu. Gittik, kabul etmediler. ‘Sizin kimliğiniz yok bir şey yapamıyoruz size’ diyorlar.” K9 (Kadın, 47)

Tosun ve Azazi (2019)’nin bulgularına göre; yerel politika uygulayıcılarının inisiyatifine bırakılan bu hizmetlerin iller arasında farklılık göstermesi, sosyal yardım ve hizmetlerin sürdürülebilirliğini ve eşitliğini olumsuz etkilemektedir. Saha gözlemleri, sağlık ve eğitim hizmetlerinin görece daha planlı yürütüldüğünü; ancak barınma, geçim kaynakları ve çalışma koşullarında ciddi eksikliklerin yaşandığını ortaya koymaktadır. Bu durum, yerel yönetimlerin ekonomik ve kurumsal kapasitesini aşan bir yükü karşı karşıya olduğunu ve daha güçlü, uzun vadeli bir sosyal politika yapılmasına duyulan ihtiyacı gözler önüne sermektedir.

3.3.2. Sosyal Yardım Personelinin Tutumları

Katılımcıların sosyal yardım kurumları ve personeliyle olan etkileşimlerine dair ifadeleri incelendiğinde, doğrudan kötü muamele bildiren olmamakla birlikte, uluslararası koruma başvurusu reddedilen bireylerin yardımlara erişim sağlayamadığı görülmektedir. Yardım taleplerine

çoğunlukla “kimliğiniz kapalı” ya da “dosyanız sistemde görünmüyor” gibi teknik ifadelerle karşılık verilmesi, başvuranların sosyal yardımlara erişimden mahrum kaldığı gibi sosyal yardım personelinin de çözüm üretemediği anlaşılmaktadır.

“Kötü davranmıyorlar ama kimlik yok diye yardım vermiyorlar.” K1 (Kadın, 49)

“Başvuru yapıyorum ancak yardım alamıyorum. Bize kimliğiniz kapalı diyorlar. O yüzden yardım alamıyoruz.” K3 (Kadın, 40)

“Gittik sorduk kimlik numaramızı girdiler ama sistemde çıkmadı. Eskisi gibiydi iyiydi ama yardımcı olamadılar.” K8 (Erkek, 46)

“Kötü davranmıyorlar sadece olmayacağını söylüyorlar.” K9 (Erkek, 44)

“Çok edepi bir şekilde konuşuyor neden olamayacağını söylüyorlar nazik bir şekilde. Başvuruya gittik dosyanız kapalı kira sözleşmeniz yok diyorlar, sistemde adres kaydı çıkmadığı için alamıyorum.” K11 (Erkek, 49)

“Kötü bir şey demiyorlar, kapalı diyorlar.” K10 (Kadın, 47)

“Kötü davranmadılar sadece kimlik durumundan dolayı yapamadılar.” K12 (Erkek, 34)

Kamu, yerel yönetimler ya da sivil toplum kuruluşları tarafından sağlanan sosyal yardım uygulamalarında öne çıkan mesleklerin başında sosyal hizmet mesleği gelmektedir. Turus (2023)’ün çalışmasında; sosyal hizmet uzmanları genel olarak Suriyeli sığınmacılara karşı olumlu bir yaklaşım sergilemektedir. Örneğin, saha görüşmelerinde uzmanlar; yardım sağlama, hak arama yönünde yapıcı ve çözüm odaklı bir tutum benimsedikleri halde, mevcut politikalar ve toplumdaki olumsuz söylemler söz konusu olduğunda daha eleştirel bir duruş gösterdiklerini belirtmişlerdir. Bu durum, sosyal hizmet uzmanlarının hem insani hem de etik sorumluluklarını yerine getirme isteğiyle hareket ettikleri bir ortam yarattığını göstermektedir. Bu bağlamda katılımcıların kimlik problemi ile başvuru yapmalarına rağmen kurulan iletişimde bir sorun yaşamadıklarını ifade etmesi bu çalışma ile benzerlik göstermektedir.

3.3.3.STK ve Sosyal Yardım Kuruluşlarına Erişim Güçlüğü

Bu alt temada uluslararası koruma başvurusu reddedilen Afganistan uyruklu bireylerin sosyal yardım sağlayan sivil toplum kuruluşu ve diğer

kurumlara yönelik erişimde yaşadıkları deneyim ve güçlükler incelenmiştir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu başvuru mekanizmalarına erişim sağlasa da kimlik belgesinin kapalı olması nedeniyle hizmetlerden faydalanamadığını ifade etmektedir.

“Ne kapısını çalacağımız bir yer var, ne sesimizi duyan var.” K1 (Kadın, 49)

“Adresimiz görünmüyor, hiçbir yardım alamıyoruz.” K2 (Kadın, 38)

“Hiçbir yeri ve kimseyi bilmiyoruz. Bir yere başvurmadık.” K6 (Kadın, 46)

“Muhtarın yanına gittim ramazanda kaydolmak istedim ama ev adresiniz kayıtlı değil dedi ve yardım yapılamadı.” K7 (Kadın, 36)

“Başvuruya gittim ama kimlik kapalı olduğu için yardım yapmadılar.” K3 (Kadın, 40)

“... gittim sordum neden yardım kesildi diye, dosyan kapalı olduğu için olmaz dediler.” K8 (Erkek, 48)

“BMMYK’yı yardım için aradığımızda herkesin ekonomik sorununu var, biz yardımcı olmuyoruz dediler.” K4 (Kadın, 42)

“Yardım almak için defalarca başvurdum, hiçbir sonuç alamadım.” K10 (Kadın, 40)

“O kadar başvuru yaptım ki herkes beni tanıdı artık.” K15 (Kadın, 44)

“Başvuruya gittik, sistemde adres kaydı yok dediler.” K11 (Erkek, 51)

“Yardım alamıyoruz, sistemde görünmüyoruz.” K13 (Kadın, 19)

“Bekârim diye yardım vermiyorlar.” K14 (Kadın, 29)

Çelik (2023)’in bulgularına göre, göçmenlerle temas kurma süreçlerinde kamu personelinin bürokratik yapı gereği daha resmi bir tutum sergilediği, buna karşın STK temsilcilerinin daha esnek davranış kalıpları benimsediği görülmektedir. Bu esneklik, STK’ların daha dezavantajlı gruplara ulaşmasını ve göçmenlerle daha güçlü ilişkiler kurmasını kolaylaştırmaktadır. Bu kapsamda STK’ların yalnızca yardım sağlayan değil, aynı zamanda kamu kurumları ile göçmenler arasında aracı bir rol üstlendiği görülmektedir. Ancak bu çalışmada katılımcıların

kimlik belgesinin aktif olmaması bu esnekliğin ortadan kalktığı durumların ortaya çıktığını da göstermektedir.

4.SONUÇ VE ÖNERİLER

4.1.Sonuç

Araştırma bulguları, uluslararası koruma başvurusu reddedilen Afganistan uyruklu bireylerin istihdam alanında hukuki bir durumla karşı karşıya kaldığını ortaya koymaktadır. Katılımcıların tamamı çalışma izni alamadıkları için kayıt dışı işlerde düşük ücretlerle ve güvencesiz koşullarda çalışmak zorunda kaldıklarını, bu durumun geçimlerini sağlamada ciddi zorluklara yol açtığını belirtmiştir.

Uluslararası koruma başvurusu reddedilmesiyle birlikte katılımcılar, kimlikleri kapandığı için çalışma iznine başvurma hakkından da fiilen ve hukuken mahrum kalmaktadır. Araştırma katılımcıları, henüz başvuruları reddedilmeden önce dahi işverenlerin çoğunlukla çalışma izni süreciyle uğraşmak istemediğini ve sigortalı çalışmayı teklif etmediğini belirtmiştir. Başvurunun reddedilmesi üzerine ise mahkeme süresince Türkiye’de yasal olarak kalışları mümkün kılınsa da çalışma iznine başvurmayı deneyen bireylerin bu izne erişemediklerine dair ifadeleri görülmüştür. Bireylerin kayıt dışı işlerde çalışması halinde güvence altına alınmadığı gibi dosyaları kapalı olduğu için kamu denetimlerinde tespit edilmeleri halinde hem para cezası uygulanacağından hem de sınır dışı edileceğinden korktuğu görülmektedir.

Katılımcıların çoğu, inşaat, tarım, hizmet, temizlik ve çobanlık gibi işlerde günlük veya geçici olarak çalışmaktadır. Yapılan işlerin çoğunun ya mevsimsel özellik taşıdığı ya da süreklilik arz etmediği anlaşılmaktadır. Katılımcılar kış aylarında iş bulmanın zorlaştığını, yaz aylarında ise genellikle yoğun ve olması gerekenden uzun saatlerle çalıştıklarını belirtmiştir. Katılımcılar tarafından; ücretlerin çok düşük olduğu, en fazla asgari ücret alındığı, zaman zaman emeklerinin karşılığını dahi alamadıkları aktarılmıştır. Karşılaştıkları olumsuz koşulları şikayet etmeleri durumunda kayıt dışı çalıştığı için idari para cezası ile karşılaşma ya da sınır dışı edilme kaygısı olan bireylerin ailelerinin temel ihtiyaçları için kendilerini kayıt dışı çalışmaya mecbur hissettikleri anlaşılmaktadır.

Uluslararası koruma başvurusu reddedilen Afganistan uyruklu bireylerin kayıt dışı istihdamda yoğunlaşmasının bir tercih değil; statü kaybının bir sonucu olduğu açıktır. Bu kişilerin sosyal güvenlik ağına dahil edilmemesi, uzun vadede yoksulluğun artmasına ve gelir eşitsizliğine yol açma potansiyeli taşımaktadır.

Afganistan uyruklu bireylerin çoğunun yalnızca kendi geçimlerini değil, bakımını üstlendiği aile üyeleri ya da az da olsa Afganistan'da kalan aile üyelerinin ihtiyaçlarını da karşılamaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Yüksek kira giderleri, gıda fiyatlarının artması, düzenli gelirin olmaması gibi nedenlerle katılımcılar ciddi bir ekonomik yük altında olduğunu ifade etmektedir. Bu durumun çocuk işçiliğinin ortaya çıkmasına olanak tanıdığı anlaşılmaktadır. Katılımcılardan bazıları çocuklarının küçük yaşlardan itibaren çalışmak zorunda kaldığını belirtmiş; bu durum çocukların eğitimden uzaklaşmasına, erken yaşta sorumlulukları üstlenmelerine neden olmaktadır. Katılımcılar yaşadıkları mali yoksunluğun çözümü konusunda herhangi bir kalıcı çözüm üretemediklerini ve bunun yerine temel ihtiyaçlarından tasarruf etmek zorunda kaldıklarını ifade etmektedir. Bu durum özellikle kadınların ve çocukların özel ihtiyaçlarının geri planda tutulmasına neden olmaktadır. Bunun yanında çocukların eğitim masrafı gibi özel ihtiyaçlarda ise oluşan beklentinin karşılanması konusunda kendilerini mecbur hissettiklerini belirten katılımcılar tasarruf etmekten başka çare bulamadıklarını belirtmektedir.

Araştırma verileri, uluslararası koruma başvurusu reddedilen Afganistan uyruklu bireylerin mahkeme süreçleri boyunca sosyal yardımlara erişimde güçlükler yaşadığını ortaya koymaktadır. Katılımcıların tamamına yakını, geçmişte yararlandıkları sosyal desteklerin uluslararası koruma başvurusu reddedilip kimliklerinin kapanmasıyla birlikte kesildiğini ve bu durumun yalnızca kamu yardımları değil ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarının yardımlarını da kapsadığını dile getirdiği görülmektedir. Bu durum sosyal yardımların başvuru süreçlerinde kimlik koşulu bulunmasıyla bağdaşmaktadır.

Bireylerin uluslararası koruma başvurularının reddedilmesi üzerine çalışma iznine erişim imkanı bulamaması yanında sosyal yardımlara da erişemedikleri de göz önünde bulundurulduğunda muhtaç duruma düşme riskinin artması kaçınılmazdır.

Sosyal yardımların tamamen kesilmesi; çocuklar, kadınlar, yaşlılar vb. dezavantajlı bireylerin ihtiyaçları konusunda zor koşullar oluşturmaktadır. Bu bağlamda şiddet gören bir kadının ya da çalıştırılan bir çocuğun korunma imkanları ortadan kalkabileceği gibi maruz kaldıkları bu şiddet döngüsünün pekişmesine de neden olabilir.

İkamet adresine kayıt yaptıramamak, e-Devlet sistemine erişememek ya da kimlik numarası ile sosyal yardım sistemine tanımlanamamak, birçok kamu hizmetinden mahrum kalmalarına yol açmaktadır. Katılımcıların ifadeleri göz önünde bulundurulduğunda, sosyal yardımların yalnızca kimlik sahibi bireylerin erişiminde olduğu mevzuatta

belirtildiği gibi öne çıkarken başvurusu reddedilmiş olan bireylerin ise sosyal yardım kriterlerini karşılama da sosyal yardım mekanizmalarında görünmez hale geldiği anlaşılmaktadır.

İhtiyaç sahiplerinin hem kendi becerileri ile çalışma izni kapsamında gelir elde etmeleri mümkün değilken hem de yardımlara erişemeyerek muhtaçlık durumunun artması ilerleyen dönemlerde kapsamlı bir sosyal sorunu karşımıza çıkarabilir.

Kamu kurumlarının sağladığı sosyal yardımlara erişemeyen katılımcıların bir kısmının, sivil toplum kuruluşlarına yöneldiği görülmektedir. Ancak bu kurumların desteklerinin de çeşitli nedenlerle sürekliliği ve kapsamının sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcılar, STK'lerden yalnızca belirli durumlarda (örneğin sağlık gideri, ilaç temini) ve çoğunlukla geçici yardımlar alabildiklerini belirtmiştir. Katılımcılar ulusal ya da uluslararası sivil toplum kuruluşlarından sağlanan yardımların da uluslararası koruma başvurusu reddedildikten sonra neredeyse tamamen sonlandığını ifade etmektedir. Bu durum kamusal yardımlarda olduğu gibi sivil toplum kuruluşları tarafından sağlanan desteklerin de kimlik ile doğrudan bağlantılı olduğunu göstermektedir. Sosyal yardımlara erişim sağlayamayan bireyler için kimliğin kapanması temel ihtiyaçları için üretilen kaynakların çeşitlendirilmesini de olumsuz etkilemektedir.

Katılımcıların, yardım sağlayan kurumlarla olan ilişkilerinde dil ve kültürel bariyerler nedeniyle çeşitli iletişim sorunları yaşamaları beklenirken katılımcıların ifadeleri göz önünde bulundurulduğunda, bu beklentinin aksine hukuki statüleri ve kimlik belgesinin kapalı olması sorununun ön plana çıktığı görülmektedir.

4.2.Öneriler

İstihdam konusunda, kayıt dışı çalışmaya mecbur kalan bireylerin sömürüye açık hale gelmeleri yalnızca bireysel değil, aynı zamanda kurumsal bir sosyal hizmet sorunu olarak ele alınmalıdır. Bu alanda özellikle işverenlere yönelik bilgilendirme çalışmalarının düzenlenmesi ve denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi önem taşımaktadır.

Sosyal yardımlar bağlamında, kamu kurumlarında sosyal hizmet uzmanlarının bu gruplara yönelik hizmetlerden mahrum kalacakları pratikleri önleyecek şekilde hizmet sunum süreçlerinde daha fazla söz sahibi olmaları sağlanmalıdır. Yerel düzeyde sosyal yardımların kimlik belgesine koşullandırılmadan, sosyal incelemeye dayalı şekilde verilmesi yönünde pilot uygulamalar geliştirilebilir. Bununla birlikte kimlik gereksesi ile geri çevrilen başvuruların tasniflenerek politika yapıcılara sunulması elzemdir. STK'ların özellikle göç alanında proje bazlı çalışmaları

ya da daha az kapasite ile geçici çözümler üzerine odaklanması durumu hak temelli çalışma yöntemi ile çelişir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda STK'ların yürüttüğü çalışmaların kamu kurumları ile işbirliğinin güçlendirilerek daha yapısal çözümler için revize edilmesi faydalı olacaktır. Bu sebeple STK'ların saha çalışmalarının daha sürdürülebilir ve sorun odaklı olması gerekmektedir. Uluslararası koruma başvurusu reddedilen Afganistan uyruklu bireylerin temel hak ve hizmetlere erişemediği durumlarda yaşayacakları sorunlar ile bunun toplumun geneline etkileri konusunda hem kamu kurumları hem de STK'lar tarafından pratik çalışmalar düzenlenerek toplum aydınlatılmalıdır. Bu şekilde yaşanan güçlüklerin önüne geçildiği gibi hak savunuculuğu sağlanmış olacaktır. Uluslararası koruma başvurusu reddedilmiş gruba sağlanan düzenli yardımlar kamu kaynaklarından oluştuğu gibi çeşitli uluslararası kuruluşların kamu ya da STK'lar ile işbirliği üzerinden yürütülmektedir. Göç mevzuatının çocuk kadın ya da engelli mevzuatı ile bağının sosyal yardım alanında çalışan tüm personelin özümseyeceği bir perspektifle anlatılması gerekmektedir.

Bireylerin sosyal yardımlara erişemiyor olması dikkate alındığında, temel ihtiyaçların karşılanması için istihdama katılım kaçınılmaz bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak bu konuda hukuki düzenlemeler olmadığı sürece, söz konusu bireylerin kayıt dışı çalışması göz ardı edilerek çocuk işçiliği, iş kazaları ya da emek sömürsünün meşrulaştırılmasının önüne geçilemeyecektir. Bu bağlamda, geçici süreli çalışma izni verilmesi hem yargı sürecinde bireylerin takibini kontrol altına alarak kamu yararı sağlayacak, hem de yardıma muhtaç bireylerin oluşmasının önüne geçilmesine katkı sağlayabilecektir.

Sosyal hizmetlerin sadece hizmet sunumu değil, aynı zamanda hak temelli savunuculuk rolünü üstlenmesi ve politika yapıcı aktörlere danışmanlık edebilecek mekanizmaların güçlendirilmesi önerilmektedir. Bu doğrultuda çeşitli kurumların sosyal hizmet uzmanları aracılığıyla bu gruplara ilişkin düzenli veri toplaması ve politika önerileri üretmesi sağlanmalıdır.

Tüm bu önerilerin hayata geçirilebilmesi için, sosyal hizmet uzmanlarının yalnızca danışman değil; karar süreçlerine aktif katılan, hak savunuculuğu yapan bir konumda yer alması önemlidir. Katılımcılardan edinilen veriler, kişilerin yaşadığı güçlüklerin yalnızca bireysel zaaflardan değil kimlik belgesinin kapalı olduğu ve uzun süren mahkeme sürecinden de kaynaklandığını açıkça göstermektedir. Bu nedenle sosyal hizmet alanında çalışan profesyonellerin yalnızca hizmet sunmakla kalmayıp, aynı zamanda politika ve uygulama süreçlerini dönüştürecek biçimde donatılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Bakır, H. (2024). Türkiye Cumhuriyeti'nin mülteci mevzuatı ve uygulamaları (1946-2016). Doktora Tezi. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü*, Ankara.
- Biehl, K. S. (2015). Spatializing diversities, diversifying spaces: Housing experiences and home space perceptions in a migrant hub of Istanbul. *Ethnic and Racial Studies*, 38(4), 596-607.
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK), (1951). Mültecilerin hukuki statüsüne ilişkin sözleşme. <https://www.goc.gov.tr/indirilme> Tarihi: 13.02.2025.
- Buz, S. ve Dikmen, A. (2021). Zorunlu göçe maruz kalan bireylerin psikososyal iyilik hali. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 32(1), 227-250. <https://doi.org/10.33417/tsh.728689/>.
- Canyaş, A. B. (2015). Yabancılar ve uluslararası koruma kanunu kapsamındaki geri gönderme yasağının uygulanma koşullarının AİHM kararları çerçevesinde irdelenmesi. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(1) 73-90.
- Coşkun, H., ve Karataş, K. (2024). Türkiye'deki düzensiz göçmen emeğinin işçi sendikalarının bakış açısından değerlendirilmesi. *Yönetim ve Çalışma Dergisi*, 8(1), 77-99.
- Creswell, J. W. (2009). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (3rd ed). Sage Publications.
- Çelik, F. (2023). Türkiye'de göç yönetiminde sivil toplum kuruluşlarının rolü. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Güçlü, İ. (2021). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri teknik-yaklaşım-uygulama. Ankara: Nika Yayınevi.
- Güler, H. (2021). Türkiye'nin göç politikası ve göçmenlerin yasal çalışma durumları: İstanbul ili örneği. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi(53), 102-118.
- Harunoğulları, M. (2016). Suriyeli sığınmacı çocuk işçiler ve sorunları: Kilis örneği. *Göç Dergisi*, 3(1), 29-63.
- Maley, W. (2022). Mülteci nedir? (Çev: K. Akbaş). Ankara: Gav Perspektif Yayınları.
- Tosun, S., ve Azazi, H. (2019). Yerel'de mülteci ve sığınmacılara yönelik sosyal politika uygulamaları: Balıkesir örneği. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 14(2), 213-234.
- Turus A. (2023). Sosyal hizmet uzmanlarının Suriyeli sığınmacılara yönelik tutumlarının farklı değişkenlere göre incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Çankırı.
- Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK). Yabancılar ve uluslararası koruma kanunu. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6458.pdf> / İndirilme Tarihi: 04.04.2023.

Bölüm 11

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ÇOCUK HAKLARINA İLİŞKİN TUTUMLARININ İNCELENMESİ¹

Merve Özer², Hüsamettin Çetin³

1 Bu çalışma, Merve Özer'in T.C. Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Hüsamettin Çetin'in danışmanlığında hazırladığı "Üniversite Öğrencilerinin Çocuk Haklarına İlişkin

2 Kırıkkale Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, ORCID: 0000-0002-9678-2398

3 Prof. Dr., T.C. Kırıkkale Üniversitesi SBF Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID: 0000-0002-3450-8596

1.GİRİŞ

Çocukların korunma, bakım vb. ihtiyaçlarının karşılanması diğer canlı türlerine göre uzun süre almaktadır. Çocuklar, doğumlarından – hatta doğum öncesi hamilelik döneminden- toplumda birey olarak yer almalarına kadar geçen süreçte ilgi, sevgi, şefkat ve özene ihtiyaç duyarlar. Bu bağlamda çocukların korunması ve yetiştirilme görev ve sorumluluğu, öncelikle anne-babaya verilmiştir. Anne-babalar bunu sağlayamadıklarında topluma ve devlete önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir. Akyüz'e göre (2011, s. 17) modern devletlerde çocukların bedensel, duygusal, zihinsel ve ahlaki gelişimlerinin sağlanması, yeteneklerinin geliştirilmesine özen gösterilmesi gerekir.

Buna karşın çocuklar anne-baba, yakınları ya da başkaları tarafından ihmal ve istismara uğramakta, kötü muamele ile karşı karşıya kalmaktadır. Çocuklar şiddete uğramakta, sokakta yaşamakta, çalıştırılmakta, erken yaşta evlendirilmektedir. Bu tür durumlar, çocukların bedensel ve ruhsal dünyalarında tedavisi mümkün olmayan ya da çok zor olan sorunlara yol açmaktadır. Gerek dünyada gerekse ülkemizde çocukların yaşadıkları, karşı karşıya kaldıkları bu ve benzeri sorunlar her gün gündemde yerini almaktadır.

Çocukların hakları, bir taraftan ulusal diğer taraftan uluslararası mevzuat ve belgeler çerçevesinde korunmaktadır. Ulusal mevzuatın başında Anayasa, uluslararası mevzuatın başında ülkemizin de taraf olduğu İnsan Hakları Sözleşmesi ile Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS) gelmektedir.

Söz konusu mevzuat belgeleri çocuklara hizmet sunan tüm meslekler için çok önemli bir yer tutmaktadır. Bu mesleklerden biri de sosyal hizmet mesleğidir. Uluslararası tanımda da ifade edildiği gibi sosyal hizmet mesleği, insan hakları mesleğidir. İnsan hakları, sosyal hizmet mesleğinin hedefi, amacı ve temel unsurunu oluşturmaktadır.

Çocukların hakları, bir taraftan çocukları da kapsamı içine alan genel, diğer taraftan çocuklara özgü mevzuat ile korunur. Kuşkusuz çocukların haklarının korunmasında başta aile, devlet, toplum, çeşitli kurum ve kuruluşlara önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir. Bu haklar hayata politikalar, kurumlar ve hizmetler aracılığıyla geçmektedir. Bu süreçte görev ve sorumluluk alacak meslek elamanları arasında sosyal hizmet uzmanları, çocuk gelişimciler, hemşireler, beslenme ve diyetetik uzmanları vd. yer alır. Bu bağlamda sosyal hizmet uzmanları, çocuklara yönelik mevzuatın düzenlenmesi, politikaların oluşturulması, hizmetlerin sunumu gibi birçok aşamada mesleğin rolleri çerçevesinde görev ve sorumluluk alırlar. Bu açıdan, ileride meslek yaşamına atılacak sağlık

bilimleri fakültelerinde eğitim gören öğrencilerin, çocukların haklarına yönelik tutumlarının incelenmesi önemli görülmektedir. Bu araştırma, bu amaç çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın amacı: Üniversite öğrencilerinin çocuk haklarına ilişkin tutumlarını incelemek ve farklı değişkenler ile çocuk haklarına yönelik tutumları arasındaki ilişkinin belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- 1- Üniversite öğrencilerinin çocuk haklarına ilişkin tutumları ne düzeydedir?
- 2- Üniversite öğrencilerinin çocuk haklarına ilişkin tutumları, sosyo-demografik değişkenlere göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
- 3- Üniversite öğrencilerinin çocuk haklarına ilişkin tutumları, çocuk hakları bilgi düzeylerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Araştırmanın önemi: Çocuklar, tarihsel süreçte korunması gereken grupların başında gelmektedir. Çocukların korunması ulusal ve uluslararası düzeyde çocuk haklarının güvence altına alınması ve bütüncül çocuk refahı politikaları ile mümkün olmaktadır. Çocuk politikaların uygulanması çocuk refahı alanında çalışan profesyonel meslek elemanları eliyle gerçekleşmektedir. Bu politikaların eksiksiz yerine getirilmesi, politika ve hizmetlerde güçlü ve zayıf yönlerin fark edilmesi ve geliştirilmesine yine meslek elemanları katkı sunmaktadır. Bu nedenle çocuk alanında çalışacak olan bireylerin çocuk haklarına ilişkin bakış açılarını anlamak ve çocukların refahını gözetecek şekilde tutum geliştirmelerini sağlayacak eğitim almaları önem taşımaktadır.

2.YÖNTEM

2.1.Araştırmanın Modeli

Araştırma, nicel bir araştırmadır. Üniversite öğrencilerinin sosyo-demografik değişkenlere göre çocuk haklarına ilişkin tutumları incelenmiştir. Çalışma, tarama modellerinden ilişkisel tarama türünde yapılmıştır. Tarama modeli, bir grubun birtakım özelliklerinin belirlenmesi için verilerin toplanmasının amaçlandığı araştırma yöntemidir (Büyüköztürk vd., 2022, s. 16). İlişkisel tarama modeli, iki ya da daha çok sayıdaki değişken arasındaki birlikte değişimin varlığını ve derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelidir (Karasar, 2017, s. 81).

2.2.Çalışma Grubu

Araştırmanın *çalışma grubu*, Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi bölümlerinde (beslenme ve diyetetik, sağlık yönetimi, çocuk gelişimi, sosyal hizmet, hemşirelik, fizyoterapi ve rehabilitasyon) 2023-2024 öğrenim yılında öğrenim gören 1. ve 4. sınıf öğrencilerden oluşmaktadır. Öğrenciler gönüllük esasına göre araştırmaya dâhil edilmiştir. Bölüm, sınıf düzeyleri dikkate alınarak öğrencilere ulaşılmış ve maksimum çeşitlemenin sağlanması amaçlanmıştır. Araştırmada 425 öğrenciye ulaşılmıştır. Uç değer olarak tespit edilen 5 veri analiz kapsamı dışında bırakılmıştır. Toplamda 420 öğrencinin verileri analiz edilmiştir.

2.3.Veri Toplama Araçları

Araştırmada üniversite öğrencilerinin çocuk haklarına yönelik tutumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi amacıyla Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği (ÇHTÖ) kullanılmıştır. Ayrıca öğrencilerin sosyo-demografik özelliklerini belirlemek, çocuk haklarına ilişkin bilgi düzeyleri hakkında bilgi sahibi olmak için hazırlanan Görüşme Formu kullanılmıştır. Veri toplama araçları hakkındaki detaylı bilgi aşağıda verilmiştir.

Görüşme Formu

14 sorudan oluşan görüşme formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin yaş, cinsiyet, okunulan bölüm, sınıf düzeyi, yerleşim birimi, kardeş sayısı, ebeveyn eğitim bilgisi, ekonomik durum gibi sosyo-demografik özellikleri öğrenmeye yönelik sorular bulunmaktadır. İkinci bölümde ise çocuk haklarına ilişkin eğitim alma, Çocuk Hakları Sözleşmesini okuma, çocuk hakkı ihlali yaşama, ailelerinin çocuk haklarına uygun yetiştirme durumları gibi çocuk haklarına ilişkin bilgi düzeylerini ortaya koymayı amaçlayan sorular bulunmaktadır.

Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği (ÇHTÖ)

Karaman Kepenekçi (2006) tarafından geliştirilen Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği, çocukların yaşamsal, gelişimsel, korunma ve katılım haklarına ilişkin 22 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte yer alan maddelerden 2. 14. ve 15. maddeler ters puanlanmakta ve olumsuz madde olmaktadır. Ölçeğin puanlaması 5'li Likert Skalası (5: Tamamen Katılıyorum, 4: Katılıyorum, 3: Kararsızım, 2: Katılmıyorum ve 1: Tamamen Katılmıyorum) ile değerlendirilmektedir. Ölçekten alınacak en düşük puan 22 ve en yüksek puan ise 110'dur. Elde edilen puanın yüksek olması çocuk haklarına ilişkin tutumun olumsuz olduğunu göstermektedir. Ka-

raman Kepenekci (2006) ölçeğin geçerliğine ve güvenilirliğine ilişkin yaptığı çalışma sonucunda, ölçeğin tek faktörlü olduğunu, Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısının 0,85, yarı test güvenirlik katsayısının ise 0,77 olarak belirlendiğini ifade etmiştir. Bu çalışmada ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı 0,83 olarak bulunmuştur.

2.4.Veritoplama Süreci

Araştırma verilerinin toplanması için Kırıkkale Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kuruluna başvurulmuştur. 29.11.2023 tarihinde toplanan Kırıkkale Üniversitesi Etik Kurul Komisyonu tarafından araştırma etik açıdan uygun bulunarak gerekli etik izin alınmıştır. Ayrıca verilerin toplanabilmesi için Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dekanlığından gerekli izinler alınmıştır. Ölçme araçları yüz yüze ve çevrimiçi (Google Form) uygulamaya uygun olacak şekilde hazırlanmıştır. Daha sonra 12.12.2024-22.12.2024 tarihleri arasında öğrencilerden gönüllük esasına dayalı olacak şekilde, ders aralarında veriler toplanmıştır. 425 öğrenciden veriler toplanmıştır. Yüz yüze ve online toplanan veriler MS Office Excel programı üzerinde birleştirilmiş ve analizlere uygun olacak şekilde tasnif edilmiştir.

2.5.Verilerin Analizi

Araştırmada verilerin istatistiksel analizi yapılırken SPSS 26.0 (Sosyal Bilimler için İstatistik Programı 26.0) kullanılmıştır. Verilerin analizler için uygun hale getirilmesi için uç değer ve kayıp veriler kontrol edilmiştir. Uç değer olarak tespit edilen 5 veri, veri seti dışında bırakılarak toplamda 420 veri analiz edilmiştir. Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğinin tespit edilmesi için çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Literatür incelendiğinde dağılımın normallik varsayımına ilişkin çarpıklık ve basıklık değerleri ile alakalı farklı görüşler bulunmaktadır. Tabachnick ve Fidell'e göre (2013) çarpıklık ve basıklık değerleri +1,5 ile -1,5 aralığında olduğunda veriler normal dağılım göstermektedir. George ve Mallery'e göre (2010) verilerin normal dağılım göstermesi için çarpıklık ve basıklık değerlerinin +2 ile -2 arasında olması gerekmektedir. Çarpıklık ve basıklık katsayılarına ilişkin sonuçlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1. Değişkenlerin çarpıklık ve basıklık değerleri

Ölçekler	Çarpıklık Katsayıları		Basıklık Katsayıları	
	İstatistik	Standart Hata	İstatistik	Standart Hata
ÇHTÖ	1.55	0.119	2.02	0.238

N=420, ÇHTÖ: Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği

Tablo 1'e bakıldığında araştırmada kullanılan ölçeğin çarpıklık değerlerinin 1.55; basıklık değerinin ise 2.02 olduğu görülmektedir. Ulaşılan sonuçlar +2 ile -2 arasında olduğu için dağılımın normal olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

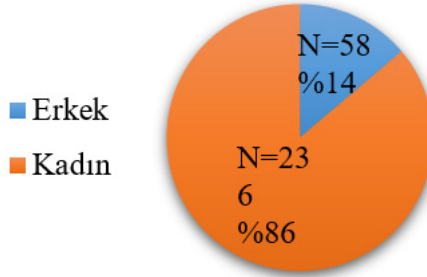
Verileri değerlendirmek için ilk olarak tanımlayıcı istatistiksel analizlerden olan sayı, yüzde, frekans, en düşük-en yüksek değerleri, ortalama ve standart sapma hesaplamalarına yer verilmiştir. Normal dağılım gösteren bu veriler için parametrik testler uygulanmıştır. İki farklı bağımsız değişken ile ölçekler arasındaki farklılaşmayı incelemek için "Bağımsız Örneklem t-testi"; ikiden fazla bağımsız değişken ile ölçekler arasındaki farklılaşmayı incelemek için "Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)" uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara ilişkin açıklamalar her analizden sonra yapılmış olup bulgular ve tartışma başlığı altında yer almaktadır.

3.BULGULAR ve TARTIŞMA

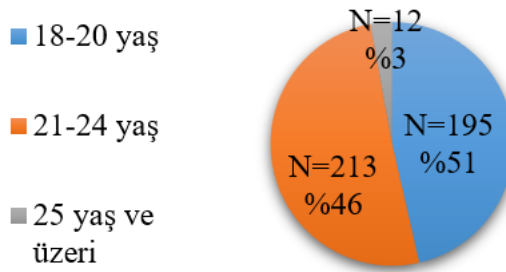
Araştırma sonucunda elde edilen verilerin analizleri ve bu analizler sonucunda elde edilen bulgular beş başlık altında ele alınmıştır. Ayrıca araştırma bulguları ilgili alan yazındaki çalışmalar çerçevesinde tartışılmıştır. İlk bölümde katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine ilişkin tanımlayıcı bulgulara; ikinci bölümde, katılımcıların çocuk haklarına yönelik bilgi düzeylerine ilişkin verilere yer almıştır. Üçüncü bölümde, katılımcıların Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeğinden aldıkları puanlara ilişkin bulgular yer almaktadır. Dördüncü bölümde, katılımcıların sosyo-demografik özellikleri ile çocuk haklarına yönelik tutumları arasındaki ilişkilere dair bulgulara yer verilmiştir. Beşinci bölümde katılımcıların çocuk haklarına yönelik bilgi düzeyleri ile çocuk haklarına yönelik tutumları arasındaki ilişkilere dair bulgulara yer verilmiştir.

3.1.Katılımcıların Sosyo-demografik Özelliklerine İlişkin Tanımlayıcı Bulgular

Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyetlerine ilişkin bulgular Şekil 1'de, yaş gruplarına ilişkin tanımlayıcı bulgular ise Şekil 2'de yer almaktadır.

Şekil 1. Katılımcıların cinsiyetlerine ilişkin bulgular

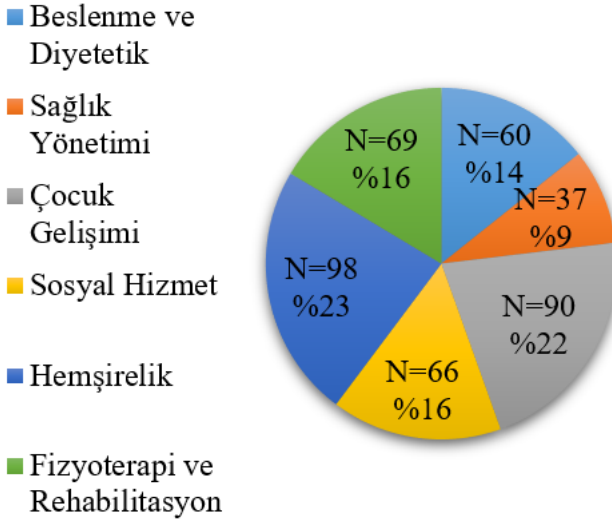
Şekil 2. Katılımcıların yaş gruplarına ilişkin bulgular

Şekil 1 incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin %86'sının kadın, %14'nün erkek olduğu görülmektedir. Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi'nin 2023 yılı itibarıyla 1878'i kadın (%81), 431'i erkek (%19) toplam 2309 örgün öğretim gören öğrencisi bulunmaktadır (KKÜ, 2023, s. 35). Araştırmaya sadece 1. ve 4. sınıf öğrencilerinin dâhil edildiği göz önüne alındığında araştırmaya katılan kadın ve erkek öğrenci oranlarının fakülte genelindeki kadın-erkek öğrenci oranları ile doğru orantılı olduğu söylenebilir. Konu ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde kadın çoğunluğunun benzer olduğu söylenebilir. Karabacak'ın (2022) çalışmasına %80, Kırac'ın (2019) araştırmasına %75, Yıldız'ın (2017) araştırmasına %70, Karaman Kepenekçi ve Baydık'ın (2009) çalışmasına %67 kadın öğrenci katılım sağlamıştır. Yapılan araştırmalarda kadın öğrenci oranlarının yüksek olması araştırmaların eğitim ve sağlık gibi kadın öğrencilerin daha çok tercih ettiği fakültelerde gerçekleştirilmesiyle ilgili olduğu yorumu yapılabilir. Leblebici ve Çeliköz'ün (2017) yapmış olduğu çalışmada ise araştırmamızın aksine erkek öğrenci katılım oranının daha yüksek olduğu görülmektedir.

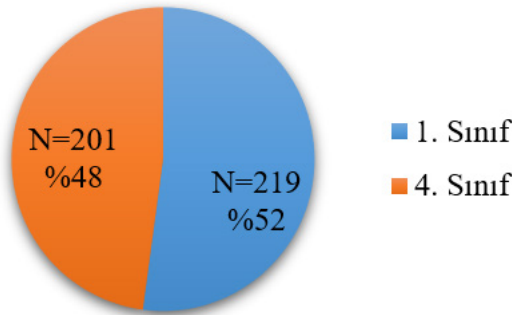
Şekil 2'ye bakıldığında öğrencilerin %51'inin 18-20 yaş grubuna dâhil olduğu, %46'sının 21-24 yaş aralığında olduğu, %3'ünün ise 25 yaş ve

üzeri olduğu görülmektedir. Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) verileri incelendiğinde 2023-2024 yılı örgün öğretime devam eden lisans öğrencilerinin yaşları incelendiğinde %34'nün 18-20 yaş arasında, %49'unun 21-24 yaş arasında %17'sinin ise 25 yaş ve üzeri olduğu sonucuna ulaşılmıştır (YÖK, 2024). Bu açıdan bakıldığında araştırmaya katılan öğrencilerin yaşlarının beklenen üniversite öğrencisi yaş aralığında olduğu söylenebilir.

Şekil 3'te araştırmaya katılan öğrencilerin okudukları bölümler yer almaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf düzeylerine ilişkin bilgiler Şekil 4'te yer almaktadır.

Şekil 3. Katılımcıların okudukları bölüme ilişkin bulguları

Şekil 4. Katılımcıların sınıf düzeylerine ilişkin bulguları

Araştırmaya katılan öğrencilerin %23'ü hemşirelik, %21'i çocuk gelişimi, %17'si fizyoterapi ve rehabilitasyon, %16'sı sosyal hizmet, %14'ü beslenme ve diyetetik, %9'u ise sağlık yönetimi bölümlerinde okumaktadır. Öğrencilerin %52'si 1. sınıfa giderken %48'i 4. sınıfa gitmektedir.

Alan yazında üniversite öğrencilerinin çocuk haklarıyla ilgili görüş, düşünce ve tutumları ile ilgili araştırmalar incelendiğinde daha çok tek bir bilim dalına yönelik araştırmaların yapıldığı gözlemlenmiştir. Öğretmen adaylarına yönelik yapılan çalışmaların yoğunlukta olduğu söylenebilir (Kaya, 2011; Yaşar Ekici, 2014; Leblebici ve Çeliköz, 2017; İşler, 2019; Yenilmez, 2022). Okul öncesi öğretmenliği (Banko, 2017; Pilatin, 2019; Demir, 2023), sosyal bilgiler öğretmenliği (Kop ve Tuncel, 2010; Hançer, 2019; Ezer ve Ulukaya Öteleş, 2020; Aslan, 2022), sınıf öğretmenliği (Hareket ve Altınok, 2020), özel eğitim öğretmenliği (Karaman Kepenekçi ve Baydık, 2009), psikolojik danışmanlık ve rehberlik (Püsküllü, 2020) gibi bölümlere ağırlık verildiği gözlemlenmiştir. Ayrıca çocuk gelişimi (Alabay ve Yağan Güder, 2019; Deleş ve Kaytez, 2021; Uslu, 2022) ve hemşirelik bölümü (Aldemir, 2014; Karabacak, 2022; Erkut vd., 2022) öğrencilerinin çocuk haklarına ilişkin tutumları ile ilgili çalışmalar da mevcuttur. Bunların yanında birden fazla bilim dalının çocuk haklarına ilişkin tutumlarının karşılaştırıldığı çalışmalara az da olsa rastlanmıştır (Yılmaz, 2019; Kırarç, 2019). Bu çalışmada, sağlık alanında farklı disiplinlerde ve farklı sınıf düzeylerinde eğitim gören ve gelecekte çocuklar ile doğrudan çalışacak meslek elemanlarının çocuk haklarına ilişkin tutumları ve buna etki eden faktörler incelenmesi sebebiyle alana farklı bir bakış açısı katacağı düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin diğer sosyo-demografik özelliklerine ilişkin bulgular Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Katılımcıların diğer sosyo-demografik özelliklerine ilişkin bulgular

Sosyo-demografik Özellikler		N	%
Medeni Hal	Evli	16	4
	Bekar	404	96
Yerleşim Birimi	Kırsal alan	53	13
	Kent	367	87
Kardeş Sayısı	0-2 kardeş	256	61
	3 kardeş ve üzeri	164	39

Anne Eğitim Düzeyi	Düşük (okuryazar değil-ilkokul)	168	40
	Orta (ortaokul-lise)	212	51
	Yüksek (üniversite-lisans üstü)	40	10
Baba Eğitim Düzeyi	Düşük (okuryazar değil-ilkokul)	99	24
	Orta (ortaokul-lise)	235	56
	Yüksek (üniversite-lisans üstü)	86	21
Sosyoekonomik Düzey	Düşük	22	5
	Orta	378	90
	Yüksek	20	5

N=420

Tablo 2'ye göre öğrencilerin neredeyse tamamı (%96) bekar. TÜİK verilerine göre 2023 yılında kadınların evlenme yaşı 25,7, erkeklerin evlenme yaşı 28,3'tür (TÜİK, 2024). Araştırmaya katılan öğrencilerin yaşları göz önüne alındığında bekar oranın bu denli yüksek çıkması beklendik bir durumdur. Öğrencilerin %87'si kentlerde %13'ü kırsal alanda yaşamaktadır. 2022 yılı kır-kent nüfus oranları incelendiğinde 15-64 yaş arası insanların %16'sı kırsal, %84'ü kentsel alanlarda yaşamaktadır (TÜİK, 2023a). Türkiye geneli kır ve kent nüfus oranları ile araştırmaya katılan öğrencilerin kır ve kentlerde yaşama oranlarının paralel olduğu görülmektedir. Öğrencilerin %61'i 0-2, %39'u 3 ve üzeri sayıda kardeşe sahiptir. Adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre 2022 yılında hane halkı sayısı 3,17 kişi olarak belirlenmiştir (TÜİK, 2023b). Öğrencilerin ebeveynlerinin eğitim seviyelerinin yarısından fazlasının (anne %51, baba %56) orta düzeyde bir eğitime; %90'nın orta sosyoekonomik düzeye sahip olduğu görülmektedir. Çocukların hak erişimine engel olan aile risk faktörleri incelendiğinde yoksulluk, ebeveynlerin düşük eğitim seviyesi, çok sayıda çocuğa sahip olma, tek ebeveynlik gibi unsurlar karşımıza çıkmaktadır (Tüvana Okuma İstekli Çocuk Eğitim Vakfı [TÜÇEV], 2019, s. 3-4). Bu nedenle araştırmaya katılan öğrencilerin sosyo-ekonomik düzeyleri, yaşam alanları, ebeveyn eğitim düzeyleri, kardeş sayıları gibi bilgilerinin çocuk haklarına erişimleri ve farkındalıkları açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

3.2. Katılımcıların Çocuk Hakları Bilgi Düzeylerine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan öğrencilerin çocuk haklarına dair bilgi düzeyleri hakkında fikir sahibi olmak için görüşme formunda 4 tane soru sorulmuştur. Bu sorular ile öğrencilerin çocuk hakları konusunda eğitim alma, Çocuk Hakları Sözleşmesini okuyup okumama, çocukken çocuk ihlali yaşayıp yaşamama, çocuk haklarına uygun yetiştirilip yetiştirilme durumları hakkında bilgi edinilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların çocuk haklarına ilişkin bilgi düzeylerine ilişkin bulgular

Çocuk Hakları Bilgi Düzeylerine İlişkin Sorular	N	%
Daha önce hiç çocuk hakları ya da insan haklarına ilişkin eğitime, seminere veya konferansa katıldınız mı?	Evet	156 37
	Hayır	264 63
Çocuk Hakları Sözleşmesini hiç okudunuz mu?	Evet	121 29
	Hayır	299 71
Çocukken herhangi bir çocuk hakları ihlali yaşadınız mı?	Evet	94 22
	Hayır	326 78
Sizce aileniz sizi çocuk haklarına uygun olarak yetiştirdi mi?	Evet	353 84
	Hayır	67 16

Tablo 3'e göre araştırmaya katılan öğrencilerin %37'sinin daha önce çocuk hakları ya da insan haklarına ilişkin eğitim/seminer/konferansa katıldığı görülürken %63'ü herhangi bir eğitim almamıştır. Yılmaz'ın (2019) eğitim, sağlık, teknoloji, mimarlık fakültelerinde öğrenim gören öğrenciler ile yapmış olduğu çalışmasında çocuk hakları/insan hakları konusunda ders alan öğrencilerin oranı %16 iken konu ile ilgili bir etkinliğe katılma oranının %32 olduğunu ortaya çıkmıştır. Yıldız'ın 2017 yılındaki sağlık alanında öğrenim gören öğrenciler ile yapmış olduğu çalışmasında ise araştırmaya katılan öğrencilerin %33'ünün konu ile ilgili bir eğitim aldığı görülmektedir. Yaşar Ekici'nin (2014) öğretmen adayları üzerinde yaptığı çalışmasında çocuk hakları alanında etkinliğe katılanların oranı %55'tir.

Covell ve Howe (1999) geliştirdikleri çocuk hakları eğitim programının, çocuk haklarına yönelik anlama düzeyi, davranış ve tutumları üzerinde olumlu etkisinin olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu nedenle çocuk haklarına ilişkin eğitim alma durumunun öğrenilmesinin çocuk haklarına ilişkin tutumların incelenmesi noktasında önemli olduğu düşünülmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin %29'u Çocuk Hakları Sözleşmesini okuduklarını, %71'i ise okumadıklarını beyan etmişlerdir. Kaya (2011) yaptığı çalışmasında öğretmen adaylarının %15'nin Çocuk Hakları Sözleşmesini okuduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kaynak vd. (2021) hemşire-

lik ve çocuk gelişimi bölümü öğrencileri ile yapmış oldukları çalışmada ise öğrencilerin %52'si ÇHS'yi; %43'ü ise bu sözleşmeye Türkiye'nin taraf olduğunu bilmemektedir. Püsküllü'nün (2020) psikolojik danışman ve rehberlik bölümü öğrencileri ile yaptığı çalışmada ise %80'i sözleşmeyi okumadığını; %24 ise sözleşmeyi duymadığını belirtmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin aileleri tarafından çocuk haklarına uygun olarak yetiştirilip yetiştirilmediklerine dair düşünceleri incelendiğinde %84'ü çocuk haklarına uygun olarak yetiştirildiğini düşünürken %16'sı konu ile alakalı olumsuz cevap vermiştir. Öğrencilerin çocukken herhangi bir çocuk hakkı ihlali yaşayıp yaşamama durumları incelendiğinde %22'si çocuk hakkı ihlali yaşadığını belirtirken %78'i çocuk hakkı ihlali yaşamadığını belirtmiştir. Aldemir'in (2014) hemşirelik yüksekokulu öğrencileri ile yapmış olduğu çalışmasında öğrencilerin %9'u çocuk haklarının ihlal edilmediğini düşünürken %91 çocuk haklarının ihlal edildiğini düşünmektedir. 13-17 yaş grubu üzerinde yapılan bir araştırmada hangi haklara sahip olduğunu bilen çocukların oranı %53,3; Çocuk Hakları Sözleşmesini duyduğunu belirten çocukların oranının %45,1; yetişkinlerin genellikle çocuk haklarına saygı duyduğunu düşünen çocukların oranı %52,7 olduğu sonucuna ulaşılmıştır (TÜİK, 2023c). Çocuk Hakları Sözleşmesi, sözleşmeye taraf olan devletlerin yetişkinlere ve çocuklara, sözleşme ilkelerini yaygın ve etkili bir şekilde öğretmesi gerektiğini ifade etmektedir (Md. 42). Sözleşmenin gereği olarak konu ile ilgili eğitim ve etkinliklerin artırılarak sözleşmenin görünürlüğü ve bilinirliğinin artırılması gerektiği düşünülmektedir.

3.3.Katılımcıların Çocuk Haklarına Yönelik Tutumlarına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan öğrencilerin Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeğinden aldıkları en düşük ve en yüksek puanlar, ortalama ve standart sapma değerleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 4. Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeğinin en düşük, en yüksek, ortalama ve standart sapma değerleri

Ölçekler	Min.	Max.	$\bar{X}$	Ss
ÇHTÖ	22	52	28.09	6.67

N=420, ÇHTÖ: Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği

Araştırmaya katılan öğrencilerin Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği puan ortalamaları $\bar{X}=28.09$ (Ss=6.67) olarak bulunmuştur. Öl-

çekten alınabilecek en düşük puan 22 en yüksek puan 110'dur ve alınan puanın yüksek olması çocuk haklarına ilişkin tutumun olumsuz olduğunu göstermektedir. Bu husus göz önüne alındığında araştırmaya katılan öğrencilerin çocuk haklarına ilişkin tutumlarının olumlu olduğu söylenebilir. Literatürde üniversite öğrencilerinin çocuk haklarına ilişkin tutumları ile ilgili araştırmalar incelendiğinde benzer şekilde öğrencilerin olumlu tutuma sahip olduğu görülmüştür. (Karaman Kepenekçi, 2006; Leblebici ve Çeliköz, 2017; Pilatin, 2019; Yılmaz, 2019; Kaynak vd., (2021). Peterson Badalı vd. (2006) Amerikalı ve Kanadalı lisans öğrencileri ile yapmış oldukları çalışmada ise bakım ve koruma haklarına ilişkin tutumların olumlu olduğu ancak çocukların kendi kaderini tayin hakkını desteklemediklerini belirtmişlerdir.

3.4. Katılımcıların Sosyo-demografik değişkenleri ile Çocuk Haklarına Yönelik Tutumları Arasındaki İlişkilere Dair Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde öğrencilerin çocuk haklarına yönelik tutumları ile sosyo-demografik değişkenler arasındaki ilişkiler değerlendirilmiştir. Bu değişkenler; cinsiyet, yaş, medeni durum, okunulan bölüm, sınıf düzeyi, yerleşim yeri, kardeş sayısı, anne eğitim düzeyi, baba eğitim düzeyi ve sosyoekonomik düzey olarak belirlenmiştir.

Cinsiyet Açısından Karşılaştırma

Katılımcıların Çocuk Haklarına Yönelik Tutumları Ölçeğinden aldıkları puanların cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini araştırmak için bağımsız (ilişkisiz) örneklem t-testi yapılmış ve sonuçları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 5. Çocuk Haklarına Yönelik Tutum Ölçeği puanlarının cinsiyete göre t-testi sonuçları

Ölçek	Gruplar	N	$\bar{X}$	Ss	t testi		
					t	Sd	P
ÇHTÖ	Kadın	362	1.26	0.29	-2.828	418	.005
	Erkek	58	1.38	0.32			

ÇHTÖ: Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği

Tablo 5 incelendiğinde öğrencilerin çocuk haklarına ilişkin tutumlarının cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir ($t = -2.828$; $p < .05$). Erkek öğrencilerin çocuk haklarına ilişkin tutum puan ortalamaları ($\bar{X} = 1.38$) kız öğrencilerin çocuk haklarına ilişkin tutum puan ortalamalarına göre daha yüksektir ($\bar{X} = 1.26$). Puanın yüksek olması çocuk haklarına ilişkin tutumun olumsuz olduğunu gösterdiğinden kadın öğrencilerin çocuk haklarına ilişkin tutumlarının erkek öğrenci-

lere oranla daha olumlu olduğu söylenebilir. Rogers ve Wrightsman'ın (1987) çocukların bakım ve kendi kaderini tayin haklarına yönelik lise ve lisans öğrencilerinin farkındalıklarını araştırdıkları çalışmalarında kadın öğrencilerin daha olumlu tutuma sahip olduklarını bulmuşlardır. Yaşar Ekici'nin (2014) eğitim fakültesi öğrencileri ile yapmış olduğu çalışmada kadın öğrencilerin çocuk haklarına ilişkin tutumlarının erkek öğrencilere göre daha olumlu olduğu görülmüştür. Kırac'ın (2019) yapmış olduğu çalışmada eğitim ve hukuk fakültesi öğrencileri ile çalışılmış olup kadın öğrencilerin çocuk haklarına ilişkin tutumlarının daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yılmaz'ın (2019) eğitim, sağlık, teknoloji ve mimarlık fakülteleri öğrencileri ile yapmış olduğu çalışmada da kadın öğrencilerin çocuk haklarına ilişkin tutumlarının daha olumlu olduğu bulunmuştur. Literatürde kadın öğrencilerin çocuk haklarına ilişkin tutumlarının genel olarak daha yüksek olmasının sebebi kadınların bu konuya daha ilgili olması ve annelik içgüdüğü ile çocuklara karşı daha şefkatli ve ilgili olacakları düşüncesi ile açıklanmaktadır. Karaman Kepenekçi ve Baydık'ın (2009) öğretmen adayları ile yapmış oldukları çalışmada ise çocuk haklarına ilişkin tutumlarda cinsiyet değişkeninin etkisinin olmadığı görülmüştür. Benzer şekilde Karabacak (2022) tarafından hemşirelik öğrencileri ile yapılan çalışmada ve Demir (2023) okul öncesi öğretmen adayları ile yaptığı araştırmada cinsiyet değişkeni çocuk haklarına ilişkin tutumları etkilememiştir.

Yaşa Göre Karşılaştırma

Katılımcıların Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği ile yaşlarına göre anlamlı farklılaşmanın olup olmadığını tespit etmek üzere tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmış ve sonuçları aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 6. Katılımcıların yaşlarına göre Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeğinin tek yönlü varyans analiz (ANOVA) sonuçları

Yaş Grubu	N	$\bar{X}$	Ss	Varyans Kaynağı	Kareler Top.	Sd	Kareler Ort	F	p	Anlamlı Fark
18-20 yaş (1)	195	1.31	0.32	Gruplar arası	0.645	2	0.322			
21-24 yaş (2)	213	1.23	0.28	Gruplar içi	37.881	417	0.091	3.549	.03	1-2
25 yaş ve üzeri (3)	12	1.32	0.33	Toplam	38.526	419				

Tablo 6 incelendiğinde öğrencilerin çocuk haklarına ilişkin tutumları ile yaş grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmektedir ($F=3.549$; $p<.05$). Anlamlı farklılığın hangi yaş grupları arasında olduğunu tespit etmek üzere yapılan Tukey HSD testi sonuçlarına göre 18-20 yaş arası öğrenciler ile 21-24 yaş arası öğrenciler arasında olduğu görülmüştür. 18-20 yaş arasında bulunan öğrencilerin Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeğinden aldıkları puan ortalamaları ($\bar{X}=1.31$), 21-24 yaş arasında bulunan öğrencilerin Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeğinden aldıkları puan ortalamalarına ($\bar{X}=1.23$) kıyasla anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmektedir. Yaşar Ekici'nin (2014) yapmış olduğu çalışmasında öğretmen adaylarının yaşları ile çocuk haklarına yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Aynı şekilde Yıldız'ın (2017) sağlık meslek yüksekokulu ve sağlık hizmetleri yüksekokulu öğrencileri ile yaptığı çalışmasında öğrencilerin yaşları ile çocuk haklarına yönelik tutumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Karaman Kepenekçi ve Baydık'ın (2009) öğretmen adayları üzerindeki çalışmada ise öğrencilerin yaşları ile çocuk haklarına ilişkin tutumları arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Yılmaz (2019) ise eğitim, sağlık, mimarlık ve teknoloji fakültelerinde öğrenim gören öğrencilerin yaş gruplarına (17-19, 20-22 ve 23 yaş ve üzeri

Tablo 7’deki ANOVA testi sonuçlarına göre çocuk haklarına ilişkin tutumlar ile okunulan bölüm arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma bulunmamıştır ($F= 1.986$; $p>.05$). Diğer bir ifadeyle öğrencilerin okudukları bölümlerin çocuk haklarına ilişkin tutumları üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Leblebici ve Çeliköz’ün (2017) öğretmenler üzerinde yaptığı çalışmada öğretmenlerin branşları ile çocuk haklarına ilişkin tutumları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Yenilmez’in (2022) fen bilgisi ve sosyal bilgiler öğretmen adayları ile yaptığı çalışmada ise sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çocuk haklarına ilişkin tutumlarının daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kaynak vd. (2022) hemşirelik ve çocuk gelişimi bölümü öğrencileri ile yaptığı çalışmada ise çocuk gelişimi bölümü öğrencilerinin çocuk haklarına ilişkin tutumlarının daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yıldız’ın (2017) sağlık meslek yüksek okulu öğrencileri ile yapmış olduğu çalışmada ise ilk ve acil durum teknisyenliği, yaşlı bakım, ebelik ve hemşirelik öğrencilerinin çocuk haklarına ilişkin tutumları perfüzyon teknikleri, anestezi, tıbbi görüntüleme teknikleri bölümü öğrencilerinin çocuk haklarına ilişkin tutumlarına göre daha yüksektir. Fakültelere göre karşılaştırma yapan araştırmalar incelendiğinde Yılmaz’ın (2019) çalışmasında sırasıyla eğitim, teknoloji, sağlık ve mimarlık fakültesi öğrencilerinin çocuk haklarına ilişkin tutumlarının daha olumlu olduğu görülmüştür. Kırac’ın (2019) yaptığı çalışmada eğitim ve hukuk fakültesi arasına anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Sınıf Düzeyi Açısından Karşılaştırma

Katılımcıların sınıf düzeyleri ile çocuk haklarına yönelik tutumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma olup olmadığını tespit etmek için bağımsız (ilişkisiz) örneklem t-testi yapılmış ve sonuçları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 8. Çocuk Haklarına Yönelik Tutum Ölçeği puanlarının sınıf düzeyine göre t-testi sonuçları

Ölçek	Gruplar	N	$\bar{X}$	Ss	t testi		
					t	Sd	P
ÇHTÖ	1.sınıf	219	1.30	0.31	1.817	418	.07
	4.sınıf	201	1.25	0.30			

ÇHTÖ: Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği

Tablo 8’e göre öğrencilerin sınıf düzeylerinin çocuk haklarına yönelik tutumlarına anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmektedir ($t= 1.817$; $p> .05$). Test sonucuna göre 1. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin çocuk haklarına yönelik tutumlarına ilişkin puan ortalamaları ($\bar{X}= 1.30$) ile 4. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin çocuk haklarına yönelik

tutumlarına ilişkin puan ortalamaları ($\bar{X} = 1.25$) arasında anlamlı bir fark çıkmamıştır. Aldemir' in (2014) hemşirelik öğrencileri ile yapmış oldukları çalışmada sınıf düzeyi çocuk haklarına ilişkin tutumları etkilememiştir. Çocuk gelişimi bölümü öğrencileri ile yapılan bir çalışmada da öğrencilerin sınıf düzeyleri ile çocuk haklarına ilişkin tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Alabay ve Yağan Güder, 2019). Pilitin'in (2019) öğretmen adaylarının çocuk haklarına ilişkin tutumlarını incelediği çalışmasında sınıf düzeyinin tutumları etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Yerleşim Yeri Açısından Karşılaştırma

Katılımcıların ölçekten aldıkları puanların yerleşim yerlerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini araştırmak için bağımsız (ilişkisiz) örneklem t-testi yapılmış ve sonuçları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 9. Çocuk Haklarına Yönelik Tutum Ölçeği puanlarının yerleşim yerine göre t-testi sonuçları

Ölçek	Gruplar	N	$\bar{X}$	Ss	t testi		
					T	Sd	P
ÇHTÖ	Kırsal alan	53	1.37	0.34	2.410	418	.016
	Kent	367	1.26	0.29			

ÇHTÖ: Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği

Tablo 9'a göre öğrencilerin çocuk haklarına ilişkin tutumlarının yerleşim yerlerine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir ($t = 2.410$; $p < .05$). Kırsal alanlarda yaşayan öğrencilerin ($\bar{X} = 1.37$) kentlerde yaşayan öğrencilere ($\bar{X} = 1.26$) göre çocuk haklarına ilişkin tutum puanları daha yüksek olduğu için tutumlarının daha olumsuz olduğu söylenebilir. İşler'in (2019) araştırmasında ise yerleşim yerinin çocuk haklarına ilişkin tutumları etkilediği ve kentlerde yaşayan öğrencilerin kırsal alanlarda yaşayan öğrencilere kıyasla çocuk haklarına ilişkin tutumlarının daha olumsuz olduğu görülmüştür. Üstündağ vd. (2024) yapmış olduğu çalışmada ise yerleşim yerinin çocuk haklarına ilişkin tutumlar üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmüştür.

Kardeş Sayısı Açısından Karşılaştırma

Katılımcıların kardeş sayıları ile çocuk haklarına yönelik tutumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşmanın olup olmadığını tespit etmek için bağımsız (ilişkisiz) örneklem t-testi analizi yapılmış

ve sonuçları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 10. Çocuk Haklarına Yönelik Tutum Ölçeği puanlarının kardeş sayısına göre t-testi sonuçları

Ölçek	Gruplar	N	$\bar{X}$	Ss	t testi		
					T	Sd	P
ÇHTÖ	0-2 kardeş	256	1.27	0.30	-0.342	418	.732
	3 kardeş ve üzeri	164	1.28	0.29			

ÇHTÖ: Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği

Tablo 10 incelendiğinde öğrencilerin kardeş sayılarının çocuk haklarına yönelik tutumları üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmektedir ($t = -0.342$; $p > .05$). t-testi sonuçlarına göre 0-2 kardeşe sahip öğrencilerin çocuk haklarına ilişkin tutumlarına ait puan ortalamaları ($\bar{X} = 1.27$) ile 3 ve üzeri sayıda kardeşe sahip öğrencilerin çocuk haklarına ilişkin tutumlarına ait puan ortalamaları ($\bar{X} = 1.28$) arasında anlamlı bir fark çıkmamıştır. Literatür incelendiğinde benzer sonuçlara ulaşılan çalışmalara rastlanmıştır (Pilatin, 2019; Yılmaz, 2019; Karabacak, 2022). Leblebici ve Çeliköz'ün (2017) araştırmasında ise üç ve daha fazla kardeşe sahip bireylerin çocuk haklarına ilişkin tutumlarının daha olumlu olduğu görülmüştür. Benzer şekilde Aslan ve Toper'in (2024) çalışmasında kardeşi olmayan öğrencilerin kardeşi olan öğrencilere göre çocuk haklarına ilişkin tutumlarının daha olumsuz olduğu görülmüştür.

Anne ve Baba Eğitim Düzeyine Göre Karşılaştırma

Katılımcıların anne ve babalarının eğitim düzeyleri ile çocuk haklarına ilişkin tutumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşmanın olup olmadığını tespit etmek üzere Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) yapılmış ve sonuçları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 11. Katılımcıların anne ve baba eğitim düzeyine göre Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeğinin tek yönlü varyans analiz (ANOVA) sonuçları

Eğitim Düzeyi	Anne Eğitim Düzeyi			Gruplar arası	Varyans Kaynağı	Kareler Top.	Sd	Kareler Ort	F	p	Anlamlı Fark
	Yüksek (3)	Orta (2)	Düşük (1)								
N	40	212	168								
$\bar{X}$	1.23	1.27	1.28								
Ss	0.29	0.30	0.29								
	Toplam	Gruplar içi	Gruplar arası								
	38.526	38.255	0.271								
	419	417	2								
		0.092	0.135								
		1.475									
		.230									

Tablo 11 incelendiğinde öğrencilerin çocuk haklarına ilişkin tutumları ile annelerinin eğitim düzeyleri ($F= 1.475$; $p>.05$) ve babalarının eğitim düzeyleri ($F= 0.437$; $p>.05$) arasında anlamlı bir farkın oluşmadığı görülmektedir. Alan yazın incelendiğinde benzer şekilde ebeveyn eğitim düzeyinin çocuk haklarına ilişkin tutumlar üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı çalışmalara rastlanmıştır (Pilatin, 2019; Kırac, 2019; Ezer ve Öteleş, 2020; Aslan ve Toper, 2024).

Sosyo-Ekonomik Düzeye Göre Karşılaştırma

Katılımcıların ölçekten aldıkları puan ortalamalarının sosyo-ekonomik düzeylerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini araştırmak için Tek Yönlü Varyans Analiz (ANOVA) yapılmış ve sonuçları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 12. Katılımcıların sosyo-ekonomik düzeylerine göre Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeğinin tek yönlü varyans analiz (ANOVA) sonuçları

Sosyo-Ekonomik Düzey	N	$\bar{X}$	Ss	Varyans Kaynağı	Kareler Top.	Sd	Kareler Ort	F	p	Anlamlı Fark
Düşük (1)	22	1.31	0.36	Gruplar arası	0.132	2	0.066			
Orta (2)	378	1.27	0.29	Gruplar içi	38.394	417	0.092	0.716	.489	-
Yüksek (3)	20	1.34	0.43	Toplam	38.526	419				

Çalışmaya katılan öğrencilerin çocuk haklarına yönelik tutumlarının sosyo-ekonomik düzeylerine göre istatistiksel olarak anlamlı fark oluşturup oluşturmadığını belirlemek amacıyla yapılan ANOVA testi sonuçlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür ($F=0.716$; $p>.05$). Bu durumda sosyo-ekonomik düzeyin çocuk haklarına ilişkin tutumlar üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı söylenebilir. İşler (2019) ve Yılmaz'ın (2019) araştırmalarında ise gelir durumu yüksek olan öğrencilerin çocuk haklarına ilişkin tutumlarının daha yüksek olduğu görülmüştür.

3.5.Katılımcıların Çocuk Hakları Bilgi Düzeyleri ile Çocuk Haklarına Yönelik Tutumları Arasındaki İlişkilere Dair Bulgular

Bu bölümünde öğrencilerin çocuk hakları bilgi düzeyleri ile çocuk haklarına yönelik tutumları arasında anlamlı bir farklılaşmanın olup olmadığı bağımsız (ilişkisiz) örneklem t-testi ile analiz edilmiştir.

Tablo 13'te öğrencilerin çocuk hakları konusunda eğitim alma durumları ile çocuk haklarına yönelik tutumları arasında anlamlı bir farklılaşmanın olup olmadığına dair bulgular yer almaktadır. Çocuk hakları

konusunda eğitim alma durumu çocuk haklarına ilişkin tutumları anlamlı bir şekilde etkilemiştir ($t = -2.118$; $p < .05$).

Tablo 13. Ölçek puanının çocuk haklarına ilişkin eğitim alma durumlarına göre t-testi sonuçları

Daha önce hiç çocuk hakları ya da insan haklarına ilişkin eğitime, seminere veya konferansa katıldınız mı?							
Ölçek	Cevaplar	N	$\bar{X}$	Ss	t testi		
					T	Sd	P
ÇHTÖ	Evet	156	1.23	0.28	-2.118	418	.035
	Hayır	264	1.30	0.31			

ÇHTÖ: Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği

Çocuk hakları konusunda eğitim almayan öğrencilerin çocuk haklarına ilişkin tutum puanları ($\bar{X} = 1.38$) çocuk hakları konusunda eğitim alan öğrencilerin çocuk haklarına ilişkin tutum puanlarına ($\bar{X} = 1.26$) göre daha yüksektir. Bu da konu ile ilgili eğitim alan öğrencilerin çocuk haklarına ilişkin tutumlarının daha olumlu olduğunu göstermektedir.

Tablo 14' te öğrencilerin çocuk haklarına yönelik tutumları ile Çocuk Hakları Sözleşmesini okuyup okumama durumları arasında anlamlı bir farklılaşmanın olup olmadığına ilişkin t-testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 14. Ölçek puanının Çocuk Hakları Sözleşmesini okuma durumlarına göre t-testi sonuçları

Çocuk Hakları Sözleşmesini hiç okudunuz mu?							
Ölçek	Cevaplar	N	$\bar{X}$	Ss	t testi		
					T	Sd	P
ÇHTÖ	Evet	121	1.21	0.28	-2.766	418	.006
	Hayır	299	1.30	0.30			

Çocuk Hakları Sözleşmesini okuma durumu çocuk haklarına ilişkin tutumlar üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmuştur. Çocuk Hakları Sözleşmesini okumayan öğrencilerin Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeğinden aldıkları puan ortalamaları ($\bar{X} = 1.30$), Çocuk Hakları Sözleşmesini okuyan öğrencilerin Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeğinden aldıkları puan ortalamalarına ($\bar{X} = 1.21$) göre daha yüksektir. Yani Çocuk Hakları Sözleşmesini okuyan öğrencilerin çocuk haklarına ilişkin tutumları daha olumludur.

Tablo 15'te öğrencilerin çocukken çocuk ihlali yaşayıp yaşamama durumları ile ölçekten aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılaşmanın olup olmadığına dair bulgular yer almaktadır.

Tablo 15. Ölçek puanlarının çocuk hakkı ihlali yaşama durumlarına göre t-testi sonuçları

Çocukken herhangi bir çocuk hakkı ihlali yaşadınız mı?							
Ölçek	Cevaplar	N	$\bar{X}$	Ss	t testi		
					t	Sd	p
ÇHTÖ	Evet	94	1.31	0.36	1.436	418	.152
	Hayır	326	1.26	0.28			

Tablo 15 incelendiğinde öğrencilerin çocukken çocuk hakkı ihlali yaşayıp yaşamama durumlarının çocuk haklarına ilişkin tutumları ($t=1.538$; $p>.05$) üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmektedir.

4.SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu bölümde, araştırma bulgularına bağlı olarak ulaşılan sonuçlar ve bu sonuçlar ışığında geliştirilmiş öneriler yer almaktadır.

4.1.Sonuç

Çocuk hakları, tarihsel süreç içerisinde gelişen insan hakları olgusunun özelleşmiş bir alanı olarak görülmektedir. Dünya'da ve ülkemizde çocukların hakları ihlal edilmektedir. Çocuk hakları düşüncesinin tam olarak yerleşmeye başlaması, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ile olmuştur. Sözleşme ile çocuklara yaşama, korunma, gelişim ve katılım hakları tanınmış ve taraf devletlerce güvence altına alınmıştır. Gerek uluslararası gerekse ulusal mevzuat ile korunan çocuk hakları, çocuklara yönelik hak ihlallerinin önüne geçememektedir. Çocukların sağlıklı ve güvenli bir şekilde yetişmeleri için sadece mevzuat açısından koruma yeterli değildir. Konu ile ilgili farkındalık oluşturarak, insanları bilinçlendirmek ve olumlu bir bakış açısı kazandırmak, çocuk hakkı ihlallerinin önüne geçmede önemli bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle insanların konu ile ilgili bakış açılarını anlamak ve bu bakış açılarını etkileyen durumları tespit etmenin farkındalık oluşturması için önemli olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin çocuk haklarına ilişkin bakış açıları ortaya koyulmuş ve sosyo-demografik değişkenler açısından incelenmiştir. Araştırma bulgularından elde edilen sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

- Araştırmaya katılan öğrencilerin büyük çoğunluğunun kadınlar-

dan oluştuğu, 18-24 yaş aralığında olduğu, bekar olduğu, kentlerde yaşadıkları, ortalama olarak 2 kardeşe sahip oldukları, anne ve baba eğitim düzeylerinin orta düzeyde olduğu ve ortalama bir sosyo-ekonomik seviyeye sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

- Araştırmaya katılım yoğunluğu sırasıyla hemşirelik, çocuk gelişimi, sosyal hizmet, fizyoterapi ve rehabilitasyon, beslenme ve diyetetik ve sağlık yönetimi şeklinde olmuştur. Araştırmaya katılan öğrencilerin yaklaşık yarısı 1. sınıf, yarısı da 4. sınıfa gitmektedir.
- Araştırmaya katılan öğrencilerin yarısından fazlası çocuk haklarına ilişkin herhangi bir eğitim almamış, ÇHS'ni hiç okumamıştır. Ayrıca çocuk iken herhangi bir hak ihlali yaşamadığını ve ailesinin çocuk haklarına uygun olarak yetiştirdiğini belirten katılımcılar çoğunluktadır.
- Araştırmaya katılan öğrencilerin genel olarak çocuk haklarına ilişkin tutumlarının yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Katılımcıların çocuk haklarına ilişkin tutumları sosyo-demografik değişkenlere göre incelendiğinde, kadın olan, 21-24 yaş grubu içerisinde yer alan ve kentlerde yaşayan öğrencilerin çocuk haklarına ilişkin tutumlarının daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Okunulan bölümün, sınıf düzeyinin, ana-baba eğitim düzeyinin, kardeş sayısının ve sosyo-ekonomik düzeyinin çocuk haklarına ilişkin tutumlar üzerinde etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
- Araştırmaya katılan öğrencilerden çocuk haklarına ilişkin herhangi bir eğitime katılan ve Çocuk Hakları Sözleşmesini okuyanların çocuk haklarına ilişkin tutumlarının daha olumlu olduğu görülmüştür.

4.2.Öneriler

Araştırma boyunca elde edilen bulgular ve sonuçlar doğrultusunda geliştirilen öneriler şu şekildedir:

- Çocuk hakları ile ilgili ders almak çocuk haklarına ilişkin tutumları olumlu etkilediğinden, üniversite öğrencilerine konu ile ilgili daha fazla ders, etkinlik, konferans ve seminer düzenlenmelidir.
- Çocuk ile ilgilenen ve sağlık alanında çalışacak lisans programlarının müfredatında konu ile ilgili derslerin içeriklerinin çocuk hakları temasını içerecek şekilde düzenlenmelidir.
- Çocuk Hakları Sözleşmesini okuyan öğrenci sayısı oldukça azdır. Sözleşmenin 42. maddesinin gereği yerine getirilerek, hem ye-

tişkinlere hem de çocuklara sözleşmenin çocuklara tanıdığı haklar öğretilmelidir. Bu kapsamda, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Barolar Birliği, üniversiteler, belediyeler, sivil toplum örgütleri tarafından çeşitli projeler geliştirilebilir.

- Çocuk hakları ve insan haklarına yönelik bilgilendirici çalışmalarda çocuklar, ebeveynler, eğitimciler ve sağlık çalışanlarını hep birlikte içeren bütüncül bir yaklaşımla çalışmalı ve çocuk hakları ve insan hakları konusunda projeler hayata geçirilmelidir.
- Çocuk haklarına yönelik tutumları etkileyebilecek başka değişkenlerin tespit edilebilmesi için farklı bilimsel çalışmalar yapılmalıdır.
- Yazılı ve görsel medya araçları ile farkındalık çalışmaları desteklenmeli, tüm insanların ulaşabileceği ve konu hakkında bilinçlendirici içerikler hazırlanmalıdır.
- Bu çalışma Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi 1. ve 4. sınıf öğrencileri ile yapılmıştır. Farklı fakülte ve sınıf düzeylerinde konu ile ilgili çalışma yapmanın alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca çocuk hakları konusuna taraf olan çocuklar, ebeveynler, eğitimciler, hukukçular, sosyal hizmetler alanında çalışan meslek elamanları, sağlık çalışanları, kolluk kuvvetleri, politika yapıcılar gibi diğer ilgili gruplara yönelik yapılacak araştırmaların alan yazına ve çocuk haklarının gelişimine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Akyüz, E. (2011). Çocuk hukukunun gelişimi ve çocuk koruma sisteminin değerlendirilmesi. *1. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi*. Çocuk Vakfı, İstanbul, 25-27 Şubat 2011.
- Alabay, E., Yağan Güder, S. (2019). Çocuk gelişimi lisans öğrencilerinin küresel vatandaşlık düzeyi ile çocuk haklarına ilişkin tutumları arasındaki ilişki. *Yaşadıkça Eğitim*, 33 (2): 247-261.
- Aldemir, E. (2014). Hemşirelik Yüksekokulu Öğrencilerinin Çocuk Hakları Konusundaki Tutumlarının Belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi. *İstanbul Bilim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü*, İstanbul.
- Aslan, B. (2022). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çocuk haklarına yönelik tutumlarının incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. *Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü*, Niğde.
- Aslan, H., Topar, F. (2024). Üniversite Öğrencilerinin Çocuk Haklarına Yönelik Tutumlarının İncelenmesi: Sağlık Bilimleri Fakültesi Örneği. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(30), 1-20.
- Banko, Ç. (2017). Okul öncesi öğretmenlerinin çocuk haklarına ilişkin tutum, davranış ve görüşlerinin incelenmesi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. *Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü*, Ankara.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2022). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (32. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Cowell, K. ve Howe, R.B. (1999). The impact of children's rights education: A Canadian study. *International Journal of Children's Rights*, 7, 171-183.
- Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. (1995, 27 Ocak). Resmi Gazete (Sayı: 22184), <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22184.pdf> Erişim Tarihi: 25.12.2023.
- Deleş, B., Kaytez, N. (2021). Çocuk gelişimci adaylarının aile içi şiddet ve çocuk haklarına ilişkin farkındalık düzeylerinin incelenmesi. *Iğdır University Journal of Social Sciences*, 10(26), 325-347.
- Demir, Y. (2023). Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Çocuk Sevmeye Düzeyleri İle Çocuk Haklarına Yönelik Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. *Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Giresun.
- Erkut, Z., Saygın, B., Afşar, N., Yıldız, S., (2022). Hemşirelik fakültesi son sınıf öğrencilerinin çocuk haklarına ilişkin tutumlarının belirlenmesi. *Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5(2): 61-71.
- Ezer, F., Ulukaya Öteleş, Ü. (2020). Çocuk haklarına yönelik tutumun belirlenmesi: Nicel bir araştırma. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(37), 48-58.
- George, D., & Mallery, M. (2010). SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference, 17.0 update (10a ed.) Boston: Pearson
- Hançer, G. (2019). Çocuk hakları ve çocuk istismarı konusunda sosyal bilgiler öğretmen adaylarının görüşleri. Yüksek lisans tezi. *Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. Kastamonu.

- Hareket, E., Altınok, S. (2020). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Çocuk Haklarına Yönelik Tutumlarının Kültürlerarası Duyarlılık Düzeyi Bağlamında İncelenmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(3), 689-698.
- İşler, M. (2019). Öğretmen Adaylarının Çocuk Haklarına Yönelik Görüşlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi). *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü*, Van.
- Karabacak, E. (2022). Son sınıf hemşirelik öğrencilerinin çocuk sevmeye düzeyleri ve çocuk haklarına ilişkin tutumları. Yüksek Lisans Tezi. *Yozgat Bozok Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü*, Yozgat.
- Karaman Kepenekçi, Y. (2008). İnsan hakları ve vatandaşlık. Ankara: Ekinoks Yayıncılık.
- Karaman Kepenekçi, Y. ve Baydık, B. (2009). Zihin engelliler öğretmen adaylarının çocuk haklarına ilişkin tutumları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 42(1), 329- 350.
- Karasar, N. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kaya, Ö. S. (2011). Öğretmen adaylarının çocuk hakları ile ilgili görüşleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Afyon.
- Kaynak, S., Ergün, S., Arat, N. (2021). Hemşirelik ve çocuk gelişimi bölümünde okuyan üniversite öğrencilerinin, çocuk haklarına yönelik bilgi ve tutumları. *Türkiye Klinikleri Hemşirelik Bilimleri Dergisi*, 13(1), 18-25.
- Kıraç, Ş. (2019). Eğitim fakültesi ve hukuk fakültesi 1. ve 4. sınıf öğrencilerinin çocuk haklarına yönelik tutumları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Kırıkkale Üniversitesi (KKÜ), (2023). İdare Faaliyet Raporu. <https://strateji.kku.edu.tr/Idari/Duyuru/Index/12703> Erişim Tarihi: 12.04.2024.
- Kop Y. ve Tuncel G. (2010). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin çocuk haklarını algılamaları, *Eğitimde Kuram ve Uygulama Dergisi*, 6(1), 106-124.
- Leblebici, H., Çeliköz, N. (2017). Prospective teachers' attitudes towards children rights. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(1), 307-318.
- Peterson-Badali, M., Ruck, M. D., & Ridley, E. (2006). College Students' Attitudes Toward Children's Nurturance and Self-Determination Rights 1. *Journal of Applied Social Psychology*, 33(4): 730-755.
- Pilatin, G. (2019). Okul öncesi öğretmen adaylarının çocuk haklarına ilişkin tutumlarının incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Edirne
- Püsküllü, F. N. (2020). Rehberlik psikolojik danışmanlık öğrencilerinin çocuk haklarına dair farkındalıklarının incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. *Maltepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı*, İstanbul.
- Rogers, C.M., Wrightsman, L.S. (1978). Attitudes toward Children's Rights: Nurturance or Self-Determination? *Journal of Social Issues*, 34(2): 59-68.

- Tabachnick and Fidell (2013) B.G. Tabachnick, L.S. Fidell Using Multivariate Statistics (sixth ed.) Pearson, Boston.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (2023a). Kent-Kır Nüfus İstatistikleri, 2022. Haber Bülteni, Tarih:11.05.2023, Sayı:49755. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Urban-Rural-Population-Statistics-2022-49755> Erişim Tarihi:
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (2023b). **İstatistiklerle Aile, 2022**. Haber Bülteni, Tarih:15.05.2023, Sayı:49683, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Statistics-on-Family-2022-49683> Erişim Tarihi: 12.05.2024
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (2023c). Türkiye Çocuk Araştırması, 2022. Haber Bülteni, Tarih: 22 Mart 2023, Sayı: 49744, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Türkiye-Cocuk-Arastirmasi-2022-49744> Erişim Tarihi: 14.04.2024
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (2024). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2023 . Haber Bülteni, Tarih:22.02.2024, Sayı: 53707, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2023-53707> Erişim Tarihi: 12.05.2024
- Tüvana Okuma İstekli Çocuk Eğitim Vakfı (TÜÇEV), (2019). Türkiye'deki Risk Altındaki Çocuklar Raporu. [https://cohun.giresun.edu.tr/Files/ckFiles/cohun-giresun-edu-tr/TOCEV%20Rapor\[2\]-2019%20\(2\).pdf](https://cohun.giresun.edu.tr/Files/ckFiles/cohun-giresun-edu-tr/TOCEV%20Rapor[2]-2019%20(2).pdf) Erişim Tarihi: 15.05.2024.
- Uslu, E. M. (2022). Çocuk hakları ve eğitimi dersinin üniversite öğrencilerinin çocuk haklarına ilişkin tutumlarına etkisi. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (30), 225-241.
- Üstündağ, A., Karakurt, M., Emekli, A. (2024). Sağlık bilimleri fakültesi öğrencilerinin çocuk haklarına yönelik tutumlarının incelenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (46), 1-28.
- Yaşar Ekici, F. (2014). Öğretmen Adaylarının Çocuk Haklarına Yönelik Tutumlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2 (8), 66-77.
- Yenilmez, Ö. (2022). Öğretmen adaylarının çocuk haklarını, yardımseverlik değerini ve empati becerisini algılama düzeylerinin belirlenmesi. Yüksek lisans tezi. *Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü*. Bursa.
- Yıldız, M. (2017). Sağlık Yüksekokulu ve Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Çocuk Haklarına Yönelik Tutumlarının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü*, Van.
- Yılmaz, F. (2019). Üniversite öğrencilerinin çocuk hakları konusundaki tutumlarının incelenmesi ve çözüm önerileri: Amasya üniversitesi örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Sivas.
- Yükseköğretim Kurumu (YÖK), (2024). Yüksek Öğretim İstatistikleri-Yükseköğretim bilgi yönetim sistemi <https://istatistik.yok.gov.tr/> Erişim Tarihi: 02.05.2024.